

Abdülhak Şinasi Hisar

Geçmiş Zaman Edipleri

Hazırlayan: Necmettin Turinay

BÜTÜN YAPITLARI

PORTRELER

YKY

Yayı Kredi Yayınları

GEÇMİŞ ZAMAN EDİPLERİ

Abdülhak Şinasi Hisar (İstanbul, 14 Mart 1887 - 3 Mayıs 1963) Çocukluğu Rumelihisarı, Büyükada ve Çamlıca'da geçti. 1898'de Çalatasaray Lisesi'ne girdi; 1905'te Fransa'ya kaçtı. Paris'te École Libre des Sciences Politiques'e devam etti. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye döndü. Fransız ve Alman şirketlerinde, Osmanlı Bankası'nda, Reji İdaresi'nde, 1931'den sonra ise Ankara'ya yerleşerek Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştı. 1948'de İstanbul'a gelerek Ayaspaşa'da Boğaz'ı gören bir apartmana yerleşti. Bir süre *Türk Yurdu* dergisinin genel yayın müdürlüğünü üstlendi (1954-57). Cihangir'deki evinde, beyin kanamasından hayatını kaybetti. 1921'de *İleri* gazetesinde yazmaya başladı. *Dergâh* ve *Yarın* dergilerindeki eleştiri, deneme ve şiirleriyle kendini kabul ettirdi. Cumhuriyet döneminde *Varlık*, *Ülkü*, *Muhit*, *Ağaç*, *Türk Yurdu* dergileri ile *Milliyet*, *Hakimiyet-i Milliye* (Ulus) ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde yazdı. Eleştiri dışındaki asıl hatıra metinlerine 1930'larda yöneldi. Maurice Barrès, Anatole France ve Marcel Proust'tan yola çıkmakla birlikte, bütünüyle kendine özgü üslupla yazdı ve öylece tanındı. 1942 CHP Hikâye ve Roman Mükâfatı'nda üçüncülük alan *Fahim Bey ve Biz* Almancaya çevrildi (*Unser guter Fahim Bey*, Çev.: Friedrich von Rummel, 1956). Sermet Sami Uysal (1961) ve N. Turinay'ın (1988) *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı birer çalışması bulunmaktadır.

Eserleri:

Roman: *Fahim Bey ve Biz*, 1941; *Çamlıca'daki Eniştemiz*, 1942; *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*, 1952.

Anı/Deneme: *Boğaziçi Mehtapları*, 1942; *Boğaziçi Yalıları*, 1954; *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 1956; *Geçmiş Zaman Fıkraları*, 1958.

Anı/Biyografi: *İstanbul ve Pierre Loti*, 1958; *Yahya Kemal'e Vedâ*, 1959; *Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı*, 1963.

Antoloji: *Aşk imiş her ne vâd âlemde*, 1955.

Yazılar: *Kitaplar ve Muharrirler - I, II, III* (Hz. N. Turinay) 2008-2009; *Türk Müzeciliği*, 2010; *Geçmiş Zaman Edipleri*, 2013.

Necmettin Turinay (Sandıklı/Afyonkarahisar, 7 Şubat 1946) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu (1968). *Abdülhak Şinasi Hisar ve Romancılığı* üzerine doktora çalışması yaptı (1986). İkinci Meşrutiyet döneminin önemli dergilerinden *Resimli Kitap* hakkında da bir çalışması bulunuyor. Turinay'ın *Geleneğin Dünyası/Yeniliğin Ufukları* (1983), *Abdülhak Şinasi Hisar* (1988), *Değişen Toplum ve Aile* (1996), *Kültür Dil ve Sanata Dair* (1997), *Dua ve Yakarış* (2004), *Bir Yusuf Bin Züleyha* (2005) ve *Şehrin Büyük Rüyası* (2007) adlı eserleri bulunuyor. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi'nin natüralist romanı *Müşahadat'ı* (2004) ve Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat'ını* (2008) yayına hazırladı.

*Abd llhak Şinasi Hisar'ın
YKY'deki kitapları:*

- Çamlıca'daki Eniştemiz (2005)
Fahim Bey ve Biz (2005)
Ali Nizam  Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği (2005)
İstanbul ve Pierre Loti (2005)
Yahya Kemal'e Ved  (2006)
Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı (2006)
Aşk imiş her ne v r âlemde (2006)
Boğaziçi Yalıları (2006)
Boğaziçi Mehtapları (2006)
Geçmiş Zaman Köşkleri (2006)
Geçmiş Zaman Fıkraları (2006)
Kitaplar ve Muharrirler - I (2008)
Kitaplar ve Muharrirler - II (2009)
Kitaplar ve Muharrirler - III (2009)
Türk Müzeciliği (2010)
Geçmiş Zaman Edipleri (2013)

ABDÜLHAK ŞİNASI HİSAR

Geçmiş Zaman Edipleri

Yayına hazırlayan:
Necmettin Turinay

Yazılar

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3901
Edebiyat - 1100

Geçmiş Zaman Edipleri / Abdülhak Şinasi Hisar

Kitap editörü: Murat Yalçın

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Haramidere - Avcılar / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

1. baskı: İstanbul, Mayıs 2013
ISBN 978-975-08-2558-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2011
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

İÇİNDEKİLER

Önsöz (N. Turinay) • 7

EDİPLERİMİZE DAİR HATIRALAR

Hamdullah Suphi'ye Dair Hatıralar I • 25

Hamdullah Suphi'ye Dair Hatıralar II • 32

Süleyman Nazif'e Dair Hatıralar • 38

Halil Halit'in Hayatı ve Eserleri • 47

Nigâr Hanım • 53

Şehabeddin Süleyman • 57

Halit Raşit • 61

Tunalı Hilmi • 66

Saffetî Ziya • 71

Tevfik Fikret I • 76

Tevfik Fikret II • 81

Ahmet Midhat Efendi • 86

Ziya Gökalp • 93

Abdullah Zühtü • 98

Süleyman Nazif'in Son Günleri I • 103

Süleyman Nazif'in Son Günleri II • 109

Cenab Şehabeddin'e Dair Hatıralar • 114

Nigâr Hanım'a Dair Bir Hatıra • 121

Celal Sahir'e Dair Hatıralar I • 128

Celal Sahir'e Dair Hatıralar II • 134

Şairin Altmış Beş Yılı • 139

Selim Nüzhet Gerçek • 142

Abdülhak Hamid • 146

Faik Ali • 150

GEÇMİŞ ZAMAN EDİPLERİ

Halit Ziya I • 157

Halit Ziya II • 163

Mehmet Rauf • 171

Nigâr Binti Osman I • 178

Nigâr Binti Osman II • 184

Ahmet Hikmet I • 189

Ahmet Hikmet II • 197

Abdurrahman Şeref I • 204

Abdurrahman Şeref II • 210

Recaizade Ekrem • 215

Ercüment Ekrem Talu'ya Dair Hatıralar • 220

Ziya Osman Saba'nın Ölümü • 224

Dizin • 229

Hazırlayanın Önsözü

Hatıra Portreler

Abdülhak Şinasi Hisar'ın vefatından önce yayınladığı *Yahya Kemal'e Vedâ* (1959) ile *Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı* (1963) adlı eserlerinin baş kısımlarında, yazarın eserleri listesi verilirken ilkinde “yakında basılacağı”, diğerinde de “yakında neşir olunacağı” belirtilen yeni bir eserden söz ediliyor. Hisar'ın *Geçmiş Zaman Edipleri* adını taşıyan bu eseri, ne yazık ki kendi sağlığında yayınlanma imkânı bulamadı. O yıllarda Hisar'ın eserlerini topluca yayınlayan Hilmi Kitabevi bu işi gerçekleştirmediği gibi, 1966'da aynı eserlerin yayın hakkını elde eden Yaşar Nabi de maalesef başarılı olamadı.

Bunun her halde bir sebebi bulunmalıdır diye düşünüyoruz. Bu da olsa olsa Hisar'ın, vefatı sonrasında, böyle hazırlanmış bir dosya bırakmamış olmasıdır. Nitekim Hisar'ın vefatının ardından terekesi sokaklara saçılmış, parça parça yazıları, evrakları da kapanın elinde kalmıştır. İşte bu evrakların, yazıların peşine düşenler, şimdiye kadar Hisar'ın böyle bir eserine maalesef ulaşamadılar. Dolayısıyla Hisar'a ve sanatına büyük saygı besleyen, onu yeni yeni eserler noktasında teşvik edip duran Hilmi Kitabevi'nin, böyle bir eserin peşine düşmemesi düşünülemez. Kaldı ki yayınevinin, “yakında basılacağını” kendisinin duyurduğu bir eserin peşine düşmemesi nasıl mümkün olabilir?

Aynı husus *Varlık* dergisi ve yayınevi sahibi Yaşar Nabi için de geçerlidir. Nitekim bir yandan Hilmi Kitabevi'nin içine düş-

tüğü ekonomik müzayakayı, diğer yandan da *Varlık* camiasının Abdülhak Şinasi'ye karşı duyduğu kadirşinaslığı hatırdan çıkarmayan Yaşar Nabi, Hisar'ın eserlerini çağdaş baskı tekniklerine uygun şekilde yeniden basmak istemiş, bunun için de Hisar'ın varisleri ile yepyeni bir sözleşme imzalamıştı. İşte bu sözleşmenin ardından Yaşar Nabi, ilki *Fahim Bey ve Biz* olmak üzere Hisar'ın bütün eserlerini yayınlama yoluna gitmişti. Bu açıdan Yaşar Nabi'nin, Hisar'ın şahsına ve sanatına karşı duyduğu yüksek takdir hislerini tanımak bakımından, dizinin ilk kitabı *Fahim Bey ve Biz*'in başına koyduğu uzun, mufassal "giriş/sunuş" metnini okumak lâzımdır. İşte oradan öğreniyoruz, Abdülhak Şinasi Hisar ile Yaşar Nabi arasındaki dostluğun derinliğini. Ta *Varlık* dergisinin ilk çıktığı tarihe kadar uzanan bir dostluk... Hatta daha da gerilerde, *Yedi Meşale* döneminde Yaşar Nabi ve Ziya Osman Saba'ya, Hisar'ın doğrudan destek ve arkalamaları. Nitekim *Varlık* çıktığında, dergide en çok yazan ve en düzenli yazan Abdülhak Şinasi'den başkası değildir. Bu yakınlığı tanımak, derinleştirmek bakımından, bu açıklamalar bile belki yeterli olmayabilir. Bir de ikisi arasında 1928'den beri sürüp gelen mektuplaşmalar vardır. İşte o mektuplaşmalardan öğreniyoruz Abdülhak Şinasi'nin *Varlık*'a olan destek ve bağlılığını. Dergiye yazı temin etmeye, çeşitli şair ve yazarları dergiye transfere, özellikle de İstanbul ve Ankara'daki iş çevrelerinden, bankalardan *Varlık*'a reklâm teminine dönük gayretlerini. Hele bir de bunlara *Boğaziçi Yalıları*, *Geçmiş Zaman Köşkleri* ve *Boğaziçi Mehtapları*'nı teşkil eden metinlerin peyderpey ya da tefrika halinde *Varlık*'ta yayınlandığını eklerseniz, ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılır diye düşünüyoruz.

Hal böyle olunca Yaşar Nabi gibi birinin, Abdülhak Şinasi Hisar'ın yayınlanacağı duyurulan, fakat yayınlanamayan böyle bir eserinin peşine düşmemesi mümkün olabilir mi? Ancak görünen odur ki Yaşar Nabi, Hisar'ın sağlığında yayınladığı eserlerin hemen bütününe neşrediyor, fakat çıkacağı duyurulan ve beklenen eseri *Geçmiş Zaman Edipleri*'ne sıra gelince, maalesef ondan da bir ses çıkmıyor.

İşte biz bu olumsuz sonucu, vefatının ardından Hisar'a karşı sergilenen umumi bir lâkaydi ile, umursamazlıkla izah

etmiyoruz. Tam tersine, büyük nesir ustasının terekesinden çıkan evraklar arasında düzenlenmiş, yayma hazır hale getirilmiş bir dosyanın mevcut olmaması ihtimali ile izah ediyoruz. Ya da geçen yıllar arasında peyderpey yayınlanmış bu portre ve hatıra metinlerinin, cahil ve fırsatçı sınıfların dikkatsizliği sonucu, oraya buraya savrulup dağılmasına bağlıyoruz. Fakat siz neye sayarsanız sayın: İster o eski metinler bir dosya olarak düzenlenmemiş bulunsun, isterse de yazılar, hazırlanmış dosyalardan sağa-sola savrulup saçılmış bulunsun... Zira netice meydanda! Tesbihin dizildiği ibrişim ip kopmuş, ya da zihinde dizilmiş hazır bekleyen yazıların insicamı ve ahengi bozulur gibi birşey olmuş. Geriye kalan da, farklı farklı tarihlerde kaleme alınmış sayısız yazı ve not! Kimi eleştiri, kimi biyografik hatıra, kimisi de Boğaziçi hatıralarına dayalı sayısız deneme. Dolayısıyla bunları kim tasnif eder, nasıl tasnif eder, boşlukları nasıl doldurulur? Özellikle de yazarın tasavvur ettiği gibi bir tasnif ve kurgulama nasıl mümkün olabilir? Bir de Hisar'ın evrak-ı metrukesinin çuvalar halinde oraya buraya, Sahaflar'a dağıldığı düşünülecek olursa, meselenin güçlüğü daha iyi anlaşılır sanıyoruz.

Kayıp Kitabın İzleri

Fakat ne olursa olsun, Abdülhak Şinasi Hisar gibi bir nesir ustasının, edebiyatçılarımız hakkındaki hatıralarının boşlukta kalmaması, peşine düşülmesi, ayrıca yeniden düşünülmesi de gerekirdi. İşte elinizin altındaki eser, böyle bir çalışmanın sonunda ortaya çıkmış bulunuyor. Tabii ki bu çalışmanın, Hisar'ın tasavvur ettiği eserin aynısı olması beklenemez. *Geçmiş Zaman Edipleri'*ne Hisar hangi yazılarını alır, kime veya kimlere dair hatıralarını koyardı? Ayrıca bunları nasıl bir sıraya sokardı, doğrusu bunu tahmin bir hayli güç.

Fakat şu var ki Hisar'ın yazılarının bibliyografyası bilinir, o yazıların hangilerinin deneme ve eleştiri, hangilerinin hatıra/portre metinleri olduğu iyi tayin edilirse, önümüzün biraz olsun aydınlanması mümkündür. Ancak bu da yetmeyebilir. Bunun ötesinde yazarın, yazı ve düşünce hayatına ilişkin ayrıntılara da

vakıf olmak icap eder. Mesela kendi sağılığında dostlarına yazdığı mektuplarda, özel hatıralarında, bu esere dönük atıflarla karşılaşmak mümkün olmaz mı? Nitekim hadiseye böyle yaklaşıncaya, bazı eserlerin kaderinin ne kadar derinlere kök saldiğını fark ederiz. Yani sanatçı bir eser tasavvur ediyor, yıllar boyu onu kendi ruhunda besleyip büyütüyor. Bazı bölümlerini yazıyor, bazı bölümlerini de boşluğa bırakıyor, ya da gelecek zamanlara doğru tehir edip duruyor.

İşte *Geçmiş Zaman Edipleri* de aynen böyle bir eser. Yazımı çeşitli sebeplerle uzun tarihlere yayılmış, parça parça yazılmış bir eser. Nitekim 1959 veya 1963'te yayınlanması düşünülen eserin kökleri, bakın nerelere uzanıyor?

Abdülhak Şinasi Hisar 1931'de, dönemin *Milliyet*'inde haftalık deneme ve eleştiri yazıları yayınlıyor. Bu yazılar ilgi ile takip ediliyor. Faruk Nafiz, Hikmet Feridun, Halit Ziya, Cevdet Kudret, Yaşar Nabi, Nurullah Ataç, Necip Fazıl, Peyami Safa, Tanpınar vs. Yani dönemin edebiyat ve sanat çevreleri Hisar'ı yakından takip diyor. Yazıları gündem oluşturuyor, takdir görüyor, hakkında da çeşitli değerlendirmeler yapıyor. İşte o sıralarda dağılmış *Yedi Meşale*'ciler, Hisar'la yakın temas içindedirler. Hem onunla sık sık buluşuyor, uzakta oldukları takdirde de mektuplaşıyorlar. Nitekim onlardan biri de, Yaşar Nabi'nin yanı sıra, Cevdet Kudret'tir. Meğer Cevdet Kudret, Hisar'ın kendine yolladığı mektuplardan bir haylisini muhafaza etmemiş mi? İşte o mektupların birinde Hisar *Milliyet*'teki yazılarını kestiğini, bundan böyle *Hakimiyet-i Milliye*'de yazmaya başlayacağını söylüyor. Fakat bir şey daha söylüyor Cevdet Kudret'e. *Hakimiyet-i Milliye*'de, *Milliyet*'teki gibi çok değişik konuları değil de, edebi portreler yazmayı düşündüğünü vurguluyor: "Niyetim böyle hatıralara müstenit otuz kadar portre yazmaktır. Sonra bunları bir ciltte toplamak istiyorum." (4 Ağustos 1931)

İşte Hisar'ın Cevdet Kudret'e yazdığı bu mektup, ilgili eser için bize bir hareket noktası teşkil ediyor. Buradan öğreniyoruz ki o, bundan böyle hatıralarının içinden çekip çıkardığı edebi portreler kaleme alacak, bunların sayısı otuzu bulacak, ayrıca bir cilt içinde toplayarak kitaba da dönüştürecek... Dolayısıyla *Hakimiyet-i Milliye*'deki hatıra/portre denemelerinin bu açıdan

izlenmesi gerekirdi. Nitekim *Hakimiyet-i Milliye*'de çıkan yazılarda bir şey daha dikkatimizi çekiyor. O da dönem yazıları için kullandığı genel "köşe başlığı"dır: Yani onları okuyucularına, Ediplerimize Dair Hatıralar biçiminde sunuyor. İşte Hisar'ın 1930'larda kullandığı bu adın, yıllar içinde evrile çevrile şekil değiştirdiği, nihayetinde de Geçmiş Zaman Edipleri biçimine dönüştüğü kolayca anlaşılabiliyor.

Kimlerin portresini yazıyor?

Dolayısıyla bu noktadan kademe kademe ilerleyerek, ilgili kitabın içeriğini tayin edemez miyiz? Mesela *Hakimiyet-i Milliye*'de, Ediplerimize Dair Hatıralar başlığı altında kimleri yazmıştır gibi! Nigâr Hanım, Şehabeddin Süleyman, Halit Raşit, Tunalı Hilmi, Saffetî Ziya, Tevfik Fikret (iki yazı), Ziya Gökalp, Abdullah Zühdi'yle ilgili hatıralar bu arada zikredilebilir. Fakat takdir edersiniz ki bunlar sayıca pek azdır. Ama o dönemde, aynı mahiyette başka yazılarının bulunduğunu da unutmamak gerekir. İşte *Muhit*'te yazdığı Süleyman Nazif, Ahmet Mithat, Halil Halit ve iki yazı halinde kaleme aldığı Hamdullah Suphi metinleri gibi! Dolayısıyla *Hakimiyet-i Milliye*'de çıkan hatıra/portrelere *Muhit*'te çıkanlar da eklenince, sayı otomatik olarak yüksелеcek demektir.

Fakat 1933'de *Varlık* çıkmaya başlayınca, Hisar'ın bütün ağırlığını bu dergiye verdiği görülür. Artık orda burda yazdığı yazıları kesmiş, bütün yazılarını *Varlık*'ta yayınlamaya başlamıştır. Bu bakımdan *Varlık*'ta *Boğaziçi Yalıları* ile *Geçmiş Zaman Köşkleri*'ni teşkil eden yazılarını yayınlarken, öbür yandan da deneme ve eleştirilerini, hatıra/portrelerini sürdürdüğü görülür. Nitekim Süleyman Nazif, Ahmet Haşim, Celal Sahir, Nigâr Hanım ve Cenab Şehabeddin'e dönük hatıralarını bu dönemde yazar ve yayınlr.

Sonradan sonraya araya uzun bir fasıla girer. Çünkü Hisar, 1940 öncesinde, daha farklı konular üzerinde yoğunlaşmaya başlar. O da kendisi için yeni bir edebi tür, yani roman konusudur. 1941'de *Hakimiyet-i Milliye*'de tefrika edilmeye başlanan

Fahim Bey ve Biz'in o arada yazıldığını, onun ardından da *Boğaziçi Mehtapları* ile *Çamlıcadaki Eniştemiz* romanına eğildiğini belirtmemiz gerekir. Dolayısıyla Hisar bu dönemde, parça parça yazdığı deneme ve eleştirileri gibi, hatıra portrelere de ara vermiş gözükmektedir.

Bilahare Hisar'ın 1950 ortalarında, Hamdullah Suphi'nin ısrarı ile, *Türk Yurdu* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendiğini görüyoruz. Üç yıl süren görevi sırasında *Türk Yurdu*'nda çoğu aylar ikiye, üçer yazı kaleme alır. Bir yandan kitap kritikleri yapar, diğer yandan da birbirinden bağımsız seyreden "Türk Ocağı Hatıraları" ile, sözünü ettiğimiz hatıra portreleri sürdürür. İşte orada yazdığı hatıra portrelerin, öncekilere göre daha geniş ve daha derinlikli olduğunu görüyoruz. Hem kendisi yaşını-başını almış, zevkleri durulmuş, hem de sayfalar kendisine açıldıkça açılmıştır. Dolayısıyla *Türk Yurdu*'nda yayınladığı portreler, öncekilere göre daha geniş tutulmuş metinlerdir denebilir. Nitekim Halit Ziya, Nigâr Binti Osman, Ahmet Hikmet, tarihçi Abdurrahman Şeref'le ilgili hatıraları ikiye sayı devam etmişlerdir.

Yaptığımız bu izahları toparlayacak olursak, elinizin altındaki kitaba giren hatıra portrelerden dördünün (Hamdullah Suphi (iki bölüm), Süleyman Nazif, Halil Halit ve Ahmet Mithat Efendi'nin) *Muhit*'te; Nigâr Hanım, Şehabeddin Süleyman, Halit Raşit, Tunalı Hilmi, Saffetî Ziya, Tefik Fikret (iki bölüm), Ziya Gökalp ve Abdullah Zühdi olmak üzere sekizinin *Hakimiyet-i Milliye*'de; gene Süleyman Nazif (iki bölüm), Cenab Şehabeddin, tekrar Nigâr Hanım, Celal Sahir (iki bölüm) ve *Ahmet Haşim* kitabındaki bir hayli hatırasının da, 1933'te çıkmaya başlayan *Varlık*'ta yayımlandığı görülür. 1954'te yeni bir dalga olarak yazmaya giriştiği Abdülhak Hamid, Halit Ziya (iki bölüm), Mehmet Rauf, Nigâr Binti Osman (iki bölüm), Ahmet Hikmet (iki bölüm), Abdurrahman Şeref (iki bölüm), Recaizade Ekrem, Ercüment Ekrem ve Ziya Osman Saba'ya ait olanlar da *Türk Yurdu*'nda yayınlanmış olurlar. Dolayısıyla bunlara *Yeni İstanbul*'da çıkan "Şairin Altmış Beş Yılı" (Yahya Kemal) ile yeni bir Abdülhak Hamid yazısı ve *Akşam*'da çıkan "Selim Nüzhet Gerçek" eklenince, tablo daha bir kabarmış olur. Fakat

böyle böyle de, *Geçmiş Zaman Edipleri*'nin çatısı az çok kurulmuş sayılabilir.

İşte biz elinizin altındaki eseri hazırlarken, yukarıdaki biyografik hatıra metinlerini, yayınlandığı tarihlere göre sıraya sokarak, yeni bir düzenlemeye tabi tuttuk. Bununla da yetinmeyerek, onları iki ayrı bölüm halinde düzenledik. Birinci bölümde, *Hakimiyet-i Milliye* yazılarında kullandığı Ediplerimize Dair Hatıralar başlığını; ikinci bölümde de *Türk Yurdu*'nda kullandığı Geçmiş Zaman Edipleri başlığını kullandık. Böyle yapınca da, *Türk Yurdu* öncesinde *Muhit*, *Yeni İstanbul* ve *Akşam*'da çıkan birkaç parça biyografik hatıranın Ediplerimize Dair Hatıralar bölümüne yerleştirilmiş olduğu rahatlıkla görülebilecektir.

Fakat bu çalışmayı sürdürürken kitabın adını, ister istemez yeni baştan düşünmemiz gerekti. Yukarıdaki iki ayrı genel başlıktan acaba hangisi daha uygun düşer diye. Hatta bir yerde Hisar, ilgili eseri için, "*Geçmiş Zaman Muharrirleri*" adını bile düşünüyor. İşte bu noktada daha serbest hareket edebilir miyiz diye, kendi kendimize sormadık değil. Çünkü bu adlandırmaların üçü de güzel göründü bize. Fakat sonunda da, yazarın vefatına yakın tercih ettiği isimde karar kılmak durumunda kaldık. Böylece de eserin adı olduğu gibi kaldı ve *Geçmiş Zaman Edipleri* öne çıktı. *Geçmiş Zaman Köşkleri* (1956) ile *Geçmiş Zaman Fıkraları*'nda (1958) olduğu gibi, bu eser de *Geçmiş Zaman Edipleri* olarak şekil ve hüviyet kazandı.

Ancak dikkat etmişseniz, Hisar'ın yazdığı kişi sayısı otuza yaklaşıyor, fakat bulmuyor. Halbuki kendisi başlangıçta, kitabı için, otuz portre/hatıra yazmayı düşündüğünü söylüyordu. Demek ki listesine dahil ettiği bazı sanatçıları yazamamıştır. Ancak burada, Türk Ocağı Hatıraları içinde de bazı portreler, yazarı sınıflara dair hatıralar kaleme aldığını kaydetmek gerekir. Ağaoğlu Ahmet, Veled Çelebi, Necip Asım ve Reşit Saffet bunlar arasındadır. Eğer o metinleri de kitaba dahil etmiş olsa idik, sayı kendiliğinden otuzu bulur veya aşardı. Fakat böyle bir zorlamayı gereksiz bulduğumuzu ifade edelim. Çünkü ilgili metinlerin yeri olarak, o eser daha uygun düşmektedir. Ayrıca Hisar'm o eserini de yayma hazırlayacağımızı bu vesile ile hatırlatmış olalım.

Kimleri, Niçin Yazıyor, Niçin Yazmıyor

Geçmiş Zaman Edipleri'nin kurgusu meselesini burada tamamlayarak, biraz da kitabın içine doğru ilerlememiz gerekiyor. Mesela Hisar kimleri, niçin yazıyor, daha önemlisi de nasıl yazıyor gibi... Bu sorulara verilecek ayrı ayrı cevapların, Hisar'ın yazma tutumuna açıklık getireceği düşüncesindeyiz. Gerçi Hisar'ın roman kişilerini nasıl yazdığını, karakter oluşturma tekniklerinin neye dayandığını azçok biliyor olsak bile, bu metinler onlara bakarak gene de farklı sayılır. Bilmem biliyor musunuz? Hisar'm bir de, *Geçmiş Zaman Adamları* adı altında yayınlamayı düşündüğü hikâyeleri vardır. Nitekim o hikâyelerde de kişilerin belirli zaman ve mekânlarla ilişkilerini kurarak, onların hayat karşısında takındıkları farklı farklı tutumları açığa çıkarmaya çalışıyor. Fakat romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de Hisar'ın, hemen daima iç hayatın yazımına ağırlık verdiğini unutmamak gerekir. Bundan ayrı olarak Hisar'ın, kendi benini merkeze aldığı Boğaziçi hatıraları vardır ki, orda da daha ayrı bir yol tuttuğu görülür. Tabiatı ve zamanı derinden duymaya dayalı, dıştan ziyade içte cereyan eden akışı öne çıkarmaya çalışan bir yazış tarzı. Hatta bu noktada daha da ileri giderek, sosyal çevreyi bütünüyle ihmale varan bir yaklaşım. Sizin anlayacağınız eylemi, hareketi durdurmaya dayalı bir yazış ve anlatma tekniğidir bu. Dolayısıyla geriye, güç hal ile hatırlanan bir çocukluk ve onun yarı panteist, cezbeli duyumları kalır. Bir de tabii bu eserleri, çocukluk döneminde duyumsanan zamanın ebediyeti ile, yazma sırasında ancak fark edilebilen bir başka zaman algısı alttan alta gerer ve ilgili eserlerin trajiği buradan kuvvet alır. Kaldı ki söylediğimiz hususu daha iyi kavramak için, Fazıl Hüsnu'nün *Çocuk ve Allah'ı* önemli bir anahtar mesabesindedir. Nitekim Fazıl Hüsnu'nün şiirinden bildiğimiz, çocukla aramıza giren büyük boşlukların sırrı burada yatmaktadır.

Öyleyse asıl söyleyeceğimize gelirsek, Hisar ilgili portreleri, ya da sanatçılara dair hatıralarını kaleme alırken nasıl bir yol izlemektedir? Onları çoğu hatıra yazarların yaptığı gibi, olabil-diğince dıştan mı anlatmaktadır? Ya da mesela amacı daha ziyade, yazdığı kişiler hakkında bilgi vermeye mi dayalıdır? Yoksa

yukarıda işaret ettiğimiz gibi, kendi yazma tarzına uygun derin tahlillere mi girişmektedir?

Fakat bu metinlerin bütünü aynı havada değiller tabii ki. Kimisi çok erken zamanlarda, kimisi de Hisar'ın son yıllarında yazdığı metinler bunlar. Bazılarında ölümün ardından yazılmış olmanın verdiği bir sıcaklık var, bazılarında da araya zamanlar girmekle ancak hasıl olan bir durmuş dinlenmişlik... Fakat ne olursa, onları bütünleyen bir yan var ki, o da Abdülhak Şinasi Hisar tarafından yazılmış olmaları. Yani Hisar'm eserlerinden aşinası olduğumuz kuvvetli, derinlikli bir bakış açısı ile kaleme alınıyor bu metinler.

Daha garibi ve belki Ahmet Haşim'e ait olanlar hariç, hiçbir sanatçıyı yüceltmeye ve övmeye kalkışmayan, devirden devire şahit olduğu kırılmalara bir bütün olarak bakmaya çalışan bir yazış tarzı bu. Fakat şunu fark ediyoruz ki bu hatıralar boyunca, bir yandan yazılan sanatçı değişiyor, öbür yanda da onları yazan Hisar'm bizzat kendisi. Dolayısıyla bu iki değişmenin bir arada ve yan yana izlendiği, uzun birer hikâye ortaya çıkmaktadır desek yanılmış olmayız.

İşte bu yüzdendir ki Hisar'ın her hangi bir sanatçı hakkındaki düşüncesi, bir esere veya olaya bağlı kalmıyor. Buradan yola çıkarak başı sonu gelmez genellemelere başvurmuyor, vurmamaya çalışıyor. Sanatçıları öyle uzun zamanlar içinde gözlemlediği anlaşıyor ki, bunun da adeta başı sonu gelmiyor. Yani bir hayatın, sanatçı ile geçirdiği ilişkilerin bütününe bakarak hükümler çıkarıyor. Dolayısıyla yazmaya değer gördüğü hayat ve hatıranın tamamlanması lüzumu, kendiliğinden hasıl oluyor demektir. Fakat buradaki amacı da, sonuca bakarak genel hükümlere varmak değil. Tam tersine ilgili kişinin zamana bağlı iniş çıkışlarını, tavır değişikliklerini daha iyi kavrayabilmek için. Öyleyse diyebiliriz ki Hisar, yazdığı sanatçıları akan, sona doğru akan hayatlar olarak, bir bütün halinde yazmayı tercih etmektedir.

Bu böyle de, bu hatıra portreler okunurken, satır aralarından buharlaşıp duran bir acı duygusu sarıyor, kuşatıyor etrafı. İşte bu buruk acı bizim, okuma esnasında, Hisar'm bakış açısına teslim olduğumuzun resmidir. Belki o öyle söylemiyor ama,

okuduğumuz portreler bir an gelip gözümüzün önünde, neredeyse birer Fahim Bey olup çıkmıyorlar mı?

Yani zaman geçiyor, şartlar değişiyor, yazdığı sanatçılar da halden hale giriyor... Fakat bu hal, görünen manzaranın bir yönüdür sadece. Öbür yandan da Hisar'dan metinlere yansıyan bir yan var ki, asıl o tesir dolduruyor metinleri. Dolayısıyla yazılanlar kadar, bizzat yazanın trajiği de bir o kadar ağır basmış oluyor.

Hisar'm kimleri yazdığı ile ilgili olarak da, şunları söylemek mümkün. Onun yazdığı kişiler için, önemlisi veya önemsi zi yok. Nitekim eserde çok meşhur şair ve romancılar bulunduğu gibi, hemen hiç bilmediklerimiz de eksik değil. Dolayısıyla edebiyatımızda önemli bir yer işgal etmemiş kişilikleri neden yazmış olabileceği düşünülebilir. Bu tür bir soruya cevap verebilmek için, Hisar'ın bize izah etmediği örtük noktalarını şüphesiz bilmek gerekir. Bir defa o çocukluğundan, aile muhitinden, Galatasaray veya Paris döneminden tanımadığı, daha doğrusu sonradan tanıdığı kişileri yazmak taraftarı değil. Geçmiş Zaman Edipleri'ni okurken, bu hususu asla unutmamak gerekir. Yani onun tercihi her önüne geleni, her tanıdığını, ya da her şöhreti yazmaktan yana değil. Dolayısıyla onun yazmak istediği kişilerin, kendi derin hatıraları arasında kök salmış bulunması icap eder. Tefvik Fikret, Recaizade, Cenab Şehabeddin, Halit Ziya, Nigâr Hanım, Hamdullah Suphi veya Haşım gibi isimler bunun için öne çıkıyorlar. Fakat bu tercihinin bazı istisnaları da yok değil, mesela Süleyman Nazif!

İşte bu açıdan düşününce çok yakın dostu Yakup Kadri'yi, Cevdet Kudret ve Yaşar Nabi'yi, gazete ve dergisinde yazılar yazdığı Celal Nuri ile Sedat Nuri'yi, beraber parti kurdukları İsmail Hami Danişment'i, Hisar'ı o kadar çok takdir eden Mustafa Şekip Tunç'u, *Fahim Bey ve Biz*'in CHP roman yarışmasında birinci gelmesi için çırpınıp duran İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nu, hatta hatta Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, devamlı yazar kadrosunda yer aldığı *Ağaç*'ın sahibi Necip Fazıl'ı, dahası Nahit Sırrı Örik'i, Peyami Safa'yı niçin yazmadığı kolayca anlaşılabilir.

Fakat bazı isimler var ki, onların mutlaka yazılması gerekirdi diye düşünüyoruz. İşte mesela İzzet Melih, kendi okul arkadaşı ve uzaktan akrabası. Özellikle de Ruşen Eşref, hem

Galatasaray'dan arkadaşı, hem de nesrini takdir ettiği yazıcılardan biri. Ve bir de tabii, bilhassa Prens Sabahattin Bey! Türk düşünce hayatında Ziya Gökalp'ten farklı bir kutup teşkil etmesi ile tanınıyor. Kaldı ki şu günkü günde Türkiye'de, onun düşünce sistemi daha bir revaçta görünüyor. Ayrıca Ziya Gökalp'e göre Hisar, Prens Sabahattin'i daha yakından tanıyor. Paris'te iken ona o kadar yakın. Çünkü İttihat Terakki'cilere değil, ona yakın hissediyor kendini. Onun tesiriyledir ki devlet memurluğuna ve bürokrasiye, 1930'lara varıncaya kadar itibar etmiyor. Hatta kendisi açığa vurmak istemese bile, Mütareke yıllarında, Prens Sabahattin'ci gruplarla birlikte, Milli Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldığı nasıl olur da unutulur? Bu parti bilindiği gibi, Anadolu'da başlayacak olan Milli Mücadele'ye destek çıkmış, sonra da kendini feshetmek yoluna gitmiştir. Demek istiyoruz ki Prens Sabahattin gibi yakından tanıdığı bir düşünürün, Hisar tarafından yazılması beklenen bir husus olmalıydı. Fakat onun bu yönünü, Cumhuriyet tarihi boyunca devamlı örtük tutmak istediği anlaşılıyor. Fakat bu hatıraların bir yerinde Prens Sabahattin, hafiften başını çıkarır gibi de olur. Cenab Şehabeddin bölümü bu açıdan ayrıca okunabilir.

Refik Halit ile Ahmet Haşim

Bir de burada Refik Halit'in yokluğu meselesine değinmemiz gerekiyor. Çünkü Refik Halit Hisar'ın, Galatasaray'dan yakın arkadaşıdır. Daha önemlisi de Refik Halit ile Ahmet Haşim, Abdülhak Şinasi'nin sahibi olduğu edebi birikimin en çok farkında olanlar. Düşünün ki Mütareke yıllarında Refik Halit, Hisar'ın geliştirdiği roman anlayışını o kadar benimser hale gelir. Maupassant tarzından rücu ile, *İstanbul'un İç Yüzü* romanını kaleme alır ve bu eserini Hisar'a ithaf ederek yayınlar. Dolayısıyla bu romanın, Refik Halit'in eserleri arasında, çok farklı bir anlayışı temsil ettiği kolayca anlaşılır. Vakaları kırmak, gerilimi düşürmek, tahlili ön plana çıkarmak, ilgili romanın alametifarikaları arasındadır. Biz bu roman tutumunu, ancak Abdülhak Şinasi Hisar'm telkin ve tesirleri ile izah edebiliyoruz. İşte bütün bunlara rağmen de

Hisar, bu hatıralarında Refik Halit'e yer vermiyor. Bu duruma sadece dikkat çekmek istiyor, fakat sebebini izaha girişmiyoruz.

Son bir husus olarak da, Hisar'ın hayatının son günlerinde kitaplaştırdığı Ahmet Haşim'le ilgili yazılara değinmemiz icap ediyor. Bilindiği gibi Haşim, Hisar'm kendine en yakın hissettiği sanatçı!.. Yahya Kemal'den bile daha yakın!.. Galatasaray'dan arkadaşı ve ömür boyu dostlukları devam eden birisi. Belki bunda bir istisna düşünülürse, o da Ahmet Haşim'in, *Piyale* adlı şiir kitabını yayınladığı sırada (1926) birbirine küs olmaları. Dolayısıyla dostluğun derinliğine bakın ki, tam da o sırada Haşim, çıkacak kitabı *Piyale*'yi Abdülhak Şinasi Hisar'a ithaf etmek büyüklüğünü gösterir. Fakat bu ithaf, bir ilk değildir ki!.. Bundan önce de Haşim, bazı önemli şiirlerini Abdülhak Şinasi'ye ithaftan geri durmamıştır. Dolayısıyla Haşim'in kendi şiirini, en iyi ve en erken kavrayan kişi olarak Abdülhak Şinasi Hisar'a ayrı bir önem verdiği ortadadır. Çünkü Hisar, Mütareke yıllarında *Göl Saatleri*'ni (1921) yadırgayan çevrelere, bu şiiri izah noktasında adeta bir misyoner kesilmişti. Ayrıca bu şiirin edebiyatımız için yeni bir ufuk teşkil ettiğini ilk söyleyen o olmuştu. Bunun için de sayısız yazı kaleme almıştı.

Haşim'in bir de, *İkdam* ve *Akşam* gibi gazetelerde sürdürdüğü günlük yazı denemeleri vardır. Haşim'e bu imkânı sağlayan, gazeteleri kapı kapı dolaşarak Haşim'in oralarla bağlantısını kuran kişi, gene Abdülhak Şinasi'den başkası değildir. Yani Haşim'in nesirde de başarılı olabileceğini keşfeden, buna kendisini ikna eden kişidir Abdülhak Şinasi. İşte bu yüksek sanatı takdir bir yana, aralarındaki derin dostluğun hatıralar biçiminde yazılması, anlatılması gerekmez miydi? Nitekim görüyoruz Hisar'ın, hakkında en çok yazı yazdığı kişidir Ahmet Haşim. Hem eleştiri ve tahliller biçiminde, hem de bu eserde okuyacağınız gibi edebi hatıralar olarak!..

Fakat Haşim'le ilgili bu yazı bolluğu, bizi bu eseri hazırlarken rahatlatacağı yerde, tahminlerin ötesinde sıkıntıya sevketti. O da Hisar'm, Haşim'le ilgili müstakil bir eserinin bulunmasından ileri geldi. Hisar, *Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı* (1963) adlı eserini hazırlarken, ister istemez o eski yazılarını da kullanmak istemiş, hatta kullanmış da!.. Dolayısıyla Hisar'm Haşim'le il-

gili hatıra metinlerinin, *Geçmiş Zaman Edipleri*'ne dahil edilip edilmeyeceği hususu bizi epeyi düşündürdü. Nihayetinde aynı muhtevayı tekrarlamamak adına söz konusu yazılardan hiçbirini, ilk halleriyle bile olsa, *Geçmiş Zaman Edipleri*'ne dahil etmeye karar verdik.

Yalnız o metin karşılaştırmalarımız sırasında şunu fark ettik: Hisar daha önce yazdığı metinleri kitabına dahil ederken orasından burasından bölüp parçalamış. Bu bölümleri birbirinin devamı olarak da değil, hazırladığı kitabın ihtiyacına göre ayrı ayrı yerlere, bölümlere yerleştirmiş. Bu bölümler için de ayrı ayrı başlıklar kullanmış. Hatta bazı bölümlerin başlarına, aralarına paragraflar eklemiş. Tabii bütün bunların sebebi, müstakil makale veya hatıra metinleri ile, kitabın ihtiyaç duyduğu bir farklılıktan ileri geliyor. Bir de şu var ki yazılan her yazı, kendi içinde yazıldığı dönemin aktüalitesinden bir şeyler barındırır.

Bütün bu izahların ardından vardığımız sonuç şu oluyor: Sözü ettiğimiz, Haşim'le ilgili hatıra metinlerin müstakil hüviyetleri, büsbütün ortadan kalkmıştır. Çünkü onların parçalanmış, dağılmış, genişletilmiş, kitabın orasına burasına serpiştirilmiş halleri başka, yazıldığı halleri ile ifade ettikleri özgün, bütünlükçü yapıları daha bir başkadır. Metin mukayeselerine heves duyan okuyuculara bilgi mahiyetinde yeri gelmişken bu konuyu da böylece açıklama gereği duyduk.

Geçmiş Zaman, Başka Zaman

Bu eser dolayısıyla Abdülhak Şinasi'nin, "zaman" kavramı karşısında takındığı bir tutuma da temas etmek gerekir. Onun sanatının şifreleri burada yatmaktadır çünkü. Roman ve hikâyelerinde olsun, *Boğaziçi Yahıları* veya *Boğaziçi Mehtapları*'nda olsun, ya da burada olduğu gibi hatıra-portrelerde... Onda şahidi olduğumuz farklı bir zaman idraki, yazdığı metinleri baştan sona işgal ediyor, dolayısıyla da kendi rengine boyamakta gecikmiyor. Nihayetinde de yazdığı metinleri ve kişileri bir uzak zamana, bizim dünyamızdan ve zamanımızdan çok çok ötelelerde duran bir "geçmiş zaman"a öteleyip duruyor.

Mesela Saffetî Ziya'yı anlatırken kullandığı bir ifadesi var ki bayağı dikkat çekici: "Tarihten önceki vukuat" diyor. Yani anlattığı şeylerin bize göre çok uzak zamanlarda cereyan ettiğini, bunların şimdiki zamanla alâkasının kurulamayacağını söylemek istiyor. Gene bu eserin ilk metinlerini teşkil eden Hamdullah Suphi bölümlerinde de benzer bir ifadesi var: "Dostluğa inandığımız o zamanlarda." Hisar buna benzer, anlattığı hususların bizim zamanımıza olan uzaklığı duygusunu verebilmek için, zamanı sürekli müphemleştirmeye dayalı bir dil geliştiriyor. Böylece de bu metinlerin yazıldığı veya bizim tarafımızdan okunduğu zamanla, hadiselerin cereyan ettiği zamanlar arasında öyle büyük mesafeler, uçurumlar hasıl ediyor ki tahmin edilemez. İşte o uzak zamanlara Hisar, eserin adında olduğu gibi, "Geçmiş Zaman" tabirini kullanıyor. Fakat mantıki olarak düşündüğümüzde de o zamanlar, bize çok uzak ve eski gelmiyor, gözükmüyor. Çünkü şunun şurasında takvimle tayin edilen, yıl olarak hesap edilebilen zamanlar bunlar. Fakat o sayıp döktüğü bin bir ayrıntı ile, gelip geçen modalarla, devir-dönem kırılmaları ile aramıza öyle setler çekiyor, bunları kurduğu uzun cümlelerle öyle dolduruyor ki, biz buradan ister istemez bir uzaklık, eskilik, geçmişlik duygusu ediniyoruz. Dahası, Hisar'ın bizzat kendi sanatının ürettiği bu derin, müphem zaman algılaması karşısında da adeta ürpertiler duyuyoruz.

İsterseniz bu izahı biraz daha geliştirelim. Yukarıda bir yerlerde, Hisar'ın yazdığı sanatçılara ilişkin değişimleri, kırılmaları gözlemlediğini, bunların anlatımına büyük önem verdiğini söylemiştik. Kaldı ki geçen zamanla birlikte devirlerin değişmesi kadar, anlatılan sanatkârların değişmesi de çok tabiidir. Fakat bu metinleri okurken, aynı anda, yazıcı Hisar'm da değiştiğini farkediyoruz biz. Yani öyle bir hal ki bir yandan devir dönem, bir yandan anlatılan sanatçı, öbür yandan da anlatıcının bizzat kendisi... İşte Hisar bütün bunları anlatırken, süratle akıp giden bir zaman duygusu ile, bizi adeta karşı karşıya bırakıyor.

Fakat burada asıl önemli olan, bize göre, yazdığı sanatçıdan ziyade, Hisar'm bizzat kendisinde şahit olunan bir değişimdir. Sanatkârlarla ilgili olan hususları zaten bu metinlerden okuma imkânı bulacaksınız. Ne var ki Hisar'a ait olan ve bu metinlerin

orasına burasına monte edilmiş, şifre niteliği arz eden dil kullanımlarına ise özellikle işaret edilmesi gerekiyor.

Nitekim Cenab Şehabeddin’le ilgili hatıralarını naklederken, şöyle bir ifade kullandığı dikkatlerden kaçmıyor: “Çocukluğumun *hayranlığımı*, ilk gençliğimin *hayretini*, orta yaşımın *anlaşamamazlığımı* ve son zamanlarının *teessürünü* tespit eden dört beş hatıramı kaydedeceğim.” O zaman burada sormamız gerekmez mi? Değişen kim, Cenab Şehabeddin mi, Hisar’ın bizzat kendisi mi? Yoksa, yazan ve yazılan olarak, her ikisi birden mi değişime uğramışlardır? Kuşkusuz biz bu metinleri okurken, Cenab Şehabeddin’e ait olumlu-olumsuz bazı gelişmelere şahit oluyoruz. Fakat alttan alta, Hisar’ın bizzat kendisinde cereyan bir başkalaşma da söz konusudur ki, bunu asla unutmamak icap eder. Veya şöyle ifade edelim: Bir kişiye veya nesneye çocukluğumuzda, ilk gençliğimizde, orta yaşta veya yaşlılıkta bakıyoruz ve onu her seferinde de farklı farklı idrak ediyoruz gibi bir durum.

İşte bu tür atıflarla, *Geçmiş Zaman Edipleri*’ni teşkil eden metinlerde sık sık karşılaşmak mümkün. Mesela:

Lâkin dalgın ve muhayyel hayatımın çocukluğunda, gençliğinde, ve orta yaşında hayal, hakikat, sanat ve ölümün *canlı, hesabi, mesut* ve *biçare* yüzlerini temsil ederek, bana dört kıymetli ders vermiş olduğunu düşünüyorum.

İnsanlar yaşlandıkça aralarındaki dostluklar git gide ya fikir, ya menfaat yakınlıklarına dayandığı için bir dostluk, bir hayat içinde ne güç kök tutar! (...) Öyle ki insan, içinde bu uzun köklerin artık kuruduğunu duyduğu gün temelinden sarsılıyor.
[Celal Sahir]

Gençler geleceğini hissettikleri “iyi zamanları” kendi yakın istikballerinde görürler, bu hayal onlara şimdiden içine girdikleri bir saray, bir kâinat gibidir” gibi!.. [Hamdullah Suphi]

Öyleyse biz bu hatıralar vasıtasıyla, Hisar’ın çocukluğundan itibaren tanıdığı sanatçıları okuyacağız. Fakat aynı zamanda da

Hisar'ın bizzat kendisini! Dolayısıyla duyan, düşünen, değişen bir yazıcı ve onun bakış açısı, bu eseri baştan sona işgal ediyor gibi bir durum söz konusu.

Hisar'ın yakın arkadaşı Yakup Kadri'nin, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'nın başına koyduğu şu ifadeleri dikkat çekici:

Arkamda bıraktığım uzak geçmişi hayalimde tekrar yaşarken, “zevk” diyebileceğim bir şey duymamaktayım. Hatta tam tersine hayıflanmaya, yerinmeye ya da hayal kırıklığına benzer bir takım yürek sıkıntılarına kapılmaktayım. Çünkü, o geçmişte birçok yanlış davranışlar, kaçırılmış fırsatlar, erişilmemiş amaçlar görmekteyim. (Bilgi Yayınevi, 1969)

Kuşkusuz Hisar'ın, kendi eserinin/başına koyduğu böyle bir ön-sözü bulunmuyor. Keşke bu eser onun sağlığında yayınlansaydı da, o da geriye böyle bir önsöz bıraksaydı diye düşünmeden edemiyoruz. Ayrıca o bu bölümde nelere işaret ederdi, doğrusu onu da kestiremiyoruz. Yakup Kadri gibi bir acıyı, nedameti mi dile getirirdi? Kendi tarzını, yöntemini mi açıklamaya çalışırdı, kestiremiyoruz. Fakat bu hatıra-portrelerin okunmasından ne çıkıyor, geriye ne kalıyor? İşin bu kısmına girmiyor ve onu doğrudan okuyucunun kendisine bırakmak istiyoruz.

Necmettin Turinay
Ankara, Nisan 2013

EDİPLERİMİZE DAİR HATIRALAR

Edebi Musahabe

Hamdullah Suphi'ye Dair Hatıralar - I

O zamanın hatıraları ruhuma öyle sinmiştir ki hâlâ daha, uyurken kalbimin üstüne biraz fazla yaslanmış olsam, kendimi o âleme dönmüş sanırım. Fakat bir türlü geçmiyor zannolunan günlere ve gecelere rağmen, seneler o kadar çabuk geçti, aradan öyle berrak mevsimler ve bedbaht seneler, ihtilâller, harpler ve facialar ve öyle beklenmez, inanılmaz ve unutulmaz şeyler geçti ki, şimdi o eski zamanları tavsif için “tufandan evvel” demek ihtiyacını duyuyorum.

Meşhur bir söze tebaiyetle haydi tufandan evvelki zamanı karıştırmamak bile, bu hatırlatmak istediğim 1902-1905 seneleri, ismi o vakit Mektebi Sultani olan Galatasaray Lisesi herhalde türlü türlü sefaletler içinde, fakat ümit suları üstünde yüzen bir Nuh gemisini andırırdı. Talebe bilhassa yağışlı, ıslak ve karlı mevsimlerde, titreşen zavallı bir muhacir kafilesine benzerdi. Sabahları yataktan uykuya doymamış ve bir saniye geç kalmayı bir kâr sayarak ayrılır, midelerimizi yemekle doyurmaktan ziyade, iştahımızı çirkin kokularla kaçırarak yemekhanelerin kirlinden yarı aç kalkardık. Rutubetli dehlizlerde rüzgârlar eser, çamurlu ve karlı bahçelerde ayaklarımız sızlar, ellerimiz donardı. Bütün bunlar hassasiyetimizi marazi bir halde arttırıyordu. Bazı günler Boğaziçi'ne yahut Adalar'a gittiğini duyduğumuz bir vapurun uzaktan gelen sesi ruhumuzdaki daüssılaya dokununca, bütün mevcudiyetimiz sanki manevi bir romatizma ile

sızlardı; ekserisini “ratè” ve akılsız bulduğumuz ve haklarında hiçbir hürmet beslemediğimiz, bazıları ise aramızda tahkiri tazammun eden lakaplarla anılan hocalarımız bize, ne hayalimizi zenginleştirecek ne ruhlarınıza bir gıda olacak bir ders veremiyorlardı. Dersler hep imtihanlar için öğrendiğimiz kaba, kuru şeylerdi ve bütün bu ruhsuzluk, bu gıdasızlık, bu rahatsızlık felaketleri arasında, çabuk çabuk akan, parlayan ve geçen emsalsiz şiir ve lezzet menbaları vardı: Fikirlerimize bir aşinalık, samimiyetimize bir mukabele bulmak imkânını bahşeden teneffüs saatleri! Bahçeye çıkınca, dostluğa inandığımız o zamanlarda, kendimize benzediklerini sandığımız arkadaşlar vardı; onlarla, bir işte şerik olanlar arasında mutat olduğu gibi, kesik kesik cümlelerle çabuk çabuk konuşup anlaşmak, emellerle hüyalarımızı birbirimize itiraf etmek, edebiyattan, hürriyetten, Paris’ten ve atiden bahsetmek imkânı vardı. Dört kuru duvar arasında bir leyli mektep bahçesi, ne kadar hülyaların sinmiş olduğu bir yerdir. En asil hayallerin konduğu yüksek bir tepe, bir ati yuvası ve akıllara heyret verici bir yer!

Senelerden sonra, bu bahçeyi tekrar gördüğüm zaman bu kadar küçük, bakımsız, hakir ve manasız görüldüğüne, taşları arasında her yerdeki yeşil otların bittiğine ve toprağının da her taraftaki adi, esmer ve hissiz topraktan ibaret olduğuna hayret ettim. Benim hafızamda, büyük ressamların tersim etmiş oldukları resimler gibi, manalarla ve şiirle dolu harikulade bir bahçe, müstakbel saadetlerimizin mahfuz bulunduğu bir hazine idi ve biz halin bütün yoksulluklarından ve rahatsızlıklarından ziyade, istikbalin vaatlerinin hakikatine inanıyorduk.

Mektebin sınıfları üç bahçeye tabi idi. Bunların her birinde ancak birkaç sınıfın talebesi birleşip tanışırlar, diğerleriyle ihtilat etmezlerdi. Bizden birkaç yaş büyük olan Hamdullah Suphi büyüklerin bahçesindendi. Fakat Müfit Ratip, Ahmet Haşim, İzzet Melih, Emin Bülent, ben vesair birkaç arkadaşın edebiyatla iştigal ettiğimizi duymuş, bize haber gönderdi ve bir gün teneffüs saatinde tanışmak için bahçemize geldi. O zamanlar ekser talebenin giydikleri de, mektebin sefalet manzaralarına ve renklerine uygundu. Hamdullah Suphi’nin giyinişi ise itinalı idi. Sesi samimiyetten ziyade resmiyet hissini veriyordu ve o teşrifatla,

tekell f perestane bir tarzda konuşuyordu. Bize edebiyattan, Namık Kemal'den, atiden bahs etti. Hamdullah Suphi'de vatan âşığı ve şairi Namık Kemal'in tesiri çok mühim olmuştur. Gerçi kendisini tecrübesi çoğalmış bir ağabey telakki ediyor, fakat bize itibarla hitap ediyordu. Ruhumuza bir tesir icra etmek isteyen  stat veya arkadaş, en evvel bize inandığını göstermelidir. Öyle zengin bir kalbi olmalıdır ki bize muhabbet ve emniyetini bezl ettiğini görebilelim.

Hamdullah Suphi hakkımızdaki muhabbetli sözleriyle, nezdimizde kendi nüfuzunu tesis ediyordu ve biz de kendimize verilen bu ehemmiyetten memnun oluyorduk. Birbirimizden tekrar görüşmek temennisiyle ayrıldık. Onunla ilk görüşmemizin bu tarzını sonra âdet edindiğini ve tanışmak istediği başkaları için de tatbik ettiğini gördüm, ve onunla ilk görüştüğüm gün bana yaptığı tesiri sonra birçok gençlere de yapmış olduğunu müşahade ettim. Binaenaleyh bu ilk hissim sonraki gördüklerimizle teeyy t etmiştir: Hassas, şair bir mütefekkir olan ve ta mektepte bulunduğu zamanlardan beri ruha heyecan veren fikirleri seven Hamdullah Suphi, sözleriyle genç kalplere muhabbet ve hürmet telkin etmeyi bilen, daha hisli bir hayata atılmak cesaretini bahş eden ve muvaffak olmak ümidini veren, nazarların hududunu tevsı ve kalplerin hararetini tezyit eden, ruhları yükselten, h lase asil bir musiki tesiri yapan üstatların soyundandı.

Böylece tanıştığımız Hamdullah Suphi bizi, o tatil mevsiminde, Küçük Çamlıca tepesinde pederinden kalan korudaki köşkte bir öğle yemeğine davet etti ve o gün ilk defa, onun hülyalarını açan manzaraları, fikirlerinin kök salmış olacağı yerleri gördük. Bütün bu güzel ve büyük koru, buradaki ahşap ve şimdi harap köşk, izmihlal eden bir eski zaman debdebesine, g n llerde baki kalan ve hatıralarda yaşayan bir asalet ananesine delildi. Eski zaman ehrelerinin mübarek ve yüksek manalarını taşıyan birer sima gibi manidar yerlerdi. Buralarda yaşayan ecdat genış odalar, sofalar ve mufassal teşrifat içinde kendi ruhlarının vakarını korumuş olacaktardı. şahsın kendi kendisine verdiği bu paye, bu asalet hissi, bu ecdattan ve bu yerlerden arkadaşımızın ruhuna sinmiş olmalı ve fikirlerinin köklerini bu yerler besle-

miş olmalı idi. Hamdullah'ın babası Suphi Paşa ve büyük babası Sami Paşa'dan evvelki ecdadı da, Mora'nın merkezi olan Tire-Poliçe'nin mutasarrıfları ve aynı zamanda oradaki Nakşibendi tekkesinin bütün cemaat işleriye uğraşan şeyhleri imiş.

Sınıfımız değişince biz de artık büyüklerin, Hamdullah'ın bahçesine gelmiştik. Ders aralarında buluşuyor, yeni dostumuzun seslerini dinliyorduk. Onun biri kalbine, latifesine ve evine ait hususi; diğeri telkinine, işlerine ve yabancılara ait resmi iki sesi vardır, yahut sesi bu iki makamdan birine tabi olur. Arkadaşlarımız bize, niçin kendileriyle oyun oynamadığımızı sorarlardı. Fakat hülyalarımıza, atiye ve şiire dair sözlere hangi oyunları tercih edebilirdik? Bizim yaptığımız gibi, şiir ve hülya ile, hayat ve istiklal ile oynamak, daha müheyyiç bir oyun değil miydi? Bu bahçe saatlerinde uzun uzadıya atiden, arzularımızdan, emellerimizden bahsederdik ve tasavvur ettiğimiz hayat ne cazip, ne güzel, ne kadar da hürdü! Gençler geleceğini hissettikleri "iyi zamanlar"ı kendi yakın istikballerinde görürler, bu hayal onlara şimdiden içine girdikleri bir saray, bir kâinat gibidir. Ve daha ancak kendi hülyalarında mevcut olan bu güzellikler de kendilerinin asıl sevgilileridir. Mektebi Sultani'ye, demin yad ettiğim maddi hayatın bütün hatıralarına rağmen, manen ne kadar şükran borçlu olduğumu duyuyorum. Zira gençliğimin bu tahayyül, bu ümit, bu iman senelerini o muhit içinde geçirdim ve burada maddi çerçevenin sefaletine rağmen, ruhlarımızın inkişaf ve serbestisine halel gelmiyordu. İstipdadın tevlid ettiği anarşi içinde, harice nefretle bakan bu muhit, emellerden ve ümitlerden mahrum kalmıyordu. Epeyce öğrendiğimiz Fransızca sayesinde kendimize, inanabileceğimiz üstatları da, bilhassa hariçte, buluyorduk.

İşte, bu samimiyet, tahayyül ve itiraf saatlerinde Hamdullah Suphi, ati hakkındaki arzularını böyle icmal ederdi: Sesiyle halkı sevk etmeyi bilen kuvvetli bir hatip olmak, bir de memleketin maarifini istediği istikametlere tevcih eden müteceddit bir Maarif Nazırı olmak istiyordu. Mazi bizi ne kadar eski bir zamandan beri hazırlar, yaptığımız işlerin ve hatta hayalimizden geçen şeylerin bize meçhul kalan mezarlar içinde ne derin ve ne eski kökleri ve sebepleri vardır? Birçoklarımız, Hamdullah Sup-

hi gibi, filhakika istediklerini olmuşlardır, çünkü hep mukadder olan şeyleri istemişlerdi. Denilebilir ki inkişaf eden atının tohumlarını, zaten kendi kalplerinde taşıyorlardı.

O zamanlar bile Hamdullah Suphi'nin ismi, kendi sınıfından diğer sınıflara geçerek, mektep muhitinde tanılmağa başlamıştı. Ve onun belki birbirine zıt olan şöhretleri vardı. Evvela hiçbir fen için hususi bir temayülü olmadığı, hatta fenden uzaklaşan bir zihniyeti olduğu halde, bir fen adamı olarak telakki ediliyordu. Bu şöhretinin hikmeti şudur ki Hamdullah Suphi, ta mektep zamanından beri, bütün bildiğini çok iyi bilir ve katiyetle söyler. Kafası mütemadiyen madalyonlar darp eden bir makina gibi, muntazam cümleler hazırlar. Sözleri hep yazılmış cümleler halindedir. Bunun içindir ki, bugün de yazmaktan ziyade söyleyerek yazdırmayı kolay buluyor. İşte, içimizden kimse bildiğini böyle söylemez ve bundan dolayı onun çok bilmişliğine ve fennine hükmederdi.

Sonra manzumeler yazdığı ve bahçe zamanlarında bazan bir cezbe halinde yüksek sesle şiir okuyarak gezindiği için kendisine şair diyorlardı. Biz daha ziyade Edebiyat-ı Cedîde üstatlarının tesirine kapılıyorduk. İzzet Melih "Tezad"ının ilk şekli olan ve benim o zaman daha ziyade beğendiğim "Maziye Rağmen" hikâyesini büyük bir hürmetle Halit Ziya Bey'e ithaf ediyordu. Cenab Şehabeddin Bey'in şiirleri bende bir sihir tesiri yapıyor, kendi kendime ve başkalarının yanında muttasıl sevgili şairimi zikrederek:

*Kim bilir, kim bilir neler söyler
Bu susup durma sonra söylemeler...*

diye mırıldanıyordum. Hâlâ daha, ne zaman Edebiyatı-Cedîde Kütüphanesi'nin kırmızı-beyaz kaplı kitaplarından birini görsen, vaktiyle pek sevilmiş şeylerin bir mahfazasını görmüş gibi, mütehassis olmaktan kendimi alamam. Hamdullah Suphi o zamanlarda, dışarıda edebi simalardan birkaçını, mesela Halit Ziya ve Faik Ali beyleri tanır, onlarla görüşür ve bize onlardan bahsederdi. Fakat o, Edebiyat-ı Cedîde'nin üstünden atlayarak, daha evvelki Namık Kemal, Abdülhak Hamid ve kendi amcası

Samipaşazade Sezai beylerin azamet hissini daha iyi duymuş olan neslinden ilham alıyordu. Bizim malumatımız daha ziyade kitabı kalıyor, onunki doğrudan doğruya ruha, fikre, söze, "aktualiteye" hülâsa hayat ve hakikate temas ve istinat ediyordu.

Hamdullah Suphi kitapları hiç bilmiyordu, İzzet Melih Fransız tiyatrosuyla teferruatına kadar meşguldü. Ahmet Haşim Fransız sembolist şairlerinin şiiriyle meşbu idi. Ben bütün vaktimi Fransızca kitaplara vakfediyordum. Esasen içlerinden muhtaç olduğumuz bütün sevgili musikiler, iklimler ve hayatların intişar ettiği kitapların bir gün bile, nasıl ihmal edilebileceğini hiçbir zaman anlayamadım ve daima Celal Sahir Bey'in meşhur bir mısraını tanzir ile, "Kitaplar olmasa öksüz kalırdı eyyamım" diyeceğim gelir. Fakat o bunlardan müstağni kalmış ve mektep zamanlarında bile pek az okumuştur. O sıralarda Ahmet Şuayp Bey'le ilk tanıştığı gün, malumatfuruş olan ve her ilmi yalnız kitaplarda gören bu muharrir, ona derhal ne okumuş olduğunu sormuş. Hamdullah o zamanlarda belki yirmi yaşında bir gençti. Saymaya başlamış: "*Aziyade, Les Châtiments, L'Aiglon, Pêcheurs d'Islande*" demiş ve söylenecek başka bir isim hatırlamayınca, Ahmet Şuayp Bey bu kadar az okumuş bir gencin kalemıyla bir isim kazanmaya başlamış olmasına şaşarak: "Demek ki size de ancak dört kitap nazil oldu!.." cevabını vermiş. Bilahare bize bu sözleri nakleden arkadaşımız, hafızasına kızarak: "Halbuki hiç olmazsa on kitap okumuşumdur, hatırlayamadım işte!.." diyordu.

Fakat bizim, kendisine hiçbir hudut tanımayan muhayyilemize ve hiçbir istinat toprağı aramayan kültürümüze mukabil, Hamdullah'ın etrafımızdaki hakikatin hududunu tanımaya başlayan ve en evvel bizi tahdid eden bu tali ve mukadderata râm olarak, sonra onları ilâ etmek isteyen ruhu ne kadar daha haklı imiş!.. İşte bilahare icraat hayatına giren bu mütefekkir, yine bu sayede sukut etmemiştir.

Hamdullah Suphi kendini idrak etmeye başladığı o günlerden beri, vatanı ve milleti için "daha iyi günler" in layık olduğunu duymuş, sözleri, hitabeleri ve şiirleriyle hep o günleri çağırmıştır. Tevfik Fikret'in, "Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Haluk!" mısraı, söylendiğinden çok zaman evvel hepimizin

ruhunu dolduran bir histi. Onun için bu mısraı bu kadar kolay tefsir etmiş, bu kadar zengin duymuş ve bu kadar sevmiştik. O da ruhumuzdaki daussılayı inleyen bir sestti.

Hamdullah Suphi'nin yazdığı şiirlerin ekserisi bile içinde bulunduğu hayat ve hadiseleri terennüm ediyor, vatanamızın geçirmekte olduğu acı devirden, hülasa aktüaliteden ilham alan şiirler oluyordu. O, istipdat aleyhine gayet coşkundu. İşte bu coşkunlukla yazdığı manzumeleri Paris'e amcası Samipaşazade Sezai Bey'e gönderir, o da bunları Paris'te İttihat Terakki'nin neşrettiğı *Şûra-yı Ümmet* gazetesine derc ederdi. O devirde *Şûra-yı Ümmet* İstanbul'a gizlice gönderiliyordu. Bu manzumelerin Hamdullah Suphi'nin olduğunun anlaşılması, kendisi için şüphesiz pek büyük tehlikeleri mucip olacaktı. O şiirlerini bastırmamaktansa bu tehlikelere girmeyi tercih ediyordu.

Muhit, Teşrinisani 1930, nr. 25, s. 18-21

Edebi Musahabe

Hamdullah Suphi'ye Dair Hatıralar - II

İtalya dahi şairi Gabriele d'Anunzio, bir gün, İtalyan Millet Meclisi'nde, kendisinin güzelliğın mebusu olduğunu söylemiş. Sonra, "estetik" muallimi olunca güzelliğı birtakım düsturlara rabt ve ders halinde talim eden Hamdullah Suphi, ta o zamanlarda, güzelliğın âşığı ve taraftarı olduğunu da beklenmez bir tarzda göstermişti. 1904 tarihindeki Rus-Japon muharebesi esnasında bütün arkadaşlarımız, Rusların tarihi düşmanlığını ve vatanımıza ne muzır olmuş olduklarını bilerek Japonların muzafferiyetlerini alkışlarken, içimizden yalnız o, kalbinde beslediğı güzellik muhabbetiyle, güzellik namına da bir fikir serdetmek ve bir söz söylemek cesaretinde bulunmuş: "Çirkin bir ırkla güzel bir ırk çarpışıyor, ben dünyada çirkinliğın tarafını iltizam edemem, güzellik tarafında kalarım" demiş ve bu sözü bize cidden garip görünmüştü. Aradan birçok seneler geçti, bir gün mühim bir payitahta, sefirimiz olarak gayet çirkin bir zat tayin edilmişti. Siması bilakis ince, munis ve kendisi zarif, sevimli bir genç de kâtip olarak ona refakat edecekti. Senelere rağmen değişmemiş olan Hamdullah birdenbire, ta o eski sözünü hatırlatan bir cümle ile, kâtibe: "Sizin sefirle birlikte gideceğimize çok memnun oldum. O yalnız gitseydi, Türklerin pek çirkin bir mümessili olacaktı. Siz onun yanında milletimiz hakkındaki fikirleri tenvire yarayacaksınız" dedi.

Hamdullah Suphi, mektepten çıktıktan sonra ve Meşru-

tiyet'ten bir sene kadar evvel büyük bir hastalık geçirmiş, pek sarsılmış bir halde kaldığından yorgunluğun, zafiyetin ve mizacı bir kabiliyetin neticesi olarak kuvvetli bir nevrasteniyeye tutulmuş. Yirmi sene sonra bu hastalığın kendisinde büyük bir zihin yorgunluğu neticesinde nüksettiğini gördük. Hamdullah Suphi'ninki kadar kalabalık bir muhite, yevmi bir temas ile yorulan asabın, bazan böyle isyan etmemesi imkânsız değil midir? Bir de o, bütün icraat ihtiyacını tevarüs etmiş olduğu ecdadından, bazan manevi inzivaya çekilmek ihtiyacını da tevarüs etmiş olmalıdır. Öyle ki ömrünün uzun say seneleri arasında belki böyle asabi bir yorgunluk neticesinde büyük bir sükût, uzun bir tahayyül ve tam bir vahdet fasılası ile geçirilecek devrelerin belirlenmesi tabii ve mukadderdir. Bunu anlamak için, bu müfrit hassasiyet için İstanbul'un dağınık mesafelerinden, Ankara'nın tozundan, toprağından, gazete idarehanelerinin ve Meclis koridorlarının patırtılarından ve dedikodularından, harareti gittikçe artan Ocak içinde sarfedilmiş bu kadar müdafaa ve bu kadar muzafferiyetten sonra, artık yorulmuş bir asap ile kalınca, saatlerini ancak sabah, öğle ve akşam vakitlerine taksim eden bir inzivagâhın sükûn ve sükûtu içinde kalbinin çarpışlarını ecdadının vakur ve yavaş ahengine tevfiik etmek, kim bilir ne lezzet, ne saadet olacaktır. Aynı zamanda sanırım ki bu uzlet, maksat ve hayatlarını daha iyi anlamak isteyen dindarların, muhtelif vechelere dağılan kalplerini bir noktaya tevcih etmek ve ondaki aşkı daha alevlendirmek için, çekmeyi ihtiyar ettikleri ve zaman zaman da buna muhtaç oldukları "çile"lerden biridir. İnsan bu uzlette asabını dinlendirir, düşünür, unuttur, toplanır, hazırlanır ve bu sayede bütün mevcudiyet, yeni bir hamle için lâzım olan bir intizam ve çeviklik kesbeder.

Meşrutiyet'in ilanından sonra tekrar buluştuğumuz zamanlar Hamdullah Suphi, muhitinde iyi bir tesir yapmaya pek ziyade itina eden bir gençti. Daima hitabet cümlelerine dönen sözleri ve resmi bir ahenkteki sesi, yabancılara daha ziyade musanna gibi geliyordu. Konuşmasında merasimpereset, giyinişinde gayet dikkatli ve titizdi. Çamlıca tepesindeki güzel kuru satılmıştı. İstanbul'da Horhor'da, pederinden kalma ve artık bahçevansız ve bakımsız bir bahçe ortasında büyük, kâgir ve eski bir konakta

oturuyordu. Gidip iki üç saat Beyoğlu'nda gezinmek kararıyla buluştuğumuz günler, sokağa çıkıncaya kadar akla kararı seçerdik. Marmara'ya bakan camlardan akşamın koyulaşan maviliği gözlerimize bir davet, bir serzeniş gibi görünürdü. Biz, ümit ettiğimiz tesadüfleri belki şu esnada kaçırmakta olduğumuzu düşünür, sabırsızlanırdık. Arkadaşımız iki saat sürecek bu seyrana, ancak iki saatte hazırlanırdı. Bir heykeltıraşın yaptığı bir heykele vereceği itinaı, yahut kendisinin hazırladığı bir nutka sarf edeceği emeği üşenmez, yorulmaz, usanmaz bir say ile kendi kıyafeti için sarf ederdi.

O zamanki matbuat hürriyete kavuşunca, gazetecilik etmeye ve muharrirlik hayatına başlamıştı. Abdullah Zühdü Bey'in neşrettiği ve bir aralık edebi başmakalelerini Cenab Şehabeddin Bey'in yazdığı *Yeni Gazete*'de bir müddet, her gün bir mizahi yazısı intişar etti.

Nutkunun cümlelerini tanzim etmemiş ve yüzünün çizgilerini yabancılara karşı birer müdafaa hattı gibi kapayarak, haricin ciddiyeti karşısında bir cephe almaya mecbur olmamış olduğu zamanlarda, Hamdullah Suphi'nin kolay kolay ve uzun uzun gülen, eğlenen, latife eden, neşeli bir gençliği, hiç yıpranmamış bir saffeti vardı. Her zaman nükte ile konuşur ve gayet hazır cavaptır. Komik şeyleri görür ve göstermeyi sever.

Bir aralık, birkaç ay müddetle, *Davul* isimli resimli bir mizah mecmuası da neşretmişti. Burada gayet tumturaklı ve eğlenceli birkaç manzumesi vardı. Birisinde, hatırlıyorum ki "peki efendim" demek itiyadında olan mebusları tehzil ile, Mahmut Şevket Paşa'dan bahsederken "fikrinin hay hay diye başlarlar istihsanına" diyordu.

Sonra *İkdam*, *Sabah*, *Hak* gibi gazetelerde, *Musavver Muhit*, *Resimli Kitap* ve *Servet-i Fünun* gibi mecmualarda, daha kitap halinde toplanmamış birçok yazılar neşretti ve mektepteki şifahi mücadelelerini hatırlatan birçok münakaşalarda bulundu.

1909 senesinde Fecr-i Âti edebi zümresi teşekkül ettiği zaman, o da bu toplanişa iştirak etmekle kalmamış, nazım ve nesri ile tanınmış muharrir, bu zümrenin riyasetine intihap olunmuştu. Hatta denilebilir ki Fecr-i Âti reisinin Rumeli seyahati esnasındaki gaybubeti ile dağılmıştı.

Yine o sıralarda Hamdullah Suphi ilk önce Ayasofya rüştiyesinde kitabet ve Fransızca, bilahare Darülmuallimin'de edebiyat ve fen, terbiye, nihayet Darülfünun'da estetik muallimliklerine tayin olunmuştu. Bu sonuncu derste, istihlaf ettiği Halit Ziya Bey ona, bu kürsü ile bereber bir de kitap bırakmıştı: Eugène Véron'un *L'esthétique*'i. Fakat, Hamdullah Suphi derslerini yalnız bu kitaptan çıkarmaya razı olmamış, bilahare mühim bir yenilik olarak, bu dersi Türk ve İslam Sanayi-i Nefisesi kürsüsü haline koymuştu.

O zamanlara Hamdullah Suphi talebeye ders takrinin verdiği bir meleke ile, fırsat buldukça umumi konferanslar da veriyor ve nutuklar irat ediyordu. Kendisinin hiçbir zaman kitabı bir müfekkiresi olmadığını söylemiştim. Seyahatlar ona çok yaramıştır. Tepebaşı tiyatrosunda ilk verdiği konferanslardan birinde, dikkat etmiştim ki mevzubahis ettiği fikirler mücerret birtakım düsturlar olduğu halde, o bütün misallerini, bir müddet evvel iştirak ettiği ve zihninde birçok intibalar uyandırmış olduğu belli olan Romanya ve Rumeli seyahatlerinden alıyordu. Bir mehaz zikreder gibi, hep bu Romanya ve Rumeli seyahatinden bahseden hatip, sanki bütün bildiklerini yolda öğrenmiş ve oralardan avdetinden eşyasıyla birlikte getirmişti.

Fakat çoğumuzun gözleri daha bağlı kalırken, Hamdullah Suphi'ninkiler yavaş yavaş açılmıştı. O milletimizin nasıl sağlam ruhlu olduğunu, tarihini ve varlığını biliyor ve bu varlığı ve bu ruhu korumak için bir iman lazım geldiğini görüyordu. O, milli abidelerimizi, çeşmeleri, sebilleri, hanları, imaretleri, mezarları, türbeleri, mescitleri ve ilahi camilerimizi görüyor ve bunlardan ilim ve muhabbetle bahsedip, bunları göstermeyi ve sevdirmeyi de biliyordu.

Şimdi karşımızda daha mezhebini bulmamış ve ona ermemiş olduğu halde, yaşıyla beraber tecrübesi artmış, kuvvetleri çoğalmış ve etrafında hayatın, geniş manzaraları açılan bir genç beliriyor.

Onun pek hususi meziyetleri ve kabiliyetleri de var:

O bilhassa vatanında müstait telakki ettiği bütün genç kuvvetleri arayıp takdir ve teşvik etmeye alışkın, onlara mefkureli bir ruh telkin etmeye ve onlardan kendisi için de bir muhab-

bet duymaya susamıştır. Namık Kemal'den ateşli vatanperverlik, hamiyet, cesaret, feragat ve fedakârlık dersleri almıştır ve onu kalbinde bir veli gibi taziz ediyor. Kendi ailevi asaleti hakkında, samimi bir hisle mütehassistir ve aldığı terbiyenin tesiri altında, her zaman asil kalmayı hayatın en büyük mazhariyeti biliyor. Onda bir tekke cemaatini asırlarca idare etmiş olan, ecdattan mevrus bir didinme ve uğraşma ihtiyacı ve kabiliyeti var. Sesine, milletin hislerini duyuracak bir olgunluk vermeyi ve milleti de bu sesle harekete getirmeyi murat ediyor. Milletin marifetiyle meşgul olmayı istiyor. Onda, fikirlerinin maddi tahakkukunu istihsal etmek, edebiyattan hayata geçmek zevki, itinası ve azmi vardır. Kütüphanesine çekilmiş bir alim değil, ilmini muhit, hayat ve tecrübesine medyun bir mütefekkindir. Ruhun lirik bir ifadesi olan şiirde bile, vatanını terennüm etmeyi seven bir şairdir. İstipdada karşı gayzla mütehassistir. Tehlike karşısında cesaret göstermeyi biliyor. Hayatta güzelliğin mevkiini müdrik ve hukukunu tasdike kaildir. Kendisi hakkında etrafına iyi bir fikir vermeye daima itina ediyor. Ruhunda hiç yıpranmamış, tamamen genç kalmış dinç bir cephe, bir neşe vardır. Ta mektepten beri elinde tuttuğu kalemine, gazetecilik hayatına girdikten sonra her istediğini yazdırabiliyor. Muallimlik hayatı da onda, yazmak kudretinden daha müessir olan söyleme kabiliyetini çoğaltmıştı. Milliyet mefhumunun noksanını, milletin en büyük bir kusuru olarak görmüş, milli ananeleri bulmuş, kadim faziletlere ermiştir. Ecdadın mirasını ruhunda bir hazine gibi muhafaza ediyor. Milli abidelerimizin azametini ve güzelliğini anlıyor ve bunları hissettirmeye çalışıyor. Onun yapmaya başladığı şey, fikirleri his haline ifrağ ve is'at ve ruhumuza mal etmektir.

Biz, onun arkadaşları, daha onun kıymetini iyice takdir edemiyor, kalbimizin taziz ihtiyacına layık olan bir üstadı, bir mürşidin tekevvününün arifesinde olduğunu daha idrak edemiyoruz. Bu ruhta, etrafına diğer ruhları da toplamayı bilen mukaddes bir ateş vardır ve yarınki muzafferiyetleri için kendisine lazım olan silahlar da bugünden elindedir. O irsi kabiliyetleri ve mizacıyla, geçirmiş olduğu hayat ve tecrübeleriyle, kalbiyle, fikriyle, kalemiyle, sözüyle hazırdır. Her şey onu o

sıralarda, 1912'de açılmış olan Türk Ocağı'nın eşsiz bir reisi olmak için hazırlamıştır. Demin, birer birer, hafızamda bulduğum canlı hatıraları buraya kaydettim. Hafızamız hatırladığı şeylere, mazinin daima kullandığı bir şiir damgası basar. Binaenaleyh ben de mazinin sihrine kapılarak, fazla samimi ve laubali oldumsa mazur görülmemliyim. Fakat yad ettiğim bu eski şeylerin, hep bu günkü Ocak reisi Hamdullah Suphi'nin simasını tersime nasıl iptidadan beri başlamış olduklarını, yola çıktıklarından senelerce sonra gözlerimize vasil olan yıldız ziyaları gibi, şimdi görüyor ve bunların o zaman delalet ettikleri manaları şimdi anlıyorum. Mukadderatın tecellisine ve onu Ocak reisliğine hazırlayan taliin inkişafına doğru bu ömrün gidişindeki ziya insicam ve intizamını şimdi kavıyorum. Dostlarının da bir üstada gösterebilecekleri en büyük muhabbet, onun kanaatlerinin inkişafı hakkında bildiklerini söylemek ve böylece hayat ve eserinin ihtiva ettiği dersleri daha ziyade tebarüz ettirmek değil midir? Hamdullah Suphi'yi, hemen kendisini idrak etmeye başladığı ilk zamanlardan beri tanımış ve hemen otuz senedir samimi-yetinden mahrum kalmamış olduğum içindir ki, bu gün ruh ve fikrinin tekevvünü hakkında bu şahadette bulunmayı bir nevi vazife bildim. Onun Ocak'ı ve Ocak'ın onu bulmuş oldukları gün, Türk'ün hayırlı ve talihli bir günüdür. Hamdullah Suphi Ocak'ı bulmakla sayine, muhabbetine, kalbine ve bütün hayatına, nasıl muhtaç olduğu bir iman ve bir ruh buldu ise, Ocak da başında Hamdullah Suphi'yi bulmakla milliyetçiliğin bizde taammüm ve inkişafı uğruna mukaddes ışığını Türk kalplerine salmak için öylece vakit, fırsat ve kuvvet kazanmıştır.

Muhit, Kanunuevvel 1930, nr. 26, s. 18-20

Büyük Ediplerimiz

Süleyman Nazif'e Dair Hatıralar

Kanunusaninin beşi Süleyman Nazif'in bizden ayrılalı dört sene geçmiş olduğunu hatırlatıyor. Burada onun hakkında sadece birkaç küçük hatıramı kaydetmek istiyorum. 1908'de Meşrutiyet'in ikinci ilanından biraz sonra tanıdığım Süleyman Nazif'i ta vefatına, 1927 senesine kadar –o arada İstanbul'dan ayrıldığından– fasıllı olmak üzere, hemen yirmi sene gördüm ve dinledim. Ve onun bütün hayatı, bulunduğumuz devir içinde, vatanımızda bir edip tali ve mukadderatının ne olabileceğini bana tamamıyla ve etrafıyla göstermiş oldu.

Süleyman Nazif'i daima ilk gördüğüm gün gibi buldum ve seneler onun hakkında edindiğim fikirleri değiştirmede, teyit etti. Onun pek şarklı ve hatta Asuri bir çehresi ve manzarası vardı. Ekser koyu renkli esvaplar giyer, güler ve söylerdi. Son zamanlarına doğru yanları beyazlaşmış siyah bir sakalı, iri ve esmer bir yüzü, çıkık dişli bir ağız üstüne açılan irice dudakları ve bu simayı sanki örten ve ona bütün manasını veren siyah, parlak, zeki ve cevval gözleri vardı.

31 Mart irticai, Meşrutiyet ilanının verdiği sarhoşluktan bizi acı acı uyandırmıştı. Havaya atılan silah sesleri içinde neye uğradığımızı şaşırmiştık. Süleyman Nazif İttihatçı değildi. Fakat fırkaya intisap etmemiş olması mâni olmadı, bu hareketin karşısına geçmek isteyerek, Ayasofya'da askerlerin ve matbuatta

mürtecî gazetelerin önüne bir emniyet temin etmek isterken o kendisini ateşe, afete attı.

Meşrutîyet'in ilk zamanlarında Hasan Fehmi Bey isminde, İttihat ve Terakki'nin muhalifi bir gazeteci köprü üstünde öldürülmüştü. Atiyi keşfeden gazeteler maktulden "hürriyet-i matbuatın ilk kurbanı" diye bahsettiler, ve hakları vardı: Çok geçmeden hürriyet-i matbuatın ikinci kurbanı dostumuz Ahmet Samim ile, üçüncü kurbanı Zeki Bey'in de öldürüldüklerini görecektik. Bu birinci katle isyan eden Süleyman Nazif'in, şimdiki adliye binasında bulunan o zamanki Meclis-i Mebusan koridorlarında, mebuslardan mürekkep bir grup içinde hiddetle bağır-dığını işittim.

Süleyman Nazif'in büyük bir hasleti cesaretti. Kin yahut din namına olsun o kalemiyle, sözüyle, bütün mevcudiyetiyle mesuliyet deruhte etmeyi ve harbin içine girmeyi bilirdi. Bu harikulade adam bu gibi cesaret numunelerini bize bütün hayatında gösterecekti. Mesela İaşe Nazırı Kara Kemal'e yazdığı mektupta*, Beylerbeyi'nde mevkuf Sultan Hamid'e hitap eden şarkısında, "Kara Gün"de vatana müstevli ecnebilere dair yazıda ve nihayet Sultan Vahdettin ile Damat Ferit Paşa'sına karşı isyanında!.. Süleyman Nazif böyle buhranlı günlerde emsali bulunmaz bir kuvvetti. Cesareti, rüzgârların söndüremediği, alevini artırdığı büyük ateşlere benzerdi.

Üstat "hücum için hücum"u da sever, makalelerinde hududun haricine çıkarak sağa sola çatar, sırası gelmemişken ve damdan düşer gibi ism-i haslar zikrederek bütün mevzuunu hasmının başına yığar, ve zülfüyar ile oynardı. O zaman "bey" olan Talat Paşa, "Süleyman Nazif herhangi bir gazeteye girse uslu duramaz, ikinci yazısında sapıtır, üçüncüsünde pot kırar" dermiş.

Acaba o zamanki nüktelerinin ve hücumlarının vaktinde malum olmuş ve şimdi unutulmuş gizli maksatları ve itiraf olunmayan gayeleri yok mu idi? O zamanki tecrübesizliğim bu

* Süleyman Nazif'in Kara Kemal'e yazdığı pervasız mektup için bkz.: İbrahim Alaattin (Gövsâ), *Süleyman Nazif*, Semih Lütfi Kütüphanesi, İstanbul 1933, s. 135-138. İlgili mektup dönemin gazetelerinde yayınlanmış açık bir mektup olmayıp, İaşe Nazırı Ali Kemal'e özel olarak gönderilmiştir. [Haz.N.]

hususta bir fikir edinmeme imkân bırakmıyor. Fakat şimdi düşünüyorum: Politikanın profesyonelleri, siyaset âlemini bir cam-bazhaneye çevirmişlerdir. Burada herkesin gözü önünde hünerler gösterilir ve sonra derhal bir mükâfat istenir; âdet böyledir. Süleyman Nazif hakikati gören o müthiş gözleriyle, dünyanın olağan şeylerine bizden elbette çok evvel ve çok ziyade vakıftı.

Paris'e firarında, Bursa mektupçuluğunu kabul ile avdet etmiş olduğuna belki pişman olan Süleyman Nazif, Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a dönünce kendisine teklif edilen bir mutasarrıflığı kabul etmemiş, az bir müddet geçince de *Tasvir-i Efkar* gazetesinde her gün bir makale ve yüz günde tam yüz makale yazmış. Ortalığı karıştırmasın ve uzaklaşsın diye ona Basra valiliğini vermişler. Kendisi de gülüyor ve bu yüz günü Napolyon'un "Cent Jours"una teşbih ediyordu.

Kaç defa Süleyman Nazif'in deruhte ettiği vazife başında ciddi, çetin, sert olduğunu ve pürüzsüz iş görmek arzusunda bulunduğunu müşahade ettim. Kaç defa bütün manasıyla bir aristokrat olan üstadın, babası Sait Paşa'nın asalet ve şöhretiyle olduğu gibi, kendi hükümet adamlığıyla da iftihar ettiğini gördüm. Bununla beraber onun iyi bir devlet memuru ve bilhassa iyi bir vali olabildiğini zannetmiyorum. Hiç beğenmediği ve sevmediği İttihatçılar'la yarı uyuşarak, yarı hırlaşarak ve neticede vali olarak Trabzon'a, Musul'a, Bağdat'a gider, fakat çok durmadan yine geri dönerdi. Bütün bu vilayetlerin onca müşterek bir kusuru Babaıali caddesinden çok uzakta olmaları idi.

Bir aralık İttihatçılar gerek kendisini, gerek muhalif olabilecek genç ve kıymetli muharrirleri celp ile, lehlerinde çalıştırmak için ona *Hak* gazetesini neşrettirdiler. Süleyman Nazif burada yazmayı aleyhlerinde de yazabilmek şartıyla kabul etmişti. Ekser genç muharrirler, nispeten yüksek bir yazı ücreti almak için buraya yazıyorlar, *Hak* İttihatçılar'ı tutuyor, Tevfik Fikret bu gazeteye "Hak tuuu gazetesi" diyordu.

Süleyman Nazif'in kuvvetli irfanına rağmen, mazimizin birçok ananesinden pek kolaylıkla ve iffetle ayrılışına, bunların aleyhinde bulunuşuna bazan hayret ederdim. Süleyman Nazif pek şarklı idi. Halis Türk olmakla beraber, Türk Ocağı'nı hiç sevmeydi.

Üstat işlek ve seri olmayan Fransızcasıyla yeni neşriyatı pek okumaz, Fransız edebiyatını en çoğumuz gibi hemen bir rubu asırlık bir teehhürle takip ederdi. Fakat fena telaffuzuna rağmen, keyifli zamanlarında Victor Hugo ile Sully Prudhomme'dan ezberlediği şiirleri yüksek sesle söylemeyi severdi. O bunları imalelerle okudukça, işittiğiniz Fransızca Farisiyi andırırdı ve siz dinlediklerinizi aruz vezninde şiirler sanırdınız. Lakin o okuduğu bu güzel şiirleri kıskanarak, böylece ilâ ettiği garbın yanna, hemen şarkı da ikame etmek lüzumunu duyar ve derhal size Farisiden, Arabiden, Türkçeden de birçok şiirler söylemeye koyulurdu, ve bu kadar zeki olan bu adam, bu vadide bazan bir çıkmaz sokağa benzeyen sualler sorardı: "Fransızcayı İzzet Melih Bey mi daha iyi bilir, Reşit Saffet Bey mi? Yoksa Halit Ziya onlardan daha iyi mi bilir?"

"Milliyetçi" olmayan üstat, gayet "milli" idi ve milli bir hüviyetti. Ecnepleri iyi anlamıyor ve çok sevmiyordu. Lisan meselelerindeki taassubu hoşumuza giderdi. Zaten o çok kere, her sahada bir mutaassıp zihniyetin nasıl bir şey olduğunu anlamamıza yardım ediyordu.

Süleyman Nazif halis ve eski zaman manasıyla bir "efendi" idi ve bu efendilik onun en hürmet edilecek hasletlerinden biri idi. Bilhassa ecnebilere karşı vakarını gayet gözetirdi. Macar sefiri Mösyö Tahi cenaplarını galiba Bağdat'ta tanımıştı. Bir iş için ona müracaat etmek isteyen matbuat erkanından bir dostuna uzun uzadıya itiraz etti ve istemiş olduğu gibi bir takdim ve rica mektubu vermedi. Gayet meşhur bir Fransız gazetesinin pek maruf bir muhabiri, hem kendisiyle görüşmek istediğini yazıyor, hem kendisini nerde ziyaret edebileceğini sormuyor da, onu kendi ikamet ettiği yere davet ediyordu. Üstat Fransızcasına itina ettiği bir cevapla bu zata bir nezaket dersi verdi ve kendisini görmek isterse evine gelebileceğini bildirdi.

Onun için asıl âlem Babıalî civarı, İstanbul'un yalnız söz değil hatta nükte ve remz anlayan, Osmanlı inceliklerini bilen ve kendisine hürmet ve itibar gösteren muhitlerdi. Süleyman Nazif İstanbul'un maruf ailelerini de ecdat ve ahfad, adeta bütün azasıyla tanır ve söylerdi. Bu hususta kendisine tefevvukunu teslim ettiği galiba bir Ali Emiri Efendi vardı. Şair Ziya Paşa hakkın-

da toplamış olduğu vesikalarla memnun ve müftehirdi. Bunlara hasretmiş olduğu zamanlara hiç acımazdı. “Diyaribekir’den geldim. Siz İstanbullular’ın yapamadığınız bir işi ben yaptım” derdi.

Osmanlı tarihinin menkıbevi kısmı hakkında birçok malumatı vardı. Bu mesmuat ne dereceye kadar mevsuk ve itimada şayandı ve kendisinin imaleli bir “t” ile “târîh” diye telaffuz ettiği tarihin doğruluklarına nasıl emniyet ediyordu? Bunu bilemiyorum. Fakat Süleyman Nazif bunlara dair hikâye ettiklerini de yazsa o ahenkli, edebi, müheyyiç ve Namık Kemal’in şivesindeki makalelerinin yanı sıra, tarihi kıymetleri olacak başka zihniyette yazıları da bulunacaktı. Osmanlı paşalarının bazılarını biz belki ne yapsak, artık onun gibi hissedip anlayamayacağız.

Süleyman Nazif pek çabuk heyecana gelir, fakat yine süratle yatışırdı. Aleyhtarlığı da lehtarlığı da pek şiddetli idi. Zannedirim ki o hayatında hiçbir vakit bitaraf kalamamıştır. Ya kaside, ya hicviye!.. Yazdıkları ekseriyetle bunların biridir. İşte, fikirleri his halinde bir adam!..

Onun taraftarları da aleyhtarları da çok olacaktı ve filhaka böyle olmuştur. Ölümünden sonra kendisine acımış olan muharrirlerin birçoğu hayatında onu kırmışlardır. Matbuat âleminde kendisine birçok kere hücum edilmişti, fakat kendisinin de başkalarına pek mübalağalı tecavüzlerde bulunduğunu gördüm. Bunların sebepleri sırf fikri meseleler miydi? Yoksa hissine tabi ve alıngan olan üstat onlara kızardı da, bundan dolayı mı aleyhlerinde bulunurdu? Bunu muttasıl tahkike fırsat bulamadım. Ancak onun muasırlarının en çoğu ile dargın olması dikkate şayandır. Üstadın eserlerine, şahıslarına kalemle ve sözle hücum ettiği muharrirlerin tam bir listesi yapılmış olsa, bu listenin haricinde ancak birkaç kişi kalırdı.

Abdullah Cevdet, Ahmet Cevdet, Ahmet Haşim, Falih Rıfkı, Hamdullah Suphi, Hüseyin Cahit, İzzet Melih, şair Mehmet Emin, Köprülüzade Mehmet Fuat, Refik Halit, Rıza Tevfik, Ebuzziyazade Velit, Yakup Kadri, Yunus Nadi ve Ziya Gökalp beyler, sözleriyle ve kalemiyle en çok aleyhtarlık ettiği muarızlardı. Celal Nuri Bey’le barışıp darılmak mutadı idi. Sırf siyasiyat âlemindeki düşmanlarını bilemiyor, sayamıyoruz.

Süleyman Nazif, Mütareke devrinde *Hadisat* gazetesinin yazı odasına, Rumların mavi beyaz renklerle basmış oldukları ve bir köşesinde Ayasofya'nın, diğerinde Atina'nın resimlerini gösteren bir haritayı asmış ve cami resminin üstüne "dinim", öteki manzaranın üstüne "kinimdir" kelimelerini yazmıştı. Fakat muhabbet kadar kin besleyen bu hassasiyetin duyduğu mütemadi öfke, onu elbette yoruyor ve ona ızdırıp veriyordu.

Süleyman Nazif, Edebiyat-ı Cedîde erkanının çoğunu takdir etmez, ve gençler arasında da kimseye büyük bir kıymet atfetmezdi. En çok Cenab Şehabeddin Bey'in zekâsına, ilmine ve dehasına kani ve ona muhip ve taraftardı. Abdülhak Hamid'e ise perestiş ederdi, bu malum!.. Onu vatanın "şair-i azam"ı ve velinimetini bilir, hakkında samimi, ciddi, derin bir muhabbet besler, ve onun işleriyle uğraşmaktan bıkmaz, yorulmaz, usanmazdı.

Umumi Harp içinde, her cuma günü Tokatlıyan'da hususi bir odada, Abdülhak Hamid'in lafzi kalan riyaseti altında buluşur, bir masa etrafında hepimiz kendi hesabımıza çay içerek konuşurduk. Süleyman Nazif'le Celal Nuri Bey bu içtimaların en çok söyleyen hatipleriydi. Buraya en çok devam edenler de, isimlerini saydıklarımın mada Samipaşazade Sezai, Cenab Şehabeddin, Ali Ekrem, Sami (Süleyman Nesip), Faik Ali, Hüseyin Suat, İsmail Hâmi, Celal Esat, Yusuf Razi, Diyarıbekirli İsmail Hakkı beylerdi.

Umumi Harp'in sonlarına doğru Süleyman Nazif maişetinde sıkıntı çekiyordu. İaşe Nazırı Kara Kemal'e yazdığı meşhur mektup, medeni bir şecaat eseri ve numunesidir. Sultan Hamid'e hitap eden meşhur şarkısı da basılmamış olmakla beraber, derhal şayi olmuş bir feryattı.

Süleyman Nazif'in yazısı işlek ve güzeldi. Mürettiphaneye giden her müsveddesi bir mektup kadar itinalı idi. Hüsnü hattını herkesten evvel kendi beğenir, gazete idarehanesine her gelişinde mutlaka ister, makalesini bizzat ve yüksek sesle okur, dikkatle dinlenilmesini arzu eder, ve çok kere yazısının methine kendi başlardı. Bunu galiba muharrirlere lazım olduğunu hissettiği bir nevi üslup ve edebiyat dersi diye yapıyordu. Süleyman Nazif bu zamanlarda küçük bir tenkit ve itiraza tahammül edemezdi.

Kendisine üstat diye hitap olunmasını severdi. Musahhihleri hiç yormaz, çünkü tashihlerini kendisi yapardı. Gazetenin siyasetiyle mesleği icabı olarak, eğer yazısından bir kelime, bir cümle, yahut birkaç satır çıkarılması lazım gelse, adeta hasta olurdu. Hülâsa meslek ve vazifesini pek ciddiye alıyordu ki bu itibarla da takdire layıktır.

Üstat birkaç seneden beri her cuma sabahı evinde misafir kabul etmeyi itiyat edinmişti. Ve bu ziyaretler biraz garip birtakım merasime tabi idi. Kendimi hâlâ bugünlerin birisinde sanıyorum: Gelenler içinde belli başlı kimler var? Birazı mütekait, bu misafirlerin gitmesini bekliyoruz. Yemek vakti gelince, gideceklere yolu hatırlatmak isteyen bir sükut devresi belirliyor. Susuyorum; ayrılanlar bu sükut içinden sıyrılıp çıkıyorlar. Üstadın arzusu üzerine nadiren Ali Ekrem Bey, İsmail Hâmi ve ben kalıyoruz. İptidai bir masa, basit bir sofrta takımı, alaturka bir yemek. Bütün bu evdekiler ne kadar sade eşyalar!.. Şu birtakım küçük raflar ve küçük vazolar “eser-i sanat” değil, süs değil, Almanların “ersatz” dedikleri zavallı şeyler!.. Ciddi ve kıymetli olarak yalnız büyük bir kütüphane var. Eski zaman tabı’ları ve eski zaman itinalarıyla çoğu ciltlenmiş kitaplar!.. Ekserisini o kadar biliyorum ki onlara doğru eğilsem, bütün çiçeklerini bildiğim bir büyük baharı birden koklamış oluyorum. Ruhum bir nevi baygınlık geçiriyor.

Fakat sonunda o kadar çok iş için ricacı gelmeye ve gelenlerin bazısı da birer bahane ile yemeğe kalmaya başlamışlar ki, üstat nihayet kendi kendini bu cuma ziyaretlerini kabul etmek zevkinden de mahrum etmeye mecbur olmuştu.

Tanıdığım adamların en incelerinden biri, senelerdir vefatına bir türlü alışamadığım akrabamdan biri, Hişam, Süleyman Nazif’in nüktedanlığını pek beğenirdi. Ona hürmetini ibraz etmek istiyordu. Umumi Harp’in sonuna doğru, Tokatlıyan’da hususi bir odada, ona benim de bulunduğum bir yemek daveti vermek istemişti. Üstat memnunen geldi. Ve gördüğü ve bulunduğu şeylerle, kendisi için süslenmiş masa ile, kendisine gösterilen itina ve ikram ile daha çok memnun oldu. Bir iki sene bu küçük daveti unutmamış ve ondan minnetle bahsetmişti.

Yine bir akşam Süleyman Nazif yemekten sonra buluşmamızı ve o gece mükemmel bir saz dinleyeceğimizi söylemeye

geldi. Buluştuk. Taksim bahçesinin bir köşesinde, hususi bir kapıdan girilen, şimdi otomobil satan bir dükkân olmuş, ve o zaman Eldorano unvanını taşıyan bir bara gittik. Meğer üstadın bir iki şarkısını bestelemişler ve o gece bunları çalacaklarmış. Tenha bir salonda rakı içenlerin masaları, nim-sarhoşlukla söylenen sözler arasında, nim-dinlenen bir saz!.. Söylenen şarkılar belli değil, çalgının matbu bir programı yok. Derken, sazende veya hanendelerden biri, "Sıranız geldi" der gibi üstada ima ile bakıyor. Kimsenin ne yeniliğine, ne Süleyman Nazif'in olduğuna, ne güfte sahibinin salonda bulunduğuna haberi olmadan dinlenen bir iki şarkı. Biz hafif tertip alkışlıyoruz. Hanende yanımıza geliyor. "Doğrusu güzeldi" tarzında birkaç cümle!.. Bir iki kadeh rakı ikram ediyoruz. O biraz oturup başka havalar çalmaya gidiyor. Yarabbi!.. Şark ne kadar reklamdand çekinen, ticaretten ne kadar uzak, ne mütevazı, ne kadar deryadil bir yerdir?*

Hak gazetesinin niçin kapanmış olduğunu şimdi hatırlamıyorum. Fakat kendi kendime diyorum ki: Gazeteler niçin kapanır? Elbette o da parasızlıktan kapanmıştır! Süleyman Nazif Mütareke devrinde Cenab Şehabeddin Bey'le birlikte *Hadisat* isimli, ve diğerlerinden daha ucuz bir gazete neşrine başlamıştı. Bu da tutunamayarak ve ucuzluğundan dolayı ötekilerden beter bir imkânsızlıkta kalarak kapandı.

* Hisar'ın, "Meğer üstadın bir iki şarkısını bestelemişler ve o gece bunları çalacaklarmış" dediği eserler neler olabilir? Süleyman Nazif'in yedi ayrı güftesi ayrı ayrı makamlarda ve bunlardan bazıları da tekrar tekrar bestelendiğine göre (bestelerin sayısı on biri buluyor), bunlardan hangileri Mütareke yıllarına denk düşebilir? Bu hususta kesin bir şey söylemek güçtür.

Fakat Leyla Saz tarafından bestelenen hicazkâr şarkı (*Sensiz ne kadar şâd u şenim*) ile Bimen Şen'in hicaz şarkısı (*Ağyâr ile sen geşt ü güzâr eyle çemende*) ve gene Bimen Şen'in (*Derdimi ummana döktüm, âsümana ağladım*) adlı bestenigâr şarkısı bu arada düşünülebilir görünüyor. Fakat İbrahim Alaattin Gövsa *Süleyman Nazif* adlı eserinde, Leyla Saz tarafından bestelenmiş bir başka Süleyman Nazif güftesi daha veriyor. Onun sözleri şu şekildedir:

*Serâpâ kaplamış kasvet ciham
Arar daim gözüüm geçmiş zamanı
Gelince hatıra vuslat avânı
Bahar ağlar hayalimde nihânî*

[Haz.N.]

Süleyman Nazif, General Franchet d'Esperay'nin İstanbul'a girişı üzerine, "Kara Bir Gün" unvaniyle *Hadisat*'ta neşrettiği müheyyiç fıkra sebebiyle general tarafından kurşuna dizilmeye mahkûm edilmişken, yapılan adilane bir tetkik neticesinde hayatını kurtarmıştı. Fakat bir müddet sonra sevmediği İttihatçılar'a karıştırılarak, İngilizler tarafından Malta'ya sevk edildi. Ve oradan da birkaç manzume, bir iki mensure ve kavgaya etmiş oldukları arasından yeni birkaç düşman daha edinerek avdet etti.

Edebiyat tarihlerinin kaydına göre dünyanın hemen her tarafında, her devrinde ve hemen her büyük edip için vaki olmuş olduğu gibi, onun da hayatında birçok edebi muvaffakiyetleri, mesela Pierre Loti'ye dair olan gibi galeyanla alkışlanmış hitabeleri ve on beş bin nüsha satılmış kitapları (ki bizde edebi eserlerin nadiren vasıl oldukları azami satış miktarı demektir) ve sonra, kendi gazetesinin kapanması gibi adem-i muvaffakiyetleri de vardı.

Muhit, Mart 1931, sene: 3, nr. 29, s. 29-32

Haftalık Edebi Musahabe

Halil Halit'in Hayatı ve Eserleri

Halil Halit'in bugün sonuna varmış olan hayatını düşünerek simasını hafızamızda ihya ettiğimiz zaman, onun hususiyetlerini teşkil eden sıfatlarla bizi ona cezbeden meziyetlerin bu ömrü nasıl yoğurmuş ve ona şeklini vermiş olduğunu anlar, ve bu hayatın ondan kalan en canlı eser olduğunu görürüz.

Halil Halit bilhassa hürriyete muhip ve otoriteye taraftar, mübariz ve çekingen, haluk ve titiz, ilim ve fazilete meftun, fakat sanatkâr ve şair değil, yazıcı ve hoca yani okuyup öğrenmek ihtiyacı ile doğmuş bir misyoner tabiat, fakat sözünde talakat ve kaleminde cazibeden mahrum, vatan hissiyle meşbu, milliyetçi, azimkâr, sebatkâr, halis bir "efendi", salabet ile muttasıf bir şahsiyetti. İşte bütün hüviyeti bu sıfatlarla hülasa edilebildiği gibi, bütün hayatı da bu hasletlerin mahsulüdür. Ve onun asıl eseri silintiler ve tashihlerle dolu olan bu atılgan ve perişan hayatıdır.

Halil Halit kadim Çerkeş-şeyhi ailesinden, 1868'de Ankara'da doğmuş, tahsilini İstanbul'da Hukuk Mektebi'nde ikmal etmişti. Sarık sarıyordu. Oldukça muntazam bir Şark ve İslamiyet kültürü iktisap etmişti. Bu sonraları garp kültüründen istifade edince kendisine çok yaramış, bir taraftan lisanına kıymetli bir vokabüler kazandırmış olduğu gibi, diğer taraftan da garbın hakkımızda, dinimiz ve şark hakkında beslediği fikirlerdeki yanlışlıkları ve bunlara ne cevap verilebileceğini öğretmişti.

Halil Halit Efendi, ta o gençlik zamanında ilim ve hürriyet istiyor, yazmak istiyordu. Burası ona sükutu ve samimiyetsiz sözleriyle tahammül edilmez bir muhit geldi. Bir adaya hapsedilmiş Namık Kemal'in hatırası kalplerde canlı idi. Abdülhak Hamid Londra'nın sisleri içine bürünmüştü. Bu, Ahmet Midhat Efendi'nin, bir münkir tesiri yapmış olduktan sonra, şimdi de bir alim tesiri yaptığı devirdi. Matbuat âlemini Sait Bey'in, Muallim Naci'nin, Recaizade Ekrem'in, Ebuzziya Tevfik'in isimleri dolduruyordu. Halil Halit kendini muhitine karşı haklı ve mütefevvik hissetmekle, bu muhiti biraz istihfaf etmeye mütemayıl kalmıştı.

Halil Halit buradan kaçtı. En evvel Paris ve Cenevre ile birlikte, hürriyetçi Türklere makarr olmuş olan Londra'ya kaçtı. Orada Selim Faris'in neşretmekte olduğu *Hürriyet* gazetesine nam-ı müstearla yazmaya başladı. Abdülhak Hamid hatıratında kırk yıllık dostu Halil Halit'ten uzun uzadıya bahseder. Sarayın daveti ve şairin delaletiyle Halil Halit bir müddet sonra İstanbul'a dönmüş, adliyede bir memuriyete tayin edilmişti. Fakat on sekiz gün sonra tekrar fikrini değiştirdi, tekrar Londra'ya kaçtı. Ve bir müddet sonra Abdülhak Hamid'le Londra'da tekrar buluştular.

İngilizler o zaman da bizim pek aleyhimizde idiler. Bizi barbar telakki eden bir hükümet ve onun tesiri altında kalan bir efkârıumumiye vardı ve bu zamanda Cambridge darülfünûnunda asil, zeki ve çalışkan bir İngiliz, Mister E. J. Gipp Türk Edebiyatı tarihini tedris ederek Türk irfan ve medeniyetini ilâ ediyordu. Mister Edward G. Browne kendisinin hem dostu, hem muaviniydi. Abdülhak Hamid'in Mister Gipp'e takdim etmiş olduğu Halil Halit de onların yanında, Cambridge darülfünûnunda otuz İngiliz lirası maaşla Türkçe muallim muavinliğine tayin olundu.

Halil Halit Londra'da on altı sene kalmıştı. Yazılarının bir kısmı istipdat aleyhine olan neşriyatımızın ve "Jön Türk"lerin edebiyatına dahil olduğu gibi, bir kısmı da hukukumuzu garp cihanına karşı müdafaa mahiyetindedir. İngiltere'de Türk düşmanlığı aleyhine birtakım neşriyattır ve dünyadaki İngiliz cihangirliği aleyhtarı cereyan edebiyatında yer alır.

Halil Halit Londra'da İngilizce olarak 1903'te *Bir Türk'ün Jurnalı*, 1904'te *İngiliz Türko-Fobisi Üzerine Bir Tedkik* ve 1907'de *Hilâl Karşı Salip* unvanlı üç eser neşretmişti.

Gene Meşrutiyet'ten evvel *Cezayir Hatıratı* unvanlı seyahatnamesi, 1906'da Mısır'da İçtihat matbaasında *Hilâl ve Salip Münaazaası* unvanlı büyük eseri, 1907'de gene Mısır'da tab edilmiş bir kitap Arapçaya ve Hindistanî'ye tercüme edilmişti.

Meşrutiyet'in ilanından sonra, İttihatçılar nezdindeki itibarı malum olan Sait Halim Paşa'yı Mısır'dan tanıyan Halil Halit memleketine dönmüş ve Ankara mebusluğuna intihap edilmişti. Cambridge'de terk etmiş olduğu kürsü kendisine bir şöhret temin ediyordu. Tekrar matbuata intisap etmiş, yevmi *Servet-i Fümûn*'da yazmaya başlamıştı. Bosna-Hersek'in Avusturya'ya ilhakında memlekette hasıl olan heyecana tercüman olarak, garp-
lı "boykot" kelimesini ilk defa ortaya atmış ve halkı bu fikrin arkasından yürütmeye muvaffak olmuştu.

Fakat Halil Halit ilmin, sahibine bir nevi rütbe şeklinde bir selahiyet bahşetmiş olmasını ister, kendisinde ilimdeki eskiliğinden mütevellit bir paye görür ve buna müsteniden haklı bilinmek arzu ederdi. O zamanki Osmanlı muhiti pek karışıktı. Halil Halit'in belagati mefkut olduğu gibi, kalemi ateşin ve cerbezeli değildi. Teessürünü mavi gözlerinin hüznü ile ifşa ederek sustu ve Meclis'te bir tesir icra edemedi.

Bir müddet sonra Bombay başşehbenderliğine tayin edildi. Halil Halit imzası, İngiliz matbuatında az çok tanılmıştı. İngiltere hükûmeti onun Hindistan'da bulunmasını istemedi ve Halil Halit'le doğrudan doğruya meşgul oldu. Nihayet onu göndermiş olan Sait Halim Paşa, bilmem neredeki istemediğimiz bir İngiliz konsolosunun tebdil edilmesi mukabilinde memuriyetinden geriye çağırıldı.

Halil Halit'te bir muharrir tabiat ve seciyesi vardı. Kalemi en genç yaşından beri şahsına itimat etmek için lüzumunu hissettiği bir silâh ve bütün hayatı müddetince de kendisine yaranan bir destek olmuştu. Türkçe ve ecnebi lisanlarındaki gazetelere birçok yazı yazmış olduğu gibi, kitap ve risaleleri ecnebi lisanlarına en çok tercüme edilmiş veya doğrudan doğruya o lisanlarda yazmış muharrirlerimizden biridir. Ve bu eserler bi-

raz para olmak ümidiyle *Maişetimizi İstihsal, Her Günkü Hayatın İktisadiyatı*, İngilizceden tercüme ettiği bir iki kitap bertaraf edilirse, Türkçe ve İngilizce, Almanca, Fransızca yazılmış veya tercüme edilmiş, hep vatanın ve İslamiyet harsımızın hukukunu müdafaa için yazılmış eserlerdir.

Halil Halit İstanbul'da, 1910/1326'da tarihi bazı bahisler hakkında *Fusûl-i Mütenevvia* unvanı altında dört küçük risale ve Balkan muharebesi sırasında Mısır'da, Arapçasıyla birlikte olarak *Arap ve Türk* unvanlı bir eser daha neşretmişti.

Umumi Harp esnasında Almanya'ya giderek neşriyat ve müdafaatına devam etti. 1918'de Berlin'de, *Bazı Berlin Makalatı* unvanlı bir makale mecmuası ve aynı sene zarfında Almanca olarak *Panislamizm Tehlikesi* unvanlı bir risale neşretti.

Mütareke senelerinde İsviçre'ye geçti. 1919'da hem Fransızca hem İngilizce olarak, *La Turco-phobie des Impérialistes Anglais* unvanlı ve aynı sene zarfında İngilizce *İngiliz Mesai Fırkası ve Şark* unvanlı iki eser neşretti. Türklüğün varlığını ve hukukunu müdafaa için yazılmış bu eserlerin hepsi Arapça, Hindistani ve Urdu lisanlarına tercüme edilmiştir. Halil Halit imzası evvelce İngiltere'de olduğu gibi, böylece Alman ve Fransız matbuatında da bir hayli tanılmıştı. O bütün hayatı müddetince hazırlanmış olduğu fikirleri şimdi büyük bir teessürle müdafaa ederek, Türk hukuk ve irfanının kıymetli bir mümessili ve müdafii olmuştu. Yüksek ve kibar manasıyla bir propagandacı, bir mücahit ve bu sıfatla hükûmetten bir yardım da görüyordu.

Mütareke devrinin ortasına doğru vatanına döndü. Mücadele hayatı devam ediyordu. Harbiye Mektebi'nde İngilizce muallimi ve İlahiyat Fakültesi'nde Mîl-i İslamiye Menşe-i Tarihi müderrisi tayin edilmişti. Bazan gazetelerde makaleler yazıyordu. 1925/1341'de telif olarak *Türk Hakimiyeti ve İngiliz Cihangirliği* ve 1927/1343'te İngilizceden büyük bir *İntişar-ı İslam Tarihi* tercümesini tab ettirmişti.

İstanbul'u gezmek için gelen seyyahlara, daha onlar vapurdan çıkmadan evvel, İngilizce birtakım konferanslar vermesi teklif edilmişti. Bunun için de vapur limana yanaşmadan evvel yetişmek lazım geliyordu. Bu zahmetli işi de deruhte etmişti. Zaten hayatına hatime veren hastalıkların başlangıcı olan zatül-

cenbi de böyle bir gün kapmıştır. Zavallıya bu konferanslardan ziyade, maruz kaldığı acib ve garib sualleri dinlemek güç geliyordu. Bunlara müessir ve müskit cevaplar buluyor, fakat kızıyordu.

Esasen bütün bu işler biraz fahri kalıyordu. Halil Halit refikâsından ayrılmış, tekrar Beyoğlu'nun kiralık oda ve pansiyon hayatına düşmüştü. Duvarlarında biraz dağınık ve seyyah hayatını İngiltere'de, Mısır'da, Cezayir'de, çölde, Hindistan'da, muhtelif kılık ve başlıklarla çıkartmış olduğu fotoğraflarını astığı bu odalarda, akşamın yalnız saatleri acı geliyordu. Bütün bu faaliyet neye müncer olmuştu? Kendisini takdir eden sadık dostları var mıydı? Hak vermeyen adamlarla mücadelede artık bıkmıştı ve yaşlanmış vücudu bu ömre tahammül etmekte müşkilat çekiyordu. Harbiye mektebindeki muallimliğine nihayet verdiler. Bir ev ve bir aile hayatı ve rahatı ihtiyacıyla yeniden evlenmişti. Yazıları pek az bir para getiriyordu. Halini biraz düzeltmek için yeni birtakım projeler tasavvur ediyordu.

Bazı konferanslar vermek için Amerika'dan davet edilmişti. Mesarif-i rahiyesini temin edemediğinden gidemedi. Bütün bunlar da maneviyatını kırıyordu. İngiliz gazetelerine birtakım makaleler gönderecek, Hindistan'a gidip konferanslar verecekti. Bu işi tertip etmek üzere iken, hastalık ve ihtiyarlık yakasına yapışıp birçok ümitlerini kırınca, Halil Halit ağladı. Artık vücudu pek yıpranmıştı. Geçen sene yazın Çamlıca'da bir yer tutmuş, hava tebdilini orada geçiren kadim dostu Abdülhak Hamid'in komşusu olmuştu. Kışı İstanbul'da geçirmek pek tehlikeli olacağından Mısır'a gitti. Fakat zaafı ve hastalığı arttığından döndü. Geçen cuma günü İstanbul'a, Laleli'deki apartmanına avdet ve cumartesi günü de vefat etti.

Halil Halit'in yazıldığı zaman canlı olan eseri, vatanın mütehavvil hayatının yevmi meselelerine bağlı kaldığı ve hülâsa aktüaliteye tabi olduğu cihetle geçmiş hissini veriyor. Onda noksan olan, çoğumuzda olduğu gibi edebiyattı. Eğer edebiyat için daha hassas olsa ve müdafaa ettiği fikirleri daha klasik ve derin bir kültür ve daha cazip bir kalemle yazsa, bugün irfan hayatımızda daha payidar bir isim ve daha müessir bir eser bırakmış olurdu. Fakat biz ki onun hayatının, hep vatan menfaatlerinin

müdafaasına vakfedilmiş olduğunu gördük, ona hürmetimizin esbabı mucibesini söylemek vazifemiz değil midir? Halil Halit asıl muasırlarının şehadetine mazhar olmaya layık bir mücahit-tir. Bu bildiklerimize nasıl şehadet etmek istemeyelim ki, vatan muhabbet ve hizmetine mevkuf geçen hayatı, bu en samimi, müessir ve perişan eseri de bugün hitam buluyor.

Muhit, 7 Nisan 1931

Ediplerimize Dair Hatıralar

Nigâr Hanım

Hayatın zevklerinden bile bıkmış ve lütuflarından bile müstağni bir ruh ile kaldığımız kuraklık ve bitkinlik zamanlarında, dünyanın hars ve sanat yatağı olan meşhur beldelerini sayssalar Paris, Roma, Londra, Venedik, kalbimize hiçbir kıvılcım sıçratmayan bu şehrayin isimlerini lakaydi ile duyabiliriz. Fakat, arzulardan ve hülyalardan başka kalp eski zamanın ve hatıraların bir nevi mahfazasına döner. İçinde mazimizin geçtiği bir mahallenin ismini duyar duymaz, derhal çocukluk zamanının kokusunu alarak uyanır ve canlanır.

Yanımda birisi, en lakayt bir sesle, Rumelihisarı'nda oturmuş olduğundan bahsetse, birden bire, sanki daha genç bir kan tabakası beynimi ve kalbimi istila eder, sözüne derhal alakadar olurum. Ya, Rumelihisarı'nda mı, derim. Hangi mahallesinde, yalı boyunda mı, hangi yalısında? Tekmil suallerim birer cevap ister. Zira Rumelihisarı, hayatımın duymuş olduğu musikilerin ilk kaynağıdır. İçinde bütün ailemin yaşadığı geniş bir yalı, ve buna bitişik bir diğerinin alt tarafında da Nigâr Hanım'ın yalısı vardı. Nigâr Hanım, yani çocukluk gözlerimin temaşa ettiği ilk şair!.. O mavi sularıyla ve mavi akşamlarıyla Rumelihisarı ve Nigâr Hanım'ın yalısı, kayığı ve rengârenk feraceleri, kalbimin bir türlü aşındıramayacağı hatıralardır.

Bir sanat eserinin kıymeti daima nisbi kalır. Eserine bu kıymeti atfeden ve buna inanan sanatkârın kendisi ve bir de mu-

hitidir. Onun bütün muhiti bilinmezse, zamanında yapmış olduğu tesir bir türlü ölçülemez. Vaktinde gözlerimizde büyüyen birçok hususi kıymetler, bugün istihsal olunmayacak bir yekun teşkil ederler. Nigâr Hanım Tanzimat’tan sonraki tecdüd edebiyatında en çok şöret kazanmış kadın şairdi. Resmi bir rütbesi, nişanları, bir madalyası vardı. Hatta edebiyat düşmanı olan o istipdat devri bile, zevcinden ayrılmış olduğundan, babasından mevrus küçük bir maaş alan şairenin ihtiyacını tehvin için, ona “hidemat-ı kalemiye” mükâfatı olmak üzere, on beş lira olarak hatırladığım bir maaş tahsis etmişti.

Nigâr Hanım şiirinin ciddiyetine kani idi. Tevfik Fikret’e kızgın ve dargındı. Zira Makbule Leman Hanım’dan bahsettiği bir makalesinde, onu yegane kadın şair addeder gibi, kendisinden hiç bahsetmemişti. Nigâr Hanım bundan dolayı Tevfik Fikret’in yazılarını okumazdı. Esasen tanıştığı Cenab Şehabeddin ile Halit Ziya’ya muhabbetine rağmen, Edebiyat-ı Cedîde’ye hemen lakayt kalıyordu. Onun itikadınca halis şiir, Üstat Ekrem’in *Zemzeme*’lerinde kalmıştı. Belki bu zevki ancak Mustafa Reşit’le, Ahmet Rasim’in bazı şarkılarında buluyordu. Ben, günlerin perşembe olduğunu hatırlamayarak, *Servet-i Fünûn*’un mündericatını merak etmeyen Nigâr Hanım’a şaşar ve bu lakaydiye kızardım.

Nigâr Hanım, kısmen babasının mühtedi oluşu sayesinde, daha serbest bir terbiye ve tahsil görmüş olduğu için, Meşrutiyet’in ilanından sonra, Türk hanımları arasında sanırım ki ilk olarak, Osmanbey’deki küçük evinde, sah günleri, erkek ve kadın, Türk veya eenebi misafirlerini birlikte kabul ederdi. Bu tabii ve basit usulü ilk tatbik eden olduğu için, kim bilir, vaktinde ne acı, ne müfteris, ne mecnun tenkitlere maruz kalmış, ve izzeti nefsinin yaralayan ne sözler işitmişti? Bugün hayat içinde bir refika, bir anne veya bir hemşire ile beraber yaşamaya bir kere alışanlar; hem günün aydınlık ve makul, hem akşamın müphem ve hassas, hem de gecenin esrarlı ve bihuş saatlerinde, elleri içine teslimiyetle terk edilen bir elin ne vazisini duyanlar, bu daimi refakatten mahrum edilmeye razı olmazlar. Kadınlarımızın hayatımıza daimi iştiraki, medeniyetimizin inkişafında en mesut tahavvüllerden biri olmuştur. Ve bugün muasır hayata

girmiş olan hanımlarımız, bu hayatın ilk mübeşşiri olan Nigâr Hanım'ın hatırasını hürmetle yad edebilirler.

Onun birçok fotoğraflarla süslenen odalarında, Pierre Loti'nin bahriyeli ve sivil kıyafetle alınmış imzalı ve dedikası resimleri vardı. Şimdiki İtalya kralı da veliahtlığı zamanında İstanbul'a gelmiş, bir Türk hanımıyla görüşmek istemiş, o zamanki İtalya sefiri Baron Blanc daha pek genç olan Nigâr Hanım'ın babası Osman Paşa'yı tanıdığı cihetle, onun vasıtasıyla Nigâr Hanım'la görüşmüş ve bu musahabenin hatıra ve teşekkürü olmak üzere büyük bir resmini imzalayarak şaire hediye etmişti. Nigâr Hanım misafirlerine elinden geldiği kadar ikram eder ve burada birçok dedikodular yapıldı. Gelip gidenler, söylenen sözler ve hatta giyilen şeylerle o kadar alakadar olurdum ki, sonraları bu şeylere duyduğum kati alakasızlığı hep bu salonda sarfetmiş olduğum itina sermayesine ve bundan duymuş olduğum yorgunluğa medyunum sanırım.

Hayatta bazan ne hazin tesadüfler oluyor!.. Diyorlar ki, Nigâr Hanım ilk manzume olarak, feci bir kaza neticesinde ölen kardeşi için bir mersiye yazmış ve vefatından iki üç hafta evvel, hastalığının daha kendisince malum olmayan inkübasyon devresinde iken de, aynı hastalıktan ölen M. Rauf Bey'e bir mersiye yazmış. Bütün şiirleri iki mersiye arasında yazılmış oluyor. Ve bu manzumesinin, artık sonuncusu olacağını kendisi de bilmiş. Tedavi için yatırıldığı ve içinde öldüğü Etfal hastahanesinde kendisini ziyarete giden Raif Necdet Bey'le görüştüktan sonra, o veda edip ayrılmışken, onu tekrar odasına çağırtmış ve zihni ölümün pençesinde bozulmaya başlayan biçare sanatkâr, son düşüncelerinden birini gene eseri hakkında söyleyerek, ona: "Raif Bey demiş, bilin ki Rauf Bey için yazmış olduğum mersiye, benim sonuncu yazım olacak!"

Fanilerin namını ve hatırasını ancak dahilerin eserleri temdid edebilir. İstanbul'a, Umumi Harp'ten bir sene evvelki sonuncu seyahatini, *Suprêmes Visions d'Orient* eserinde nakleden Pierre Loti, şiirinden hiç bahsetmediği şairimizden, "solgun mor esvabıyla pencerenin kafesi arkasından kendisine son selamını vermiş olan Nigâr Hanım" diye bahsediyor. İşte Nigâr Hanım o saniye zarfında hiç bilmeyerek, namını ibka için, şiirlerine bütün

hayatı müddetince tahsis etmiş olduğu zamanların yekûnundan daha kıymetli bir saniyesini yaşamış. Her yıl, hazanın soldurup çürüttüğü o binlerce yapraklar gibi, şairlerin şiirleri de geçip unutulduğu zamanlarda, onun hayatında sevmiş ve intihap etmiş bulunduğu renklerin hepsi ebediyen solmuş ve uçmuş olacak, fakat muhtemeldir ki ondan insanların hafızasında en sonraya kalacak hatıra, eski Boğaziçi akşamlarından birinde veda için kafes arkasından elini sallayan leylaki esvaplı bir eski zaman hanımının Loti tarafından bir sahifesine nakşedilen bu hatırası olacaktır.

Hakimiyet-i Milliye, 27 Haziran 1931

Ediplerimize Dair Hatıralar

Şehabeddin Süleyman

Kalıpsız ve tepesi kalkık bir fes, uzun bir boy, ergenliklerin kapladığı bir yüz, sarı bir ten, siyah saçlar, gözlüğün camları arkasında büyüyen ve titrekleşen siyah gözler, sarı ve yosunlu dişler, kirli tırnaklı esmer eller!.. Onu düşündüğüm zaman bunlarla bir de, muttasıl uçlarına kadar içtiği küçük sigaralarını hatırlıyorum ve bu sigarayı tutan parmakları bir kehrüba suyu ile boyanmış gibi sapsarıydı. Şehabeddin Süleyman'ın sesi de biraz kısık alkolün, nikotinin ve tasannuun tesirleriyle çatal çatal olmuş bir sesti ve galiba hafif bir tarzda peltekti. Yahut onun biraz telaffuzu bozuktu. Sözleri sigarasının dumanlarına dökülüp karışmış gibi fikirleri vuzuhtan mahrum geliyor, iyi görünmeyen gözleri bu karışık çehre hakkında muayyen bir fikir vermiyor, fakat o parmaklarında bir kordon sallayarak, yüksekten ve amirane bir şeyler söylüyordu. Bütün bu hüviyetleriyle biraz dumanlı, biraz silik, biraz kendine mahsus, biraz malum, biraz amiyane ve bazı kadınların sevdikleri çirkinlikte bir tip teşkil ediyordu. Rum bir de metresi vardı.

Onun matbuata dahil olduğu sene, Meşrutiyet'in ilan edildiği seneydi. Her şeyin adeta bir kepçe ile, hürriyet kepçesiyle karıştırılarak karmakarışık edildiği sene!.. İstipdadın durgun sularında, derinliklere ve sazlara sinmiş bekleyen ne varsa hep suyun üstüne çıkıyor, yüzüyor, bir şenlik ziyasında parlıyor, bir avam musikisi gibi keyifleniyordu. Acele acele birçok yazı-

lar yazılıyor, bunlar harıl harıl basılıyor ve basılanların birçoğu okunuyordu. Hürriyetin verdiği ilk hızla yazıya başlayanları bir cesaret ve bir hamle, bir su gibi boyuna sürüklüyordu.

Şehabeddin Süleyman, Fecr-i Âti zümresine mensup bir muharrir, hatta içlerinde kendisinden en çok bahsettirenlerden biriydi. *Resimli Kitap* mecmuasında *Çıkmaz Sokak* unvanlı roman gibi okunmak için yazılmış bir piyes neşreliyordu. Bunun mevzuu kadınlar arasındaki sevgiydi. O, bir taraftan muhaverele küçük hikâyeler, bir taraftan da edebiyata dair ve tenkide benzer yazılar, “doktrin” yazıları, bir de edebiyat için tedris kitapları neşreliyor, çok yazıyordu. Ancak bana üslubu daha rahatını bulmamış ve samimiyetine ermemiş gibi geliyordu.

Bir müddet sonra edebiyat muallimliği de etti. İşittim ki talebesine derbeder, bakımsız, süfli ve perişan bir adam hissini veren bir hoca imiş. Fakat edebiyat tedrisini “retorik” belasından o kurtardı ve asrileştirdi. “Talim-i Edebiyat” usulünden beri daha yeni bir edebi usulü pek iptidai bir tarzda, ilk tatbik eden muallim belki odur. Nasıl ki o sıralarda Köprülüzade Mehmet Fuat Bey’le birlikte yazdıkları edebiyat kitabı da, iptidai bir şekilde olmakla beraber, şimdikilerine bir yol açmıştır ve edebiyat tedrisi bugün hâlâ bu usulü takip ediyor.

Nihayet bir parça gazeteciliğe yani siyasete de karıştı. Ahmet Samim’in dostu idi. Samimi miydi? Belli değildi. Onun kuvveti ve ehemmiyetle telakki ettiğimiz hüviyeti yalnız edebiyat sevgisi, tasannuu ve havasında yaşıyordu. Edebiyatın asıl “bohem” tipi o, asıl “dekadan” Edebiyat-ı Cedîde’ciler değil o idi. Acaba kimleri beğeniyor ve seviyordu? Bizdeki muharrirleri anlamak için, garpta kendilerine edindikleri üstatları bilmek başlıca bir anahtardır. Şehabeddin Süleyman Fransızca’yı da az bilirdi.

Ona bazan Beyoğlu’nda, muttasıl çektiği küçük sigarasının dumanları içinde, itikafa çekilmiş gibi sivri ve yalnız, ve bazan da Şeyhülislamzade Ahmet Muhtar Bey’in yalısında veya arabasında, sözlerini beğendirmeye uğraşırken tesadüf ederdim. Fakat hiçbir zaman samimiyetine dahil olmadım. Ben onunla çünkü samimi olabilecek bir tabiatla değildim.

O aralık, güya felsefi bir mecmua neşreden genç bir Baha Tevfik vardı. Kendi yazdıklarına yine kendisi cevap verirmiş!..

Kullandığı müstear adları bilenler “Baha, Tevfik’e çatıyor; Tevfik, Baha’ya cevap veriyor” derlerdi. O da bu numuneden mi ilham almıştı? Bir gün, İstanbul’da bir kahvehanede, Şehabeddin Süleyman’ı gençleri *Nayiler* unvanlı bir mecmua çıkarmaya teşvik ederken duymuştum. Gençlere izah ediyordu ki, onlar güya üsluba ve ahenge büyük bir ehemmiyet verecekler, bunun için Nayi olacaklar, kendisi fikir namına onlara hücum edecek, ve neticede hem mecmua satılacak, hem kendi şöhreti artacak ve iş cümlesi için bir kâr olacaktı.

O zaman gülüyordum. Şimdi düşünüyorum: Zira çok kere vaktinde ders almaz da, hakikatin hikmetini sonradan anlarız. Şimdi düşünüyorum ki o zamanlar Şehabeddin Süleyman, rekamlarla geçinen modern edebiyatın ve edebiyatın politikasını yapan gençlerin bir “prekürsörü”, bir mübeşşiri imiş!..

Biraz, fakat ekseriyetin olduğundan fazla değil, gülünç bulduğum Şehabeddin Süleyman’da safdil bir kurnazlık, ahlaksız görünmeyi seven bir sadedillik, biçare bir gösteriş ve aleni bir parasızlık göze çarpıyordu. Ailesi kimdi? Bu bizce meçhuldü. Yani o İstanbul’da tanıdıklarımızdan bir ailenin çocuğu değildi.

Nihayet, nasıl oldu bilmiyorum, İhsan Raif Hanım’la nişanlandı. İhsan Hanım İstanbul’un en maruf, kibar ve zengin bir ailesindendi ve ondan kat kat akıllı, rabıtalı ve canlı bir tesir yapardı. Galiba Rıza Tevfik’ten hece veznini öğrenmişti. Bazı arkadaşlarımla onun birkaç mısraını pek seviyorduk.

İhsan Hanım Yeniköy’de otururdu. Bir ilkbahar yahut yaz mevsiminde kaç akşam Şehabeddin Süleyman’ın, köprüden Yeniköy’e giden vapura nişanlısı ile binip, oradan bir başka vapurla avdet ettiğini gördüm. Ve bunu ancak bir vapurda bulunduklarını bilmek zevki için yapıyorlardı. Zira kaç göçten dolayı vapura girer girmez, İhsan Hanım hanımlar arasında kayboluyor, Şehabeddin Süleyman da bizimle kalıyordu.

Fakat bu izdivaçla Şehabeddin Süleyman zengin bir evin beyi olunca, bilhassa gidip bu evin maroken koltuklarında bir kere oturan onun asıl eski arkadaşları, güya bu kırmızı odada kuduz bir kıskançlık kalplerini ısırmış da kudurmuşlar gibi, hep birden onun aleyhine saldırıyorlardı. O zamanlar ben de işittiğim bu sözlere kızar, onun müdafii kesilirdim. Zavallı Şe-

habeddin Süleyman'a en çok bu sıralarda taraftar olduğumu hatırlıyorum. Böylece onunla muarefemizin en iyi ve en harareтли devresine gelmiştik.

Bir müddet sonra refikasıyla birlikte İsviçre'ye giden Şehabeddin Süleyman, Mütareke'nin bidayetlerinde, o seneki öldürücü gripten birkaç gün içinde ölüverdi. Yakup Kadri'nin bulunduğu otelde, beraberce hastalanmışlar. Odadan odaya birbirleriyle muhabere ederlerken, birden onun mektupları kesilmiş. Vefatını Yakup Kadri'den saklamışlar. Ailesinin bazı ecnebi dostları, bütün hüsnüniyetleriyle hareket ederek, ölüsünü bir gün belki İstanbul'a nakletmek isterler diye tahnit etmişler; Müslüman âdetlerini bilmedikleri için ona Hıristiyan ölüsü gibi fırak giydirmişler. Şimdi Şehabeddin Süleyman, Davos tepesinde, frakı içinde "anbome" ve belki ömründe olmadığı kadar şık, muttasıl bir haber bekler gibi, fakat unutulmuş yatıyor!..

Yakup Kadri *Hüküm Gecesi*'nde, Şehabeddin Süleyman'ı romanın eşhasından biri olarak yaşıyor. Fakat onu bir parça karikatüre doğru sürüklemiyor mu? Bir sanatkârın gözü ne müthiş bir kudrettir? Gördüğü şeyi artık ilanihaye, size de kendi görmüş olduğu gibi gösterir. İhtimal ki ben de onun çizmiş olduğu karikatürvari portrenin tesiri altında kalıyorum.

Şimdi, kendi kendime soruyorum: Bu eserden acaba ne kalacak, ve hatta şimdiden ne kaldı? Şehabeddin Süleyman'ın o kesik cümleli muhavere üslubuyla, derin bir şey yapılabileceğini zannetmiyorum. Sanıyorum ki onun bu muhavere tarzındaki hikâyelerinin bir mecmuası, Fecr-i Âti kütüphanesinin dördüncü kitabı olarak intişar etmişti. İsmi nedir? Bunu bile hatırlamıyorum. Şehabeddin Süleyman'ın büyük hisleri yoktu. Kendisini yaşatmış, sürüklemiş ve tebah etmiş olan, bir büyük aşk değil küçük iptilalardı.

Hakimiyet-i Milliye, 3 Temmuz 1931

Ediplerimize Dair Hatıralar

Halit Raşit

Paris'in ruha bir musiki gibi tesir eden ve bir vuslat zamanı kadar güzel gelen ince ve mavi bir akşam saatinde, büyük sarı yüzlü, omuzlarına doğru kesilmiş uzun siyah saçlı ve iri siyah gözlü tıknaz bir genç, bir hülyada yürür gibi, ölçülü ve sessiz adımlarla Rue des Ecoles'den geçiyor. Arkasındaki uzun etekli pelerin bir harmaniyeyi andırıyor, ceketi Rus buluzlarına dönmüş, pantolonu kadife şalvarlara benziyor, boyunbağı var ama fular bir fiyongadır. Sanılır ki harici ona hiç tesir etmiyor, kendini ihata eden şeylerden hiç mütehassis olmuyor gibidir. Vücudunu sarsımayan bir intizam ile gelip geçen o, böylece Rue des Carmes'da fakir bir talebe odasında kendisiyle birlikte yaşayan bir Rus kızını, metresini bulmaya gidiyor.

Halit Raşit bizden çok evvel, belki 1900'den biraz sonra buraya gelmiş, şimdi tahsilini unutmuş, belki ailesi de onu burada unutmuştur. Bu fakir kız da, kendisinden daha az bohem hissini veren bir Rus talebesidir. Bana onları, İstanbul'dan Paris'e firarı o devir içinde bir hadise teşkil etmiş olan arkadaşım Neyyir tanıttı ve bir gün onların odalarına gittim.

Esvapları siyah ve yüzleri sarı birçok genç sakallı Ruslar, burada matemli edalarla oturmuşlar, belki başlıca gıdalarını teşkil eden çay içiyorlardı. Biraz konuştuk. Bu hava benim ruhumu sıkıyordu. İhtimal ki bu fakir, sarı ve siyah odanın loşluğunda, mahrumiyetten kısılmış ve bitkin bir sesle konuşan ve biribiri-

ne benzeyen (zira bir hayat ve mukadderatın adamları hep biri-birini andırırlar) ve adeta birer tarik-i dünyaya dönmüş olarak çay içenlerden biri, sonraları bir kısım beşeriyetin taliini ve bir kısım dünyanın yüzünü değiştirecek olan insanlardan biri idi: Lenin!.. Ve belki böylece ben, haberim olmadan, o gün kendisiyle bir müddet beraber bulunmuşumdur. Zira Lenin'in o senelerde Paris'te gayet mütevazı bir hayat geçirdiğini ve Closieries des Lilas kahvesine bir iki kere, bu çiftle birlikte gitmiş olduğunu sonradan işittim. Belki bu tarih daha sonraki bir zamana tesadüf eder. Fakat böyle olmasa da şimdi milyonlarca zihni dolduran bu isim, vakitsizken, yani daha hiçbir mana ifade etmediği zamanlar, kulaklara değse de hafızaya bir şey söylemediği için hatırdaki kalamazdı.*

Ancak Halit Raşit'i hatırlıyorum: O, düşünün!.. O zaman, bütün hayatını kahvede geçiren Yahya Kemal'i bile burjuva buluyordu ve ben ona ne kadar bohem diye şaşıyordum. Fakat şimdi sefir Yahya Kemal'i hatırladıkça, görüyorum ki onun için hakkı varmış. Yahya Kemal'le dargındı. Neyyir'i ise, bir arkadaşından fazla ailesinden biri gibi telakki ediyor ve yaşamak için ondan biraz para alıyordu. Halit Raşit'te beğendiğimiz, en sevdiğimiz şey "espri"si ve "pastiş"leriydi. Maeterlinck, Paul Adam vesair meşhur ediplerin taklitleri olarak yazılmış, manzum ve mensur öyle yazıları vardı ki, sonraları Fazıl Ahmet Bey'in Türk şair ve muharrirleri ağzından yazdıkları kadar kıymetli, zeki ve güzeldi. Edebiyattan anlayan tanıdığımız bazı Fransızlar da bu taklit edilmiş, daha doğrusu avlanmış ahenkleri pek takdir ederlerdi. Pastiş olduklarını bildiğimiz bazı şiirleri, asıllarından

* Abdülhak Şinasi Hisar, kendinden dört-beş yıl önce Paris'e firar eden Halit Raşit'i, orada bulunan Rus çevrelerle iç içe veriyor. Bunun sebebi, Halit Raşit'in birlikte olduğu fakir, bohem bir Rus kızdır. Yani yazar Halit Raşit'i anlatırken, Paris'te bulunan muhalif Rus çevreleri de anlatmış oluyor. Fakat burada enteresan olan, Hisar'ın sözü döndürüp dolaştırıp Rus devrimci lideri Lenin'e getirmesidir. İlgili bölümde son derece müphem bırakılan bu anlatmalar, bize ziyadesiyle manidar göründü. Fakat şunu belirtelim ki Hisar'ın bu yıllarında, aynen Halit Raşit gibi, Sosyalist söylemi dikkat ve hayranlıkla takip ettiği gerçeğidir. Bundan sonra gelen Tunalı Hilmi yazısında ve Mütareke yıllarında kaleme aldığı "Haşim Nahit Bey'in Üç Muamması"nda bu yönde atıflar bulabiliyoruz. Bkz.: A. Ş. Hisar, *Kitaplar ve Muharrirler I / Mütareke Dönemi Edebiyatı* (Hazırlayan: N. Turinay, YKY, İstanbul 2008, s. 90-96. [Haz.N.]

ziyade severiz. Arkadaşımızın bu zekâ ve kabiliyetine gıpta ediyorduk.

O, Meşrutiyet'in ilanından sonra da Paris'te kalmıştı. Aradan iki üç sene geçti. Birgün galiba *Tanin* gazetesinde Mehmet Ali Tevfik Bey'in bir makalesini okuduk. Bizce meçhul kalan dâhi bir Türk şairinin Fransızcaya tercüme edilmiş bir eserinden, onu göklere çıkaran bir medih ve sitayişle bahsediyordu. Paris'teki bir matbaa bütün milletlerin edebiyatından, birer numune tercüme ettirerek tab etmeye karar vermiş. Türk edebiyatının bu milli şaheseri de bu külliyatta intişar etmiş. Buna hayran kalmış olan Mehmet Ali Tevfik, bir bilmece hallini teklif eder gibi, edebiyat tarihi mütehassıslarından bu eser sahibinin kaçınıcı asırda yaşamış, hangi dahi şair olduğunu soruyordu.

Meğer bu şair Halit Raşit'miş!.. Fransız matbaası, Türk eserleri arasında milli bir şaheserin tercemesine mukabil birkaç para teklif edince, o bilmediği böyle bir eseri, eski edebiyatımız içinde aramanın pek güç, hiç bulmamanın da pek mümkün olduğunu düşünerek, bunu eski bir eser tercüme ediyormuş gibi ve doğrudan doğruya Fransızca yazmayı daha kolay bulmuş. Zavallı Mehmet Ali Tevfik'in o kadar bayıldığı bu şaheser, onun bir "pastiche"i imiş!..

Halit Raşit, Umumi Harp'ten evvel Paris'ten İstanbul'a dönmüştü. O daima biraz esrarlı ve garip bir tesire malikti. Hükümetin, böyle teşebbüslerin ne kadar milli menfaatimiz iktizasından olduğunu henüz kavramadığı bir zamanda, İstanbul'da *La Pense Turque* unvanlı Fransızca bir mecmuanın intişarını temin etti. Halit Raşit asıl Paris'te yaşamış Türklerin, Fransız inceliğine en yaklaşmış olanlarından biridir. Eğer bir gün, Paris'te bir müddet yaşamış Türklerin bir hikâyesi yazılırsa, onun bu tarihçede muhakkak bir mevkii olur. O, hülasa Türkçe yazmış bir muharrir değil, fakat Fransızca yazmış Türk muharrirlerinin en iyilerinden biridir. Eğer kardeşi ve dostlarının himmetiyle bir gün "pastiche"leri toplanıp bastırılırsa, bu Türk zekâ ve zerafetinin Fransızca güzel bir vesikası olacaktır.

Paris'te parası olmayan bu gencin, Trablusgarp'ta mı, böyle uzak bir yerde zengin emlaki ve arazisi varmış, bunları da kurtarmak istiyor. Talat Paşa ile randevu alıyor, görüşüyor ve başka

işlere de teşebbüs ediyordu. Eski bohem, asri bir iş adamı olmuştu. Bu, vesika ve vagon ticaretiyle pek çabuk zengin olunduğu bir devirdi. İşittim ki Halit Raşit böyle bir iki işle para kazanmış, İzmir’de Kordonboyu’nda güzel bir yalı satın almış veya kiralamış, hayatında Paris’in fakrı nisbetinde bir servet kaim olmuş. Gurubun kızılıklılarında başlayan saz âlemleri ta fecre kadar devam eder ve sular daha şarkılar inlerken ağarırmiş. Halit Raşit burada Yahya Kemal’in mısraıyla, “Cananla, meyle, son günü, ey mevt sendeyiz!” diyebilmiş olacaktır. Onun talii inip çıkan büyük bir dalga gibi idi. Bu İzmir kâşânesinden daha uzun müddet kâm alamadan, o seneki grip-İspanyol kendisini raksan bir gecesinde yakalayarak, iki üç gün zarfında kim bilir neredeki mezarına tıktı ve onun küçük şöhretini de üflediği bir mum ziyası gibi söndürüverdi.

Fakat düşünüyorum: Hayatta çok kere yardım etmek, alkışlamak veya okşamak için uzattığımız elin ısırıldığını görürüz. Ve muhabbet ekenlere çok kere, haset ve iftira mahsulünü biçmek düşer. Gülleri muntazaman dikenli yollardan geçenlerin elleri o kadar kanıyor ki, insan tabiatında görmeye maruz kaldığımız bu kabalık, artık insana bıkkınlık veriyor. Yeni bir çehre ile tanışmak, yeni bir tehlike karşısında kalmak gibi emniyetsizliğimizi uyandırıyor. Halbuki Halit Raşit odasında ve sokakta beni kendisine ve hayatının tarzına taraftar bulmamış, müctenip bulmuş olmalıydı. Ben ona belki züppe ve snop, herhalde haki ve burjuva bir genç tesiri yapmış olmalıydım. Zira zevkimin, mecnun ve bihuş rüyalara dalmak için, muttasıl dayanacağım, muntazam çerçevelere ihtiyacı vardır. Böyle iken, ancak beraber sevdiğimiz bir iki Fransız üstadının muhabbetine iştirak ve refakatimiz kifayet etti. Ve benim kendisine hiçbir arkadaşlığım dokunmamış olduğu halde, onu daima hakkımda hayırhah, nazik ve mültefit buldum. İnsanlar arasında sadece “correct” olmak en büyük kibarlık yerine geçiyor. Bazan insana mütebaki ömrünün kıymeti, ancak böyle, yapabileceği birkaç şehadette bulunmaktan ibarettir gibi geliyor. Bunun içindir ki onun bu mümtaz halini de kaydediyorum ve onu hatırladığım zamanlar başı fikirler ve projeler ve elleri para ve kalemle oynamayı bilmiş bu ince ve keskin zekâlı, bu sert ve çalak tabiatlı

adam benim hayatıma, ancak bir havuz üstünde yüzen su kuşları gibi sessiz ve munis temas etti; biraz yabancı ve uzakta kalan nazarlarla bakiştık, o sonra bu dostluğun ahengini bozmadan, bana yokluğunun teessürüyle bir hiffet hatırası bırakarak uzaklaşıp gitti sanıyorum!

Hakimiyet-i Milliye, 13 Temmuz 1931

Ediplerimize Dair Hatıralar

Tunalı Hilmi

Tunalı Hilmi!.. O, hepimiz gibi alelade bir insan değil, fakat sanki Tuna'dan bir dalga, bir rüzgâr gibi bir şeydi. Ben onu tanımış olduğum zaman yaşı bir hayli geçkindi. Beyaz ve kıvrıkcık saçları daima harekette ve coşkun yüzü, her vakit üst perdeden taşan sözü, dağınık yürüyüşü ve perişan tavrıyla o adama samimi ve muztar bir kuvvet hissi veriyordu. Onun, ilk insanların söylemiş olacakları gibi lisanını zahmetle, yoğura yoğura ve adeta kelimeleri kendi icat ediyor gibi, içinden taşan bir hisle konuştuğunu duyduğunuz vakit, hitap edilecek bir mantığı olmadığına acır ve onu makul cevaplarla rencide etmekten kaçınırdınız.

Ben esasen, şöhretini temin etmiş olan eserlerini de okumamıştım. Bunlar onun "hutbe"leriydi. İsmi taşıdığı Tuna gibi uzun mesafeler kat etmeyi seven bu seyyah, 1900 senesinden evvel vatanın kurtuluşu için hariçte çalışan genç Türklerin yanma gitmiş ve bunları kâh Avrupa'da, kâh Mısır'da yazmış, bastırmış ve gizlice memlekete dağıtmıştı. Tunalı Hilmi'nin ismi, Sultan Hamid istiptadına karşı, gurbette hürriyet için çalışmış Türklerin hatıralarına karışır. Bunların hep Paris'ten, Cenevre'den, Kahire'den gelen biraz başı dumanlı bir "Genç Türk" edebiyatı vardı ki, o zamanlar İstanbul'un manevi kafeslerle örtülü mekteplerindeki gençliği gönülden buna vurgundu. Eminim ki bu neslin çocukları olan hepimizin kalbi, bağlı yanık bu edebiyat ile sızlamış ve bütün o senelerimize bazı

içli manzumeler, mısralar ve ahenklerle biraz bu edebiyatın fedakâr kokusu sinmiştir.

Fakat Avrupa'daki hürriyetçi genç Türkler hep aristokrat yahut burjuva idiler. İçlerinde bir halk çocuğu, bir plebyen olarak galiba yalnız Tunalı Hilmi vardı. O Eski Cumalı bir esnaf-rençperin, Kantarcı oğullarından İsmail Ağa'nın oğlu imiş.

Bu yazıları samimiyet hissi veren coşkun ve dalgalı bir nevi nutuklar, bir nevi kalp ve fikir köpüğü bir edebiyat imiş ve o istipdat zamanının mekteplerinde bunalan gençlere, mesela Yusuf Akçura'nın şهادetiyle anlıyoruz ki pek çok tesir edermiş.

Tunalı Hilmi'nin idari teşkilatımız hakkında düşünölmüş etraflı fikirleri, talim ve terbiyeye dair muayyen düsturları ve noktazarları vardı. Gurbette bu "hutbe"lerinden başka mesela Türk gençlerine Avrupa'da çalışmak emelini aşölamak için *İsviçre'de Tahsil* ve Abdülhamid aleyhinde olarak *Peşte'de Reşit Efendi'yle Mülakat* gibi bazı risaleler de neşretmişti. Meşrutiyet'ten sonra vatanına avdet edince, siyasi ve içtimai makalelerini, şiirlerini yazmaya ve bastırmaya devam etti. Fakat onun bu küçük risaleleri hep ötede beride, en çoğu Sinop'ta basılmış ve ekseriyetle meçhul kalmış kitaplardır. *Memiş Çavuş* unvanlı manzum ve mensur bir temaşası varmış, bu da otuz küsur perdeden mürekkepmiş. Bununla yapmak istediğı şey, bir nevi milli halk tipi, bir köylü tipi vücuda getirmektir. Tunalı Hilmi o kadar demokrat ki, bu demokratlık yalnız fikrine ve sözüne değil, hatta kitaplarının unvanlarına, şekillerine, harflerine ve basılışlarına kadar sirayet etmişti. Bu risalelerde bir muharririn bizde belki ilk defa olarak, doğrudan doğruya ve bilhassa "köylü"ye hitap ettiğı görülür. Fakat bu eserler vakitlerinde de büyük bir edebi rağbet bulmamışlardı ve bugün belki maddeten bile bulunamazlar.

Bu isim yahut bu lakap bile (Tunalı, bir kasaba, bir şehir değil de bir nehir ismi "Danünziyesk" değil mi), bizim hoşumuza gitmeli değil miydi? Niçin onun yanında sırf muhabbetle mütehassis olamıyor, bir emniyetsizlik duyuyor, o söylerken ben dikkat edilse iştirak ve tasvip edeceğim fikirleri dinlerken, sevmediğim bir halet sezmiş gibi oluyor, rahatsız oluyor ve hep itiraz etmek istiyordum?

Bazan o coşkunca söyleştiği zaman, ona bir muhabbet duy-
mak ister ve kendi kendime: “İşte vatanına ait toprakların bir
mahsulü!.. Böyle yerden bittikleri belli olan Fransızlar yok mu?
Sen bazan böyle Sosyalist mebusları dinlerken, bunların nasıl
birer kuvvet olduklarını duymaz mıydın? Böyle milli kuvvetle-
rin teşekkülüne taraftar değil misin? Sevmeyi istediğin bir şeyi
sevsene!..” derdim ve yine derdim ki: “Makul olmak ve kendi
fikirlerine sadık kalmak için, asıl böylelerini dinleyip anlamaya
ve vasi bir kısım topraklar üzerinde husule gelen fikirleri toplayarak
kaale almaya taraftar olmalısın!..”

O eski zamandan kalma ve gelme bir tip, coşkun, mütehay-
yır, yanık ve şair bir mahluk değil miydi? Onun eski, şarklı bün-
yesi üzerine aşılarmış olan hususiyetleri de garplılığı, çalışmak
sevdası, milliyetçiliği, halkçılığı ve sade lisan taraftarlığı ise hep
kendi prensiplerimiz değil miydi?

Fakat böyle iken, ona her tesadüfüm ve onu her dinleyişim,
bende samimi bir mantık ihtiyacını isyan ettirerek, beni öfke-
lendirir ve ondan uzaklaştırırdı. Zira Tunalı söylemez, bağırır;
izah etmez, teganni ederdi. Nasıl ki bir gün Meclis-i Mebusan
riyasetine mensur bir takrir değil, takrir olarak bir manzume
vermişti. O böyle zamanlarda “sublime” katabilmek için, laakal
Lamartine kadar bir üsluba malik olmalıydı.

Şimdi düşünüyorum: Onunla aramızdaki mühim farkı ve
suitefehhüm teşkil eden hep onun “plebyen” oluşu ve hal ü ka-
linde böyle kalmakta devam ediydi. O içimizden biri değildi,
ve bunun içindir ki söylemeye değil haykırmaya başlar başlamaz
biz: “Eyvah, kimbilir yine ne potlar kıracak?” diye düşünür; bu
gürültülü ses, bu acemi eller, o beğendiğimiz ve sevdiğimiz his
ve fikirleri kırıp birbirlerine karıştırmasın diye yüreğimiz hop-
lar, heyecanımız başlar, benzimiz uçar, keyfimiz ve rahatımız
kaçardı.

Fakat Tunalı Hilmi, “yeni lisan” taraftarlarından çok evvel,
öz ve sade Türkçenin yazıcısı ve hatta nazariyecisi değil mi, ve
bu itibarla edebiyat tarihimizde ismi zikredilmeli değil midir?
Hürriyet, medeniyet ve milliyet için uğraşmış ve yazmış mu-
harrirlerimizin tarihçesinde bir mevki işgal etmez mi? Fikirleri
içinde bizim milli ananemize intikal ile yaşayacak olanları ve

eserleri içinde de böyle milli bir noktainazardan kıymetli olanları yok mudur? Onun ölümünden sonra ondan bize miras kalması layık ve ziyan olması günah olacak fikirleri ve sahifeleri toplamak isterdik. Ancak bu vazife, asıl onun eserlerini vaktinde okumuş olan muasırlarına, arkadaş ve takdirkârlarına düşer. Zira her muharririn bütün eserlerini bulup okumak, ancak alimlere müyesser olacak bir iştir. Bir de harcalem bir ilim olmalıdır ki bunun rayiç akçelerini, ancak bir muharririn dostlarının sadakatleri ve himmetleri meydana çıkarabilir. Şimdi bütün bunları bize kim tespit edecek? Bütün bunlar ki, bugün parça parça bildiğimiz ve yarın hayatımız gibi parça parça unutacağımız şeylerdir!

Tunalı Hilmi vefat ettiği zaman Zonguldak mebusu bulunuyordu. Fakat Millet Meclisi'nde mevkiini yadırgıyor gibiydi. Denilebilirdi ki müsterihtti, fakat rahat değildi. Muhitine istediği tesiri yapamıyor, ciddi bir adamdan ziyade mizahi bir adam tesiri veriyordu. Maksudını iştirtirmeye güya yalnız sesi kâfi gelmiyormuş gibi, daha çok bağılıyor, daha çok çırpınıyor ve gülünç oluyordu. Çok kere kendisi alayla, sözleri kakhahayla istikbal edilirdi. Onu belki bizden daha çok sevenler "Gel bakalım, Tunalı!.." diye eğlenirler, o birçok sebeplerle teessür duydukça, bunlar gülerlerdi. Hülasa, demek ki o bizim heyeti içtimaiyemizce mevcut ve malum bir tipi teşkil ediyordu ve ona meczup diyorlardı.* Fakat ilmin karşısında zaten hepimiz nim-akıllı ve

* Abdülhak Şinasi Hisar'ın Tunalı Hilmi anlatımı, uzaktan uzağa, *Fahim Bey ve Biz* romanının kahramanı Fahim Bey'i hatırlatmıyor değil. Bir yandan Tunalı Hilmi'yi anlamaya ve anlatmaya çalışırken, öbür yandan da bu anlatmaya üstü örtülü bir istihza eşlik ediyor çünkü. Nitekim Tevfik Fikret'in 14 kanunu sani 1314/1897 tarihinde *Servet-i Fünun*'da yayınlanan "Nef'i" adlı şiiri ile bu yüzden oynuyor. Fikret'in, Nef'i'yi yüceltme amaçlı şiiri, bütünüyle aksi bir yönde kullanılıyor. Şiirin son iki beyitinin aslı şu şekildedir:

*Sana bir başka zemin, başka zaman lâzımdı
Sana bir âlem-i lâhut-nişan lâzımdı
Öyle bir nehr-i muazzam gibi cûş etmişsin
Fakat eyvah! Çorak yerde akıp gitmişsin.*

Tevfik Fikret'in daha böyle Fuzûlî, Cenab Şehabeddin, Nedim, Recaizade Ekrem ve Abdülhak Hamid için de şiirleri vardır. İlgili şiirler için *Rûbab-ı Şikeste*'ye bakılabilir. [Haz.N.]

nim-deliyiz. Normal akıl nerede biter ve delilik nerede başlar? Gayri muayyen ve adeta mütehavvil bir mıntıkada!.. O kadar hepimiz de biraz anormaliz ki, anormal de bugün biraz normal olmuştur. Bu talii yadettiğim zaman, Fikret'in Nef'î'ye hitabını hatırlayarak, bu hitabı biraz daha küçük bir mikyasa indirmek için biraz tahrif ederek, Tunalı'ya demek istiyorum ki:

*Sen de bir nehr-i mutantan gibi cûş etmişsin
Fakat eyvah! Çorak yerde akıp gitmişsin!*

Hakimiyet-i Milliye, 24 Temmuz 1931

Ediplerimize Dair Hatıralar

Saffetî Ziya

Bu isim bende en uzak ve uzun hatıralara yol açıyor. Zira 1900 senesi civarından, çocukluğumdan ta Paris'e gidinceye kadarki zamanıma ait Boğaziçi, Mektebi Sultani ve Edebiyat-ı Cedîde hatıralarıma karışmıştır. Saffetî Ziya'nın babası Ziya Bey'in ailesiyle benim ailemin, çifte bir sıhriyetle çoğalmış dostlukları vardı. Bizde isimleri "Boyacı köyündekiler" olan bu komşularımızla sık sık görüşürdük. Ziya Bey'in ailesi o zaman, alafrangalılaştan ailelerden biriydi. Yeni yaptırmış oldukları kuleli yalı –ki pek çirkindir– alafrangalılığın olanca cazibesiyle şık ve güzel görünürdü. Saffetî Bey babasının ismini kendi ismine ilave eden ilk Türklerden ve o zaman Türklerin müdavimi olmadıkları Beyoğlu, balo, Fransız tiyatrosu ve suvare âlemlerine dahil olan sayılı Türklerden biriydi. Yalıda kulelerin birinin altındaki yuvarlak ve büyük odasını bilirdim, ama kendisine burada bir defa bile rastgelmemiştım.

Saffetî Bey gençliğinde şıklığı ile meşhurdı: Açık renkli kalın İngiliz kumaşları ve Botter'den olacak, kloş pardösüler, yakası kadife lacivert makferlanlar, açık renk eldivenler giyer, kutusundan yeni çıkmış gibi fazla ütülü, renkli, Tepebaşı ve Beyoğlu caddelerinde dolaşır, bir aşağı bir yukarı ve arada –şimdi ki Turkuvağ'ın bulunduğı Bonmarş'e'nin içinden–, bir sokaktan ötekine geçerdi. Bir gün o böyle her önünden geçtiğı camekânda tuvaletini süzerek, memnun ve neşeli dolaşırken, arkasından

yürüyordum ve haline baktım. Potinlerinin, gömleğinin, boyun bağının, esvabının renkleri ve biçimleri kendisine aleni bir haz veriyor ve gözleriyle bu taşıdığı şeyleri adeta yiyor gibiydi. Siyah, ince, uzun, uçları yukarıya doğru kalkık, tıpkı Edmond Rostand'ın meşhur bir resminde görüldüğü gibi bıyıkları vardı. Ve o zamanlar bu ince siyah saçlı, sivri bıyıklı genç "Aiglion" şairini andırıyordu. Kendisinin de fraklı olarak alınmış bir resmi vardı ki bunu hem odasına asmış, hem akrabasından birisine vermiş ve her ikisinde de Saffetî Ziya ismi üstünde, şu cümleyi yazmıştı: "Gayet resmi!.."

Bir gün de, inanılmaz manzara!.. Saffetî Bey o şıklıktan adeta frenkleşmiş haliyle, Küçüksu deresinin sandalla gidilen son noktasında, Hasan'ın salaş tiyatrosuna geldi ve bizim bulduğumuz locanın yanında oturan birisine şu cümleyi söylediğini duydum: "Ben buraya, 'ide' almaya geliyorum, monşer!.." Hatta bu geliyorumu bile "r", Fransızcaya çalan fena bir telaffuzla iyi çıkmadığından, -zira Saffetî Ziya Bey biraz peltekti- "geliyogum" gibi ecnebilik, tasannuu kokan bir kelime oluyordu.

Bütün bir refah ve medeniyetin, bu kadar sathi ve basit bir mahsül yetiştirmesi hazindir!.. Fakat Edebiyat-ı Cedîde'nin zavallı muhitini, gitgide anlayamaz bir hale getiriyoruz. O zamanlar, her türlü tezahüratında garplılaşmak o kadar seviliyor ve isteniyordu ki, iyi giyinip vakitlerini alafranga bir yerde çay içmekle geçiren adamlar, bir medeniyet lazımesini ifa etmiş gibi, vicdanen müsterih ve memnun olurlar ve kendi kendilerine bir mübeşşir, bir örnek, bir mücahit kıymet ve ehemmiyeti atfederlerdi. İstanbul'un böyle alafranga bazı mahalleri vardı ki, burarlarda yalnız bir seyran zevki değil, hem de yüksek bir medeniyete intisap etmiş olmanın gururu da tadılırdı.

O zamanlar Şura-yı Devlet azasından olan Saffetî Ziya Bey Sadrazam Sait Paşa'nın kızıyla evlenmiş, fakat ayrılmıştı. Ona *Servet-i Fünûn*'da bastırmış olduğu romana izafetle, "*Salon Köşelerinde muharriri*" denilirdi. Bir müddet sonra da *Hanım Mektupları* unvanlı hikâyelerini, yine o mecmuada neşretmiş ve kısmen Fransızcaya da tercüme etmişti. Edebiyat-ı Cedîde kendi hareketine iştirak edenlere kuvvetli damgasını basardı. Harice karşı bir mekteb-i edebiyeye mensup görünmenin tesiri ne büyük olu-

yor!.. Bir gün yalıda rahatsız bulunduğu bir perşembe, kendisine *Servet-i Fünûn* getirmeyi ihmal etmiş olan kayınbiraderine karşı, pek ziyade hiddetlenmiş olması bize bir hürmet ilka ediyordu. Onun üstünde bütün Edebiyat-ı Cedîde'nin havası vardı. Ben onu böyle bir edip olarak takdir ederken daha pek çocuktum. O meşhur romanını bile okumamıştım. Kitapları, hep edebiyata mevkuf olacağını umduğum bir atıye saklardım. Bu eseri yine anlayamayacak bir yaşta okudum. Onun içindir ki pek beğenmiştim.

Bütün bunlar bende hoş birer hatıra idi. Şimdi bunlara “tarihten evvelki vukuat” diyeceğim geliyor. Sonra Meşrutiyet oldu. Saffetî Ziya, hafiyelere dair *Yıldız Böcekleri* diye adi bir roman, *Haralambos Cankıyadis* diye, isminin kastettiğı cinastan belli, diğer hayide bir roman neşretmişti. Eyvah, sukutu hayale uğramıştım!.. Edebiyat-ı Cedîde'nin zarif muharriri bu muydu? Şimdi şahsen de tanışmıştık. Zavallı Saffetî Ziya Bey! Ne iyi bir adama benziyordu. Nazik, kibar, hüsnüniyetle muttasıf, lakin mahdud ve havai!..

Sonra menhus harp seneleri başladı. Ve o Umumi Harp içinde Berlin'e, sefirimiz Mahmut Muhtar Paşa'nın yanına gidip kalmış, tekrar uzun bir müddet matbuat âleminde uzaklaşmıştı. Nihayet Mütareke içinde, avdetinde tekrar buluştuk. Ailesi yine Boyacı köyünde oturuyordu. Kömür az, köprüden son vapur erken kalkıyor, inanılmayacak kadar dolu, yan kamarasında da sigara içiliyor, herkes müşterek mübahaseyi duyuyor: “Medeniyet demek konfor demek midir?” –ki kendisi böyle derdi–, “Değil midir?” gibi bir mevzu üzerine bir münakaşa!.. Asabımı ve tahammülümü yoran ve bozan bu akşamlar için, o bir müddet sonra tekrar Avrupa'ya gitmek üzere veda ederken: “Ömrümde bu kadar lezzetli ve istifadeli saatler geçirmediğim, o vapur akşamlarını pek arayacağım” deyince şaşırdım.

Bir müddet sonra tekrar döndü geldi, yevmi bir gazetede gençlerin edebiyatı takip etmediklerine, eskilerine hürmette kusur ettiklerine ve saireye dair çarşaf boyunda makaleler yazıyordu. Her fikir, her fikircik ikizli, hatta üçüzlü sıfatlarla, uzun boylu üç dört cümle içinde seriliyor, sallanıyor, dağılıyor, bir türlü kendini toplayamıyordu. Ve bu makaleler mabadlı olarak

intişar ediyordu. Zavallı Saffetî Ziya Bey!.. Kalemi ve edebiyatı hakkında yeni bir sukutu hayale uğradım. Ve sonra “Âdâbı Muâşeret” hakkında bir kitap neşredince, ki belki yegâne ehemmiyet verdiği ve ihtisası olduğu bir şeydi, ne yapayım, onu artık ciddiye alamadım ve bu kitabını okuyamadım.

Saffetî Ziya şimdi orta yaşlı bir adamdı. Tekrar evlenmişti. Hayatından memnundu. Ankara’ya gelmiş, şehri ve idareyi pek takdir etmiş, ve nihayet “Salon Köşeleri”nden teşrifat koltuğuna geçmiş, Teşrifat Umum Müdürü olmuştu. Bu kendi zevkine, tabiatına ve merakına uyan bir vaziyfeydi. Bu hizmette ifratı vazife-perestlik olacak, hoppalığı ciddiliğe dönecek, kusuru bir meziyet sayılacaktı. O kadar vazife-şinastı ki, iyi bir hareketin teşrifata muhalif olabileceğini düşünse, –nasıl ki misalini gördük– bunu yapmaktan vazgeçerdi. Saffetli gözleri hâlâ gençliklerini muhafaza ediyordu. Bıyıklarını büsbütün kesmişti. Pek ziyade memnundu. Hemen evvelki perran devirlerindeki kadar neşeli, çalak ve adeta raksandı. Hayatının en muvaffakiyetli devresine gelmişti. Ancak geçmiş seneler, omuzlarında yaşlılığın çöküntüsünü hasıl etmiş, ve saçları beyazlaşmıştı. Hâlâ monokl takarak eski monden zarafetiyle giyiniyorsa da, vücudundan taşan bol kumaşlar ve boynuna sardığı fularlar ona bir nevi ihmal ve acele hali veriyordu.

Hayat ve tecrübesi onu öyle hesabi bir burjuva yapmıştı ki ekseriyetle söze ve tenkide karışmayan tok bir diplomat hali almıştı. Bazan cevap vermek istemediği sözleri, hiç duymamış gibi sükutla karışlardı. Bu, belki protokola muvafıktı, fakat bu derece basit bir çareye tevessülünden, insan adeta çocukluk karışısında gibi, biraz merhamet duyuyordu.

Ölümü de hayatına benzedi. Fransızlar olsa, “sans accent grave” diyeceklerdi. O zamana kadar gördüğüm diğer ölülerde bir ağırlık, güya bir hazırlanış duymuştum. Sanıyordum ki harıçten kazaen gelmeyen ölümün, içimizde bir hazırlanış devresi vardır. Saffetî Ziya’da bunun aksini gördüm. Ve o bana ne biçim hiçten oyuncaklar olup, nasıl birdenbire kırılıverdiğimizi gösterdi.

Bir akşam Lebon’da, refikasına götürmek için hazırlattığı fondan paketini almaya acele ediyordu. Ve bana: “Bu gece ada-

da balo var” diye tebessüm ederek gitti. Ertesi sabah gazetede onun, o gece vefat etmiş olduğunu hayretle karışan bir teessürle okudum. Zavallı “*Salon Köşelerinde* muhariri” bir salon köşesinde ve baloda, frakıyla gayet resmi çalgı dinlerken fenalaşmış ve kendisine şüphe yok ki Boğaziçi, Beyoğlu, Berlin, Ankara hayatının zübdesini sunmuş olacak bir kadeh suyu içerken, ve ötede daha susmamış musiki şüphesiz bütün ümitlerini ve hülyalarını kendinden söküp sonuncu bir guruba doğru sürüklüyor gibi gelirken, her şeyin bitmekte olduğunu duyuran ancak iki üç dakikalık facianın büyük buhranı içinde, birden bire ölüvermişti!..

Hakimiyet-i Milliye, 7 Ağustos 1931

Ediplerimize Dair Hatıralar

Tevfik Fikret - I

Burada ne Tevfik Fikret'e dair bütün hatıralarımı kaydetmeye, ne de onun edebi ve içtimai hüvviyeti hakkında etraflı malumat vermeye imkân yok. Sadece bu düşünceli, hassas, muhabbetli, müstağni, titiz, münzevi, mükedder, kibar, mağrur, zarif, mustarip ve ma'lul adamın mahpus kalmış bulunduğu muhtelif muhitlerin birer krokisini çizeceğim.

Tevfik Fikret'in ilk gençliği hakkında bildiklerimiz onun çok zeki, çok neşeli bir çocuk olduğu ve eski zaman tarzında yazdığı Mehmet Tevfik imzalı ilk manzumelerinin bir mecmuuda, o zamanın adeti veçhile birçok medhiyelerle neşredildiğidir.

Ebubekir Hazım Bey'in bir makalesiyle de öğrendik ki, Fikret'in yarı memur, yarı menfi hayatıyla İstanbul'dan uzak vilayetlerde gezdirilen ihtiyar babası, şair kelimesini haylaz ve işe yaramaz suretinde tefsir ederek onu aşağı yukarı reddetmiş, hatta ve *Servet-i Fünûn*'da epeyce bir şöhret ve hürmet kazandığı zamanlara kadar, oğlu hakkında fena bir fikir beslemiş olan bu babanın, ancak vali beyin bu hususta irşadı üzerine gözleri açılmış ve oğluna kalbini ve kesesini tekrar açmış.

Tevfik Fikret'i çok takdir eden hocası Üstat Ekrem onu, *Servet-i Fünûn*'da çalışması için Ahmet İhsan'la tanıştırmıştı. Fikret *Servet-i Fünûn*'da sırasıyla veya hep beraber musahhih, muharrir, heyet-i tahririye müdürü, arada sırada ressam, şair, sermuharrir, nihayet "mekteb-i edebi" şefi gibi bir şeyler oldu.

Bütün bu zamanlarda maaşı pek azdı, titizliği malum olan Ahmet İhsan Bey'le geçinebildi. Ve daha mühimi, yazılarını *Servet-i Fünûn*'da neşreden bütün şairler ve muharrirlerle geçinebildi. Bizde hiçbir mecmuanın devam edemediği ve sahipleri yahut muharrirleri olan birkaç arkadaşın şiirlerinin biri ötekinden daha büyük puntolu harflerle dizildiği, makalelerinin öteki berikinden daha evvele konduğu gibi sebeplerle, mutlaka aralarında kavga çıkarak ayrıldıkları düşünülürse, Tefik Fikret'in İsmail Safa, Süleyman Nazif, Süleyman Nesip, Cenab Şehabeddin, Faik Ali, Hüseyin Siret, Hüseyin Suat ve Celal Sahir gibi şairleri; Halit Ziya, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Ahmet Hikmet, Saffetî Ziya gibi hikâye ve romancıları; Ahmet İhsan, Mahmut Sadık, Ahmet Şuayp gibi makale muharrirlerini idare ederek ve aynı zamanda –bu vakıa şahsen pek iyi bir adam olan Çelebi Veled Bahai Efendi'ydi– devrin sansürüne de meram anlatarak, mecmuayı bu kadar uzun müddet yaşatabilmiş olması, bizde emsali tekerrür etmemiş bir mucize değil midir? Esasen Fikret'in eski edebiyatımıza epeyce vukufu olduğu halde, garp kültürü biraz zayıftı. Arkadaşları içinde belki bu irfanı en kuvvetli olan kendisi değildi. Buna ancak tabiatındaki asalet, ciddiyet ve “otorite” kabiliyetiyle muvaffak olmuştur.

Kavga ancak bir kere, Ali Ekrem ve H. Nâzım beylerin *Servet-i Fünûn*'u müştereken terk ederek, mahut *Malumat* mecmuasına geçmeleriyle vaki oldu ki Fikret bunu senelerce affetmemiş ve Üstat Ekrem'in rica ve ısrarına rağmen Ali Ekrem Bey'le son zamanlarına kadar barışmamıştı.

İşte bu uzun sa'y neticesinde *Servet-i Fünûn* edebiyatımızın tarihinde mühim bir yer tutmuş, etrafında bir de “mektebi edebi” teessüs etmişti: “Edebiyat-ı Cedîde!..” Edebi bir mektebin programı ve gayesi ne kadar mazbut olursa olsun, daima ona intisap edenlerin hususiyetlerine göre muhtelif temayülleri ve birtakım farkları ihtiva etmesi tabiidir. Bugün edebiyat tarihi noktainazarından, Edebiyat-ı Cedîde'ye edebi bir mektep diyebiliriz. O zamanlar daha ziyade şarklı bir edebiyattan ve zihniyetten kurtulamamış olan muhitimiz de, daha ziyade garplı bir cereyana müteveccih ve taraftardır. Bu mektebin bize miras kalan kitaplarını bugün hâlâ bulabiliyor, okuyabiliyor, hiç ol-

mazsa ismen biliyoruz ve tenkit ediyoruz. Edebiyat-ı Cedîde'yi tenkit etmek artık moda olmuştur. Ve ona atfolunan kusurların birçokları doğru, binaenaleyh bu tenkitlerin çoğu haklıdır. Fakat Edebiyat-ı Cedîde'nin muhiti, bu cereyana muarız olan matbuat ekseriyetle çürümüş ve unutulmuştur. Onun muharrirlerini bugün muahaze etmiyoruz. Çünkü isimlerini bile bilmiyoruz. Edebiyat-ı Cedîde'nin şiirine karşı müdafaa edilen şiir ne adi, hikâye ne bayağı, fikir ne saçma ve ruh ne musibetti!

Ahmet Midhat Efendi'nin "Dekadanlar" unvanlı bir makalesi üzerine ağzından salyalar akan ahmak ve bunak bir istipdat idaresinin adeta tasvip ve teşviki karşısında, bizim garplılaştırmak fikirlerimizin alemdar ve pişdarları olan muharrirler, senelerce manası anlaşılmayan ve kırk türlü tefsir edilen bu "dekadanlar" kelimesiyle tahkir ve tezyif edildiler. Tefvik Fikret yolda giderken kavgalaşan sokak çocuklarının bile birbirlerini "dekadan" diye tahkir ettiklerini ve en kaba ve adi adamların bu dekadan kelimesiyle cinas yapmak istediklerini duymuştur. Muarızları yazılarında, Fikret'in ölümünü istemeye kadar vardılar. İşte onu, Ahmet Midhat Efendi'yi "Timsal-i Cehalet" unvanlı bir manzume ile tahkir etmeye sevkeden sebepler bunlardır. Ve bu adillikler karşısında duymuş olacağı gayz ve nefret de kolayca anlaşılır.

Tefvik Fikret o zamanlar Rumelihisarı'nda kayınpederinin yalısında oturuyordu. Kendisinde hattat, hicviyeci, eski şairlerin gazellerini seven, eski kibarlıkların varisi olan bir "efendi" şahsiyeti mevcut oluşuna rağmen, oğlunu başı açık gezdirdiği için alafranga telakki edilir, o zamanki dar kafalı, mutaassıp ve dedikoducu avam muhitinde bir hayli aleyhinde bulunulurdu. Fikret de biliyordu ki bu muhit kendisini haksızca tenkit ediyordu. Devir yalnız müstebit değil, bir taraftan da halkın müthiş cehaleti sayesinde "popüler"di. Her yandan fisebilillah hafiyeler türüyordu. Esasen Fikret idare tarafından mimlenmişti; tarassut altında bulunduğunu duyuyordu. Bir iki defa kendisi istintak edilmiş, evrakı aranmıştı. Muhitiyle teması pek sevmez, hatta ihtilattan kaçardı. İstipdat idaresine hizmet etmekten istinkaf ediyordu. Bir defa tecrübe etmiş olduğu memuriyet hayatından istikrah ile kaçmıştı. Kabul etmiş olduğu ancak bir hocalık kalmıştı. Mekteb-i Sultani'de "kitabet ve edebiyat" muallimi idi.

Buradan da istifa etmeye mecbur oldu. Bütün maruz kaldığı bu tenkitler ve geçimsizlikler Fikret'i bittabi küçültmez, büyültür. O zamanki efkârıumumiyenin ve idarenin ne oldukları malum olduğuna göre, onların yalnız medih ve tasvip edecekleri bir adamın küçük bir adam olması lazım gelecekti.

Fikret, sonra Robert Kolej'de bir muallimlik aldı. Burası da pek basit ve iptidai zihniyette adamların muhiti idi. Arkadaşlarının ekserisi kendisini anlayacak, takdir edecek ve hatta onu müteessir etmeden muamele edebilecek bir kabiliyette değillerdi.

O eski gülen ve şakacı Fikret, senelerce bütün bu muhitlerde yavaş yavaş yıpranmış, hırpalanmış, yaralanmış ve şimdi haşın, sert, titiz, ters ve hasta bir Fikret olmuştu. Cenab Şehabeddin Bey bir gün bana: "Ömrümde ahlak ve tabiatı onunki kadar değişmiş bir adam görmedim" demişti. Fikret ta 1897/1314'te, Süleyman Nazîfe yazdığı bir mektupta "sönüyorum!" diyor.

Bütün bu sebeplerle Fikret'in ruhunda büyük bir hayal, bir "mythe" doğmuştu. Kendisi bir de Hüseyin Kâzım, Hüseyin Cahit beyler ve dahasını bilmiyorum, belki Mehmet Rauf Bey vesair birkaç arkadaş haremleriyle, çocuklarıyla galiba Yeni Zelanda'da hayali küçük bir adaya gidip yerleşecekler ve orada hep birlikte müsterih, asude, sakın, çalışkan ve bilhassa medeni bir hayat yaşayacaklardı. Daha yüksek bir medeniyet usulüne tabi olarak yaşamak!.. İşte gayeleri buydu. Eminim ki bu emelin asıl müşevviki ve şairi Tefvik Fikret'ti. Bu projeyi, bu ideali senelerce zihinlerinde taşıyarak yaşadılar. Bu hayal ile Fikret şüphe yok ki bir nevi "mythomane" olmuştu. Nihayet hemen her güzel tasavvurun fiile inkılap etmesine mani olan parasızlık, hakikate yaklaştıkça beliren ve çoğalan müşkilat, arkadaşlardan birkaçının bu hülyadan vazgeçmesi bu ümidi de suya düşürdü. Edebiyat-ı Cedîde'den bahseden muharrirlerin bu hayal ve maceraya, bir zamanlar onların ne ehemmiyet vermiş olduklarını kaydettiklerini görmedim. Halbuki Fikret'in "Bir An-ı Huzur", "Yeşil Yurt", "Bir Mersiye" manzumeleri hep zihninde çok yer tutmuş olan bu ümidin sukutu üzerine yazılmışlardır. Hüseyin Cahit'in de Edebiyat-ı Cedîde Kütüphanesi'nin ilk kitabının ilk hikâyesi olan ve ismini kitaba veren "Hayat-ı Muhayyel" bu halin hikâyesidir.

Fikret'in yazmış olduğu hemen bütün manzumeleri böyle ya vatanın umumi hayatına ait siyasi ve içtimai, ya kendi hayatının vakalarına ait hususi, yahut hiç olmazsa tanıdığı bazı kimselere dair şahsi bir telmih, bir cinas, bir ima saklar. Bütün *Rûbab-ı Şikeste* bu devirden gizli bir ıştırık ve bir feryat mahiyetindedir. Bu meşhur şiir mecmuasının ilk tabı muhteviyat itibarıyla zayıftır. Fikret daha bundan sonraki marazi, taşkın ve coşan talakatine, ruh hamlesine vasıl olmamıştır. Ancak kitabının ikinci tabında o hisli, kuvvetli, buhranlı, isyanlı ve imanlı klasik şiirlerini buluruz. Ve kitabın asıl kıymetlerini teşkil eden bunlardır. Fakat *Rûbab-ı Şikeste* gerek ilk ve gerek sonraki tabılarıyla bizde en çok okunmuş, beğenilmiş, sevilmiş şiir kitaplarından biri oldu. Ve zavallı Fikret hayatında hiç olmazsa bu büyük muvaffakiyeti olsun gördü.

Hakimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1931

Ediplerimize Dair Hatıralar

Tevfik Fikret - II

Tevfik Fikret'in "Sis" manzumesi, içinde bunaldığı İstanbul muhitinin bir tasviridir. Manzume güzeldir, fakat kim bilir nasıl ruhunu dolduran bir acının taşması, içinde ne derin bir teessürün kanaması ve ne ağır gelen bir sukutun feryadıdır!

Fikret, bir aralık bizde Anglo-Sakson terbiye usulünü tamim için galiba "Yeni Mektep" unvanıyla ve gençlerin hem tahsilini temin etmek, hem onları hayata hazırlamak üzere ve adeta Edmond Demolins'in "École des Roche"undan mülhem olan hususi bir lise tesis etmek emeline düşmüştü. Bu hayal ile uğraşıyor, mektebe bir yer arıyor, binanın resimlerini çiziyor, programlarını bastırıyordu. Bunun aynı zamanda bir para işi olacağını da memul ediyordu. Yalnız mektebin masrafı çok olacağından, tabii daha yüksek bir tahsil ücreti almak da iktiza edecekti. Birçok müracaatlara ve hatta kendisine ilk önce verilen vaatlere rağmen sermayeyi tedarik edemedi. Müteşebbislerin belki bu mektebin rahat bırakılacağına ümitleri kalmamıştı. Ve o, bu hülyayı da terk etmeye mecbur oldu.

Tevfik Fikret denebilir ki, bütün zevkleri itibariyle artist ve işgüzar. İyi bir hattattı, bizde hatırı sayılır bir ressamdı. Resimlerinin çerçevelerini de kendisi yapardı. Marangozluğa merakı vardı. Hayli becerikli bir "tapisiye" idi. Evini kendi süslemiş, evinin planlarını, resimlerini de kendi çizmişti.

Fikret kayınpederinin yalısından çıkarak, dostu Hüseyin

Kâzım Bey'den aldığı borç sayesinde, gene Rumelihisarı'nda, Kayalar tepesinde kendi yaptırmış olduğu ve Aşîyan unvanını verdiği köşke nakletti. Bu zamanlarda bütün sayını Robert Koleji muhitine hasrediyordu.

Bu milletin kara "yıldızı" etrafına ziya değil karanlık ve korku salarken, Fikret Kayalar tepesinde, "Bir Lahza-i Taahhur"u ve Meşrutiyet'in ilanından on beş gün evvel de "Millet Şarkısı"nı yazdığı zaman, hayatını tahdid eden bir uçurum önünde, bir başına müstesna bir zirveye yükselmişti. Küçükler ona aşağıdan, bu tehlikeli şahıkada başının dönmediğine hayretle bakıyorlardı. Millet, Namık Kemal'den beri daha böyle bir şair görmemişti. Fikret, kendi kendisi için yazdığı manzume olan "Heykel-i Say"inde ve oğluna verdiği nasihatlerde sakin bir burjuva ahlakına değil, bir nevi kahramanlığa yükselmek isteyen, yevmi ve kevni bir ahlaka kanmayan: "Yüksel ki yerin bu yer değildir!" diyen bir adamdır. Bu kahramanlık ihtiyacı Edebiyat-ı Cedîde'nin tasannuundan ve açtığı haki yollardan değil, kendi ruhundan geliyordu. Fakat bu kadar yüksekten bakılıp görülünce, bütün adamlarıyla birlikte belde kirli ve kusurlu görülür. Fikret'in şehirle arası açılmakta devam ediyordu.

Meşrutiyet'in ilanından sonra Aşîyan'ını günler ve gecelerce donatmış ve "Sis" manzumesine zeyl olarak "Rücu"unu yazmış olan Tevfik Fikret, gene Hüseyin Cahit ve Hüseyin Kâzım beylerle birlikte *Tanin* gazetesini neşre başladı. Burada, ilk günleri, bir Rus gömleği giymiş, ellerini kirleterek şevk ile çalışıyordu. Fakat politikanın profesyonelleri aralarında yeni bir menfaat birliği teşkil ederlerken, bu asri mütefekkeri yanlarına almakta bir fayda ummadılar. Fikret'in fırkalarına getireceği asaleti hiçe saydılar. Fikret İstanbul mebusu olmadı. Ve çok geçmeden yevmi politikanın adilikleri, vakaları ve dedikoduları kendisine birer diken gibi batmaya başladı. Meşrutiyet'in ilk zamanlarında matbuatta öyle bir rekabet vardı ki, bu say kârlı bir iş olmuyor ve o şerikleriyle de pek iyi geçinemiyordu. Mekteb-i Sultani müdüriyetini kabul ile *Tanin*'den ayrıldı.

Hatırlıyorum ki Fikret, *Tanin*'de Cahit Bey'den ayrıldıktan sonra bu iftirakın hikâyesini söylemiyordu, ama Cahit Bey'le kendisinin tabiatındaki farkı anlatıyor, "Cahit, çamura taş at-

maktan çekinmiyor. Hatta dahası, gördüğü şeyin ismini de veriyor, çamur diyor ve paçasını sıvayarak içine giriyor” diyordu. O böyle değildi, çamurun manzarasından bile tiksiniyor, muttasıl kaçıyor, istifa ediyordu. Belki ancak bir şiir, bir de istifaname yazdığı zaman biraz ferahlardı.

Fikret Mekteb-i Sultani müdürü olunca, mektebe maddeten büyük bir temizlik, manen de yeni bir hamle, medeni bir ruh temin etmişti. Muhitine zarif, ince, şair, çelebi, sportmen, arif, üstat tesiri, canlı bir tesir yaptı. Gençler üzerindeki nüfuzu harikuladeydi ve günden güne artıyordu. Mektep hakkında büyük bir aşkı vardı. Burası kendisi için yeni bir “Yeşil Yurt”, yeni bir ideal oldu. Fakat kendisini rahat bırakmadılar. Gerçi ilk verdiği istifasını rica ve ısrar üzerine geri almıştı. Lakin bir müddet sonra gene işine kabaca müdahale ettiler, o da tekrar istifa etti ve gene Kayalar tepesindeki Aşîyan’ına çekilerek, gene Robert Kolej’deki derslerine döndü. Talebe arkasından mektebi terk ve adeta ihtilal ettiler. Şimdi böyle bir üstadın, gençlik ve mektep muhitinde böyle bir mevki ve nüfuz sahibi olduğunu göremiyoruz.

Memleketi pek fena idare eden İttihatçılar kendi mevkilerini pek iyi müdafaa ediyorlar ve istipdatlarını da günden güne artırıyorlardı. Fikret hürriyetçi burjuvazinin şairi oldu. Sultan Hamid istipdadına karşı o zamanki usul ile gizli gizli yazmış ve eserleri elden ele kopya edilerek dolaşmış olan Fikret, şimdi matbuatın arasarakı serbestisinden istifade ederek “Doksan Beşe Doğru”, “Hân-ı Yağma” gibi şiirlerini yazdıkça neşreliyordu. Bu şüphe yok, şiirin bizde bir numunesini maatteessüf göstermediği medeni bir cesaret eseri idi. Fikret yeni bir Namık Kemal gibi bir şey, yani olmak istediği bir kahraman olmuştu. Biz harbe girdikten ve “cihad” ilan ettikten sonra bile, “Feteva-yı Şerife Karşısında” diye yazdığı manzumede, bu hale gözyaşları ile gülüyordu. Onun görüşlerinde bir “pathetique” ve bir asalet bulunduğu muhakkaktır. Fikret’te millî hislerin neşvünema bulmamış olduğu ve kendisinin bir milliyet şairinden ziyade bir beşeriyet şairi olduğu, muahaze yolunda söyleniliyor. Fakat muhitinin şüphesiz bir kurbanı olan Fikret, gene şüphe yok ki muhitinin bir neticesidir. Fikirlerimiz, hayatımızın geçtiği zamanların ve yerlerin mahsulüdürler. Biribirini takip eden insan

nesillerinin, birbirine bu kadar az benzeyerek geçişleri içinde, tahayyül ettikleri ve yaşadıkları zamanların da kendi aralarında, birbirlerine daha fazla benzemediklerinden ileri geliyor.

Fikret hepimizin kalbini dolduran bir tahassür ve melal ile, "Bu memlekette de bir gün sabah olursa Haluk!" demişti. Onun hayatı hep bu sabah için mütehasir, asabi, hırçın ve münfail bir intizar oldu. Bir gün eski bir talebesi olan, ilk gençliğinden beri kendisini çok seven ve hakkında küçük bir kitap neşretmiş olan Ruşen Eşref'e, "Şaşıyorum! Fikret bütün Edebiyat-ı Cedîde zamanında, o matbaada geçen hayatına nasıl mukavemet etti? Resmi ve müesses kuvvetlerle ne Sultan Hamid, ne İttihat ve Terakki, ne de arada sırada hükûmete gelen muhalifler zamanında anlaşılmayarak, muhitlerine mütemadiyen muhalefette kalan bir ruh ile yaşamaya nasıl tahammül etti?" diyordum. Ruşen Eşref cevaben, "Dayanamadı, kırk sekiz yaşında öldü" diye cevap verdi.

Tevfik Fikret, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp gibi, hastalığına başlangıcında teşhis konulamamış olduğu için, tedavi edilemeden ölmüş sayılabilir. Meğer şeker hastalığına tutulmuş. Doktorlar kendisine, sinirlerini tedavi için, Şirket-i Hayriye vapuruyla her gün Kavaklar'a kadar giderek hava almasını tavsiye ettiler. Nasıl ki biçare bunu yapıyordu. Şeker veremi tevliid ettikten sonra hastalığını tedaviye başladılar, ama tedavi artık imkânsız olmuştu. Zavallı, sonuncu gün, ölümünü duymuş ve "yıkılıyorum" diye bağırmış!

Gerek Tevfik Fikret, gerek Ziya Gökalp, yani son zamanlarımızın yetiştirdiği en mümtaz iki üstadı, tedavi edilmek üzere Avrupa'ya gitmeleri kendilerine musırran tavsiye edilmişken, parasızlıklarından dolayı buna muvaffak olamadıkları için kaybettik. Kendilerine sonraları o kadar acımış olan milletin idari teşkilatı, vaktinde böyle, belki hayatlarını kurtaracak bir yardımda bulunmaya müsait olmadı. Halbuki bıraktığı eserin kıymeti ne olursa olsun, Fikret'in hayatı düşünülürse, numune ve tesir olarak bunun kıymetinin, eserine de tefevvuk ettiği görülür. Fikret'in hayatını tanıyanlarca bu eserinden lakayt bir tarzda bahsetmeye imkân yoktur. Bu o kadar mütemadi, hisli ve içli bir ibda, müessir bir sanat eseridir. İnsanlara hiç itimat

ve muhabbetleri kalmamış olanlar, onun hatırasını nasıl taziz etmesinler ki, o da insanlara itimat ve muhabbetinden nadim, pişman ve perişan olmuştu. Tevfik Fikret bir zamanlar, vatanın kayalarına bağlı bir "Promethe" gibi bir şey olmuştu! Biz ki, onun ruhundaki kanatların, bütün bu muhitlerin içine sığmayarak ve çarparak kanadığını gördük. Biz bu meşhur mezarın başı ucunda, yavaşça ve ağlar gibi, kendisinin Nef'î'ye söylemiş olduğunu ona tekrar edebiliriz: "Sana bir başka zemin, başka zaman lazımdı!.."

Hakimiyet-i Milliye, 3 Eylül 1931

Ediplerimize Dair Hatıralar

Ahmet Midhat Efendi

Şimdi gözlerimi kapasam hâlâ daha çocukluğumda görmüş olduğum gibi mavi, rakit ve geniş bir su tabakası üstünde, alçak bacalı bir çatananın arkasında sürüklediği sıra sıra, bir küçük donanma kadar muntazam mavnalar ve kayıkların, Boğazın aşağısına inerken dolu ve yukarısına dönerken boş su fıçlarıyla geçtiklerini görüyorum. Bunlar, bundan otuz sene evvel, Ahmet Midhat Efendi'nin sattırdığı galiba şu tılsımlı, "Sırmakeş" ismini taşıyan Beykoz sularıydı.

Ben daha okuyabildiklerim hakkında hiçbir hüküm edinemeyecek bir yaşta iken, Ahmet Midhat Efendi'ye dair bizim evde söylenen fikirler, kanaatler ikiye ayrılırdı: Büyük annem onun kitaplarını pek sever ve onu pek çok takdir ederdi. Lakin büyük babamla annem, onun tercüme veya telif ancak birkaç eserini beğenirler ve onu pek takdir etmezlerdi. İşte böylece Ahmet Midhat Efendi kavgasını ben bir çeyrek asırdan beri ve içinden bilirim. Bu münakaşanın elbette daha evvelleri de olacaktı ve daha sonrası da olacaktı.

Boğaziçi'ne nefiy edilmiş gibi, kendini münzevi bir hayata mahkûm eden zavallı büyük babam, Ahmet Midhat Efendi'yi tanıyor, o zamanlar sık sık işleyen zikzak vapurlarda bazan ona rastgeliyordu. Biz bu tesadüfleri akşam sofrada hep beraber yemek yerken duyardık. Fakat o devirde bütün muharirler biraz "mimli" idi. Zaman, Sultan Hamid korkusuyla o kadar dolu idi

ki, hep “zülfüyle” dokunmamak kaygusuyla geçer, “mim”liler yalnız birbirlerinden değil, hatta kendi gölgelerinden bile çekinirlerdi. Bunun içindir ki bu tesadüflerinde kim bilir nasıl, aşına selamlar teatiysiyle iktifa ederler, ve pek az görüşürlerdi. O bazı kitaplarını resmi elkap ile, bir isimden ibaret bir dedikasıyla gönderir, fakat birbirlerine hiç gidip gelmezlerdi.

Onu, küçükken görmüş olduğumu da hatırlıyorum: Bir gün, ona Köprü’ye yakın bir yerde rastgelmıştık. Ve bana elini öptürdüler. Gayri muntazam bir kılık, siyah bir redingot, arkaya atılmış bir fes, sapsarı bir beniz, son derece canlı siyah gözler, uzun, sivrice ve karışık bir sakal ve bu sakalda, bıyıklarda ve kaşlarda çarpık çurpuk siyah kılların bir hareket teşkil ettikleri irice bir yüz, o kadar çocukça ve bedevi bir yüz gördüm ki, hâlâ bu siyah ve keskin gözlerin çölde yetişmiş gibi parıltısına rağmen, bu yüzdeki iptidailiğe ve çocukluğa şaşıyorum. Ahmet Midhat Efendi kendi zamanında bile bir eski zaman tipi-ydi. Acelecî ve çalak haliyle bir uzak yerden koşarak gelmiş bir haberci gibi hususi bir hali vardı. Vakıa ben, o zamanki ketum ruhumda, bu muarefenin şerefini duymuştum. Fakat o sanki benden daha ziyade memnun olmuş gibiydi. Kulaklarına kadar gülerek ve –okumak bildiğim için miydi?– bana nasıl aferin diyeceğini şaşıarak, bende mahçup ve hassas bir adam ve daha tanzim edilmemiş büyük cüsseli bir kuvvet hatırası bıraktı. Ve kocaman vücudundan umulmayacak bir hiffetle, bir omuzunu indirip kaldırarak ve sanki yalpa vurarak, yanımızdan bir ayrıldı, gittiydi!..

Ahmet Midhat Efendi bu mu idi? Çocuk gözlerim, tecrübesizliklerine rağmen, –zira tecrübesiz çocuklar gözleriyle gördüklerine inanırlar. Gözlerimize bile itimad etmemek ve gördüklerimizden bile şüphe etmek bize sonraki acı tecrübe-lerimizin yadigârıdır–, bana büyük bir adamın böyle olmaması lazım geleceğini duyurmuştu. Güya nasıl olduğunu biliyormuş gibi, büyük bir adam böyle değildir diyordum. Ondan daha evvel görmüş olduğum Recaizade Üstat Ekrem bana tasvip ettiğim büyük adam tipinde, çelebi bir tesir yapmıştı.

Sonraları Ahmet Midhat Efendi’nin bazı yazılarını ve ona dair yazılan şeylerin bazılarını okudum. Leh ve aleyhinde söy-

lenen birçok sözler duydum. Fikirlerim havalandı. Şimdi hatıralarıma hariçten gelme birtakım malumat ve düşündüklerime başkalarından duyulmuş birtakım şeyler karışıyor. Kendi zamanlarımla başka toprakların bu mahsullerini, hep beraber bağlıyorum:

Gerçi Recaizade Üstat Ekrem ve Samipaşazade Sezai gibi edebiyatperestler hiçbir zaman ona büyük bir paye vermemiş ve hatta onu hiçbir vakit ciddiye almamışlardı. Hatırlarım ki, babam istihza kasdıyla ondan hep, "Ahmet Midhat Efendi hazretleri" diye bahseder ve bazan cahilane bulduğu bir şey için: "Acaba bunu da Ahmet Midhat Efendi hazretlerinin eserlerinde mi okudunuz?" derdi. Kemalpaşazade Sait Bey'in de onu istifaf edenler arasında olduğu malumdur. Meşhur bir münakaşaları, Babıali caddesinde bir mudarebe ile hitam bulmuştu. Belki fikri bir münakaşayı bir döğüşle fasletmek zevkini Babıali mahallesine aşılarmış olan bu örnektir. Ahmet Midhat Efendi münakaşanın çıkmaz bir sokağa saplandığını görmüş, bu Gordiom düğümünü kesmekten başka bir çare olmadığına hükmetmiş. Etrafındakilere: "Ben bu işi başka türlü halledeceğim" demiş ve Babıali caddesinde Sait Bey'e rasgeldiği bir gün, ona bastonuyla vurarak, ertesi günü de "Lastik Said'e Dayak" unvanlı bir makalesinde bununla öğünmüştü.

Lakin muhitine mühim bir tesir icra etmiş ve muasırlarının ekseriyeti nezdinde büyük bir şöhet kazanmış olduğu muhakkaktır ki, bunun da esbabı mucibesini anlamak için fikirlerimizi o zamanlara irca etmek ve bu "chaotique" devri düşünmek lazım gelir.

Ahmet Midhat fikir ve matbuat hayatına dahil olduğu sıralarda, eskilerden bize miras kalan medeniyet sistemi hiçe sayılmaya başlamıştı. Tanzimat'tan sonra yenileşme hareketinin hızlanmaya, her garplı fikrin doğru telakki edilmeye, ladin bir felsefenin mücerret bir ilim addedilmeye ve yeni bir fen âleminin bizi mesut edecek makineler getireceği, fabrikaların hayatı refaha, yeni bir usul ve nizamın bizi medeniyete götüreceği düşünölmeye başlamıştı. Yani bunları düşünmeye başlayanlar türemişti. İşte Ahmet Midhat Efendi, içinde bütün bu fikirlerin kaynaştığı geniş bir kazan gibiydi. Bu şeylere karşı

bir kısım için de bu hareket bir hamiyetsizlik, bir dinsizlik, bir gâvurluk telakki ediliyordu. Her iki taraftaki bütün bu fikirler, tabii büyük bir kargaşa içinde kekeleyip ve haykırışlıyordu. İhtisas sahalarının daha ayrılmamış olduğu o zamanlarda, adı bir “vulgarizatör” kendini bir alim addetmek ve basit bir “poligraf” bir allame geçinmek zevklerini duyarlardı. Sade bir tercüme bile bir keşif ve fetih mahiyetinde telakki edilirdi. İlme karşı cahillerin müfrit hürmetini duymuşa benzeyen Ahmet Midhat Efendi, ah kim bilir, bu ilim deryasına kendinden emin olan ne cahilane bir saffet ve lezzetle atılmıştı!

Ahmet Midhat Efendi’nin tabiatında, eski istila devri Osmanlılarını hatırlatan kabarık ve taşkın bir ruh ve bir eda vardı. Akıl ve zekâsı bolluk ve bereket istiyor, hayatı hareket seviyordu. Kalemi Sırmakeş suyu kadar mebzul akıyor ve o su sattığı gibi, kaleminden durmadan akan bu yazıları da iyi bir fiatla satabiliyordu. Ahmet Midhat iki yüzlü bir adam değildi. Fakat onun, resimlerini gördüğümüz eski Hint mabutları gibi, sanki birçok yüzleri ve birçok elleri vardı. Onu köşesinde bağdaş kurmuş, bu muhtelif ellerinde tuttuğu muhtelif kalemlerle yazarken tasavvur ediyorum. Kendisine daha yazı makinelerinin icat edilmiş olmadığı o zamanlarda, tabii makinelerinden kinaye olarak “Yazı Makinesi” lakabını vermişlerdi.

Fakat o bir Şark kafasıyla “Avrupa kafalı” olmak isteyen bizlerin bir pişdarımız değil miydi? Ve zaten böyle olduğu için tekfir edilmiş ve ilk zamanlarında bu kadar aleyhinde bulunulmuş değil midir?

Ahmet Midhat Efendi bir kanaat edinmişti. Ve bunda hak-sız değildi. Vatanın kurtarılması için maarifin tamimi lazımdır. Yüksek edebiyat yapmanın sırası değil, lakin bu millete okumak hevesi aşılamanın zamanıdır. Maarifin her şubasını teşvik etmelidir. İşte bundan dolayıdır ki o, her vadide yazar çizdi. Binaenaleyh okuyup yazmanın gayet az müteammim olduğu o zamanlarda, o kendisine bilhassa halkın hocası nazarıyla bakıyordu. Ve Ahmet Midhat, hocaları şaşırtacak bir yazıcıdır: Sathi, acul, adi, amiyane, hayide, lakin işte, sonra kendini bihak-kın beğenmeyip inkâr edeceklerle yol açmış bir muharrirdir. Bir muharririn nasıl olmaması lazımsa öyledir. Her telden çalar,

her mevzuu yazar. Lakin devasa bir şahsiyettir ve milletimizde okumak merakını tenmiye edebilmiş bir yazıcıdır!

Sonraları Ahmet Midhat Efendi, Çelebi Veled Bahai Efendi'ye: "Benim için 'popüler' bir muharrir derler, amma bizim zamanımızda hiçbir şey bilinmiyordu. Ve daha mütehassıslık zamanı gelmemiştir. Her vadide yazmaya ben mecburdum. O zamanki hal bunu icap ediyor ve bu millete bilhassa okutmayı öğretmek lazım geliyordu" dermiş.

Bir gün Sirkeci civarında, arabasında müşteri bekleyen bir arabacı, bir gazete okuyormuş. Bunu gören Ahmet Midhat Efendi'nin fahr ve sevincinden gözleri yaşarmış: "Şükür ki bu günleri de gördük!.. Millet okumaya o kadar alıştı ki, işte bir arabacı bile gazete okuyor."

Edebiyat, lisan, felsefe, tarih, roman, masal, din, politika, ilm-i iktisat, tıp, askerlik, muhtelif ilim ve fenler, her yolda gazete makaleleri ve her türlü tercümeler!.. "Hezarfen" Ahmet Midhat Efendi'nin yazmadığı vadi kalmamıştır. Ciltsiz kitaplarını üst üste kor, "Boyumca kitap yazdım!" diye öğünürmüş. Fakat eminim ki bunların tam sayısını kendisi de bilmedi. *Kırk Ambar* müellifinin neşretmiş olduğu irili ufaklı eserlerinin sayısını bir Allah bilir!..

Ahmet Midhat Efendi gazetecilik âleminde de büyük bir varlık göstermiş ve mühim bir tesir icra etmişti. *Tercüman-ı Hakikat*'i nasıl çıkarmış olduklarını Velet Bahai Efendi'ye anlatmış: "Gazeteyi kendi evlerinde, kadın erkek bütün ailesinin yardımıyla kâmilten hazırlarlar, hatta kâğıtlarını, kardeşi Mehmet Cevdet Efendi Galata'dan İstanbul'a kadar sırtında taşımış. Böylece gazetenin her şeyi tertip edildikten sonra, ancak basılması bir Ermeninin matbaasına havale edilmiştir." Ahmet Midhat Efendi görüyor ki, bizde matbaayı İbrahim Müteferrika ile birlikte tesis edenlere benzeyen bir şahsiyetti. Böyle basılmasına kadar uğraştığı *Tercüman-ı Hakikat*'in makalesinden ve birçok fıkralarından başka, tefrika edilen romanlarını da yazan kendisiydi.

Ve o mutlu zamanlarda kalemin öyle bir kıymeti, muharrirliğin öyle bir payesi vardı ki gazeteci hüriyetperver demek; muharrir de milliyetperver demek gibi bir şeydi. İstipdat idaresi

Ahmet Midhat Efendi'ye *Üssü İnkılap* diye kendi müdafaaname-sini yazdırmışken, o yine bir hürriyetperver diye tanılırdı. Nasıl ki zamanı cahiliyyette, diğer taraftan da bir hakim ve bir filozof tesiri yapıyordu.

Ahmet Midhat Efendi'nin o zamanın okuyan gençliği üzerinde bir alim tesiri yapmış olduğu muhakkaktır. Mahmud Said gibi fikir hayatına o zaman yeni doğan gençler, onda üstat ve mütefennin bir muharriri selamlamışlardır. Bu onun fenne dair eserler yazdığı ve adeta bir "materyalist" tesiri yaptığı zamanlardı. O zamanın dini istipdadı o kadar şiddetliydi ki, biraz fen bile böyle zımmen bir dinsizlik, hatta bir din aleyhtarlığı gibi telakki ve tefsir ediliyordu. Ve daha garibi, yalnız dindarlar tarafından değil, hatta din aleyhtarı olanlarca bile!

İşte Ahmet Midhat Efendi bu zamanlarda kazandığı mevki ve şöhreti, bu defa dine dair aynı sadedillik, sathilik, saffet ve acele ile ve mal bulmuş magribi gibi, her öğrendiğini derhal öğretivermek gayesiyle yazınca, gençler indinde kaybetmiş ve onların ısıt ettikleri mevkiden sukut etmişti.

Bütün bu eserlerin tesirlerini hikâye ile, onlar hakkında hem esasi, hem tarihi bir hüküm ihtiva eden tetkikleri biz ancak mesela Ali Kemal gibi, onun zamanındaki gençlerin yazılarında ve şهادetlerinde bulabiliriz. Ve bunları bizde şimdi, bilhassa Meclis-i Umuru Sıhhiye'de onu çok tanımış ve onunla uzun müddet beraber çalışmış olan Cenab Şehabeddin Bey, yahut Ahmet Rasim ve Necip Asım beyler gibi o devre yetişmiş olanlar yazabilirler.

Cenab Şehabeddin Bey hikâye edermiş ki, uzun müddet Meclis-i Umuru Sıhhiye reis vekili bulunan Ahmet Midhat Efendi, daireden –yani Köprü'ye iki dakikalık bir yer– çıkar-ken, hatırına bir roman mevzuu gelir, bunu Boğaziçi vapuruna girinceye kadar zihninde tasarlar, yan kamarada bir yer bulup yerleşir yerleşmez yazmaya başlar. Vapur Beykoz'a gelinceye kadar, romanda bir hayli maceralar geçermiş. Fakat Ahmet Midhat Efendi'nin asıl Hüseyin Efendi isminde halis hattat bir kati-bi varmış ki, işte ekseri eserlerini ve bilhassa romanlarını imla suretiyle bu Hüseyin Efendi'ye yazdırır ve o esnada bir yandan da resmi işleriyle meşgul olarak, odadakilerle de görüşürmüş.

Bahtiyar muharrirler ki yazmanın hiçbir müşkilatını duymamış ve yalnız çocukluklarından zevk almışa benziyorlar! Biz niçin onlara benzeyemiyoruz?

Böyle iken, bu kitaplarının, hele romanlarının birkaçı pek çok şöhret kazanmıştır. Gerçi, bilhassa ilk zamanları, bu romanlar züppelik, ahlaksızlık, frenklik ve dinsizlik addedilerek, kendisini adeta küfürle itham etmişlerdi. Lakin bir kısım kariler yavaş yavaş bu tarza ısınıp alıştılar. O, romanlarında hem bir yandan merakı tahrik etmek, hem de diğer yandan rastgele, bir sürü malumat vererek, kendini okuyanlara birtakım şeyler öğretmek gayesini takip ediyordu. Bu itibarla her roman bir nevi ambardı. Ve tabii tercüme olmayan romanlara da, tercüme etmiş oldukları gibi bir örnek hizmetini gördürüyordu. *Monte Christo*'nun tercümesinden sonra ve ona birer nazire gibi yazılmış *Hüseyin Mellah*, şimdiki bazı romanların kariler nezdinde kazandığı şöhreti o zamanlar da kazanmışlardı. O, vaktinde en okunmuş, beğenilmiş, büyük görülmüş bir romancımızdı. Ve Türk romanı tarihinde elbette mühim bir mevki işgal eder.

Ahmet Midhat Efendi bir taraftan millete okumayı öğretmek, halkı buna alıştırmak isterken, bir taraftan da kendisinin kitap ticareti yaptığını, bir kitap taciri olduğunu bilirdi. Bu hususta bazı fikirlerini "orijinal" buluyorum: Beykoz'da küçük bir çiftliği, yahut bir arazi ortasında bir köşkü varmış. İşte kendi bastırdığı kitaplarını İstanbul'da depo kirası vermeden ceste ceste satabilmek için, bu çiftliğe, köşke veyahut yalısına nakleder, burada saklarmış. Ahmet Midhat Efendi'nin böylece bastığı kitaplar, tercümeler, mecmualar ve gazetelerden epeyce bir kazancı olmuştu. Belki bizde hiç kimse doğrudan doğruya yazıdan bu kadar para kazanamamıştır. Ve belki paranın o zamanki kıymeti itibariyle ve şimdi kitapların getirdiklerine nispetle kazandığı küçük bir servet teşkil eder.

Muhit, Eylül 1931, sene: 3, nr. 35, s. 27-29 ve 76

Ediplerimize Dair Hatıralar

Ziya Gökalp

Esmer, kısa boylu, tıknaz, kara gözlü, kara bıyıklı, alnında bir bere, onu ilk defa bir konferans vereceği gün sahnede görmüş-tüm. Perde arasından meydana öyle gösterişsiz, mahçup, mü-tereddit, yavaş ve acemi bir tavırla çıkıverdi ki konferansçı mı, yoksa masayı hazırlayacak, suyu değiştirecek ve gidecek bir hademe mi, birden anlayamadım. Ve hademe değil konferansçı olduğuna emniyet edince eyvah! Muvaffak olamayacak, şimdi kekeleyecek, sonra söyleyemeyecek, mütevazı bir tarziye verip çekilecek korkusuna düştüm. Halbuki o, bilakis o kadar sami-mi, ciddi ve ilmi söyledi ki, söylediğini düşündüğü görülüyor gibi oluyordu. Ve bu konferans yalnız bir mütefekkir değil, hem de bir hatip muvaffakiyeti oldu.

O zekâsını böyle maddeten göstermeyen bir adamdı. Lakin dünyada emsalini ancak üç dört kişiye çıkardıkları Fransız ali-mi Henri Poincaré, ondan daha şaşkın ve beceriksiz bir adama benzerdi. Halbuki onun aklının muayyen bir meseleyi derin, et-raflı, doğmatik ve milli bir tarzda düşünmek ve hülasa etmek kabiliyeti yekta idi.

Ziya Gökalp, Süleyman Nazif gibi Diyarbakirli idi. Birçok zeki adam yetiştiren bu diyar içinde, şüphesiz pek külliyetli bir akıl hamule ve hissesiyle doğmuştu. Diyarbakir bu çocuğu ile ilanihaye iftihar edebilir. Doğarken herkesten fazla bir akıl ve mantık kabiliyetiyle yaratılmış bu mahluk kendini, zekâsından

dolayı saydıran ve sevdiren bir çocuk, bir genç, ve nihayet bir üstat olacaktı. Ancak irsi hazırlanışı, tabiatı itibariyle bilhassa ibtidalarında, hayat içinde fikirlere müfid bir ehemmiyet verecek, onları fazla ciddiye, hatta feci olacak tarzda fazla ciddiye alacaktı.

Beyni düşünen, hüküm veren, tasnif eden, netice ve düstur çıkaran kuvvetli bir makine idi. Ondaki zekâ o kadar bereketliydi ki, yoğurmak ihtiyacında bulunduğu büyük yani umumi, milli yani hissi fikirlere kavuşmadan evvel, boşuna işleyen bir değirmen gibi aşınmış ve asabileşmiş ve gençliğinde had bir buhrana tutulmuştu. Ziya Gökalp mütedeyyinmiş, Arapçayı iyi bilir, *Kuran*'ı ezbere bilirmiş. Bütün meşhur mutasavvıfları okumuş. Sonra tabiatın müstebit ve insanın esir olduğunu, insanda hiçbir irade ve istiklal bulunmadığını düşünmeye başlayınca, bu determinizm onda öyle büyük bir hayal inkisarı ve ruh acısı olmuş ki, gördüğü kâinatın manasızlığı ve hayatın insafsızlığı karşısında geceleri uyuyamamaya başlamış ve nihayet intihar etmeye kalkmıştı. Bu felsefi bir intihardı. Bir gün çalışma odasında Ziya Gökalp, beynine bir kurşun sıkmış. Kurşun alının kemiğini delmemiş, kemiğin içinde kalmış. İmdadına koşanlar, gelen doktor kurşunu çıkaramamış. Bu kurşun senede ancak iki milimetre kadar Ziya Gökalp'in beynine doğru ilerlemiş. Süleyman Nazif'ten duymuştum. Ziya Gökalp, bu ameliyat esnasında dişlerini sıkarak, hiçbir ses çıkarmadan tahammül etmiş ve ona: "Acımıyor mu? İstirap çekmiyor musun?" diye soranlara, "Çektiğim manevi ıstırap o kadar büyük ki, onun yanında bunun acısını hiç duymuyorum!" diye cevap vermiş.

Süleyman Nazif, Ziya Gökalp'e deli derdi. Bilakis onun kadar kuvvetli ve halis bir "entellektüel" tipi olamazdı. Ve biz bu kadar mükemmel bir numunesini bir daha göremedik. İntihar teşebüsünden sonra bin müşkilatla, kendini hayata rapteden fikri bulabilmişti: Bu, aklın mabedinde takdis ettiği bir mefkure, bir vatan ve hürriyet mefkuresiydi!.. Bu mefkureyi kuruncaya kadar birçok düşünmüş ve uğraşmıştı. Eğer zihnen bu çareyi bulamazsa, ruhunda bu kanaati ve hayat ile bu rabıtayı tesis edemezse, hülasa bu felsefi ukdeyi halletmezse, şüphe yok ki gene intihar etmek isteyecekti!

Ziya Gökalp deruni bir adam, yani içinden yaşayan, içli ve mahrem bir adamdı. Bütün ihtirasları, müthiş bir merkezîyetle beyinde ve kalbinde toplanırdı. Süleyman Nazif gibi sesleri, tavır ve hareketleri ve sözleriyle, muttasıl etrafına taşkın ve “komünikatîf” değildi. Eğer böyle olsa, fikirlerini gençliğe telkin edebildiği kadar, halka ve umuma da temin edebilecek, emsali bulunmaz, tam ve rehakâr bir üstadımız olacaktı. Onda, fikirlerine muttasıl bir vuzuh ve sarahat bahşeden bir ilmi tefekkür kabiliyeti, harikulade bir tahlil ve tasnif kabiliyeti vardı. Milli felsefemizi bulmuş, milli filozofumuz olmuştu. Biz onu, bilhassa Türk milliyetçiliğinin en büyük nazariyecisi ve üstadı olarak tebcil ediyoruz. Doğmatizmi ve taassubu bu sahada yanlış ve muzır olmaktan çıkıyor, feyizli bir muhabbet oluyordu.

İçtimai meselelerde Fransız filozofu Durkheim’ın nazariyelerinin ve fikirlerinin isabetine kanaat etmişti ve hep bunları müdafaa ederdi. O kadar salabet ve katîyetle ki Durkheim duysa, belki bu emniyette biraz fazla cesaret ve mübalağa var diyecekti.

Ziya Gökalp o kadar “entellektüel”di ki bir mübahasesinde, *Yeni Mecmua*’daki bir makalesinde muarızlarına cevap verirken, onlara prensipleri namına bir de program çiziyor ve arzularının ne olması iktiza ettiğini madde madde sayarak, işte siz kendi fikirlerinizin neticesi olmak üzere şu ve bu şeylere de taraftar olmalısınız diyor, hülâsa kendisinin tasvip etmediği ve onların tasavvur edemeyecekleri bütün bir sistem daha kuruyordu.

Ziya Gökalp İttihat ve Terakki merkezi umumisi azasındandı. O zamanlar için bu hudutsuz bir kudret ve kuvvet demekti. Ve onun bu sıfatı, bazıları nezdinde, fikirlerine mühim bir kıymet ve sıklet veriyordu. Diğer bazıları gibi de, onun bu azalığını tenkit ve muahaze etmek kabildir, hatta kolaydır, belki de lazımdır. Zira denebilir ki bir fikir adamı için, fikrini dinletemeyeceği icraat adamları ile teşrikimesai etmek neye yarar ve tasvip etmediği icraatın mesuliyetini üstüne almak niçindir?

Yakup Kadri’nin *Hüküm Gecesi*’nde, onun siyaset ve icraat adamları olan arkadaşları arasında, şaşırmış ve perişan halinin canlı bir tasviri var. Ziya Gökalp gibi bir hürriyet mücahidi, hürriyet ihtilalcisi için, İttihat ve Terakki’nin istipdadına iştirak

etmiş olmak talihin bir cilvesi, hayatın bir istihzası değil midir? Bu fırkanın memleketi pek fena idare etmiş olduğu meydandadır. Ziya Gökalp felsefi ve içtimai fikirlerinde ne kadar yükselmiş ve faydalı olmuş olursa olsun, daha hesabı verilmemiş bir siyasi mesuliyet yüklenmiş olduğu muhakkaktır. Fakat bir Ziya Gökalp, alelade bir şahsiyet gibi telakki edilemez ve hatta anlaşamaz. Onu sevk ve idare eden sebeplerin hep fikri olduğunu bilmeli ve bunları hep tahlil edebilmelidir. O sırada kendisine Maarif Nezareti teklif edilince, bunu kabul etmeyerek reddetmiş olduğunu da duymuştuk. Ziya Gökalp muttasıl yazarak neşrettiği ve gençlerle konuşarak tamim ettiği fikirlerini, hükümete kabul ve tatbik ettirmek için böyle bir mevkie ihtiyacı vardı. Bunda milli bir zarar değil, umumi bir fayda görüyordu. Emin olmalı ki, hükümet kuvvetlerine dert anlatmak için hitap ediyordu. Bunun haricinde yevmi siyasiyata karıştırılmamıştır.

O milletini bütün duymuş, belki saymış ve onlara karşı yazıları ve sözleriyle, birtakım panzehirler dağıtmıştır. Ziya Gökalp nazariyelerini tedvin etmiş olduğu gibi, şiirini de teganni etmiştir. Onun bu şiir ve musikisi, Yunus'un zirvelerinde esen ilahi rüzgârlardandır. Onda en hürmetle sevdiğimiz hassa bir malumat yığını değil, ilimle münevver bir dimağ oluşu; kuru bir mantık değil canlı bir düstur oluşu ve, susuzluğumuz karşısında, birçokları gibi suyu içilmez bir sarnıç değil, taze bir memba oluşudur. Onu hatıramızda bir üstat, bir mürşit, bir ulu diye taziz edeceğiz.

Muharebenin felaketli neticesi, İttihat ve Terakki'nin sükutu ve memleketin izmihlali hep kafasıyla yaşayan bu adamda şüphe yok ki müthiş sarsıntılar yapmıştı. Zira onun başındaki fikirler vücudunu yiyecek kadar şiddetli, ihtiraslı ve canlı durdu. Bir iki kere ötede beride Ziya Gökalp'i, bir kanepa üstünde yana sarkan başıyla ve fersiz gözleriyle, doğru durmayan bir köşe yastığı kadar cansız ve manasız gördüm. Onu Beyoğlu'nda Librairie Mondiale'da son gördüğüm gün, yorgunluğuna hayret etmiş ve bundan pek müteessir olmuşum. Bitkin, kekeleyen bir halde idi. Lakırtıları, okunmaz bir yazı gibi, anlaşılamiyordu. Az bir müddet sonra, ne yazık ki çok geç kalmış olarak, onu Fransız hastanesine yatırdılar. Yahya Kemal, hastanenin iyi ta-

nıdığı doktoruna, Dr. Gassen olacak, Ziya Gökalp'e verdiğimiz ehemmiyeti anlatmış ve onu kurtarabilmek için ellerinden gelen her şeyi yapmalarını rica etmişti. Hastane, hastayı tedaviye hususi bir itina ile gayret ediyor, Yahya Kemal de sair birkaç dostla, hergün onun halinden haber alıyordu. Eyvah!.. Bu haberler iyi çıkmıyor, mühim bir dimağı yorgunluk, mühim bir kan bozgunluğu, büyük bir anemi ile hayat ondan çekiliyor, Ziya Gökalp günden güne ölüyordu. Bizi minnettar bırakmış olan büyük ihtimamlara rağmen kurtulamadı.

Resmi kuvvetler kendisine layık bir cenaze tertip ettiler. Bilhassa gençlik, ciddi bir matem gösterdi. Tabutunu çiçeklerle, Sultan Mahmud türbesindeki mezara götürdük. Üstadı nutuklarla defnettik. Bıraktık, ayrıldık ve unuttuk!.. Bugün hâlâ bu vaziyetteyiz. Eserlerini neşir ve tamim için, bir Ziya Gökalp Cemiyeti teşekkül etti. Bugüne kadar ne yapmış olduğunu bilemiyoruz. Onun güzel ismi şimdiden klasik bir hatıra inkılap etmeden, içimizde canlı bir mefhuma, faal bir düstura alem olmalı ve hayatında müdafaa etmiş olduğu fikirleri, muttasıl neşir ve tamime yaramalı değil miydi?

Hakimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1931

Ediplerimize Dair Hatıralar

Abdullah Zühtü

Abdullah Zühtü silik bir şahsiyetti ve ben onu hayal meyal gördüm. Lakin dalgın ve muhayyel hayatının çocukluğunda, gençliğinde ve orta yaşında hayal, hakikat, sanat ve ölümün canlı, hesabi, mesut ve biçare yüzlerini temsil ederek bana dört kıymetli ders vermiş olduğunu anlıyorum.

İsmi ilk önce bir baharın gülleri, dikenleri arasında açılan bir sabah mahsulü gibi duymuştum. Ben daha çocuktum. Belki ilk romancı ismi olarak onunkini öğrendim. Hatırlıyorum: İnce ve pembe kâğıtlı, kocaman kıtalı *Sabah* gazetesi gelince, evdeki hanımların ilk merak ettikleri şey onun romanları olurdu. Bir aralık *Journal des Debats* gazetesi de bu pembe renkte ve bu geniş kıtada çıkardı. Okumayı sevenlere ne mutlu!.. Her gün kendilerine böyle çarşaf boyunda bir mektup gelmiş demektir. Kalbin melali, hiçbir mektuptan bir hayır ummadığı zaman başlıyor. O zamanlar büyüklerin okuduklarını seyrettiğim ve benim okuyamadığım bu gazetelerde Abdullah Zühtü'nün birbirini takiben ve isimleri de birbirini andıran romanları çıkardı: *Güller Dikenler*, *Şikeste Beste!*.. Bunlar okumadan evel isimlerini ilk duymuş olduğum romanlardır.

Edebiyatı roman ve hikâye kılığına giren yazılara fazla bir ehemmiyet atfedenlere daima şaşarım. Zira sanırlar ki edebiyatın başlıca şekli, böyle küçük ve büyük hikâyelerdir. Vakıa bir romancı ekseriyetle bir şair, bir münekkî, bir filozof ve bir

müverrihten daha çok okunur. Zira kitapları doğrudan doğruya edebiyatla alakadar olmayan karilerin nezdinde de alaka uyandırır. Lakin bu ani muvaffakiyet, atide bir muvaffakiyetsizlik hazırlar; bu kitapların karileri ekseriyetle kültürsüz, hafızasız ve zevksiz oldukları için, nesiller değıştikçe bu eserler daha kolay unutulur. İptidai ve basit zihniyetler, biraz şiir ve biraz hayal ihtiyaçlarını birer küçük pencereden hava alır gibi, bu romanlarda tatmin ederler. Fakat nesillere bir hürmet ve muhabbet telkin edemezler. Yeniler de biraz şiir ve biraz hayal ihtiyaçlarını bunlara muadil olan başka sahifelerde tatmin etmek imkânını bulurlar. Artık hiç kimse bu romancıları bir daha okumaz ve hatırlamaz bile. Ölmüş muharrirlerin kitaplarına bizi sevkeden merak, edebiyattır. Tenkit edebiyatta hafıza rolünü tutar. Edebiyatperestleri alakadar eden bir kitap edebiyat tarihine geçer, fakat tenkidin nazarı dikkatini celbetmeyen romanlar, kitaplar en çabuk ve en çok eskiyenlerdir.

Bu bahsettiğim zamanlarda *Sabah* gazetesi gelince, bir romancının uyandırdığı merak ve alakayı ben hanımların yüzlerinde ve sözlerinde görürdüm. Abdullah Zühtü bana, romanlarda bulduğumuz eşhasın, nasıl hayatta tanıştıklarımızın sıcak âlemine dahil olanlar gibi, ahabplarımız telakki edildiklerini öğretmiş oldu.

Abdullah Zühtü'yü Meşrutiyet'in ilanından sonra *Yeni Gazete*'yi çıkardığı sıralarda tanıdım.

Eseri gibi silik, çiçek bozuğu, ince ve zayıf bir yüz!.. Hafif ve nazik bir vücut!.. Kısa kısa ve seri nazarlı, çiy, mavi, zeki gözlerle mütehavvil, ısrar etmeyen, değışen bir adam!.. Mütemadiyen hareket ve nezakette tavırlar!.. Bu biraz müphem adamı görünce, (hazır, uysal, hamarat) kendisinden her işi başaracağını me'mul ederdim. Edipler arasında en hatıra getirdiği Hüseyin Rahmi Bey'di. Belki biraz derbeder, biraz "boheme" bir şahsiyet. Onu biriktirdiği ve sakladığı, manası belki büsbütün anlaşılmamış bir hüviyet gibi hatırlıyorum.

Abdullah Zühtü *Yeni Gazete*'yi çıkarıyor, İttihatçıları değil, Kâmil Paşa'yı müdafaa ediyor, yani muhalefet yapıyordu. Belki ve galiba bu yıkık tahta merdivenli, döşemeli ve tavanlı idarehanenin arka tarafında, iş âlemine bakan gizli bir penceresi vardı.

Ekser gazeteciler her şeyden bahsetmeye mecbur oldukları için, hiçbir şeyi adamakıllı bilmeye imkân bulamazlar. Ve bundan dolayı gazete idarehanelerinin hülyalara, ümit ve tahayyül edilen iktidar ve servetlere nazır bu pencerelerinden görülen manzaralar, kim bilir ne süslüdür! Zühtü de bu penceresinden geniş, zengin bir ufuk seyrediyor, Nihat Reşat Bey'i, Sabahattin Bey'i, Reşit Sadi Bey'i görüyor, Sir Erneste Cassel'i görüyor. Türkiye Milli Bankası'nı görüyor, birtakım ihtimaller seçiyor, birşey söylemiyor, fakat bizi nezakete boğuyordu. Nezaketin fazlası daima biraz ticaridir. Yahut bu hissi verir. Abdullah Zühtü de biraz hayal peşinde, hayalperver bir adam tesirini veriyordu. Fakat bu süslü sahillere varacağını uman gemi, şimdilik yoksulluk ummanının fırtınası içinde sallana sallana gidiyor, bir yığın enkaz manzarası halinde gözüküyordu.

Yeni Gazete'de, bizde galiba ilk önce *Saadet* gazetesinin yapmış olduğu gibi, başmakale olarak edebi makaleler neşrediyor ve ilk zamanlar bunları Cenab Şehabeddin Bey yazıyordu. "Çöl ve Hacılar" gibi bazılarının güzelliğini hâlâ hatırlıyorum. Gazete bunların tanesine birer lira vermeyi vaadetmiş. Yazılar her gün basılacağına ve bu para bu günkü on liraya müsavi olduğuna göre, matbuat âlemi için hayli bir kadirşinaslık demekti. Lakin bunlar otuz kırk tane kadar basıldığı halde, hiçbirinin tediye edilmediğini gören Cenab Şehabeddin Bey de bunları kesmeye mecbur olmuştu. Sonraları Mahmut Sadık bu gazeteye "Takvimden Bir Yaprak" unvanlı yevmi fıkralarını vermeye başladı. Mahmut Sadık, Abdullah Zühtü'nün eski bir dostuydu. O da gazetenin vaadini tutmamak usulünden müşteki idi.

Görülüyor ki o eski zamanlarda *Yeni Gazete*'nin bize irae ettiği numune, bizde klasik olacak bir gazete tipi idi. Model olarak hayli etraflı bir fikir veriyordu. Abdullah Zühtü, daha yeni açılan gözlerimize vakit kaybettirmeden, matbuatın iç yüzü hakkında bir ders vermiş oluyordu.

Uzun bir fasıla!.. Şimdi bildiğimiz bütün o eski hülyalar ve emeller solmuş ve dağılmış, o baharın üstüne sanki müfrit bir hazan gelmiş, Mütareke denilen şeamet devri başlamıştı. Ona hiçbir yaşı yakıştıramamakla beraber, sanıyorum ki Abdullah Zühtü daha yaşlanmışa benzemiyordu. Ancak uslanmış, mat-

buat âleminden çekilmiş, bilmem nasıl bir zevk, bir muhabbet, bir zekâ diyeceğim geliyor, bu hafif adamı birtakım güzelliklerin muhitine çekmiş, kurtarmıştı. Abdullah Zühtü biriktirmiş olduğu kıymetli, nadide asar-ı nefise arasında yaşıyordu. Milli zevkimizin vaktiyle, tezyini sanatların birçok şubesinde ne harikalar vücuda getirmiş olduğu malumdur. Abdullah Zühtü eskilerden bize miras kalan bu güzel eşyaları almakla ve satmakla iştigal ediyor ve yaşıyordu. Kendisini bu güzel şeyler arasında, bir şiir ve bir sanat gazisine bürünmüş gibi gördüm. Parası, vakti ve zevki olanlara, bu eşyayı cehalet ve hamakatin tahribinden muhafaza etmek, düşürüldükleri çamurdan ve külfetten kurtarmak necip bir vazifedir. Kabiliyeti olan Türkler böylece, Türkülüğün mazisinden birer parça şey kurtarmış olurlar. Dünyanın gözlerine canlı canlı gösterebileceğimiz bütün bu eşyanın baş döndürücü, gönül alıcı güzelliklerini biliyorum. Bütün bunları görsem, gözlerim dönüyor, ağzımda bir tebessüm ve kalbimde bir aşk hasıl oluyor. Lakin bütün bu geçmiş mevsimlerden koparılmış ve bir tılsım sayesinde gibi, hâlâ solmadan mahfuz kalmış bu çiçeklerle hasıl olan bu bahçe, nihayet muayyen bir sayıda bir altına denk geliyor. Ve para biraz ağır bastı mı, mesela bin yerine bin yüz, bin iki yüz, bin üç yüz oldu mu, eyvah! Bütün bu güzel şeylere elveda demek iktiza ediyor. Onların yerinde yeller esiyor ve tozlar uçuşuyor. Ve bütün bu mazi baharı, mesela Londra'nın sisli ve mağmum, yahut Amerika'nın taştan ve maddeten pek yüksek muhitine göç ediyor. Böyle eşyaya günün birinde nihayet İstanbul'dan ziyade Paris, Londra ve New York'un zengin mahallelerinde rastgelinecek, ve mesela New York'un rüzgârları içinde bir katında bu zavallı eşyanın başı dönecek ve tehlikeli bir yerde barınamayan kuşlar gibi, kondukları bu yerlere kim bilir ne kadar şaşacaklardır! İşte bu güzel sevginin zaif noktası da budur!..

Lakin iftirakın acısından evvel bu vuslatın da kim bilir ne derin tatları ve zevkleri vardır? Hayatını böyle bir meşgalenin merakına ve keyfine vermek hiç de akılsızlık değildir. Anatole France da bütün boş vakitlerini, antikacı dükkânlarının ziyaretine hasredermiş! Abdullah Zühtü böylece, bana, sanatın eskilik merakını ve zevkini de göstermişti.

Ve ben onu daha genç addederken, vefatını birden bire gazetelerde gördüm. Ancak birkaç satır yazı ile!.. Ne bir dost fer-yadı, ne bir müşahit hesap ve mizanı!.. Yalnız kuru bir iki satır yazı, içinde binlerce satırlar ve yüzlerce makaleler imzaladığı matbuat içinden bu emektar hadimine taşan, yalnız bir iki satır yazıydı!.. Ve ölünce böyle büsbütün unutulmuş Abdullah Züh-tü bana, ölümün maziyi nasıl büsbütün silerek yok ettiğini ve mümkün olan bütün şansın, eğer biraz varsa, ancak hayatta kal-dığı dersini de vermiş oldu.

Hakimiyet-i Milliye, 17 Ekim 1931

Süleyman Nazif'in Son Günleri - I

Süleyman Nazif'i tanıyanlar onun hayatta mızıkçılık ettiğini zannedebilirlerdi. Çünkü bütün kullandığı tartılar bozuk ve ölçüler yanlış. Muhabbeti ve kini sirayet ve tesir ederek, bunları kendine göre değiştirmişti. Muhabbetinde ifrat ve kininde tefrit vardı. Onu iyi bilen bir şair olan Hüseyin Sîret'in, ona dair bir şiirinde yazdığı gibi denilebilirdi ki: "Eder muaraza kalbinde küfr ile iman!"

Kalbinin büyük bir nefret iktidarı vardı. "Dinim kinimdir" diyen bu adam kinlerini mütemadiyen besleyebiliyordu. Onun soyundan olanlar yırtıcı mahluklar gibi, tehlikeli hücumlardan zevk alırlar. O da sevmediklerini hep korkunç birer heyula gibi görüyor ve onlara manen sille, tokat ve tırnakla hücum ediyor, onlarda kalp yerine birer ejderha saklı ve hatta para çantası yerine birer bankaları var sanıyor ve müsait rüzgârlarla bir müddet dönen ve sonra rüzgârlar müsait olmayınca duruveren bu yel değirmenlerine kollarını olanca kuvvetiyle açarak ve kalemini de süngü gibi kullanarak, bir Don Kişot gibi hücum ediyor ve bütün bu hücumlar onu yoruyordu.

O, müstakil bir hükümdar gibi mağrur ve zevkperestti. Kalemini gülerek tehzil için kullanmayı sever, kendi hücumlarının Acem mübalağasıyla da alay eder ve bu akıl durdurucu mübalağayı da bir zarafet telakki ederdi. Bu da bir estetik meselesidir.

Bu tenkitlerim onu küçültmez. Etrafındaki efkârıumumiye tabakasının kendi kulaklarına kadar gelen tenkitleri daha kati, ağır ve şamildi. Fakat bizde şimdiye kadar efkârıumumiyenin

muaheze ettiği bir adamın mutlaka küçük bir adam olması iktiza etmez ve hatta bilakis onun muaheze etmeyeceği bir adamın belki küçük bir adam olması iktiza edecekti.

Bir Türk edibinin hayatındaki boşluğu, bir sanatkârın muhtaç olduğu alkış ve itibara mukabil, nail olduğu sitayişlerin azlığını ve çektiği uzleti düşünüyorum. Gözleriyle ve sözleriyle sizin kalbinize aşına bir kalp ve sizin fikirlerinize iştirak eden bir baş taşıdıklarını ima etmek ister gibi size manalı selamlar verenler, ketum bir âlemin mütehasısı geçinir ve yanınızdan bir gölge gibi geçerler. Hiçbirisinden size bir fenalık gelmesi melhuz değilse de, karanlık saatlerden önce evlerine çekilen bu hodgâmlardan hangi bir iyilik gelmesi kabildir? Bütün bu adamlar iyi adamlardır amma, sanki neye iyidirler? Sizin için güya duydukları bu hürmet ve muhabbet hangisinin hodgâmlığını yenebilir? Sizin kalbinizi duyan, hakkınızı anlayanlar içinde bile, sizinle samimi ve ciddi meşgul olan kimse yok, mesela sizin Abdülhak Hamid'e gösterdiğiniz dostluk ve alakayı size gösteren ve gösterebilecek hiç kimse yok!..

Mademki fikirleriyle galeyana gelen ve yazılarını okumakla kendisine nisbi bir refah temin eden bir ekseriyet yoktur, bari kendisini selamları, alkışları ve muhabbetleriyle saran, takip ve teşci eden ve güzideler ekalliyeti diyebileceği bir ekalliyet olsa; işte o bile kalmamış!.. İttihat ve Terakki devrinde olduğu gibi, hükümetle arası açılarak ona hücum ettiği zamanlar bu aşına ve dost selamlarının kısalıp uzaklaştığını ve çekingen gözlerin kendisini görmemezliğe geldiğini de muhakkak, görmüştü.

Süleyman Nazif'in Pierre Loti hitabesinin ve Namık Kemal hakkındaki konferansının pek çok alkışlandığı halde, neden bu nutukvari konferanslarını daha çok tekrar etmediğini bilemiyorum. Sözlerini alkışlayan samiler, kendisine lazım olan bir muhabbet ve hürmet hediyesi getirmiş oluyorlar, heyecanlı kalbinin karşısında heyecanlı bir hava ile, kendisine lazım gelen bir muhit teşkil ediyorlardı.

Fakat bulunduğumuz devirde, her türlü grupların ve menfaat birliklerinin karşısında, kendi hususiyetleriyle münferit ve aciz kalan en küşayışli ruhlar bile yalnızlıklarını duymaya

mahkûmdurlar. Biliyorum ki Süleyman Nazif bu yalnızlığı bol bol tatmıştı.

Başka birkaç makalede onun zekâsının bazı nüktelerini ve kininin bazı sözlerini kaydetmiştim. Lakin Süleyman Nazif'in daha nadir olarak, teessüründen ve kalbinden gelen sözleri de yok değildi.

İstanbul'un büyük bir güzellik şaşaası içinde, bir donanma manzarasıyla parladığı ve –kalbimizin aşkla sevdiği şeyler gibi– gözleri kamaştırdığı güneşli bir gününde:

– Ne güzel şehir!.. İnsan manzarasına bir türlü doyamıyor, demiştim.

– Evet, çok güzel şehir!.. Fakat içindeki insanlar ne küçük ruhlu, ne kadar menfaatperest ve ne kadar hodgâm!.. diye cevap verdi.

Yine o sıralarda bir gün, ahlakıumumiyei tenkit ediyormuş: “Biz içimizden pek yükselttiğimiz insanı, sonra o mertebesinden indirmek için, vasıta-i maişetinden de mahrum ederiz!” demiş.

Süleyman Nazif'in hayatında kim bilir ne acı tecrübeleri olmuştu. Tecrübeler insanda bir hüznün bırakır, zira tecrübe bizi ihata eden mukadderatın parmaklıklarını tutmak ve elle-mektir. Hayat eğlenceden ibaret değil ve deli olmayana göre her gün bayram değildir. Süleyman Nazif'in tebessümü ve nüktesi bir hücum silahı olduğu kadar, bir müdafaa vasıtası da olmuş değil miydi? Bu gibi sözleri ölümünden sonra, onu böyle hatırladığım ve düşündüğüm zamanlarda bana daha çok müessir geliyor.

Bir gün, yolda uzaktan geçen ve ikimizin de tanıdığımız birini yanımıza çağırmak istemiştim.

– Hayır, bırakın! dedi. Ben şimdi öyle alıngan oldum ki, kendiliklerinden yanıma gelip selam vermeyenleri ne çağırıyorum, ne de ben onlara selam veriyorum!..

Gayretli fakat çok kere parasız, üstat fakat müritsiz, sanatkâr fakat dostsuz, fedakâr fakat hamisiz, denilebilir ki koca İstanbul'da ancak zekâsına hayran birkaç ahbap ile aile dostu birkaç Diyarbakirli'den başka kimsesiz kalmış, işlerinin iyi gitmemesinden, istediği mevkiyi ve arzu ettiği refahı temin edeme-

yişinden, yalnızlığından mustarip, bıkmış, yorgun, asabi ve titiz olmuştu. Ve artık gittikçe artan bir feveran halinde yaşıyordu.

İşleri de düzelmliyordu. Nişantaşı'nda yirmi seneye yakın bir müddet kira ile oturduğu evi, hiç istemediği halde bırakmaya mecbur olmuş, hemşiresinin damadı ve küçük çocuklarıyla birlikte oturduğu küçük ve ahşap bir eve nakletmişti. Harbiye ve Maçka civarında bulunan ve içinde ölmüş olduğu bu evin sokağına şimdi Süleyman Nazif ismi verilmiştir. Diyorlar ki o, içinde kendine mahsus bir yazı odası bile bulunmayan bu eve ancak yatmak için gelirmiş. Abdülhak Hamid'le birlikte, bir gün kendini görmek için bu eve gitmiştik. Bizi kabul etmiş oldukları konsolu aynalı ve iskemleleri duvarların önünde sıralı misafir odasını hatırlıyorum. Oğlunu da hususi işlerinin tesviyesi için Diyarbakir'e göndermişti. Fakat işleri bir türlü düzelmliyordu.

Süleyman Nazif mutakit bir Müslümandı. İslamiyeti pek yüksek görürdü. Bununla beraber dinin emirlerini yerine getirdiğini, tatbik ettiğini bir kere görmedim. Bana Müslümanlığı sırf bir itikat, bir felsefe, bir merbutiyetten ibaretti gibi geliyor. Hülâsa dininin hayatına fiili olarak ne kadar teselli ve sükun getirmiş olduğunu kestiremiyorum.

Senelerce akşamlar ve gecelerini tutuşturmuş olan rakı, ruhunu yakmış olan ihtiraslar, memuriyet ve sürgün hayatının meşakkatli seyahatleri, arada nükseden parasızlıklar, matbuat âleminin nankör münakaşa ve dedikoduları, hülâsa bütün hayat yavaş yavaş bu adamı, bu vücudu yormuş ve bu asabı bozmuştu.

Haris Süleyman Nazif manzumelerinde en çok tekrar eden bir kelime ile, "şebab"ının elinden gittiğine ve ondan mahrum kaldığına bir türlü teselli bulamıyordu. Şimdi gençlerde moda olan büyük camlı bağa gözlüklerini çok kere sokakta çıkarmıyor ve bunlar onu biraz daha yaşlanmış gösteriyor.

Gerçi, hâlâ istihzasının neşesi ve zekâsının kuvvetiyle güldüğü zamanlar, sapsarı iri dişleri, kalın dudakları, büyük ve fırlamış sakalı, keskin nazarlı parlak gözleriyle bütün çehresi bir şehrayın yapıyor gibidir. Bazan da içini dolduran bir keyif duyuyor. "İstihza zekânın hukuku tabiiyesindendir!" diyerek ve kendini zeki bilerek, gülmeye ve eğlenmeye hakkı olduğunu hisse-

diyor ve hayatı bir şenlik gibi telakki etmek istiyor. Fatih-Harbiye gibi en uzun yollu tramvaylara binip, gidip gelerek geziyor. Fakat onda bu his artık ne çok devam, ne de sık nüksetmiyor. Sustuğu ve dinlendiği zamanlarda bu çehre ne kadar kalın bir hüzne da-
lıyor, zekâsı parlayıp onu açmadığı ve aydınlatmadığı zamanlar, bu yüzün çizgilerini sanki bir elem kilitliyor, bu yüzde sanki in-
kıraza yüz tutan sarı duvarlı bir ıssız binanın hüznü var!

O son zamanlarında üstadı, dostu, şeriki ve akrabası olmuş Cenab Şehabeddin Bey'den bile biraz uzaklaşmıştı ve evvelden cuma sabahları evinde kabul ettiği misafirlerin küçük kafilesi bile şimdi bozulup dağılmıştı. Muhabbet ve hürmetine pek layık gördüğü bir Abdülhak Hamid vardı. O da ne kadar iyi olsa da, etrafındakilerinin bazılarını hiç çekemiyordu. Etrafındakileri, bu mazhariyetlerinden dolayı acaba kıskanır mıydı, bilmem, fa-
kat bazılarında pek fena huylanırdı.

Matbuatın bir kısmı, efkârıumumiye'nin bir kısmı kendi-
sinin aleyhindeydi. Düşmanlarının adetleri de hayli bir yekun tutmuştu.

Süleyman Nazif artık Dante'nin şahıslarından biri gibi bir şey olmuştu. Beytullahın sokaklarında sallana yıkıla giden kü-
fürbaz bir muteassıp gibi, yollarda giderken söylendiği gölgesin-
den bile belli!

Süleyman Nazif son zamanlarında alkole artık hiç müte-
hammil değildi. Bir kadeh rakı ile sarhoş olmaya başlıyordu. Ölümünden üç ay kadar evvel rakıyı büsbütün bıraktı ve onun yerine her akşam bir *Temps* gazetesi okumaya başladı. Bu yaşın-
da, daha pek gençmiş gibi, her günkü terakkisini ve istifadesini söylüyordu. *Temps* gazetesinin kıraatine verdiği bu ehemmiyet, bana biraz fazla görünüyordu. Bu gazete ona medeniyet ve belki de Y'sini imale ile uzatarak hürmetle telaffuz ettiği, "tarih!"ten bir nevi mektup gibi geliyordu ve burada okuduğu şeylerin ehemmiyetini izam ettiğini sanıyorum.

Süleyman Nazif rakıyı bıraktınca ona mutadın hilafında bir sükunet arız olmuştu. Alkolü böyle birdenbire kesmesi sıhhatı için iyi olmadı diyorlar. Zira alkole alışan bir vücut, ondan böyle birdenbire mahrum kalırsa, soğuğa karşı daha az mukavemet edebilecek bir hale düşer diyorlar. Fakat bence onun ufulünü ha-

zırlayan yalnız bu maddi sebep olmamalıdır. Ve sanıyorum ki Süleyman Nazif içerek neşelendiği akşamlar ve gecelerden daha çok, içmeyerek teellüm ettiği akşamlar ve geceler yorulmuş ve kendini tahrip etmiş olmalıdır. Zira, ey her şeyi ölçmesini ve tartmasını bilen alimler!.. Bir kadeh rakının uzviyete yaptığı tesiri ölçmeyi, elli dirhem alkolün bir vücuda yaptığı tahribatı hesap etmeyi biliyorsunuz, fakat insanın siniri denilen kuvvetin oynadığı rolü, beynin başıboş ejderhalarının şahlanıp kalbi kemirdiği zamanlar, uzviyetin duyduğu teessürle ettiği ziyanları ölçebiliyor musunuz? Hayatının akşamında bütün hülyalarının nafile açılmış çiçekler gibi solduğunu gören, tekmil hatıralarının inlemeye başladığını duyan ve taliinin izmihlal ve iflasını seyreden avare bir insanın, ıssızlığın yalnızlığında yuttuğu zehrin vücuduna yaptığı tahribatı hesap edebiliyor musunuz?..

Varlık, 15 Birinci kanun 1933, c. 1, nr. 11, s. 164-166

Süleyman Nazif'in Son Günleri - II

En yakın muhiti bile Süleyman Nazif'e yar olamamış, onun rüzgârlı ruhuyla uyuşamamıştı.

Ekseriyet itibariyle denilebilirdi ki arası yabancılarla da çok iyi değildi. Gerçi, ruhumuzu ve taliimizi yenmek ve yere sermek için en muvaffakiyetli pehlivanlar yabancılar değildir. Yabancılar bize uzak ve hayatımızın asıl unsuruna tesir edemeyen, bizce sathi ve silik şahsiyetler ve bizim için adeta insan taslaklarıdır.

Asıl hayat büsbütün mahrem bir şey, adeta ruhun bir sırrıdır. Harice karşı öyle kalın kabukları vardır ki birer kaleye değer. Bu kaleler ancak içeriden açılır. Herkes ancak kendi hislerinden dolayı yaralanır ve kendi aşkı yüzünden zehirlenir.

Terbiyesini, aklını, muhakemesini, zevkini beğenmediğimiz ve hiçliğini bildiğimiz bir yabancı bize nasıl tesir icra edebilir? Yaşayışını, düşünüşünü beğenmiyoruz ki tenkitleriyle meşgul olalım. Onun kendi cinsimizden olduğunu kabul etmiyoruz.

Ben sizi beğenmezsem, muahezenize elbette lakayt kalırım. Sizi sevmezsem, bana muhabbetiniz olmadığınızı görmek beni müteessir etmez. Bu hissiniz benimkine uygun ve bana muvafık gelir. Hatta dahası var: Sizi adi bulursam, tarizinize memnun olacağım gelir. Hakaretiniz bence bir medih, tezyifiniz bir senadır. Öfkeleniniz!.. Belki beni eğlendirebilirsiniz!.. Devam edin!.. Belki de, hiç niyetim olmadığı halde, beni güldürürsünüz!

Fakat Sokrat'a sunulan zehir kadar öldürücü hakikati bize yudum yudum ve yavaş yavaş yutturmak içinse yabancılar lü-

zum yok, sevdiklerimiz, dostlarımız ve akrabalarımız kâfidir. Bize hakikati gösteren aynalar gibi, görmeye alışkın olduğumuz asıl sevdiklerimiz, dostlarımız ve akrabalarımız hakikatimizi yüzümüze çarparlar. Belki hakikatler bize güle güle, eski zaman padişahlarına hitap eden nedimler usulünde, latife yollu söylenmiştir. Fakat biliriz ki bize yutturulan bu yaldızlı hapların içi zehir doludur.

Size karşı lakayt değilsem, eyvah!.. Beni müdafaa eden bütün zırları kendim ellerimle çözüp açıyorum ve yüzümden beni zehirlerinize karşı koruyan yüzlüğü kendim çıkarıyorum demektir. Sizden gördüğüm en hafif bir kayıtsızlık beni üzecek, en küçük bir itap beni ezecek, beni anlamadığınıza yanacağım ve artık benim çekmeyeceğim ıstırap kalmayacak!

Ah! keşke insanı yaralamak için mutlaka yumruk veya tekme, öldürmek için mutlaka bıçak veya tüfek lazım olsaydı!.. Fakat bizi yaralamak ve öldürmek içinse sevdiklerimizin ihmal-leri, yalanları, ihanetleri yetişir, hatta bol bile gelir!

Sevgilimizin yaptığı bir ima, hiçliğimizi kendi nazarımızda ispat eder, onun bir nazarı kanımızın devrini durdurmaya, bir sözü ruhumuzu zehirlemeye kâfidir ve hatta bir ayrılış, dünyaya geldiğimize nadim olmamız için kâfi gelir ve hatta öyle sükutlar bilirim ki her hatırlayışında, hafızamda hava boşluklarına tesadüf etmişim gibi beni hâlâ yerlere düşürür! (Ben "yerlere" diyorum, fakat kafamda kalmış bir ses yahut bir aksisada var: "Esfeli safiline düşürür!" diyor!)

Hemen hepimiz gözlerimizi, sevmiş olduklarımızın kafi-lesine dikerek, aşağı yukarı şöyle diyebiliriz:

Siz ki, varlığınız varlığımla kaynaşmıştı, gündüz hülyalarım-
da ve gece rüyalarım-
da, umduğum atide ve unutmadığım mazide daima ruhunuzu ruhuma karıştırır ve kendimi sizden ayıramazdım, teneffüs ettiğim havada ve içtiğim suda vardınız. Siz ki kendimden, kanımdan, beynimden, bendensiniz ve benli-
ğimin etrafında daha genişlemiş ve havalanmış benliğimsiniz!..

Babam, annem, karım, sevgilim, kardeşim, çocuğum, dostum ve talebem!..

Siz ki benim tamamımdınız, kendime itimadımı ve gu-
rurumu sizde, bendeki kadar tam ve muhtaç olduğum şefkati

sizde daima hazır sanırdım, zira gönlümün iyiliği sizi kendime göre tahayyül etmişti!

Kalbimi, size aşkımdan sonra en çok yoran, sizin hod-gâmlığımız olmuştur! Bana en büyük fenalığı yapan, kendimden sonra muhakkak sizler; beni dinlememiş, anlamamış, ihmal etmiş, sevmemiş, aldatmış ve ağlatmış olan sizlersiniz!

Ne vakit beni anlamak için bir dikkat, bir zahmet sarfettiniz? Nasıl görmediniz ki ben her gün en çok buna muhtaçtım? Sizin beni bir gün bile anlamayışınızın kurbanıyım. Ne vakit ruhunuza muhtaç oldumsa, onu yerinde bulamadım. Dikkatiniz kaçak, muhabbetiniz aksak ve gönlünüz eyvah, ne kadar uzaktı!

Bana nasıl kıydınız? Ben ihanet etsem bile, bana itimat etmeli değil miydiniz? Aklımın doğruluğundan, muhabbetimin, kuvvetinden, kalbimin vefasından şüphelendiniz ve benden dikkatinizi ve muhabbetinizi esirgediniz, bana ihanet ettiniz!..

Nasıl beni anlamıyor, ruhumun ışığını görmüyor, kalbimin musikisini duymuyor ve asabımın ahengini sevmiyorsunuz? Nasıl ben ağlarken siz gülmek istiyorsunuz? Benden mi bıktınız? Bana mı kızdınız? Bilin ki ben işte bu şüphenezden ölüyorum!

Bakın, beni ne hale koydunuz! İnadını nasıl yendiniz, neşemi nasıl çiğnediniz, gururumu nasıl ezdiniz, gönlümü nasıl kırdınız, kalbimi nasıl parçaladınız, canımı nasıl yaktınız, aklımı nasıl söndürdünüz, ruhumu nasıl kemirdiniz, bakın, görünüz!

Kalbime ve beynime gözleriniz ve sözlerinizle sapladığınız okları, bir türlü kalbimden ve beynimden ayıklayıp çıkaramıyorum, içimde bana salmış olduğunuz bazı hatıralar, tıpkı yaralar gibi sancıyor, hâlâ daha onların acısıyla sızlayan hafızamı karıştıramıyor ve ağrıyan başımı sallayamıyorum!

Görmüyor musunuz ki beni öldüren sizlersiniz? Sizin sükutlarınız yahut gözyaşlarınız, sizin kayıtsızlığınız yahut ihanetlerinizdir! Sahi, hâlâ bilmiyor musunuz ki beni öldüren sizlersiniz? Bunu nasıl hâlâ bilmiyor, bunu ve beni nasıl anlayamıyorsunuz?

... Hıristiyanlığın azizi ve bütün vücudu oklar altında yaralı Sébastien gibi, hemen hepimiz gözlerimizi, sevmiş olduklarımızı-

zın kafilesine dikerek, aşağı yukarı böyle söyleyebiliriz. Nasıl ki onlar da bize böyle söyleyebilirler!

* * *

Süleyman Nazif'in başında şekiller, ahenkler ve renklerden yapılmış bir âlem yaşıyordu. Bu, bir kelime, mana ve cinas âlemiydi ve o kırk yıldır kafasındaki bu hakikate inanıyordu. Hayal ve imanında birtakım itimatlar ve itibarlar vardı. Başkaları için belki büsbütün değersiz, fakat kendisi için belki bütün dünya ve hayat olan birtakım kıymetler!.. O kırk yıl bu iklimin bahçelerinde gezinmiş, kokularıyla kendinden geçmiş ve onun ebediliğine inanmıştı.

Bu iklime bir hazan arız oldu. Ne oldu? Nasıl oldu? Canının sevdiği kokular uçmuş, baharın o genç renkleri solmuş ve gönlünün bütün bülbülleri susmuştu. Bahçelerin havuzlarında sular şimdi denilebilirdi ki çürüyordu. Geçen saatlerin üşüdüğünü duydu. Akşamların içlendiğini gördü. Yorulmuş olan, inhitata doğru giden asabıyla dünyanın hastalandığına kandı. Ve bu asırlık ağaçların köklerinin sağlam, bu çiçeklerin kokularının kutsi ve bu cennetin varlığının ebedi olduğundan şüpheye düştü. Çok kullandığı bir tabirle, "tebcil" etmeyi sevdiği şeylerin geçmesine ağlayan bir hüznü ruhunu sardı. Bu kıymet itibarlarının değişmesi insana bir hastalık gibi tesir eden, vücudun derinliklerini açan, duyuran, sızlatan bir nevi manevi romatizma gibidir ki, Süleyman Nazif bu derin sancıları duyuyordu. Rüzgârlara tutulmuş bir selvi hüznüyle, kökünden tepesine kadar titrediğini kendi gölgesinden anlıyordu.

Hülasa bu şaşaalı ve ziyalı adam da, belki büyük ve küçük bunca adamlar ve ihtiraslar, telakkiler ve ilimler, şehirler ve milletler gibi, Süleyman Nazif de bir "harp sonu" kurbanıydı.

Bir gün o da gördü ki "Bu sönen, gölgelenen dünyada" yapayalnız kalan kendisine, ancak bir "zevk-i tahattur" kalmış!

Yaprakları dökülmüş bir ağaç gibi, hülyalarından ayrılmış Süleyman Nazif katılaştırmış acıları, kocamış çirkinliği ile, bakınız, ne kadar yalnız!

Bakınız, azı dişleri ne kadar fırlamış!.. Güldüğü zamanlar,

Asyayı bir çift göz gibi, bu yüzde onlar da parlıyor! Şarklı sakalı ne kadar uzamış! Zamanın acılığı ile sanki ağlıyor!..

Bakınız, tabiatın coşmuş bir kuvveti gibi gözleri, dişleri, ağzı ve sakalı ile, bütün hüviyetinden Irak'm, Dicle'nin, Diyarbekir'in ve uzak diyarların yanık hüznü ve çöl rüzgârları nasıl savrulup taşıyor!

Kin ve nefret bu sert ve Asuri çehrenin siyah ve keskin gözlerinden, sarı ve fırlamış dişlerinden ve ağarmış ve uzamış sakalından akıyor!

Bakınız, bütün haliyle o nasıl, hıncından gürleyen bir ısırap olmuş!

Herkes kendi gözleriyle görmeye ve kafasıyla düşünmeye ve hükmetmeye mahkûmdur. Ve dolayısıyla her kesimde, biraz da ressamın kendisi gizlidir. Hatta bir ressam portresinde muvaffak oldukça, ona modelinden aldığı çizgiler kadar, kendisinden de benzeyişler sirayet eder diyorlar. "Madam Bovary kimdir?" sualine, "Benim!" diye cevap veren Gustave Flaubert kadar ileri gitmeden denilebilir ki, yaptığımız her portrede biraz da kendimiz varız. "Hakiki âlem" veya "hakikat âlemi" dediğimiz âlem bile, biraz beynimizin inşa ettiği ve yarattığı bir varlıktır. Bahsettiğimiz muvzuu kendimizden ayırmak öyle güçtür ki, her zaman şahsi ve nisbi kalmaya mutlaka mecbur ve mahkûmuz. Bu, gözlerimin gördüğü ve temaşa ettiğine ve bu, zihnimin anladığına ve hükmettiğine göre bir Süleyman Nazif'tir.

Acıların yontmuş olduğu gözlerimle bakarak, onu ben mi böyle görmüştüm, yoksa, şimdiki gibi bir hatıraya inkılap etmeden evvel, o hakikaten mi böyleydi? Olanca şuurum ve hafızamla düşünüyorum ve diyorum ki:

Şimdiki gibi bir hatıraya inkılap etmeden evvel o, hakikaten böyleydi ve, acıların yontmuş olduğu gözlerimle bakarak, onu ben böyle görmüştüm!..

Varlık, 1 İkinci kanun 1934, c. 1, nr. 12, s. 182-183

Cenab Şehabeddin'e Dair Hatıralar

Cenab Şehabeddin'e dair, okuyanlarda bir alaka uyandırabileceğinden emin olmadığım halde, birer birer hikâye etmekle kendimi oyalandırabileceğim birçok hatıralarım vardır. Bir makalenin çerçevesini aşmamak için bu gün bunları bırakarak, kaybıyla müteessir olduğumuz sanatkâr karşısında yalnız çocukluğumun hayranlığını, ilk gençliğimin hayretini, orta yaşımın anlaşılamazlığını ve son zamanlarının teessürünü tespit eden dört beş hatırayı kaydedeceğim.

Cenab Şehabeddin benim Galatasaray mektebinde, şiir okumaya başlar başlamaz sevmiş olduğum şairdi. Zihnim daha sonraki düşünceler ve tecrübelerimin ziyaretleriyle aydınlanmadan evvel, çocukluğun ilk gençliğe inkılap ettiği o tatlı zamanların alaca karanlığı içinde, onun tabiatın, sanatın ve aşkın füsununu mırıldanan mısraları bana harikulade güzel ve müessir gelirdi.

Rumelihisarı'nda komşumuz Tevfik Fikret'i tanıyordum. Fakat çok zamanlar İstanbul'da bulunmayan Cenab Şehabeddin'i görmüş bile değildim. 1904 senesi civarında olacak, bir gün Cenab, Bebek'te bir ahabına gelmiş ve bu dostu ve onun kayın biraderi olan benim bir mektep arkadaşım ile birlikte, yalısında Tevfik Fikret'i aramış, bulamamışlar. Biraz oturmak için Bebek bahçesine dönüyorlarmış. Bizim evin önünden geçerken, arkadaşım bana uğrayarak, bunları ayaküstü haber verdi. Cenab'a, çok sevdiğimi, ekser şiirini ezber bildiğimi söylemişler. Arkadaşım: "Bahçeye gelin de sizi takdim edeyim!" dedi.

O gün, ilk defa olarak bu kadar ehemmiyet verdiğim bir

sanatkârı görmek alakası ve zevkiyle, ne telaşla hazırladığımı şimdi acı bir tebessümle hatırlıyorum. Zira bu gün, belki halis bir peygamberin huzuruna davet edilsem de, artık içimde o helecane ve galeyanı bulamazdım. Kayık, Hisar’dan Bebek bahçesine gelinceye kadar mavi sulara geçirdiğim, boğuluyor sandığım zamanlara acıyordum. Bahçede denize yakın bir masanın önünde Cenab, kendi ahababı ve benim arkadaşım ile birlikte oturmuş, bira içiyordu. Orta boylu, tıknaz, beyaz tenli, keskin siyah gözlü, uzunca saçlı ve uzun bıyıklıydı. Arada sırada bir kolu havada yarım bir daire çiziyor ve o kıs kıs gülüyordu. Onunla tanıştım diye dünya benim olmuş sandım. Ve her şey içimdeki hazzı o kadar büyüttü ki, kâinata sığamıyorum sandım. Doktor Cenab Şehabeddin ise benim için: “Ne cılız bir genç!” demiş, “Keşke söyleseniz de, biraz jimnastik yapsa, sıhhatine biraz daha dikkat etse!..”

Cenab Şehabeddin, Meşrutiyet’in ilk zamanlarında, Hudut ve Sevahil-i Sıhhiye idaresinin İstanbul’daki merkezinde çalışıyor, her dairede işe yarayan bir adam bulunduğunu ve bütün işlerin ona yüklenmesi adet olduğunu söylüyor, kendisinin de bu idarenin işleri altında ezildiğinden şikâyet ediyordu.

Paris’ten yeni dönmüş olan ve bütün gazetelerin kendisinden pek çok bahsettikleri Sabahattin Bey’le görüşmek istedi. Paris’te tanımış olduğum Sabahattin Bey’den bir randevu alarak, ona beraber gitmek üzere Cenab Şehabeddin’i aradım. Şair o gün tuvaletine pek itina etmişti: En kıymetli esvabını sandığından çıkarmış olduğu belliydi. Bunun kumaşı Suriye’de rastgelinen canfes gibi bir kumaş ve rengi yeşilden pembeye gidip dönen janjan bir renkti. Ve Cenab’ın kravatı havayı mavi ve potinleri fıstık ve saçları ve bıyıkları uzun ve fesi küçüktü. Ve esvabını sandığında saklamış olduğu katmerli buruşuklarından belliydi.

Sıhhiye Meclisi odacısının gelip, kırk kuruşa pazarlık ettiğini bildirdiği açık arabayı tutmuş olmak semahatiyle memnun ve bu harikulade tuvaletten o biraz müftehir, ben biraz mütehayyir, Galata’dan bindiğimiz bu araba ile Sabahattin Bey’in Kuruçeşme’deki yalisına doğru yola revan olduk.

Bitmez tükenmez iki sıra duvar arasından geçen bu yolun hüznünü belki bilirsiniz. O zamanlar bu yolun sıkıntısı daha zi-

yadeydi. Zira denizi boydan boya gizleyen duvarlar bazı yerlerde şimdikinden daha yüksek ve hele şimdikinden daha fasılsızdı. Fakat ben o gün bu halimizle görülmemek için, bu duvarlar arasındaki yolun tenhaliğinden geçtiğimize memnundum. Ve buna rağmen yine bu yüksek duvarların uzletinden sanki sıra sıra gözler bize bakıyorlar sanıyordum. O gün yorgunluğumdan, musahabelerini adam akıllı takip edemeyecek bir haldeydim. Fakat bana Prens Sabahattin'le Cenab Şehabeddin biri-biriyle pek anlaşıyorlar gibi gelmişti.

Hep Kadıköy, Bakırköy gibi semtlerde oturan Cenab, şehrin merkezi yerlerinde çokluk gözükmeydi.

Bir kere Yalova kaplıcalarında bulunduğum sırada, Cenab da arkadaşı Hüseyin Suat Bey'le birlikte oraya gelmişti. Gazinoda, barda, yollarda, lokantada ona rast geliyordum.

Cenab septikti. Fakat istihzası hayata lezzet veren bir neşe değil, her itikat ve saffeti ret ve inkâr eden bir hüznü oluyordu. Böylece sözler bir çıkmaza saplanıyor, tebessümler donup duraklıyor ve istihza ile açıldığı halde, dikkat edilse, mahzun olan ağzıyla, şair arada sırada mırıldanıyordu.

"Bu, böyle olmayacaktı; bu, böyle olmayacak!.."

Şarklı, deryadil, şair, nüktedan olan Cenab'ın alaturka zevk âlemlerinde ahabları, fıkraları, cinasları, hatırı sayılır bir varlığı olacaktı. Fakat bu cihetlerini ben hiç bilmiyorum.

Eski İstanbul efendisi yahut beyi, eski bir refah ve medeniyet sayesinde incelmış, hususiyet ve asalet kazanmış bir tipti. Dünya yollarında biraz gezenler böyle bir mahsulün ne güç yettiğini görerek, kıymetini takdir etmeyi öğrenmişlerdir. Cenab, belki eski, küçük memuriyet hayatından kalma, zahiri tevazuuna rağmen ağır başlı tavırlarıyla, ukala sözleriyle, meclislerde bir baş olmak arzu ve kanaatini ihtimal ki için için beslerdi. Fakat kendisinde, halis bir Türk centilmeninin bazı meziyetleri eksikti. Mesela gözle görülür hasisliği, gidişatında bir falso teşkil ederdi. Ve o kadar alenen hodgâmdı ki, bu itibarla da gündelik hayatında, ekseriya iyi bir dost değil, fena bir arkadaş olurdu diyorlar.

Onunla en çok Umumi Harp içinde, Tokatlıyan'daki cuma toplantılarımızda görüşebildim. Abdülhak Hamid'in lafzi riyaseti altında, haftada bir, öğle üstü, on on beş kişi kadar, Tokat-

lıyan'ın küçük salonlarından birinde toplanır, hepimiz kendi hesabımıza istediğimizi ısınarlar ve bilhassa edebiyata dair konuşurduk.

Bu toplatıların, ekseriyetle susan azalarına mukabil, başlıca iki hatibi vardı: Süleyman Nazif ile Celal Nuri Bey!.. Ve Cenab bu hatip rolünü üstüne almadığı için, sükûtlarıyla ve nadir sözleriyle doğrusu daha iyi bir tesir yapıyordu. Esasen bu toplaşmalar bende, devam etmemiş olduklarına teessüf ettirecek bir hatıra bırakmıştır.

Hayatının bu zamana kadar olan devresinde, Cenab'a eski muhabbet ve hürmetimi muhafaza etmiştim. Ona hâlâ bir üstat ve beni meclup etmiş eski şair diye bakar ve her tesadüfümde *Evrak-ı Leyâl*'i ne zaman toplayıp bastıracağını sorardım.

O da , Namık İsmail Bey'in yapmış olduğu ve Galatasaray'da açılan bir resim sergisinde teşhir olunan bir resmim münasebetiyle, benden bir "dost"u diye bahsetmiş ve ilk yazılarımı okuyarak, edebiyata dair küçük notlar, vecizeler tarzında yazmış olduğum bazılarını methetmişti.

Ancak Kuvayı Milliye zamanlarında, başka başka itikatlar beslememiz neticesi olarak, bir gün hayat bizi büsbütün ayırdı. O vakitten beri onu ancak fasılalı zamanlarda ve uzaktan uzağa görürdüm. Yıllar geçti, onunla hemen hiç konuşamadık. Eski tılısim bozulmuştu.

Bir gün gidip onu ziyaret etmek, ona eski muhabbetimin gösterebileceği son hürmeti ifa etmek, yani onu anlamak için bir emek sarfetmek, edebiyatına dair bazı şeyler sormak ve bazı itirazlarımı söyleyip, vereceği cevapları dinlemek istiyordum. Fakat zamanlar geçiyor, Abdülhak Hamid'in dediği gibi:

"Günler, evet, gelip geçiyor, kârban gibi"

Ve ben bir türlü gidip, Cenab Şehabeddin'le görüşemiyordum. Bu arzumu her hatırlayışımda içimden: "Daha sonra" diyordum. Ancak daha sonradan kimse emin olamıyor. Daha sonra mezar açılıveriyor.

Ona en son defa geçen teşrini sanide olacak, Tokatlıyan'da rastgeldim. Arkası dönük oturmuş, yemek yiyordu. O kadar söyleyeceklerim vardı ki, vakitsizlikten, o gün kendisine görünmek bile istemiyordum. Fakat ben birisiyle konuşurken, beni se-

simden tanıdı. Başını çevirdi. Selamlaştık. Meğer bu bakışmak sonuncusu olacaktı!.. Hiç bunu tahmin edebilir miydim?

14 Şubat 1934'te, Cenab'ın Bakırköy'deki evinden cenazesi kaldırılacaktı. Bir gün evvel, Yahya Kemal ile buluşup, cenaze-sine beraber gitmeyi kararlaştırdık. Fakat bu 14 Şubat, İstanbul için harikulade bir gün oldu. Kırk yıldan beri bu kadar şiddetli bir kar fırtınası görülmemiş!.. İlk önce, Moda'da oturan Yahya Kemal, İstanbul'a geçmesine fırtınanın mani olduğunu telefon etti. Ben hazırlandım, fakat ancak yirmi dakikada bir otomobil buldurabildim. Bununla Sirkeci'ye kadar geldim. Fakat tren kaç-mıştı. Oto mütemadiyen kayıyor, kardan göz gözü görmüyordu. Şoför Bakırköyü'ne gitmenin imkânı olmadığını söyleyerek, bunu tecrübe etmeye bile razı olmadı. Ve ben dönmeye mecbur kalarak, Tokatlıyan'ın büyük camlarının önünde oturup düşen karları seyretmeye koyuldum.

Cenab gözlerimin önüne geliyordu:

Senelerden beri kasdi bir istihza ile açılmış tebessümleri, bir gözünün kenarında oyduğu çizgilerle, o susarken bile yüzünde bir gülümseme saklı ve gömülü gibi görünürdü. Onun bütün hatırımında kalmış tavırlarını, havada bir yarım daire çizdikten sonra kapanan kolunu; başını bir kere silker gibi sallayarak ve bir eliyle ağzını örterek bıyıklarının altından kıs kıs ve soğuk soğuk gülüşlerini; tıknaz vücudunu sarsan bir kahkaha üzerine birdenbire kesilen bu gülüşünü ve susan sesini, artık hep sapın-dan kopmuş, dağılan şeyler gibi hatırlıyordum.

O günkü gazetelerde Cenab Şehabeddin'e dair tek tük, bir iki şey vardı. Başka bir müşahede ayrıca teessürüme dokunu-yor, yeisimi tamamlıyordu. Biraz hususi bir sanatkâr şahsiyeti-yile umumi görüş ve anlayışın arası, ne çabuk ve ne kadar çok açılıyor? Ona dair bütün yazılan şeyler hep beylik şeylerdi. Met-hedilecek Cenab değil de, metholunmayacak Cenab methedili-yor; Cenab hizmet, kıymet ve meziyetleri için sena edilmiyor da, kendisinde mevcut olmayan kıymet ve meziyetler namına sena ediliyordu.

Pek müteessir, durgun ve dalgındım. Karlar fena halde ya-ğlıyordu. Ve giden şairin, hafızamda kalan meyus bazı seslerini duyuyordum.

O baharın bu işte ferdası!..

Karlar bütün ortalığı kaplamıştı. Bu sanki bugüne mahsus büyük, beyaz bir matemdi:

Dök, haki siyah üstüne, ey dest-i sema, dök,

Ey dest-i sema, dest-i kerem, dest-i şita, dök!..

Fakat, bu bir dest-i kerem değil, ey şair! Tabiat belaları yüzümüze, başımıza yağıdırıyor! Belki siz de hayatın acı maddiliklerine ve haksız adiliklerine layıkıyla ehemmiyet vermediniz, bütün şiir ve hülyanız hayat karşısındaki bu isabetsiz vaziyetinizi hikâye ediyor. Ve işte, belki bundan dolayıdır ki hayat size, ikidebir çelme takıyor, sizi yerlere düşürüyordu. Ve nihayet sizi yendi, sizi büsbütün yere serdi.

Karlar,

Ki havada uçar uçar, ağlar!

Karlar büyük bir kefen gibi ortalığı örtüyor, bu sessiz ve beyaz matem ruhumu üşüten, titreten bir elem oluyordu. Şimdi onu orada, karlar altında gömdükleri zamandı. Ruhumda ölümün soğukluğunu duyuyordum. Ve böylece karları seyrederken, şehrin en işlek caddesinden bile hemen hiç kimsenin geçmediği bu garip gün, bu eşsiz saatte, o talihin müthiş iflasını düşündüm: Şüphe yok, biz, edebiyatı sevenler ve onu sevenler, ölümüne müteessir oluyorduk. Fakat bu ölüm asıl kendisi için ne müthiştir ki, bütün ömrünün toplanmış, fakat bitirmek fırsatı bulunmamış hazırlıklarını hep birden mahvetmişti.

Na'şın üstünde şimdi, ey mürde!

Başladı parça parça pervaza

Karlar,

Ki semadan düşer düşer, ağlar!

Acaba şair ne gibi bir saikle, evvellerden beri seyyal ifadeyiyle, beyaz renkleri, billuri sesleri, hatta gariptir, şimdi öyle sanıyordum ki, bu yağan karları hatıra getiriyordu? Ve bugün ben de, kendisinin ve eserinin hatırasını bir kefene bürünmüş gibi beyaz, bugünün matemine karıştırıyor, gömüyorum sandım.

Ölümün müthiş hakikatı yanında nazlı ve güzel, ve zavallı hayatın bütün hesapları nafile, başka hiçbir şey ciddi değil, her şey abes ve manasız gözüküyor. Ölüm en kati bir nihilizm dersidir. Leconte de Lisle'in ebedi mısraında:

Qu, est-ce que tout cela qui n'est pas éternel?

“Ebedi olmayan bütün bu şeyler de sanki nedir?” sözündeki yeis, bütün ruhu kaplıyor. Hayata sığmayan ölüm insanda, hat-ta bir nedamet hissinin bile yaşamasına imkân bırakmayarak, hayatın bütün hislerini inkâr ediyor. Yalnız Cenab Şehabeddin’e değil kalanlara da; yalnız ölüme değil, fani olan hayata da acıyor ve ölüm varken diyordum, vaktiyle onunla anlaşsak şimdi sanki ne olacaktı; anlaşmadık sanki ne oldu

Lakayt olmadıklarımızın ölümleriyle, hisler ve fikirleri-mizin birer cüzünün de öldüklerini; biraz kendimizin de öldü-ğünü duyuyoruz. Cenab Şehabeddin’in ölümüyle çöken, şimdi eskimiş “yeni” veya “genç Türkiye”nin bir parçası, göçen bizim gençliğimizin bir kısmıdır.

Varlık, 1 Nisan 1934, c. 1, nr. 18, s. 277-279

Şair Nigâr Hanım'a Dair Bir Hatıra

Boğaziçi'nin kendine mahsus bir âlem teşkil ettiği zamanlarda, birçok yalıların ya bir kayığı ya bir sandalı vardı. Ve bir yalı hayatının hususiyetini ikmal eden bunlardı. Biz kayığımızı yalının sularda yüzen, gezen bir parçası, bir yavrusu gibi severdik. Komşumuz Şair Nigâr Hanım'm da arkalığında gök mavi renkli, üstü gümüş sırmadan yıldızlar ve bir de ay işlemeli ve dört uçları denize değen bir örtünün serilmiş durduğu bir kayığı vardı.

Her gün ikindi sularında gezmeye çıkılır, bazan Kalender'e kadar gidilir, sonra, mutlaka Dere'ye girilirdi. Nigâr Hanım çok kere yaşmaklı; mavi örtülü kayığına yaslanmış, renkli şemsiyesini açmış, Dere'de mutlaka bizim kayığa tesadüf eder ve kayıkçıların elleriyle yan yana, bitişik tuttukları kayıklarda, hanımlar arasında bir muhavere başlar, –harareti hep değişen münasebetlerinin o günkü derecesine göre– bazan kısa geçer, bazan uzun sürerdi. Hatta bazı akşamlar büyük annem yahut biz çocuklar da gezmeye Nigâr Hanım'la birlikte çıkardık.

Sandal ve kayıkların hepsi, ezani saat on bir buçuğa doğru, büyük bir sürü halinde, Göksu köşkünün önünde toplaşırlar ve ortalığa karanlık çökünce, buradan yuvalarına dönen mahluklar gibi, birer birer kendi semtlerine doğru, dağılırlardı. Bir iki saatten beri Dere'de ve köşkün önünde küreklerle ve sularla oynamış ve şimdi dinlenmiş kayıkçılar, o zaman küreklerine yeni bir hız ve hazla sarılırlar ve kayıklar, yalılarına doğru revan olurlardı.

Bizim yalıya kadar geçecek hayli uzun bir yolumuz vardı. Göksu'dan Rumelihisarı'na gitmek için sandallar, suyun akıntı

payını vermek üzre ta Körfez'e yakın, aşî boyalı bir yalı harabesine kadar gider ve oradan saparlar. Anadolu sahilinden Rumeli kıyısına doğru döndüğümüz bu an, daima, o yakadaki sırtların üstünde gurubun çağladığı ve ufukta güya ilahi güllerin kanadığı bir andı. Başlarının üstündeki tepelerde geçen bu kanlı facialardan habersiz, fakat hüznü, deniz boyunca sıralanmış yalıların gittikçe siyahlaşan, hülyalaşan varlıklarına doğru, yüzer gibi gelirdik.

Bu zamanlarda sular, faniliklerine acındıran milyonlarca menekşeler renginde, birden gözlere harikulade bir kıymette gelir. Sahillerin ihtişamlı cepheleri büyük bir operanın tabii dekorlarına benzer. Yalılar, susan, fakat teessürlerini gösteren yüzler ve rüzgârlar, kalbe hitap eden sözlerdir

Bütün bu dönüş zamanlarının hususi şivesini kanımda ve asabımda hâlâ duyarım. Akşamın solgunluğu ve loşluğu çöküp, Boğaz'ın suları daha acele ile daha çabuk akmaya başlar. Yanımızdan kayan bu suların artık için için, sualli ve iştikâlî mırıldanışları, karşımızdaki gurubun sırları, kanları ve ihtişamları ve üstümüzdeki saf ve yüksek semanın sükutu ve bu nazlı yerlerden geçen zamanın sessiz çağlayışları, tıpkı en şiddetli bir iptila ile sevdiğimiz gözlerin tahammül edilmez nazarları gibi, ruhu-muza geçerek, en mahrem şiirimizi taşırır, en galeyanlı hislerimizi coşturur, bize bir vuslat kadar heyecan verirdi.

Ve biz, aynı zamanda, en derin sevgilimizden ihanet görmemizin ve onun indinde kendi hiçliğimizi öğrenmemizin ve-receği acıyı duyardık. Zira bu kadar açık ve güzel bir manzara ruhu daima acıtır. Vücudun en hisli noktası olan ruh, bir edebiyat için hazırlanmış kadar güzel ve derin görünen bu ihtişamlı varlık karşısında faniliğini o kadar iyi bildiği kendi kendisi için acıaktan kurtulamaz. "Ya? Bana ve bendeki büyük aşka yazık değil miydi?" düşüncesi, içimizde en mahrem derinliklerimize kadar sızlayan bütün hislerimizin köküdür.

Gözleri inceleştirerek silinen güzellikler, ruhun ihtiyaçlarını çoğaltarak ve sivrilterek geçen zamanlar, ruhları genişleterek ölen saatler, dünyanın en güzel fakat hüznü bir köşesi olan Boğaziçi'ne pek yaraşır ve, burada, tam yerindedirler.

Bu dönüşlerde güya fazla miktarda şiir yutarak, bir şiir

sarhoşluğuna tutulurdum. Henüz genç uzuvlara bir böyle ihtişamın ve güzelliğın, mesela kloroform gibi tesir edebileceğini niçin kabul ve hesap etmemeli?

Nasıl ki bindiğimiz sandalı büyük bir dalga kaldırıp indir-diği zaman içimizin oyulduğunu, içimizde güya varlığımızın kazıldığını duyar gibi olursak bu akşam, bu dönüş, bu gurup sa-ati başladı mı, gönlümde, pek hususi bir lezzetle, bir büyük ezin-ti ve çöküntü duyar gibi olur, kendimi hep bu hale kaptırırdım. Güya o zamana kadar manen bir mumya gibi imişim de, bütün bağların şimdi birer birer çözülüyormuş gibi bir ferahlık ve bir genişlik içinde dağıldığını duyardım. Daha ziyade serinlemiş hava ile Boğaziçi, bin lisan ve bin mana alır ve canlı, küçük, genç çocuk rüzgârlar yüzünüze, başınıza, üstünüze üşüşerek, sanki mesamatınızı, kalbinizi, beyninizi açar ve size, maneviyatınıza dolar, muammalar ve sırlar söyler. Güya bize gelen ve bizden ge-çen bu sular, üstümüzden kayan bu kesik ve canlı rüzgârlar, bu akşam, bu gurup ve bu kâinat ile, her defa aynı ve her defa yeni olan bu mucizeli birleşme, bu tılsımlı bütünleşme sanki beni tamamlardı. Akşamla, tabiatla bu musikili, rüzgârlı temas ve birleşme, son derece müessir bir şeydi. Güya vücudumuzun ve maneviyatımızın bütün boysuz hudutları eriyerek, muhitimizin vuslatı içine yayılmanıza mani kalmıyordu. Her şey bir açılış, bir iç içe akış, bir dağılış hissiyle duyulurdu. Bu maddi kâinat o kadar güzeldi ki, ruhu metafizik bir güzellikle doldururdu.

Gurubun esmer ve gittikçe koyulaşan renklerine dalan bu suların gizli ve demin hafifken, gittikçe derinleşen mırıl-tiları, güya tabiatın, belki de ademin itiraz ve şikâyet eden bu müphem, hafif şuurlu, belki de şuarsuz sesleri ruhumu, ta son hudutlarına kadar öyle doldurmuş ve içimde öyle aksisadalar uyandırmış ki bu sesleri hâlâ duyarım.

Boğaziçi'nin Anadolu ve Rumeli kıyıları arasındaki, bu, dünyanın pek sağlam olmadığı hissini veren çalkantılı, salıntılı noktası, bu saatlerde bana kâinatın en cazibeli, tesirli ve benim tatmaya en ziyade hazırlanmış bulunduğum noktası tesirini yapmış ve bende böyle bir hatıra bırakmıştır.

Dünyanın ötesinde berisinde nice günler ve gecelerle hisset-tim, düşündüm, gezdim, sevdim, ağladım ve hatırladım. Fakat

hiçbir şey, g z llikleri âlemi teshir etmiş en meşhur beldelerde görülmüş hiçbir manzara, duyulmuş hiçbir şiir ve kucaklanmış hiçbir lezzet bana bu havai sular üstünden, yeisli akşam saatlerinin ihtiyaşını ve tamamlığını duyarken tattığım bu dolgun hissi vermedi. En tesirli musikiler bile, hiçbir zaman ruhumda, daha derin bir noktaya temas etmedi ve beni h lyalarımın ve hatıralarımın daha ileri ve mahrem bir noktasına götürmedi.

Bu zamanlar mutlaka susardım. Ve hatta başkalarının bile söz s ylemelerinden  ekinmeye mahal kalmazdı. Zira akrabalarım mutlaka susarlar ve demin gelirken bize kendi küçük hesaplarına göre, birtakım kahve ocağı dedikoduları dinletmiş olan sert yüzlü kayık lar da, bir şarklı hassasiyetiyle söz sırasının geçmiş ve susmak sırasının gelmiş olduğunu duyarlar ve mutlaka susarlardı.

Sandalda, akşamın ve gurubun şiirini geniş ve vahim bir dram gibi seyreder, ruhum bu azametli gıda ile dolmuş, vücudum uyuşmuş ve bütün ruh ölmüş, şiirden ezilmiş, fakat –kalbimizi gıcıklayan g z llikler bizi daima kahramanlığın iklimine çıkardığı için– bilmem nasıl, harikulade şeylere (mesela kendimi mahvedecek fedak rlıklara) muktedir olmuş bir kahraman kesilmiş olurdum. Fakat nafile yere!.. Ve duyardım ki böyle akşamlar, sandallardan çıkanların hepsi de bir musiki tufanından çıkıyorlar gibi, evlerine kahramanlaşmış bir ruhla dönerlerdi. Bu hal, o hafif evlerin içinde barınan o zaif insan saadetleri için acaba bir tehlike değil miydi?

Sandal rıhtıma yanaşıp, kayık  ayağa kalkarak, kancasıyla onu rıhtıma yanaşık tuttuğu zaman ben de, büyük bir emekle, bir manevi romantizmanın bütün sızılıyla, adeta dağılmış gibi duyduğum benliğimi bulur ve ne yorgunlukla, toplar birleştirdim!

Bu dakikalarda evin şefkatini, s kutunu aydınlatan lambalı odaları, hele sokağa artık hiç çıkmayan annemin büyük annesini, onun hiç ayrılmadığı köşesinde hazır, gafil, safdil ve mütevekkil şefkatini, iyi nazarlı yüzünü bir an evvel bulmak, bir an önce artık bu sihir ve f sundan kurtulmak için acele ederdim. Ve yalının alt katındaki alçak tavanlı avluya açılan deniz kapısının  ingırağını bir tehlike işareti gibi  eker, imdada çağıran bir

adam gibi çalardım. Bu ses kulaklarımda ne hazin bir iflas sedası ve yeisiyle çınlardı.

Bir böyle akşam kayıkla dönüşümüzde, bana vereceği bir kitabı almak için Nigâr Hanım'm yalisına gitmiş ve, kendisiyle, odasına çıkmıştım. Bu, üst katta, pencereleri denize bakan, alçak tavanlı bir odaydı. Nigâr Hanım vereceği kitabı aramadan evvel, aynasının önüne geçti ve ağır ağır başından yaşmağını çıkarmaya başladı. Lambasız odanın içinde renkler büsbütün solmuş, demin görülen şeyler seçilmez olmuştu.

Ben, oturmuş, sükutu bozmayarak bekliyordum. Ve Nigâr Hanım da susuyor, aynanın karşısında, yavaş yavaş başından yaşmağını, hotuzunu, kurdelerini, iğnelerini çıkarıyor, süslerini, saçlarını bozuyor, düzeltiyordu. Sükut gitgide derinleşiyor, akşamın renkleri gittikçe koyulaşüyor, ve açık pencerelerin önünden geçen Boğaziçi sularının koyu bir gölge halinde aktığı görülüyordu. Bu gölgeler, bu karanlık, bu sessizlik, demin seyrettiğim gurutpan ruhuma sinmiş renkler ve manalar, beni artmış bir düşünme ve duyma kabiliyetiyle hazırlamış ve ben yavaşça açılan, doğrusu yarım açılan manevi gözlerle biten bu akşama ve solan bu ayna karşısında bozulan, artık manasız bu süslere baktıkça her şeyin nasıl zeval bulmaya mahkûm olduğunu, bu nazlı ve ihtişamlı güzelliklerin faniliğini ve bundan gelen melalleri gizliden gizliye, derinden derine duymaya koyulmuştum.

Daha hemen çocuktum. Fakat çocuklar daha teferruatıyla düşünemedikleri şeyleri bile bir his bütünlüğüyle bulur, ihata ederler. Ve ben hayatı tecrübelerimle değil, daha ancak hayal ile his eden ben, bu anlarda, hiç aldanmadan, hem tek mil hülyalarımı, hem gelecek bütün saadetler ve mahrumiyetlerimi şimdiden beraber kucaklıyor gibi olmuşum. Sanki bu ayna karşısında birden gözlerim gelecek ve geçecek zamanları görmüştü. Ta ileride, uzak ve çorak bir mevsime vasil olarak, gelecek akşamların da birer çiçek gibi solduklarını, gelecek baharların da birer akşam gibi geçtiklerini, açılacak güzelliklerin de sonbahar içinde dökülen yapraklar gibi çürüdüklerini ve bütün bu şeylerin hep sönerek yokluğa inkılap etmekte olduklarını, bir anda istikbali de kavrayan bir nazarla görmüştüm. Ve, baş döndürücü bir hızla

akan Boğaz'ın suları gibi, içimde birçok hislerle mevsimlerin ve güya hayatların kafieleri, küçük dalgaları birbirlerine karışarak ve hafif köpükleri birer birer sönerek geçip gittiler.

Boğaz'ın bütün suları ruhumun içinden geçiyor, akıyor, ademe kayıyor ve bunu biliyor gibiydi. Ben onları tutamıyordum. Onların hissine eş bir his, bir umumi zeval hissiyle, ben eminim ki o an, ruhum yerinden oynamış ve titremişti.

Gönlümde, gözlerimde artık tesellisini bir daha büsbütün bulamayacak bir fanilik melali başladı. Eyvah!.. En sabit sandığım güzellikler, gönlümün lisanlarını iyice şerh ve tefsir edemediğini bildiğim için daha okşamaya, sevmeye kıyamadığım ve asıl vuslatlarını kemale erecek bir ati âlemine sakladığım bu güzellikler, bu akşamlar, guruplar, geceler ki size daha hep yan gözle bakar ve kendimden büyük kadınlar gibi, yüzünüzden öpmeye cesaret etmezdim, meğer ne fani imişsiniz! Hürmetimden koparıp koklamaya cesaret etmediğim yıldızlar, meğer birer kandil gibi sönecekmişsiniz!.. Hayat ancak akan, mahvolan, muhteşem bir şelale, hayat, bu geçen şey, demin tek mil ve şimdi bozulan bu şekil ve şimdi mevcut fakat uçan bu rayiha, solan bu renk, dağılan bu saatmiş!

Ben hâlâ bekliyordum. Yaşamayı bekliyordum. Nigâr Hanım'ın vereceği kitabı bekliyordum.

O, aynanın karşısında, süslerini bozuyor, çıkarıyordu. Gurubun demin içtiğim sessiz musikisinden kahramanlaşmış ruhumla ben, karanlıkta, son süslerini dağıtan beyaz ellerini hâlâ seçiyor, seyrediyordum. Fakat bildiğim Nigâr Hanım gölgeye karışmış, onun yerinde, beyaz ellerini gördüğüm hülya gibi bir kadın, gittikçe gölgede kalan ve dağılan bir âlemin güya perisi gibi, karanlıklar içinde, sanki kendi kendisini dağıtıyordu. Ve ben sanıyordum ki kararan gözlerimin ve solan aynanın karşısında o, artık yorgun argın, inhilal eden bütün bu saatin, bu muhitin, bütün hayatın ve tabiatın süslerini ve varlıklarını dağıtıyordu. Gittikçe koyulaşan akşam içinde, böyle umumi bir dağılışı seziyordum. Bu beyaz elleriyle bir kadının, bütün abes süsleri, geçen modaları, solan çiçekleri, uçan hararetleri, ölen hisleri, zeval bulan güzellikleri karanlığa karıştırdığını, ademe yolladığını ve bu kâinatın sanki ta içinden bozulup dağıldığını,

en sağlam sandığım temeller ve köklerin, hafif dumanlar gibi, incelik havaya karıştığını görür gibi oluyordum. Hatta, elbette Boğaz ve akşam bile, böyle ihtişam ile yaşadıkları bir gün, bütün güzellikleriyle bir daha dirilmemek üzere can verip geçeceklerdi.

Elimde nafile kitap, iki adım ötedeki yalımıza o kadar yorun ve bitkin döndüm ki, bu geçmiş zamanların, mevsimlerin ölüsünü taşıyor, yahut taşımış gibi idim. Diz kapaklarım erimiş, kollarım kırılmış, gözlerim sönmüş ve ruhum donmuştu. Annem beni görünce benzi atarak; “Nen var? Ne oldun?” diye sordu. Utandım. Cevap veremedim. Ne söyleyebilirdim ki, makul olmak için: “Ademi gördüm ve anladım!” gibi bir şey demek lazım gelecekti!

Ruhuma bu ânın verdiği buhranı belki hâlâ tanzim ve hazmedememişimdir. Bu acıyı o kadar şiddetle duymuşum ve bu his ruhuma öyle derin işlemiş ki şimdi, kalbimin üstüne eğilmiş, belki otuz sene evvel* anneme veremediğim cevabı buraya telaşsız bir itina ile yazmaya çalıştığım halde, bana bu sahifelerde bile istediğim gibi açılmamış ve bu hissimi olanca çıplaklığıyla ifadeye hâlâ cesaret edememiş, ve bütün bu söylediklerimle onu olduğu gibi anlatamamış, bitirememişim gibi geliyor!

Varlık, 1 Ağustos 1934, c. 2, nr. 26, s. 20-22

* Hisar, Nigâr Hanım’a ilişkin bu hatırası için, “belki otuz sene evvel” diyor. *Varlık*’ta yayınlanan metnin yazıldığı tarih 1934 olduğuna göre, bundan otuz yıl geriye gidilerek, aşağı yukarı 1904 tarihine ulaşılmış olur. Bu tarih de Hisar’ın bir Boğaziçi gezisinin ardından, akşam saatlerinde, Nigâr Hanım’ın odasında bulunduğu tarihe işaret eder. Fakat burada önemli olan, Hisar’ın aynı tarihte kaç yaşında olduğudur. Yani metinde anlatılan hisler, Hisar’ın hangi dönemine denk düşmektedir? Henüz daha çocuk mu, büyü döneminde mi, yoksa ilk gençlik çağını idrak eden birisi mi? Dolayısıyla son derece müphem bırakılan bu hatırayı anlamlandırmak bakımından, Hisar’ın yaşının tespiti önem arz etmektedir. Yazar 1887’de doğduğuna göre, 1904’te 17 yaşını idrak etmekte olduğu kolaylıkla tespit edilebilir. [Haz.N.]

Ediplerimize Dair Hatıralar

Celal Sahir'e Dair Hatıralar - I

Celal Sahir'in babasından ziyade annesi, Hakkı Paşa kerimesi Fehime Nüzhet Hanım İstanbul'da tanınmış bir şahsiyetti. Bu gösterişli, cerbezeli, sözleri istilahlı, sesi kalın perdeli bir hanımdı. O zamanlar için pek garplı bir giyinişi vardı. Çok kere boyun bağlı yakası, bir erkek yakalığını andıran bir bluz ve bunun üstüne erkeklerinkine benzeyen bir ceket giyerdi.

Celal Sahir'in nazım istidadı ta mektepte başlamış ve mektebin bir mükâfat tevzii gününde kendi yazdığı bir manzumeyi okuması, ona mektepli çocukların anneleri nezdinde bir şöhret kazandırmıştı. Bu hadise üzerinden yıllar geçmiş olduğu halde, hatırlıyorum ki annelerimiz, bizi teşvik için hâlâ onun bu muvaffakiyetinden bahsederlerdi.

Ben Celal Sahir'i 1910 senesi civarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çileden çıkmış muhalifleri arasında tanımıştım. Bundan yirmi beş sene evvel!.. Şimdi bu çeyrek asır içindeki hayatının bildiğim kısımları biraz silik, biraz aşınmış ve safvetiyle rikkatime dokunan bir eski zaman sinema şeridi gibi, gözlerimin önünden geçiyor. Bütün bu uzak hatıraları hâlâ o kadar sıcak duyuyorum ki, eyvah!.. Harikulade bir haksızlık, akli durduracak bir yanlışlık oldu, bu yirmi beş sene, yirmi beş hafta gibi geçti diyorum. Çaresizliğini bilen öyle bir isyan duyuyorum ki, bu buhranın acılığını bir türlü tarif edemem.

İnsanlar yaşlandıkça, aralarındaki dostluklar gitgide ya fikir, ya menfaat yakınlıklarına dayandığı için bir dostluk, bir

hayat içinde ne güç kök tutar? Ruhun çorak topraklarında, onun gizli köklerine saldırarak sağlamlaşması için, ne kadar çok zaman ister!.. Öyle ki insan, içinde bu uzun köklerin artık hep kurduğunu duyduğu gün temelinden sarsılıyor. Gönül isterdi ki bir gün biz içinden ayrılp gidinceye kadar, ahbablarımızın hal-kası hiç bozulmasın. Dostlarımızın bize yapabilecekleri en kati ihanetin ölmek olduğunu görüyoruz. Nazik Celal Sahir'in de bize yaptığı en büyük sadakatsizlik, bizi büsbütün bırakıp gitmesi olmuştur.

Arkadaşı Ahmet Samim İttihat ve Terakki çetecileri tarafından sokak ortasında fırka menfaatlerine kurban edilince, Celal Sahir her şuurlu Türk gibi bu vahşetten, bu cinayetden utanmış, sevdiği arkadaşına da yanmış ve ne yapsın, "Feryad" unvanlı bir isyan manzumesi yazmıştı. *Servet-i Fünûn*'da basılmış olan bu manzumeyi, kendine mahsus bir eda ile üst perdeden okuyup duruyordu.

Celal Sahir'in genç bir değişme kabiliyeti, yeniliklere uyma sanatı ve, bir bukalemun gibi, renkten renge geçme hususiyeti vardı. Onu edebiyatın muhtelif mahallelerinden göç ettirerek, nice yolları üstünde koşturan bu huyu hayatında da tecelli ediyordu. Onun, kendi gibi nazlı münevverler arasında, bu yoldaki halk işlerine ilk karışanların biri, bir müddet oturduğu Hubar mahallesinde mahalle muhtarı oluşu, ne kadar garibimize gitmişti!

Bu, Celal Sahir'in ikinci şiir kitabı olan *Beyaz Gölgeler*'in başında ayrıca zikrettiği ve kendi hayatının "devise"i gibi kullandığı:

*Bütün hayatımı onlar verir de ben yaşarım,
Kadınlar olmasa öksüz kalırdı eş'arım!*

beytini, evindeki odasında, atlas üstüne işlenmiş bir levha halinde asılı gördüğümüz zamanlardı.

Bu, şair olarak, onun bize biraz hoppa, biraz züppe, ve o zamanın tabiriyle niçin söylememeli, biraz *dekadan* tesiri yaptığı zamanlardı. Daha ancak *Servet-i Fünûn*, Edebiyat-ı Cedide, "Leyâl-i Sâhiriyyet" şairi Celal Sahir'i görüyorduk. Şiirlerinin ettiği tesir kendisinin aleyhine idi. Onun, "Lakin niçin, kamer! Gülüyorsun

bu halime?" gibi mısralarını, bazı arkadaşlar aramızda birbirimize tekrar edince, bizim de gülüşüne iştirak ile kamere hak vereceğimiz gelirdi.

Celal Sahir, bir nevi sanatkâr gösterişini sevmekten geri kalmıyordu. Resmini çıkartmak için başını, okuyor görüldüğü bir sahifenin üstüne eğerek, -filhakika en kuvvetli tarafı olan- saçlarının resmini aldırması ve mecmuada neşretmiş oluyor. Yine bir mecmuanın basacağı bir resminde, yanına o kadar çok kitap yığılmış oluyordu ki, buna bakan Yahya Kemal, "Şu Celal Sahir, resim çıkarmak için etrafına topladığı kitapların eğer yarısını okusa, hayli okumuş bir adam olacak" diyordu.

Celal Sahir nesil farklarını kolayca aşıyordu. Daha mektepte iken *Servet-i Fünûn*'a gidip, kendisinden yaşlı olan Tefvik Fikret ve Cenab Şehabeddin'i bularak onlarla arkadaşlık ettiği gibi, Meşrutiyet'in ilanından sonra Fecr-i Âti'de Şehabeddin Süleyman ve Tahsin Nahid'le buluşuyor; sonra Türk Ocağı'nda ve *Türk Yurdu*'nda Hamdullah Suphi ve Mehmet Emin ile anlaşıyor, Bilgi Derneği'ne uğrayarak, burada kendini gösteren dil hareketine iştirak ile Ziya Gökalp'le çalışıyordu. Bir müddet Sultanahmet'te oturduğu ev, *Türk Yurdu*'nun üstatlarına bir toplanma yeri olmuştu. Ziya Gökalp *Türkçülüğün Esasları* unvanlı eserini, oradaki mübahaselerle hazırlamıştır derler.

Bir aralık, Umumi Harp sonlarında İttihatçılar kendisine epeyce yardım ederek, imtiyazlı ve himayeli bir ticaretle para kazanmasını temin ettiler. İstanbul'da Makulyan adlı bir hanın üst katında bir yazıhanesi vardı. Bunu için için belki biraz kıskanan Süleyman Nazif, "Celal Sahir'in Makulyan hanın üst katına bu itilası, itilaların en makulüdür!" diyordu. Lakin bu küçük servet bir saman ateşi gibi parlayıp sönmüştü.

Celal Sahir'in bir iptilası vardı ki hayatını sarsmış, kalbini yormuş, sıhhatini bozmuştur. Ve eğer insanların iptilalarında mantık aransa, çalışma kabiliyeti kuvvetli, zihni münevver bir adam için bu inhimak garip sayılır. Yapılacak bunca iş, görülecek bunca güzellik, düşünülecek bunca mesele, duyulacak bunca his, okunacak bunca kitap, gezilecek bunca yer varken, güya bunların en ehemmiyetlisi imiş gibi, insanı çok kere kapanık ve dumanlı bir hava içine hapsederek, taliini bir masa üstündeki

kâğıtların gelip geçişine bağlayan bu iptila, hiç de kolay kabul ve izah edilemez. Bu kumar iptilasası onun vaktini, kazancını, asabını kemiriyordu. Sahir hayatında bu yüzden epeyi sıkıntı çekmişti.

Aynı şehirde oturan ve muhitlerde yaşayanlar, aynı merakları besleyenler, ötede beride birbirlerine mutlaka rastgelirler ve aralarında duyduklarının, fikirlerinin ve hislerinin o günkü yeniliklerini, birkaç kelime ile teati etmeyi bilirler.

Celal Sahir'i ayrıca aramıyordum. Buna lüzum kalmadan buluyordum. Kendisiyle mesela, Abdülhak Hamid gibi müşterek sevdiklerimiz vardı. Sahir ona ve bilhassa "Makber"ine hayrandı ve ateşli hislerinde bile hesaplı olan bu adam, bu eseri kaç defa okumuş olduğunu sayar, söylerdi. O zamanlarda bile, herhalde otuzdan fazla bir rakam söylüyordu ve ölümüne yakın, muhakkak kırkınıcı defayı çoktan geçmiş olacaktır. Yine daha müşterek tanışıklarımız, çekiştirdiklerimiz de vardı. Tesadüflerimiz ekseriyetle yollarda, umumi yerlerde ve nakil vasıtalarında olurdu. Gülerek bir selam verir, bir latife söyler ve geçerdik. Yeni bir tesadüfümüzde onu yine dudaklarında bir tebessümle, sinmiş ve munis görürdüm ve ömrümde ancak bir kere, Kadıköy vapurunda, o da hakikaten manasız, izansız ve insafsız bir memura fena halde kızarak, tepinip bağırdığına şahit oldum. Bu da asabi şairin evinde, bizim görmediğimiz zamanlardaki sinirli halinin ne olabileceğini bana göstermiş oldu.

Celal Sahir âşık, severek, duyarak, susarak, fısıldayarak, kaçarak, bularak, parasızlık çekerek, israf ederek, mahalle değiştirerek bir İstanbul hayatı yaşıyordu. O da hepimiz gibi sıkılmış, atılmış, sonra tutulmuş, yardım görmüş, aldatılmış, kendini bulmuş, dostluk yüzü görmüş, göstermiş, çile çekmiş, maceralar geçirmiş ve "Deli gönül bir gün olur uslanır", uslanmış veya buna yüz tutmuştu.

Mevsimler uzaktan bize şarkılar gibi geliyor, bizi kâm ile doldurarak sevgiler gibi geçiyor, ateşlerinden gönüllerimizde ince, sıcak küller kalıyordu. Bu büyük bir tesanüt hissini, bizi birbirimize hiç olmazsa insani bir merakla ve hiç olmazsa kendinden memnun bir nezaket duygusuyla sarıp bağladığı mutlu zamanlardı. Biz bir nevi ilahlar gibi, yani güya hiç ölmeyecekmiş gibi yaşıyorduk.

Şimdi düşünüyorum da, bu devremizde Celal Sahir'in ne fikri, ne sanatı, ne hayatı bize mühim ve halecanlı bir şey söylemediğini hatırlıyorum. Bu rahat ve müsterih bir münasebetti. Aşklarında belki bihud olan Sahir, hayat işlerinde ve şiire verdiği ehemmiyette pek mutedildi. Mesela okuduğu şiir yalnız en büyük bir şairin değil, vevlki kendisinininki olsa bile, onun büyük bir vecde düşerek kendisinden geçtiğini görmedim. Birçok sanatkârlar için, "sanatkâr fikri yedi" diyebiliriz. Onun için böyle diyemeyiz. O, hodgâmlıktan gözleri kararmış ve gök gürlése bunu mahza kendisini korkutmak için kurulmuş tuzak sanacak kadar alıngan bir artist değildi. Sanatkârların bu nevi çılgınlıklarına tutulmamıştı. Beyninde şeytani bir âlemin cehennemleri tutuşmuyor ve nefesinde dünyayı ateşe verecek alevler yanmıyordu. Hülâsa birçok sanatkârlar gibi bir "monstre", bir ejderha değil; o hatta eserinin yanbaşıda bile, -dostları için ne büyük istirahat!..- itidalini kaybetmeyen bir adamdı. Onun meziyeti sade şair değil, fakat sade bir adam oluşuydu.

Bir de şu meziyeti vardı: Bozulmamış bir "kıble-nüma" gibi, mevzu ne ise zihni o tarafa teveccüh ederdi. Size muhatapken, -ne saadet- söylediğiniz sözü dinlediğini duyar, anladığını görürdünüz. Hazır kurulmuş nezaketi, muntazam işleyen saatler gibi vaktini, saniyesini şaşırmazdı. Onda size her zaman hafif, açık, hayırhah bir hava getiren nazik, iltifatlı, güler yüzlü bir dost, bir insan bulurdunuz.

Celal Sahir'i hiçbir taassup, hiçbir sahile bağlamıyor ve esir etmiyordu. Bundan dolayı bu kadar uysaldı ve aynı samimiyeti, aynı edayı taşıyıp karşı tarafa geçmekte hiç müşkilat çekmezdi. Filhakika kıyılarından karşı taraflara geçce geçce bu, onun kaçınıcı seyahatiydi, düşünün!.. Hayli tecrübe ve meleke edinmişti. Bu uzlaşmalarla onda kuvvetli bir akliselim, itimat edilebilir bir itidal hasıl olmuştu. Ben bu meziyetlerine kaç kereler, haklı olarak istinat edebilmişim.

Nesillerin arasından kayarak geçen Celal Sahir hiçbir teli ağarmamış saçlarını, hiç yağlanmamış bir zayıf vücudun muhafaza ettiği gençliğini, hiçbir yorgunluğun bozmamış olduğu nazik tebessümünü ve munis çalımını, gözlerinin fazla mahmul ve bulanık değil, hep açık ve sade olan bakışlarını, daima daha

genç olanların safında ve daima daha ziyade modaya uyanların arasında göstermeyi bildi. Bir bakıma hiç geçmez ve tedavi edilmez bir gençliği olan Sahir'in, bir nevi "maturité" olgunluğa ermeden ölmüş olduğu söylenebilir.

Celal Sahir'in kendisi şiirinden iyi, adamlığı şairliğine üstündü. Ve edebi şahsiyeti, edebi eserinin fevkinde idi. Ona adam olarak sevgimiz de, şair olarak bağlılığımızın fevkindedir. Onun ölümü bir eserle bir şahsiyetin, başka başka ve ayrı ayrı şeyler olduğunu insana daha açık düşündürüyor. Sahir'in hareket ve faaliyeti fikir, sanat ve kültür bakımından hep verimli ve faydalı, ve hep eserinin fevkinde olmuştur. O, zamanındaki bütün edebi hareket ve fikri istikametlerimize iştirak eden faaliyeti ile, asıl sanata ve fikre hizmet etmiş oluyordu. Ve bundan dolayıdır ki eserinden çok tesiri olmuş ve canlı eserlerden ziyade kendisini tanıyanların hafızalarında yaşayan hatıralar bırakmıştır. Politikanın feylosofları olduğu gibi, sanat ve fikir meselelerinin de icraat adamları, teşrifatçıları, "metteur en scène"leri, vulgarizatörleri, gönüllüleri vardır. Sahir nadir, kıymetli bir şahsiyet, yüksek ve münevver bir idarenin arayıp da bulamayacağı kültürlü, "intellectuel" bir memur tipi idi.

Varlık, 1 Son kanun 1936, c. III, nr. 60, s. 181-182

Ediplerimize Dair Hatıralar

Celal Sahir'e Dair Hatıralar - II

Okumak adet olmayan yerler ve devirlerde yaşarken, yalnız eserlerine itina eden muharrirlerin haline acınır. Zira bu muhitlerde onlar, kendilerini yazılarıyla değil ancak şifahen tanıtabilirler ve tesir edebilirlerse bunu okunmayan eserleriyle değil ancak duyulan sözleriyle, görülen halleriyle icra edebilirler. Bu âlemde elbette gösterişe, görünüşe bakılır. Kelli felli ve sözleri kati bir muharrir, yazdıklarının ciddiyeti ve ehemmiyeti hakkında insana ilk nazarda cılız, zayıf, mütereddit veya züppe tesiri veren bir delikanlıdan elbette daha ziyade itimat ve emniyet telkin eder.

Bizde muharrirlerin üsluplarından ziyade kılıklarına ve eserlerinin ehemmiyetinden ziyade sözlerinin dinleyicilerin hesaplarına uygun olmasına ve kendi işgal ettikleri mevkilerin nüfuzlu olmasına dikkat etmeleri, onlara verilebilecek edebi tavsiyelerin en kıymetlisidir. Zira yazılar okunmaz, üslup görünmez; yazınızda gülünç olursanız da ziyanı yok, üstün olursanız da faydası yoktur. Halbuki üst-baş meydandadır, görülür. Mevki ve nüfuz ise duyulur, bilinir.

Eseri bir muharririn asıl hakikati olduğu halde, insanlar ona eserinin lezzet ve ehemmiyetinden ziyade, kendisiyle münasebetlerinin temin ettiği lezzet ve menfaat nisbetinde bir kıymet biçerler. Ancak sohbetinden zevk alabilirler ve kendilerine benzemeyişini takdir değil, benzeyişini tasvip ederler.

Şair Celal Sahir'in de muhitinde tesiri, ancak mazbut zihniyeti ve uysal terbiyesi sayesinde artmıştı. O da şarabına su kat-

mak sanatını iyi bilirdi. O kadar ki bazıları, şiirinin badelerinde, şaraptan ziyade su bulunduğunu söylüyorlardı. Fakat şiiriyle kim meşgul olurdu? Hiç kimse!.. Uslanmış şair, şiirlerini büsbütün unutturmuş gibi idi. Safi şair değil, fakat safi adam olmuş veya kalmıştı. Hayatının teselsül etmiş muharrir muvaffakiyetsizliklerine rağmen, ağırbaşlı bir münekkitt edasıyla kendisi, yazıcı arkadaşlarını kolay ve pek beğenmezdi. Mazisi, şöhreti, otuz beş senelik işlek ve dönecek kalem hayatı ve hizmeti, ona bir otorite izafe etmiş oluyordu.

Celal Sahir nesil farkları gibi zihniyet, sanat ve dil farklarını da atlıyor, geçiyordu. Edebiyat-ı Cedide'den sonra –muayyen bir edebiyat mektebi olmayan– Fecr-i Âti'ye riyaset ettiği gibi, sırasıyla Türk Ocağı'na ve *Türk Yurdu*'na göçmüş, harp içinde Harbiye'nin çıkardığı *Harp* mecmuasını idare etmiş, sonra bir köy ve halk haftalık gazetesinin başına geçmiş, eski lisanın sadeleşmesi cereyanına yardım etmiş, sonra yeni alfabenin yerleşmesine hizmet etmiş, nihayet dil inkılabı sırasında Türk Dili Tedkik Cemiyeti genel sekreterliği vekilliğinde bulunmuştu.

Esasen Celal Sahir şöhretini birçok faziletlerin beslediği ve kıymetini birçok meziyetlerin süslediği bir adamdı. Eğilen fakat bunun için kırılmayan ve büyük fırtınaları atlatan bir saz gibi, her rüzgâra belki ıstıka ile ses verirdi ama, onda yavaş yavaş ve için için sağlam bir mantık, muvazeneli bir düşünce, ciddi bir çalışma kabiliyeti, her iştirak ettiği hareketi nizamlandırmaya muvaffak olan bir intizam sevgisi hasıl olmuştu. Fikirlerinde tecrübeli bir itidal ve eskimiş bir tabirle “alicenap” bir uysallık, hareketlerinde hüznleşmiş bir hesap ve hesaplarında olura bağlayan bir kibarlık vardı. Eski bir medeniyet ocağı olan İstanbul şehirliyelerinin çoğunda görüldüğü gibi, ciddi bir vazife duygusu, büyük bir vicdan ve iz'an ile pek intizamlı bir surette çalışıyordu. En küçük teferrüata, hatta masasının üstündeki kâğıtların yerlerine kadar intizamı sever ve tatbik ederdi.

Celal Sahir'in makul, mutedil, medeni muhakemeleri, en büyük ve kıymetleri daha ne kadar layıkıyla takdir edilemeyen birer tat ve birer meziyetti. Bunlar kim bilir, ne yavaş yavaş kemaline ermiş bir eski medeniyet mahsulleriydi. Tabiat bazı mutena ağaç ve nebat cins ve nevilerini bile, mesela bir asırda

yetiştirebilirken, nasıl tasavvur olunabilir ki bir insan kafasının yetiştirip vereceği en tatlı, en medeni mahsul olan bu muhakemeler kolay kolay yetişebilsin? Sahir'in kafasının verdiği mahsul, eski bir terbiye ve ananenin nihayet kendisinde açan çiçekleriydi. Bazı çocuklar bizi zekâlarıyla, sözleriyle hayran bırakırlar. Sahir'in kendisi de, son zamanlarında, gönlünü en ziyade hoşnut ve müteselli eden çiçekler gibi, küçük oğlunun güzel sözlerini beğenir, koklardı. Bunlar babaların hazırlamış olduğu bir zekanın ve annelerin nice gevezeliklerle bilenmiş dillerinin mümkün kılmış olduğu şiirlerdir.

Celal Sahir'in bu akliselimi her işe yarardı. Hüsnüniyetine olduğu kadar, mantığına da itimat olunabileceği için sağlam bir adamdı. Hayatın acı tecrübeleri gösteriyor ki, bu ikinci meziyet de bize ilki kadar faydalı ve nadirdir. Ve en çok "hayat"ı sevmekte olduğumuz ve onu "edebiyat"ın fevkinde sevmekte mazur olduğumuz için, tabii bütün bu hayat meziyetlerini, bu dürüstlük, bu kibarlık meziyetlerini en büyük faziletler sayıyoruz. Sahir'in edebiyatımızdan ziyade aramızda, cemiyetimizde tuttuğu yer büyüktü. Hayat adamları, bu kıymetli hayat yoldaşlarını kaybetmekle, büyük bir kayıpları olduğunu duymakta haklıdır. Sahir etrafımızda inkiraz bulduğunu, söndüğünü gördüğümüz bir neslin mahsulü ve bir cinsin mahlukuydu. Korkulur ki eskiden "gentilmen" manasına söylenen "efendi adam", "efendiden adam" methiyesi yakında en kıymetleşen, zira en nadirleşen bir methiye olacak.

Karşınızda dans edenlerin hepsi aynı musikiyi duyar. Fakat bunu kimi bir curcuna havası, kimi bir ilahi gibi dinler. Ve yüzlerine bakarsanız bu sesleri, hepsinin kendi gönüllerine göre tefsir ettiklerini görürsünüz. Bazı yüzler bu sesleri hep hile ve adiliğe doğru çekip tefsir eder, diğer birinde basit bir neşeye dönen bu sesler, bir başka yüzde asil bir manaya inkılap eder.

Celal Sahir'in ruhu vücudundan genç, hamlesi tahammülünden dinçti. O, hastalığından az evveline kadar, henüz bir kılı ağarmamış saçlarıyla, henüz hiç yağlanmamış vücuduyla, hiç ihtiyarlamamış bir eski gence benzerdi. Fakat bazan yoksul ve her zaman asabi bir ömrün yorgunlukları, her zaman sevdalı ve buhranlı bir kalbin hırçınlıkları vücudunu için için sarsmamış

değildi. Eskiden beri zayıf olan Sahir, son zamanlarda bir deri bir kemik kalmıştı. Mütemadiyen içtiği sigara dişlerini çürütmüştü. Bütün yüzünü sanki derin bir yorgunluk kaplamış ve artık bu gençlik bir ihtiyarlığı andırmaya yüz tutmuştu.

Ankara'da olmayanlar, nakil vasıtalarının insanın hiçbir vaktini yemediği bu şehrin, doğrudan doğruya çalışma saatlerine açılan günlerinde, bazı muhitlerde gecelere kadar süren bir faaliyetle nasıl çalışıldığını görememişlerdir ve bilemezler.

Celal Sahir'in hastalığı bu çalışkan günlerin birinde, saçığı sarmış görülen bir yangın gibi, birden bire meydana çıktı. Bu müthiş hastalığı kendisinin ne sağlam bir kalp, bir iyileşme ümidiyle karşılamış, manevi kuvvetlerinin ona ne büyük yardımlar etmiş ve belki bu sayede ömrünü biraz uzatabilmiş olduğunu hepimiz gördük. Sahir'in hep güzellikleri görmeyi seven gözleri denilebilir ki, adeta yakasına yapışmış olan ölümü görmek istemiyordu. Hekimler hâlâ kati bir teşhis koyamadılar diye üzülyordu. Fakat hekimler onun ölmekte olduğunu teşhis etmişlerdi.

O, hasta döşeğinde, etrafını edebi mecmualar ve kitaplarla sardı. Etrafına muhafızlar gibi aldığı bu kitaplarda, bu mecmualarda kendini unutmak istiyor, edebiyat ile avunuyor, güya ölümle kendi arasına fikirden ve histen bir sis, bir perde germek istiyordu. Benim gibi, tatmış olduğu bir eski zamana, eski Boğaziçi'ne ve şair Nigâr Hanım'a dair, *Varlık*'ta çıkan iki üç yazının daüssılasını severek, mahza bunları beğenmiş olduğunu söylemek için beni yanma çağırtmıştı.* Hastalık onu ölüme ittikçe o eski, sakın ve mesut zamanlarının âdetlerinden ayrılmamak, hayatı kucaklamak istiyordu. Samson'a yaptıkları gibi, onun da saçlarını kesmişlerdi. Sahir'in bu kesik saçlı, bütün

* Celal Sahir'in hasta yatağında bile olsa dikkatle takip ettiği ve bu yüzden Hisar'ı yanına çağırdığı yazılar hangileri olabilir? Anlaşıldığı kadarıyla bu yazılar iki kısımdan oluşmaktadır. Nigâr Hanım'la ilgili olanlar ve Boğaziçi hatıraları ile ilgili olup, dönemin *Varlık*'ında çıkanlar. Nigâr Hanım'la ilgili olan için, yazarın yayma hazırladığımız *Kitaplar ve Muharrirler II / Edebiyat ve Üzerine Makaleleri*'ne bakılabilir. (s. 215-219) *Varlık*'ta çıkanlar ise, doğrudan Boğaziçi Yalıları ile Geçmiş Zaman Köşkeri'ne dahil edilmiş metinlerdir. İlgili yazılar dönemin şair, nasir ve eleştirmenleri tarafından dikkatle takip edilmiş, önemli yankılar doğurmuştur. Sözünu ettiğimiz yankı ve tesir için, *Kitaplar ve Muharrirler II*'nin giriş bölümüne bakılabilir. [Haz.N.]

romantizminden ayrılmış zayıf başı, baharın terk etmiş olduğu kuru bir dal gibi görünüyordu.

Celal Sahir Ankara'da, Viyana'da, Büyükada'da, tekrar Ankara'da ve Suadiye ve Kadıköy gibi İstanbul'un bazı mahallelerinde uzun zamanlar yattı. Fennin bütün yardımlarından istifade edilmekle beraber, onun hayatını kurtarmaya imkân olmadığını söylüyorlardı. Ve biz bunu görüyorduk. Onu nadiren ayakta gördükçe: "Acaba?.." diye ümitlenmek istiyorduk. "Hiçbir ümit yok!.." diye cevap veriyorlardı. Sahir son aylarına doğru, Ankara'dan son defa İstanbul'a dönmeden evvel tekrar ayağa kalktı. Beni görmeye geldiği gün, ümitlerini harikulade bulduğumu kendisine örtmeye çalışıyor, duyduğum gizli ümidi tabii bir memnuniyet hacminde göstermeye uğraşıyordum. Kendisi de gülerek, "ben bir revenant [hortlak]ım" diyordu. Acaba hayata dönmüş olduğunu ve ölmeyeceğini, o da umuyor muydu? Ne hastalığını, ne de nasıl yaşadığını hekimler galiba iyice bilip anlatamıyorlardı. Hatta bazan buna: "Garip bir mucize!" dedikleri bile oluyormuş.

Hiç olmazsa, denilebilir ki bütün hayatının tesellisini aşkında bulmuş olan Sahir, son zamanlarında bu teselliden mahrum olmamıştı. Yeryüzünün en büyük tesellisi olan bu şefkati, yanından eksik olmayan genç refikasının elleri ona sunuyordu. Zavallı Sahir bu himaye sayesinde ölümle pençeleşerek yaşayabilen bir insan, ölümü ancak yenmek şartıyla yaşayan bir kahraman olmuştu. Ya veremden, ya en çok tekrar edilen teşhise göre ciğerlerindeki kanserden, ya bazan ikiz yahut birlik olan bu müthiş hastalıkların ikisiyle birden çarpışmaya, iki seneden fazla dayandıktan sonra devrildi.

Öleceğini duyan, düşünen, anlayan ve kendi ölümüne bakan, iki seneden fazla can çekişen bir insan!.. Bu facia sanki hangi insani günahın kefareti olabilir? Bu büyük trajedinin fecaatini söylemek için bulunacak hiçbir söz yetişmiyor. Hatıra gelen bütün sözler nafile geliyor. Bunu ifade için yalnız göz yaşları, ancak dinin ve musikinin bildiği birtakım matem sesleri ve bir nevi musiki işaretlerinin kaydedeceği ağlamalar ve haykırışlar isterdi.

Edebiyat Köşesi

Şairin Altmış Beş Yılı

1884'de Üsküp'te doğan bir çocuk, şüphe yok ki dünyaya büyük bir şiir kabiliyetiyle gelmişti. Onun küçüklüğü ve ilk gençliği hakkında pek az şey biliyoruz. Bu devresinde dikkati üstüne daha çekmemişti.

O, 1902'de İstanbul'a geliyor ve 1903'e –o vakit Avrupa'ya gitmek müsadese verilmediğinden– kaçıyor. Orada garp tekniğinde manzumeler yazıyor.

O zamanki Paris'in emsalsiz sanat ve şiir muhitinin kendisine en güzel dersleri vermiş, en iyi numuneleri göstermiş ve en derin bir surette tesir etmiş olduğunda hiç şüphe yoktur. Artık bütün ömrü boyunca sürecektir huylarının yerleştiğini görüyoruz. Gündüz nice tahlilleri yapılan ve gece rüyalara karışan mısraları zamanın tecrübesine tabi tutmak üzere, haftalarca, aylarca ve bazan senelerce ağızda sakız gibi çiğneye erite ibda etmek sanatı!.. Bu, adeta dini bir taassupla vücuda getirilen mısralar yanında, hezel ve latife vadisinde kolay ve açık mısralar yazmak âdeti!.. Sonra, yine adeta mısralar kadar itina ile hazırlanan nükteler yapmak zarafeti!..

Velut olmadığı söylenen şair, birçok mısralar yazmıştı ve yazıyordu. Fakat bunları, kafasında taşıdığı bir mükemmeliyet derecesine vardırarak gayesine kurban ediyor, mevsim sonunda yapraklarını döken bir ağaç gibi feda ediyordu. Böylece ilk gençliğinin bütün şiirlerini red ve inkâr etmişti.

Ancak bu sayede, ilk kalan mısraları hatta bazan bitmemiş, yarım oldukları halde, ilkbaharda cıvıldaşmaya başlayan kuşlar gibi ses ses, perde perde bütün bir sıcak iklimi müjdeliyor ve şairin gönlünü hoşnut eden bu sesler başkalarının hatıralarına nakşoluyordu.

1912'de İstanbul'a dönünce, Yahya Kemal'in daha şiirleri olmadan mısraları, eseri olmadan da şöhreti vardı. Tevfik Fikret'in, bir başka şair Abdülhak Hamid'ten bahsederken dediği gibi!

Geçer hengâmeler mes'ûd u muzlim; şatır u nâşâd

Heybelerinde saadetlerle felaketleri, zevklerle zehirleri beraber getirip götüren günlerle gecelerin kafelesi geçedursun, ortada Balzac'ın "hakikat" diye andığı eser kuruluyor ve kalıyordu. Manzumeleri *Yeni Mecmua*'da, aruzla oldukları için *Bulunmuş Şiirler* diye neşrediliyor, şair maziperestlikle, Yunanperestlikle ve daha bilmem nelerle itham olunuyordu. Birtakım eski dostlarıyla münazaraları, münakaşaları, anlaşmazlıkları, kavgaları, ayrılışları ve matbuatın bazı sinsî ve imzasız hücumlarına maruz kalışları oluyordu. Fakat halis insan aşkına, bütün vefasıyla sadık kalmış bir aşk şairi!.. "Ömrün bütün ikbalini vuslatta duyanlar..."ın şairi olduğunu bilmek emniyetine mazhar olacaktı.

1920'de, başkalarıyla birlikte *Dergâh* mecmuasını çıkarıyor, daha sonra *İleri* gazetesinde, milli mukavemet hislerini destekleyen başmakaleler yazıyor. Ankara'ya gidiyor, *Hakimiyet-i Milliye*'de başmuharrirlik ediyor, ancak nesir neşriyatına devam edemiyor. Çünkü fikir adamları otoriter bir idare altında, nele-re müsamaha etseler, yine bir türlü makbul olamazlar. Nihayet mebus ve sonra Prag'a elçi oluyor. Memleketten uzakta kalması şaire, Türkiye tarihini içinden keşif ve fethetmek fırsatını veriyor. Şairlerin de kahramanların ırkından olduklarını biliriz. Yahya Kemal'in bazı şiirleri, milliyetçilik mabedinde evliyaların ve kahramanların hatıraları yanında yanan kandiller gibi, tarihimizin içini aydınlatan ışıklardır.

1933'te tekrar memlekete dönüyor, Ömer Hayyam'ın rubailerini, yine rubai vezniyle tercümeye başlıyor ve kendisi de birçok rubailer yazıyor. Bu güzel, bir ince yaz havası açıklığı içinde parıldayan İstanbul mahallelerinin yüzünü ve ruhunu şiirine

aksetmiş duyarak, kendini bir İstanbul şairi bilmek hazzını bol bol tadıyor.

1944'te, politikanın cilveleriyle ekseriyet fırkasının mebusu intihap ediliyor ve sonra edilmiyor. Ve hayatın bu keşmekeşleri içinde, yavaş yavaş vücudunun tabii inhitatlarını duymaya başlaması, bazı davetlerini dinlediği ve bazı seslerini gönlünde senelerdir taşıdığı nice şiirlerin, Hugo gibi, en güzel şiirlerini ihtiyarlıklarında yazdıklarını bilmek tesellisini ve Türkçenin belki en güzel mısralarından birçoğunu yazmış olmak emniyetini duyuyor.

Ömrünün bu 65'inci yılında, şair bugünkü tertip ve muvzenesine ermek ve şiirini bugünkü kıvam ve tesirine erdirmek için, acaba bizim bilip bilmediğimiz kaç istihaleden geçmiştir? Ta gönlümüzü saran bu derin sesleri Türk mısraına aşılamağa muvaffakiyeti, kimbilir ne uzun bir sabır ve itinanın mahsulüdür? Bu tashihten tashihe daha derinlere inmek, daha güzele varmak hüneri, ne büyük bir inat ve ısrarın mükâfatıdır. Böyle tesadüfi süslerden ve zoraki sözlerden kaçış, eslafın belki gevezelik ettikleri mevzularda, ancak zaruri kelimelere mutavaat için ne büyük bir feragat ister! Şair bu mertebeye ermek için kaç kitabın tesiri altında kalmıştır? Kaç üstat inanç değiştirmiştir? Kaç çile doldurmuştur? Kaç fetret devresi geçirmiş, kaç faaliyet ve atalet, hırs ve sükunet, rüya ve hakikat fasılları yaşamış, kaç nöbet atlatmıştır?

İşte, safi ve halis şiire bu tam bağlılık, bu hodgâmlığa dönen sanatkâr feragatı, bu uzun evliya sabrı, bu rüyalara karışan tasahihler, bütün bu geçmiş mevsimler, iklimler, estetikler, kitaplar, üstatlar usarelerini şiirine katarak ve onun bugünkü sonbaharında gönlümüze ve rikkatimize dokunan renklerini olgunlaştırarak, bütün şiiri seven ve milli kültüre hürmet besleyenleri bugün etrafında toplayıp birleştiriyor ve bunları bir şiir mucizesi karşısında bulunduklarına inandırıyor.

Yeni İstanbul, 2 Aralık 1949

Selim Nüzhet Gerçek

Ölümünün dördüncü yıldönümünde, hafızamı, kardeşim Selim Nüzhet'in hatırasından ayıramıyorum. Onun vaktiyle bana ümit ve teselli, muhabbet ve emniyet manalarına gelen ismi, hayat trajedisinin içinde talihsiz ömrünün sonunu görmüş olduğumdan beri, bence artık ümitsiz bir elem ve tesellisiz bir matem manalarına geliyor.

Düşünüyorum ki mukadderatın biri bizim içimizde, tabiatımızda, huylarımızda; diğeri de bize tesirlerine rağmen dışımızda, iki cephesi, ikiz cepheleri var.

Bir taraftan şüphe yoktur ki ömrümüz içinde bizi sevkeden hisler, cedlerimizden tevarüs etmiş olduğumuz birtakım kuvvetler ve zaatlardan ibarettir. Hayat yolunda bizi daima bunlar sürükler. Her insan ömrünü olduğu gibi, bilhassa Selim Nüzhet'in ömrünü de terkip eden unsurlar, birer birer ele alınıp tahlil edilince görülüyor ki bunlar kalıpları itibariyle maddi meşgaleler, meşakkatler, gayretler, zahmetler şeklinde tezahür etmekle beraber, hüviyetleri itibariyle manevi şeylerdir. Kanımızla, canımızla beslediğimiz ümitler, hülyalar, istekler, sevgiler kuruntulardan ibarettir.

Zaten bu yüzden sürüklediğimiz maddiyat âleminin zincirleri, hep birer maneviyat âleminin halkalarına döner, vücutlarımızı yıpratıcı zahmetlere, zamanımızı yiyen dikkatlere hep bunun için katlanılır. Daima zahmetli ve meşakkatli ömürlerimize bol bol düşünceler, manevi mülahazalar karıştırırız. Böylece; biz insanlar, ancak birkaç fikir ve imana bağlanmış birkaç

his ve hayale gönül vermiş olarak yaşarız. Hayatımızdan çıkan mana, daima bir maneviyat âlemi içinde kökleşmiştir.

Binbir zahmet ve gayrete katlanan her insanın ruhunda, bütün acılarını sindirerek, bütün yeislerine teselli veren bir gurur vardır. Onun yoksulluğu içinde bu gururun elması parıldar.

Ve işte bunun içindir ki bütün ömürler rüyalara benzer. Bütün maddiyatı ile tezahür eden hayat esasında, sanki ancak maneviyat ile yapılmış oluyor. Ona istinad ediyor ve manasını ondan alıyor.

Şüphesiz, Selim Nüzhet'in uzaktan bakılsa maddiyat ile, maddi zahmetlerle dolu ömrünün sırrı da beslediği kanaatler, bu manevi itiyatlar ve itikadlardı. O, bilhassa ömrünün son senelerinde, üstünde bir adamın bütün faaliyetini alacak bir vazifenin ağırlığı varken, birtakım tali işleri daha benimser, kim bir ricada bulunsa onu reddetmez, herkese yardımdan çekinmez, ya ihtisasını göstermek yahut gönlünü eğlendirmek için birtakım işlerle daha uğraşmayı kabul ederdi.

Her hafta yazılacak tiyatro tenkitleri ve vaktinde yetiştirilecek yazılar, bibliyografyalar, bütün bu meşguliyetlerle dolu ve taşkın görünen hayat, bu her biri muhtelif işlerle yüklü geçen saatler, bu herbiri bir göç arabası kadar tıklım tıklım dolu geçen günler, bütün bu maddi zahmetlerin bir hikmeti vardı. Bütün bunlar onun ihtiyacını duyduğu bir ahlaki ferahlık, bir gönül rahatı, bir vicdan huzuru, bir izzeti nefis gururu, hülasa bir maneviyat için hayalinde taşıdığı nazlı bir itikat ve hülyaya toz konurmamak içindi.

Nice zamanlardan beri sarfedilmiş bunca zahmet, dikkat ve emek ve bütün bunların mükâfatını ancak günün veya gecenin mahrem bir saniyesinde, bir "vakt-i merhun"da kendi kendine yapılan bir vicdan şahadeti idi. Ruhunun içinde, kendi hakkında duyduğu itimada sadık kalmak isteği ve kendi hakkında beslediği bir gurura layık olmak emeliydi.

Selim Nüzhet pek sıhhatli, faal, hayata âşık, her gayrete atılmaya hazır, her aksiliğe eyvallah demeye alışık, iğne ile kuyu kazmaya razı görünürdü. Kendini yıpratın bütün bu mesaiye hamaratlıkla atılır ve birkaç iş birden başarmaya çalışırdı. Vakitlerini yiyen küçük zahmetlere katlanmak usulü, günleri-

nin meşgalelerine mütemadiyen ötekinin, berikinin ricalarıyla gördüğü işleri ilave etmek fedakârlığı, bu daima kendisinden verme, bu mütemadi didinme gözlerimize çarpardı. Dalgın, meşgul, yorgun olarak, genç senelerini artık geçirmiş olduğunu duymayarak, sıhhatine güvenir ve yorulmaktan bıkmazdı.

Konforu tam olmayan küçük apartmanını bile bazan gelen misafirlerine terk eder, gecesini geçirmek için üstündeki esvabıyla, daha konforsuz bir otele giderdi. Birçok memurlarımız gibi, bir yarı asker, yarı derviş ömrü sürerdi.

Biri kendisine kuvvetlerini fazla yordüğünü söylediği zaman, haksız bir tecavüze maruz kalmış gibi alınarak ve pek yorgun görüldüğü söylenildiği zaman, bir itimatsızlığa uğramış gibi canı sıkılarak hastalığı kendine kondurmak istemez, hep can sıkıntısından bahsederdi.

Ben kendisine: "Kardeşim kendini nafile yere üzüyor, yıpratıyorsun!" dediğim zaman, o omuzlarını kaldırarak ve başını sallayarak dervişane bir eda ile, "Sağlık olsun!" demeyi âdet etmişti. Onda, selameti sükutta bulan vahim bir hal sezerdim.

Yine biliriz ki, insanların çoğu, yaşayabildikleri hayat ile iktifa edemezler. Zira bu hayatın şartları ve imkânları, ruhlarının ve muhayyilelerinin ihtiyaçlarını tatmin etmez. Bunun içindir ki böyle birçok insan, hep geçici telakki ettikleri hal içinde değil de, hep payidar addettikleri istikbalde yaşarlar. Ve böylece denilebilir ki, ömürlerini yaşamaktan ziyade tahayyül ederler. Adeta kâfalarının içinde geçen ikinci bir hayatları vardır. Kendileri ekseriyetle o ömrü sürerler. Maddenin ve realitenin bir ilahı gibi şöhret bulan Napolyon bir mektubunda: "Ben daima iki sene sonrasında yaşarım!" diyor. Böylece, hakikatle her zaman bir ahenkte olamayanlar, geceleri zahmetli günlerin sonunda, biraz rahata kavuşmak, biraz uyuyabilmek için mutlaka hülyalarına ve rüyalarına dönerler. Zira ancak onun içinde uyuyup rahat edebilirler.

Bu hemen umumi bir temayülle Selim Nüzhet de, istediklerini yapmaya vakit bulamayan ömrünü, atisini projeleriyle doldurmuştu. Birçok dosyaları, atide yazmayı tasavvur ettiği yazılarına yarayacak matbu vesikaları vardı. Bu daima istical eden hayata, yarma karşı güya tam bir itimat besliyor, bu hayat yarın da devam edecekmiş gibi hep istikbaline hazırlanıyordu.

Bu aceleci, hamarat hayatın “zaman” mefhumuna karşı, atide gelecek bir zamana karşı; insiyaki surette duyduğu bu itimatta bu kadar yanılmış olduğunu görmek, insanın rikkatine dokunuyor!

Zira diğer taraftan da, yine şüphe yok ki isimlerini bilmediğimiz kuvvetlerin, isimlerine tesadüf dediğimiz amillerin başımıza getirdiği kaza ve belalarla, ömrümüze şiddetle müdahale ettikleri görülüyor. Zaman elimize geçmiyor, elimizden geçiyor. Denilebilir ki, mukadderatımız kâh içimizden, kâh dışımızdan, kâh biri durup öteki uçuran kanatlarla; kâh biri çekip öteki duran küreklerle, bizi muttasıl ademe sürüklüyor!..

Akşam, 12 Aralık 1949

Edebiyat Köşesi

Abdülhak Hamid

Zamanla solmuş bir eserin karşısına geçip bugünkü numarasını vermek başka, onun vaktiyle yaptığı tesire şهادet etmek başkadır. Bir taraftan fikir adamının fikri, diğer taraftan bu fikrin mevkii yani kazandığı rağbet, yahut maruz olduğu muhalefet vardır. Bir taraftan sanatkârın eseri, diğer taraftan bu eserin zaman içinde yapmış olduğu tesir vardır.

Hemen bütün fertleri edebiyatçı bir aileden doğan Abdülhak Hamid, kendi olmasa pek boş kalacak bir devri; sesi, şivesi hürriyet telmihleri, tiyatrosunun nutukları ve hele buhranlı düşünceleriyle doldurmuştu. Zamanına üstün olan ve yepyeni görüldüğü için bazılarınca tenkit edilen şiiri karşısında, babalarımızın neslinde Avrupakâri bir sanata taraftar olanların hepsi de hayran olmuşlardı. Hamid'in büyük şöhreti zamanla artacak ve son senelerinde artık "şair-i azam" demek; resmi rütbesini söylemek gibi birşey olacaktır.

Denilebilir ki bazı talihleri mukadderat, adeta özene bezene ve en ince teferruatına kadar itina ile yaratır.

Büyük bir şiir ve ifade kabiliyetiyle doğan Abdülhak Hamid'e talih, böyle bir nasip hazırlamıştı. Kaderi; şark ve garbın, tarih ve şiirin iştirakleriyle dokunmuş ve yoğurulmuş gibidir. Henüz on, on bir yaşında iken Ecole Ottomane'a girmesi için Paris'e gönderilmiş, daha çocukluktan çıkmadan on dört yaşında, babasının sefir bulunduğu Tahran'a gitmiş, evlenir evlenmez Bombay konsoloshanemizde, sonra, uzun müddet de Lond-

ra sefarethanemizde memur bulunmuştu. Böylece bir taraftan “Hindustan-ı pür zeheb, İran-ı bâ tarab” diye andığı Hindistan’la İran yani şark; sonra *Divaneliklerim*’de neşelerle terennüm ettiği Paris’le, *Finten*’de tezatlarıyla yad ettiği Londra yani garp; diğer taraftan da şarklı ve garplı lisanlar, Türkçeden başka okumaya ve konuşmaya yetiyecek kadar Farsça ve Fransızcadan başka, İngilizce hep onun yetişmesine yardım etmişlerdi.

Abdülhak Hamid hayata, dünyaya, aşka doymayan ve bunun için geçen zamana kızan ve ölüm karşısında haşyet duyan ve bunun için de muttasıl hayat muammasını kurcalayan, söyleten bir şairdir. Şair herhalde bir “mütefekkir”dir. Ve her fikir adamını da kayıtsız bırakmayacak olan meseleler, insanla dünyanın münasebetleri ve yeryüzünde beşer talihinin cilveleridir. İsteyerek veya istemiş olmadan, Hamid şiirle felsefeyi yeniden kavuşturmuştu. Hayat ve ahiret düşünceleri, isyanlar, tövbeler, buhranlar, istiğfarlar, bütün bu mezafizik, onun en ufak manzumelerine kadar siniyordu. Hamid’in, belki başka türlü olmasını tasavvur bile etmediğinden, şiiri insanın mukadderatı ve ademi karşısında vuzuhlu bir görüşe erebilmek ihtiyacıyla samimi, ciddi, müselsel bir düşünce, feryat ve hasbihaldir.

Şiirin konuları hep edebiyatın edebi mevzularıdır. Kara sevdadan ta nazari sevgilere ve ta fuhşa kadar her türlü aşk *Hacle*, *Finten*, *Cünûn u Aşk* ve ilh, zamanın geçişi (“Bed mest-i gazab elimde bir cam / Dursun diyorum şu seyl-i eyyam”), ölüm karşısında insanın buhranı (“Makber”, “Ölü”, “Bunlar Odur”, ilh) ve insanın çektiği yalnızlık ve ıstırap karşısında, muhteşem tabiatın ezeli kayıtsızlığı, hissizliği!.. Hamid, bir bakıma münkir ve kâfir gibi telakki ve tenkit edilirken, diğer taraftan da mutasavvıf şairlerin kendilerinden ad ve takdis edebilecekleri bir şairdir.

Şairlere has olan hususiyet ise, bu ezeli meselelere kalbi yollardan yaşmak ve onları akli olmaktan ziyade hissi bestelerle sallamak, ve adeta ilahilerle halletmek emelidir. Zira şair ilahilerle düşünen bir mütefekkidir.

Şairin bütün üstünlüğü, fazileti, kerameti, belki vezninin ahenginden ve kafiyelerinin mucizesinden gelir. İki mısra sonunda, eşsiz bir surette yan yana getirilmiş birkaç kelime yüzünden, ilanihaye büyülenmiş kalan gönülleri vardır. Filozofla-

rın bütün muhakemeleri ve kurdukları tekmiil sistemler bu kadar ileri gidemez ve bu neticelere erişemez.

Hemen her şairin ve bilhassa Abdülhak Hamid'in ruhu, hükümdarların, kahramanların, evliyaların, filozofların, âşıkların, sevgililerin, meczupların gelip, tezatlı benliklerini ifade ettikleri bir sahnedir. Şairin ruhu kendi taabbüdünü, ırsi hatıralarını, hayalinin gezindiği diyarlarla zamanları, bu muhtelif şahsiyetlerle söyler. Elbette başkalarının ağzından söylediği bu düşünceleri daha evvelce duyanlar çok olmuştur. Fakat onların ifade edemeyecekleri bu muhtelif hisleri şair, birtakım mısralar içine avlamaya muvaffak olur. Onun vazifesi bu tezatlı düşünce ve tahassüslere bir ifade imkânı vermektir. Bunun içindir ki –burada çocukluk eserleri olan ilk üç mensur piyesten (*Macera-yı Aşk, Sabr u Sebat, İçli Kız*) bahsetmiyorum– Hamid, daima muhtelif eşhasın gelip konuştukları piyesler tarzında eserler yazmayı daha kolay bulmuş ve tercih etmiştir. Bu itibarla tiyatrosunun mühim bir kısmı oynanılmak kastıyla bile yazılmış değil, sırf bu his ve fikirleri ifade kolaylığı yüzünden tercih edilmiştir. O kadar ki Hamid birer monolog'dan ibaret "Bir Sefilenin Hasbihali"ni ve ancak iki şahıslık diyaloglar (*Nazife*) ve ancak muhaverelerden mürekkep eserler (*Garam, Yabancı Dostlar*, ilh.) da yazmıştır.

Romain Rolland'ın çok kere ileri sürdüğü fikre göre, yüksek bir sanat daima, biraz olsun kahramanlık istilzam eder. Her sanatkârda bir kahraman vardır. Hamid bir söz, ifade ve beyan kahramanıdır. Her his ve fikri, her felsefi mektebin inceliklerine kadar, nazımla ve şiirle ifade edebilmiştir.

Babiali caddesinde dolaşmaya mecbur olan bir sanatkârın, bir şairin haline acınır. Ne kadar büyük bir üstat olsa da, kaidelerinden yere inmiş bir heykel gibi, yüksekliğinden kaybetmiş olacaktır. Herkes onu kolayca görerek, kendisiyle bir ayarda bulur. Herkes ona yakından baktığı için, kifayetsizliklerini ve kusurlarını iyice görür. Artık kim onu, olduğundan daha üstün farzedebilir? Kim onun hususiyetlerini yükseltici tefsirlerle bü-yümseyebilir?

Halbuki bir şair için, sislerin ardından parıldayan bir güneş gibi şiirin ışıklarını, kendini yarı gizleyen bir alacakaranlık içinden Hindistan'ın azametli ormanları, Londra'nın benek benek

elektriklerle süslenmeye başlayan sisleri içinden neşredebilmek ne mazhariyettir!

Şiirin başından veliliğin halesi henüz uçmamış olduğu zamanlarda, babalarımızın neslinden olanlar Abdülhak Hamid'i işte böyle, genç muhayyilelerini sonuna kadar kamaştıran halesi içinde temaşa etmişler ve "Kürsi-i İstiğrak" şairini adeta vecd ve istiğrak içinde dinlemişlerdi.

Yeni İstanbul, 11 Şubat 1950

Faik Ali

Her yeni nesil mensubu, kendini yeni doğan bir edebiyatın havarisi sayar. Biz de Galatasaray'da, artık çocuk olmadığımızı bildiğimiz zamanlarda, Türk edebiyatını bizden birkaç sene evvel dünyaya gelmiş telakki eder ve onun nimetlerini tadardık.

Galatasaray Mektebi bahçesinde pazar akşamları, dönüşlerimizde, gurub altın renkli gözleriyle romantik bir saat kurarken, memleketin ve Paris'in şiir, tiyatro, sanat havadislerini biribirimizden duyar, o kadar kıymetli bir musahabede bulunurduk ki, bu dünya hazları öyle nice mesafelere uzanmış gibi bugün hâlâ daha sönmemiş, hâlâ daha solmamış hatıralarımızdandır.

Her şairin başı şiirin kutsi bir halesiyle çevrildiği o zamanlarda, üç dört yaş büyüğümüz olan ve her milli fikri ve hadiseyi bir şiire inkılap ettirmeyi bilen Hamdullah Suphi yeni bir şairden, yeni bir yıldızdan söz açar gibi bahsetmişti. Ve biz hem Faik hem de Ali olan bu ismi bile, İranlıların imtiyaz, şöhret ve asalet, rütbe adlarını hatırlatan ve bizlerden hemen birer ömür kadar, yani ta on, on iki sene daha yaşlı bulunan şairi ilk defa ondan duymuştuk, bu şairle görüşüğünü, anlaştığını öğrenmiştik.

Şimdi siz, o her şeyin aynı büyü ile bağlandığı bir vakitlerin Edebiyat-ı Cedîde'sinin bir üstadı olan şair Faik Ali'nin bana eserlerini sorsanız, ben elbette o eski hatıralarımın kanunlarına uyduğum ve nasihatlerini dinlediğim zamanlardaki o eski birleşik manevi manaları nasıl susturabilir ve bugünkü şuurumun kör kandillerini bir vazıh ülkede nasıl uyandırabilirim?

O zaman bana sorsaydınız, ben, Edebiyat-ı Cedîde ile ilk Türk edebiyatının başlayarak, yeni şairlerimizin kanaatlerinin filizlendiği, sözlerini ebediyet için söyledikleri Edebiyat-ı Cedîde'nin bir mektep, bir iklim, bir iman olduğu; *Fani Teselliler*'in Edebiyat-ı Cedîde Kütüphanesi'nin ilk on, yirmi kitabı arasında vaat olunmuş bulunduğu, o kitabın ezber bildiğimiz mısralarıyla ve manzumeleriyle –bütün tesellilerin fani birer teselliden ibaret olduklarını bildiğimiz halde– bu *Fani Teselliler*'in, Edebiyat-ı Cedîde zamanı içinde fani değil berhayat olduğu cevabını imanla verirdim.

Fakat her kitabın bir vakt-i merhunu vardır. Her kitabın tab olunması kaderin bir cilvesidir. Meşrutiyet'in ikinci ilanında yeni bir edebiyat hamlesi yapan edebiyatçılar, Edebiyat-ı Cedîde'nin bazı üstatlarını yaşlı, bazılarını ise bir üstat yaşının kemaline henüz ermemiş bulmuşlar ve Faik Ali'yi kendilerine reis intihap etmişlerdi. O da, bu cereyanın unvanını “Fecr-i Âti” olarak tayin etmişti. Edebiyat-ı Cedîde Kütüphanesi devam ediyorsa da, artık bu kitaplar eski zamanınkilere tamamen benzemiyorlardı. *Fani Teselliler* ise, bu koleksiyonda hiçbir zaman çıkmadı. Bu kitap ayrı bir şekilde, başka bir kıtada ve o tarih, milliyetçilik, Yeşil Cami ve evliya diyarı olan Bursa'da basıldı. Bir şairin hayatının en mühim hadisesi, mecmua-i eş'arının tab olunmasıdır. Abdülhak Hamid'in ölümünden hemen yarım asır önce mev'ud bulunan *Hep yahut Hiç*, daha hâlâ çıkmadı, Edebiyat-ı Cedîde'nin bir üstadı Cenab Şehabeddin de *Evrak-ı Leyâl*'ini hiçbir zaman bastıramadan gitti.

Faik Ali'nin eseri ve hayatı, bilhassa hayran olduğu iki büyük şairin tesiri altında görülür. *Nedim*, yalnız güzellik aşkıyla terennüm etmiş gibidir. Ankara'da görüştüğümüz bir gün, Faik Ali not kâğıtlarının üstüne şu beyti yazmıştı:

*Benim gözümden ne servet, ne iştihar ü haşem,
Güzel: yegâne hayalim, yegâne endişem!"*

Bir de *Nedim* [ve *Lâle Devri*] adlı bir piyesi bulunduğu malumdur.

Büyük kardeşi Süleyman Nazif gibi, kendisinin de çok küçüklüğünden, on ikinci yaşından beri hayran olduğunu yazdığı

Abdülhak Hamid'in adını, Kur'an dedikten sonra mutlaka Kerim de dedikleri gibi, "şair-i azam" demeden söylemezdi. İlk manzumelerinden bazıları Abdülhak Hamid'in o kadar tesiri altında yazılmışlardı ki, adeta birer nazireye benzemişlerdir. *İlham-ı Vatan* şiir kitabı gibi, kendisinin de *Elhan-ı Vatan* kitabı, vatani manzumelerden mürekkeptir. Bir de "Şair-i Azam'a Mektup" unvanıyla küçük bir broşür neşretmişti. "Abdülhak Hamid'e Dair Hatıralar", şairin, *Hisar* mecmuasında neşretmiş olduğu belki sonuncu yazısıdır.

Şairler bir lüks mahsulüdürler. Her şair ismi bir devir, bir şehir, bir mahalle, bir aile, bir mecmua, bir cemiyet, bir şan, birçok arkadaşlar, hayranlar, düşmanlar, yeni bir edebiyat, yeni bir takım mücevherat, renkler, rayihalar, hatıralar, birçok yadigâr ve nihayet bir mezardır.

Bu yalnız şairler için değil, az çok hepimiz için de böyledir. Her düşündüğümüz, her söylediğimiz, her gördüğümüz rüya, ancak birer hatıra ve ancak birer şiiirdir. Ümit, hayal ve rüya iklimi solmadan önce, bu geçen zamanların hatıraları muttasıl devam eder ve bütün bu ilk gençliğimizin, belki de çocukluğumuzun bütün mukaddes hatıraları devam ettikçe, ta ölümümüz tahakkuk edinceye dek kaderimiz devam ediyor demektir.

Sevdiklerimiz hep tekrar ettiklerimizdir.

Son zamanlarında ihtiyarlamış olan şair, Ankara'da, hepimiz gibi o da hatıralarına ve mazilerine düşkün kalmıştı. Yeni bir fikir duymaktansa eski hislerini tekrar eder, sevdiği mısraları tekrar eder, tekrar etmeyi sevdiği beş on Fransızca cümleyi tekrar ederdi. Kendisini, büsbütün bir Edebiyat-ı Cedîde kitabı gibi dinlerdik. Asil bir kanın varisleri olan asil çocuklarının, bütün ailesinin hürmeti, muhabbeti, şefkati içinde, hatıraları, hülyaları, sevdikleri arasındaydı. Sürdüğü bu asude ömür, ince bir medeniyetin neticesi, tesellisi ve mucizesiydi.

Her sözüyle İstanbul'a olan aşkını tekrar ve güzellik muhabbetini teganni ediyordu. Ölünce, İstanbul'a nakl olunmasını ve Abdülhak Hamid'in üst tarafına değil, bir eski İstanbul ananesine uyarak, eski hattatlarımızın, bazı eski şairlerimizin üstatlarının ayak uçlarında yatmak isteyişleri gibi, üstadının ayakları hizasına gömülmeyi istiyordu. Ve filhakika bu istekleri oldu.

İstanbul mezarlığı da, üstadının yakınlığı da mukaddermiş. Abdülhak Hamid'in ayak ucunda bir yer bulunmuş. Bizlerin, hayatta dünyalara sığmazken, ölümümüzde istediğimiz ne küçük bir yerdir! İşte istedikleri bu yeri bulabilen aziz ölülerimiz için, bulduklarını, fani olsun, birer teselli telakki ediyoruz.

Hisar, 1 Ekim 1953, yıl 4, c. II, nr. 42, s. 3 ve 18

GEÇMİŞ ZAMAN EDİPLERİ

Geçmiş Zaman Edipleri

Halit Ziya - I

Vaktiyle, Uşşakizade Halit Ziya'nın İzmirli olduğunu bilirdik. Ben, İzmir'e dair ne duyarsam, ona ait fikirlerime karıştırdım. *Servet-i Fünûn*'un bir nüsha-i mümtazesinde kendisinin küçük bir resmi vardı. İzmir'in kuvvetli bir eski zaman cemiyetine o da, pos bıyıklarıyla iştirak ediyor gibi görünürdü. Babamın vaktiyle, ben doğmadan evvel neşrettiği *Hazine-i Evrak** mecmuasının, bizim evde bir ciltli koleksiyonu ve perakende bazı nüshaları vardı. İçlerinde Halit Ziya'nın hemen bu çocukluk zamanlarının ilk yazıları bulunurdu. Bunlar Fransızcadan tercüme edilmiş, "İzmir Mekitarist şakirdanından" diye imza edilmiş ve mecmuanın birtakım methiyeleriyle neşredilmiş bulunurdu. Bunların Halit Ziya'ninkiler olduklarını babamdan bilirdim.**

* Abdülhak Şinasi Hisar'ın babası Mahmut Celaleddin Bey'in çıkardığı *Hazine-i Evrak* adlı dergi, 1 Mayıs 1297/13 Mayıs 1881 tarihinde yayınlanmaya başladı. Yani daha Hisar dünyaya gelmeden, altı-yedi sene kadar evvel. Derginin yazarları arasında Mahmut Celaleddin ve yakın arkadaşları Abdülhak Hamid ile Re-caizade Ekrem bilhassa dikkati çekmektedir. Mahmut Celaleddin Bey, *Hazine-i Evrak*'ın doğurduğu rahatsızlık nedeniyle İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve Ceza-yir-i Bahr-i Sefid ile Beyrut gibi illerde maarif müdürü olarak görevlendirilmiştir. Bkz.: *Abdülhak Şinasi Hisar*, MEB Yayınları, İstanbul 1988, 307 s. [Haz.N.]

** Hisar'm sözünü ettiği Halit Ziya Uşaklıgil'in yazısı için bkz.: *Abdülhak Şinasi Hisar* (N. Turinay), MEB Yayınları, İstanbul 1988, s. 33. İlgili sayfada Halit Ziya'nın, Mahmut Celaleddin Bey'e gönderdiği bir mektup da bulunmaktadır. Mektubun altındaki isim aynen şu şekilde: "Mekitarist Şâkirdânından Uşşakizade Halit Ziya." Mektubun tarihi ise, 19 Şubat 1298/ 3 Mart 1883'ü göstermektedir. Buna karşılık da Mahmut Celaleddin Bey, genç Halit Ziya'nın yazısını şu ifadelerle takdim ediyor: "Bu mektup İzmir'den taahhütlü olarak gönderilmiştir. Sahib-i

Nice seneler sonra, Halit Ziya bütün hatıralarını neşre-dince öğrendik ki, kendisinin İzmirli ailesi, o doğmadan evvel İstanbul'a nakletmişti. Babası tarıkata mensup, sofı bir hacı ol-duğu için, ilk önce Eyüp'e yerleşmişti. Halit Ziya, Eyüp Sultan'da doğmuştu. İsmi de, o zamanlardaki edebiyatçılarımızın birçoğu gibi, Mehmet'ti: Mehmet Halit!..

Halit Ziya, muhakkak yazmak ve yazısının altında imza-sının basıldığını görmek, insanları duymak ve hikâyelerini du-yurmak ihtiyacıyla doğmuş bir yazıcıydı.

Ailesi, İzmir'e dönünce, yazılarını orada yazmaya başlamış ve ilk hikâye ve romanlarını orada bastırdıktan sonra, yine daha genç iken, İstanbul'a gelmişti. Tütün Reji İdaresi'nde, aylık sarfiya-tına yetişen ve gitgide çoğalan bir maaşı vardı. Bütün hayatı gayet muntazam tabiatını gösterir. Hatıratında babası için: "İş adamı ol-maktan ziyade fikir ve his adamı" diyor. Kendisi de bir fikir ve his adamı olmakla beraber, şair olmaktan ziyade ciddi bir hesap ada-mıydı. Hatta, kendisinin kâfi derecede şair olmadığı söylenebilir.

O, İstanbul'a gelir gelmez, zamanın sansürlü matbuatının bütün erkaniyle birer birer tanışmıştı: Recaizade Ekrem, Tevfik Fikret, Cenab Şehabeddin, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Ahmet Hikmet, Saffetî Ziya, Hüseyin Suad, Hüseyin Sîret. Görüldüğü gibi, hemen bütün bu Edebiyat-ı Cedîde azaları muharrir, şair, romancı, hikâyeci, hepsi de hayatlarını yazılarıyla değil, aldıkları maaşlarıyla geçinen rabıtalı memurlar gibiydiler.

O, İstanbul'da, ilk zamanlarını Cihangir'de geçirdikten son-ra, Osmanbey'de, o zamanki bahçenin bir köşesini teşkil eden bir yolda kiralık bir evde oturmuş. Nigâr Hanım, yazlarını Boğaziçi'nde geçirdikten sonra –şimdiki Şair Nigâr Sokağı'nda-ki– kışlık evine gelirdi. Bundan elli yıl önce*, bir bayram günü,

imza henüz bir mektep çocuğu imiş. Fakat zeki bir zat olduğu lakırtısından an-laşılıyor. Eserini güzel bulduk. Ber-veçhi âti dercediyoruz".

Burdan anlaşılan odur ki Halit Ziya'yı ilk keşfeden ve su yüzüne çıkaran, doğrudan doğruya Hisar'ın babası Mahmut Celaleddin Bey'dir. [Haz.N.]

* Okuduğunuz hatıranın yazım ve yayın tarihi Ağustos 1956 olduğuna göre, elli yıl geriye gidildiğinde ulaşılan tarih 1906 olur ki, bu da Hisar'ın Halit Ziya ile ilk tanıştığı zamana ulaştırır bizi. Fakat Hisar'm 1905 yılında Paris'e kaçtığı hatırla-nırsa, burada bir yanılgının varlığı ortaya çıkar. Öyleyse Hisar, Paris'e kaçma-dan önce, muhtemelen 1905 yılı içinde Halit Ziya ile tanış olmalıdır diye düşü-nüyoruz. [Haz.N.]

Nigâr Hanım'ın sokak kapısının sağındaki misafir odasında, Halit Ziya'ya takdim olunmuştum. *Aşk-ı Memnu* basıllı iki üç sene olmuştu. Ben onu ancak yeni okuyabilmişim. Kitabın bazı sahifeleri, manalarını iyi bilmediğim kelimeleriyle, alacakaranlık cümleleriyle, tesirlerinin kuvvetlerini daha ziyade artırıyor-
du. Güya bazı pencereleri açılmamış, bazı yerleri loş kalmış bir evin eşyası tarzında, bana daha çok tesir ediyordu. Şimdi, aynı sahifelerin nüfuzu altında kalıyor, onun sözleri, Fransızcanın bazı uzun ve muntazam cümleleri gibi, bana mensur bir şiir duyuruyordu. Adeta başım dönmüş ve ben biraz sarhoş olmuş-
tum. Tevfik Fikret, ne kadar şair olsa, acı sesiyle, kısa cümlele-
riyle, inat eder gibi konuşmasıyla, bir şiir duyurmaktan ziyade, sinirli bir tesir vücuda getiriyordu.

O zamanlarda, Halit Ziya'nın bir üstat şöhreti yok değildi. Fakat çoğumuz edebiyatımızı, içine girilmesi mutad olmayan bir hasbahçe telakki ederlerdi. Yazarların şöhretleri duyulur, fakat kitaplarını okumak pek adet olmaz, bu eserlerin güya selamlı-
ğında kalınır ve haremlerine girilmezdi. Hele, daha ismi yeni duyulan Edebiyat-ı Cedîde'yi kim okur, kim dinlerdi? Biz, her gün, edebiyat ve matbuat âleminde inanılmaz birtakım garip sözler duyardık. Mesela Galatasaray'da benden biraz daha yaşlı ve gayet rabıtalı bir arkadaşım vardı. Babamın amcazadesi, bu arkadaşımın bir ablası ile evlenmiş olduğundan, onunla aramız-
da bir sıhriyet var demekti. Babası da Reji Komiseri bulunuyor-
du. Bir gün bana: "Halit Ziya Bey roman yazar mı?" diye sordu. "Evet, yazar" dedim. Bir yanlışlık olmasın diye: "Bizim Halit Ziya Bey mi?" diye tekrar etti. "Evet!" dedim. Babasının komi-
ser bulunduğu rejide memur olan, arada sırada evlerine gelen, gayet iyi Fransızca bilen, pek ciddi bir zat olan Halit Ziya'nın roman yazdığına biraz şaşıyordu. Yine bu geçmiş zamanlarda bir başkası da bana: "Halit Ziya Bey edebiyatımızın en mukte-
dir edibi değil midir?" diye sordu. "Evet, öyle sanıyorum. Hangi kitaplarını okudunuz?" dedim. "Ben, eserlerini hiç okumadım. Fakat en büyük edibimiz olduğu fikrine iştirak ediyorum!" diye cevap verdi. Nice senelerden sonra, geçen gün, Fahri Celal'in gazetedeki haftalık yazısını geçmiş bir zamandan gelen bir mektup gibi okurken, o bir hatırasını aynı şekilde kaydetmek-

le, bana doğrudan doğruya eski bir zamanın sesini duyurmuş oldu. Kendisinin tanıdığı bir ihtiyar paşaya: “Halit Ziya Bey’i tanır mısınız?” diye sorunca, Sultan Hamid zamanının paşası, “Hangi Halit Ziya Bey’i?” diyor. “Uşşakizade Halit Ziya Bey’i... *Aşk-ı Memnu* müellifi...” Nihayet: “Reji...” deyince o: “Ya? Bizim Halit Ziya Bey mi?” diye, kulaklarını uzatıyor, ve: “Ya? Demek onun muharripliği de var, öyle mi?” diye hayret ediyor.

Halit Ziya’nın kendisinin de hatıratında buna benzer bir fıkrası var. Saf ve iyi yürekli bir insan tanılan Nuri Bey’in hem bazı yazılarla, hem saray, hem reji ile alakası vardı. Halit Ziya’nın daha İstanbul’a yeni dönmüş olduğu zamanlarda kendisine: “Halit Ziya Bey, sizin hikâyeleriniz vardır. Bilirsiniz ki, Sultan Hamid cinai romanlara pek meraklıdır. Siz bu yolda bir roman yazınız da, padişaha takdim edelim. Mukabilinde size mutlak bir mükâfat verir!” demiş olduğunu öğreniyoruz.

Halit Ziya bu *Kırk Yıl* hatıratında, Edebiyat-ı Cedîde’yi parça parça anlatmış oluyor. Ahmet Midhat’ın itham etmiş olduğu gibi, o herhangi bir “dekadanlık” hareketi değil, sadece muntazam bir zihniyetle düşünülen daha ciddi ve Avrupalı bir görüşle şiir, hikâye, roman ve tenkit yazmak ihtiyacıyla doğan bir hareket ve nihayet hayırlı bir merhale olmuştur. Bütün bu edebiyatçılar kendi istidat ve kabiliyetleriyle yazarlardı. Onlar dekadan değillerdi ve kendilerinin hiçbir “doktrin”leri yoktu. Sadece adi değil, ciddi olmak isterlerdi. Halit Ziya Edebiyat-ı Cedîde isminin nasıl konulduğunu bilmediğini söylüyor. Ben çocukluğumdan başlayarak, ilk gençliğe kadar serpintisini bütün muhitlerde duyduğum “dekadanlık” ithamından iğrenmiştim. Halit Ziya “dekadanlar” kavgasını, Tevfik Fikret gibi, halecan verici bir hadise değil, heyecan vermemiş bir vaka olarak naklediyor.

İstanbul muhiti, o zamanlarda, edebiyatla alakadar olmaktan ziyade, “dekadanlık”tan bahsetmeye alışıkta. İstanbul cemiyeti pek edebiyat meraklısı değildi. Edebi ve fikri kitaplardan ziyade, masallara benzeyen romanlar okurdu. Hayatlar, fikri ve kitabi olmaktan ziyade, manevi ve ruhi bir iklim içinde kalırdı. Şiirlerden ziyade şarkılar duyulurdu. Yazmaktan ziyade söylemek bilinirdi. Gönüllerin huzuru sayesinde, her tatlı bir hatıra, her güzel bir söz, öz bir şiir kıymeti alırdı. İstanbul cemiyeti,

eski ananelerine sadık kalır; herkes, İstanbul günler ve gecelerinin tiryakisi halinde, kendi izzeti nefsinin asaleti içinde, kendi terbiyesini korur, kendi dostlar ve akrabalarını kollar; kandil geceleri ve bayram günleri birer teselli ve birer vait halinde duyulur; herkes, başkalarının hatırını sayar; umumi âdetlerde muhafazakâr, zevklerinde kanaatkâr olur; her zaman biraz hafife korkusu duyardı. Maaş çıktığı günler, çocuk gibi, herkesin biraz yüzü güler; bazan, şehrin güzel semtlerinde, sevilen ahbablarla birlikte, gezintiler tertip edilirdi. Edebiyat-ı Cedîde azaları da, bazan, aralarında böyle gezintiler yaparlarmış. Bunlar o kadar sade ve sudan neşelerdi ki, bunların hiçbirinde ne içki, ne saz bahis mevzuu olmaz, onlar ancak, beğendikleri yerlere gidip, orada sevdikleri yemekleri yerler, bu gittikleri yerlerin meşhur şifalı sularını içmekle iktifa ederlermiş.

Halit Ziya, Rejî'de tahrirat ve tercüme kalemi başkâtibi ve sonra da müdürü sıfatıyla, senelerle aynı yeknesak hayatı yaşamış: O, her sabah, alt kattaki küçük odasına gelir; her öğle Galata'daki bir lokantadan getirttiği iki kap yemeğini yer; her akşam, idareden çıkınca, ilkbaharda Taksim ve yazın da Tepebaşı bahçesine gider; biraz çalgı dinler ve gelen ahbablarıyla görüşürmüş. Bütün hikâye ve romanlarında bu Tepebaşı ve Taksim bahçelerinin ehemmiyetleri duyulur. O zamanlarda, Şişli ve Beyoğlu, uzak ve mahrum İstanbul tarafı mahallelerine karşı, daha canlı ve neşeli sayılırdı. Muhtelif mevsimlerde Fransız meşhur aktör ve aktrisleri, musikişinasları, opera ve operet kumpanyaları, Sarah Bernhardt, Réjane, Hading, Loïe Fuller, Mounet-Sully, Coqueliu vesairleri birer birer şehrimize gelirlerdi. Bunların İstanbul'da birkaç gün için kalmaları bir hadise olurdu. Tiyatro fiyatları pek pahalı sayılır, fakat bütün yerler kapışılırdı. Edebiyat-ı Cedîde azaları bu piyeslere mutlaka gitmeyi isterlerdi.

O zamanlarda, apartmanlarda yaşamak âdet olmadığından, evi bulunmayanlar ev kiralar, yazın da ayrı bir kira evi ararlardı. Herkes, küçük olsun, bir ev sahibi olmak diler; hemen herkes de, evinin, küçücük olsun bir bahçesi, içinde biraz olsun, çiçek bulunmasını isterdi. Halit Ziya, Osmanbey'de iken, yazın Büyükkada'ya naklederdi. Sonra, çocuklar için, bir bahçe bulunmasını tabii ve zaruri görerek, Büyükkada'dan o zaman

Ayastefanos denilen Yeşilköy’de aldığı bahçeli bir köşke nakletmişti. Bahçesinde yetiştirdiği gayet güzel beyaz güller, ayrı ayrı isimler taşıyan güller vardı. O zamanlarda satın alınacak evin mahallesi mühim bir mevzu teşkil ederdi. Çünkü komşular, bir nevi tabii akrabalıklar sayılırdı. Her yeni mahalle, bırakılan eskisinin kaybettirdiklerine mukabil, başka kazançlarla telafi olunmasına itina edilirdi. Ayastefanos, sakinleriyle, böyle mutena bir yer sayılırdı.

Üstat Halit Ziya’nın her günü, böylece biraz fazla hesabi geçer; o gayet ciddi bir tacir gibi, her zamanının hesabıyla meşgul, münasip bir zaman bularak, Sirkeci istasyonuna, Reji müdürü Mösyö Berriat’ının arabasıyla gitmekle meşgul, nihayet her akşam, yeni bir sarfiyata mecbur olmadan, bir an evvel evine dönmekle meşgul olurdu. Halit Ziya’nın pratik ciddiyetine, tecrübesine ve zekâsına rağmen, sanıyorum ki, zihnini her zaman işgal eden bu hesap, her nevi hesaplarını bozuyor, bir nevi hesapsızlık gibi bir zarar hasıl ediyordu. Kendisinin Reji’de, alt kattaki küçük odasının gözlere çarpan bir hususiyeti vardı. Kendisinin kasası bu odanın ta ortasında ve ekseriyetle açık duran kapısının ta karşısında duruyordu. Şunu söylemek lazım gelir ki, bu kendisinin değil idarenin kasasıydı. Lakin her kasa bulunduğu odanın bir duvarı yanında görülürken, ortasında duran bu kasa, odanın en mutena bir noktasını işgal ediyor, ve odanın bir nevi remzini teşkil ediyordu.

Halit Ziya, bu gündelik vazifelerini görmekle hayatını kazandığından, para için yazmaya muhtaç kalmıyordu. Ancak, yazdıklarının basıldığını görmekle ve yazılarının da kârını bilmekle memnun olurdu. Kendisinin tercih ettiği *Kırık Hayatlar* romanının başında yazdığı gibi, 1901’de sansürün büsbütün vehimli mübalağasıyla, edebiyatın artık devamına imkân kalmadığını ve Edebiyat-ı Cedîde’nin kapatıldığını anlayınca neşrolunamayacak yazılarını, âdeti veçhile yazmaya devam edemeyerek, ta Meşrutiyet’in tekrar ilanına kadar artık hiçbir şey yazamamıştı.

Geçmiş Zaman Edipleri

Halit Ziya - II

Meşrutiyet'in tekrar ilan olunduğu günlerde *Sabah* gazetesi sahibi Mihran Efendi, Halit Ziya'mn Reji'deki odasına gelerek, gazetesi için bir roman vermesini rica etmiş ve her tefrikası için bir lira (ki şimdi seksen lira) vermeyi vaat etmişti. O da o gün, *Nesl-i Ahir* romanını, âdeti veçhile bir yandan yazmaya, bir yandan bastırmaya, diğer yandan da, her öğleyin yediği iki kap yemeğine bir tatlı ilave etmeye başlamıştı.

Sonra, Halit Ziya, Mabeyn-i Hümayun Başkâtipliği'ne tayin olununca, romanına devam edememiş ve yazı işlerini tatile karar vermişti. Onun dürüst memuriyet hayatı malumdur. Bir de, verdiği dersler vardı ki, bu iş daha az bilinir. İzmir'de bir iki mektep hocalığına ve Meşrutiyet'ten sonra, İstanbul Darülfununu'nda "Edebiyat-ı garbiye" ve "Hikmet-i bedayi" müderrisliğine tayin olunmuştu.

Mabeyn başkâtibi bulunduğu sırada ayan azalığına da tayin olunmuşsa da, bu iki vazife imtizac edemeyeceği görülünce istifa etmişti. Ancak, İttihat ve Terakki Fırkası ve hükûmetinin düşmesi üzerine hem başkâtiplikten, hem de Darülfünûn'daki derslerinden ayrılmış ve neticede memuriyetsiz kalmıştı. Sultan Reşad'ın da ölümünden sonra, yalnız kırk dört yaşında bulunan ve dürüst bir memur şöhretine sahip olan bu adama, memuriyet ve maaş kayıpları ta sonuna kadar kapalı kalmıştı. Şükür olunur ki kendisi, bir iki şirkette idare meclisi azalığına seçilmişti.

Diğer yandan, hergün en küçük masraflardan kaçınarak,

yavaş yavaş, damla damla biriktirilen bir servetin mühim bir kısmını da, birdenbire zayı etmişti. Bilirsiniz ki, az çok para biriktirebilmiş olan insanların çoğu, paralarını hem emniyet altında bulundurmamak, hem de çoğaltmak isterler. Sağlam addettikleri birtakım esham satın almak, ve bunları alırken kendilerine biraz avans veren bankalara yatırmak isterler. Bunların neticesi olarak da bazan günün birinde, Alman parasının kıymetinden düşmesi, yahut Amerikan borsasının büyük bir buhranı yüzünden, aldıkları esham ve sakladıkları paranın mühim bir kısmını kaybetmiş olurlar. İşte Halit Ziya da böyle mühim bir ziyana uğrayarak, servetinin ancak bir kısmını muhafaza edebilmişti. En ufak hesaplarına büyük bir ehemmiyet verirken, böyle birdenbire hasıl olan bu zıyan, ona kim bilir ne kadar acı gelmiş olacaktı.

Halit Ziya'nın edebi hayatına gelince, kendisinin en çok yazmış ve kitap neşretmiş yazarlarımızdan biri olduğu malumdur. Gençliğinden beri, bazan acele neşretmeye alışkın bulunduğu küçük ve büyük kitaplardan bir kısmını olsun, gönlünün istediği gibi tashih etmek ve yeni baştan bastırmak isterdi. Yazarlar, böyle, eserleri hakkında başkalarının yapabilecekleri tenkitlerden önce, kendilerinin itiraf ettikleri kusurları kısmen müsamaha ile geçiştirebiliyorlar. *Roman** isimli kitabında "Cinq Mars" bir ismi has olması yerine, beş mart denilmiştir. "Ve kaseme ala hüvalbaki" diyor. Bunun üzerine artık başkalarının diyebilecekleri çok bir şey kalmıyor.

Birçok kitaplar bastırmış olan bu yazarın, nice senelerden sonra, bir gün bana, bütün yazmak istediklerini yazamamış ol-

* Hisar'ın belirttiği şekilde, Halit Ziya'nın "Roman" adını taşıyan her hangi bir eseri bulunmamaktadır. Daha doğrusu da burada Hisar'ın yanlış bir hatırlaması söz konusudur. O da şudur: Halit Ziya daha *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, *Kırık Hayatlar* gibi büyük romanlarını yazmadığı bir tarihte 1307/1891-92, roman mevzu üzerine çalışmış ve bu çalışmalarını *Hikâye* adı altında bir kitapta toplamıştı. Dolayısıyla Hisar'ın kastettiği eser bu olmalıdır. Nitekim o dönemlerde edebiyatımızda roman kavramı yaygın olmayıp, küçük-büyük bütün romanlar "hikâye" olarak adlandırılırlardı. Şimdiki hikâye türüne de "Küçük Hikâye" adı verilir. İşte buradan yola çıkarak, kendi yazdığı romanların piyasadaki yaygın roman biçimlerinden farkını vurgulamak kastı ile Hisar; *Fahim Bey ve Biz*, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliliği* gibi romanlarını okuyucuya "hikâye" olarak takdim etmiştir. Halit Ziya'nın, roman türünün tekâmülü ve teorik bazı meselelerini ele aldığı *Hikâye* adlı eserinin yeni baskısı için bkz.: *Hikâye* (Haz. Nur Gürani Arslan), YKY, İstanbul 1998, 151 s. [Haz.N.]

duğuna ve başladığı *Nesl-i Ahir* romanına devam edemediğine müteessir olduğunu söylemişti. Bir başka gün de oğluna, bir nevi yazıcılık mizanını yapar gibi, eserini ikmal edemediğine müteessir olduğunu söylemiş. Bir yazarın bu duyguları rikka-time dokunuyor. Kendi eserlerine hayati bir ehemmiyet verdiği görülüyor.

Onun başlıca eserleri, bilindiği gibi *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu* ve *Kırık Hayatlar* romanlarıdır. Bunlar Türk romanında bir merhalelerdir. En uzun olan, en büyük ve mühim eseri, ömrünün bütün hatıralarını teşkil eden beş ciltlik *Kırk Yıl*, üç ciltlik *Saray ve Ötesi* hatıratı olmalıydı. Yadedtiği insanları ve zamanları doğru çizgilerle resmetmiş oluyor. Her hakikat, bizde, zamanla az çok tahrif edilmeden önce, daha canlı bir hatıra iken o ne yazık ki, bunların en can alacak noktalarında, adeta tevazu ile ya susmuş ya ihmal ile söylemiş oluyor. Hayatın çıplak tenini değil, resmi kılıklarını gösteriyor. Çok ihtiyatlı ve tartılı bu yazılar, resmi yazıları andırıyor. Muhteşem Chateaubriand'nın en muhteşem kitabı *Mémoires d'outre – tombe* eseridir. Halit Ziya'nın kocaman kitabı daha canlı olabilseydi, o geçmiş senelerin romanı bizce ne kadar alaka duyurabilecekti. Kendisinin tekmil okuyucuları, hayatının bu hatıralarına mukabil, yine *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu* ve *Kırık Hayatlar* romanlarını tercih etmişlerdir. Denilebilir ki bu hatıralar, yad ettikleri zamanları çağlamıyor. Bu uzun kitabın en sonuncu cümlesi, insan farz ediyor ki eserinin bütünlüğünü alakadar eden bir söz, bir nevi veda cümlesi olacaktır. Hayır, bu sonuncu cümle, diğerlerinin olduğu gibi, yine bir küçük hadiseyi naklile, bir tek şahsa taalluk ediyor ve tesadüfen de, kime ait oluyor dersiniz? Bir Hallac-ı Mansur'a değil, bir Hallaçıyan Efendi'ye!..*

Halit Ziya *Kırk Yıl*'ın beş cildini de imzalayarak bana vermişti. Bu eserden kâfi derecede medih ve muhabbetle bahsedemeyeceğim için, bir şey yazmamıştım. Kendisinin buna dikkat

* Bu ifadeleri ile Hisar, romancı Halit Ziya'nın *Kırk Yıl* ile *Saray ve Ötesi* adlı hatıraları için ağır eleştirilerde bulunmuş oluyor. Buradan da Halit Ziya ile Abdülhak Şinasi'nin hatıra yazımı noktasındaki tavır farklılığına ulaşıyoruz. Dolayısıyla Hisar hatıra anlatımlarının, sırf vakaların hikâyesine dayanmamasını, kuru ve didaktik bir seviye ile iktifa edilmemesini şart koyuyor. Hisar'ın tarzının ne olduğu ise, gerek bu kitabın, gerekse *Boğaziçi Yalıları*, *Geçmiş Zaman Köşkleri* ve *Boğaziçi Mehtapları*'nın okunması ile rahatça anlaşılabilir. [Haz.N.]

edeceğine hiç ihtimal vermemiştim. Fakat yazarlar o kadar hassas oluyorlar ki, kitaplarını neşreden İbrahim Hilmi Bey'e bir gün ismini söyleyerek, "Benim kitaplarımdan hiç bahsetmedi!" demiş olduğunu duydum.

Ben, arada sırada, kendisinin Yeşilköy'deki köşküne gidiyordum. O esnada bazı edebiyatçılar, kendisinin evinde on beş günde bir mi, ayda bir mi, toplanmayı âdet etmişlerdi. Vaktiyle, Umumi Harp senelerinde, Abdülhak Hamid'in manevi riyaseti altında, Tokatlıyan'daki cuma toplantılarımız olur, ve bunlar pek hoşumuza giderdi. Hepimiz yiyip içtiklerimizi ayrı ayrı öder ve toplantı külfetsizce geçerdi. Birleşmek için yeni intihab olunan bu yerin kusuru uzaklığı ve ev sahibine de bir külfet olmasıydı. Yeşilköy'e gidip dönmek, orada geçirilen zaman kadar sürer. Halit Ziya'nın edebiyat muhabbeti, misafirlerini ağırlamak masrafına galebe etmiş, fakat o, ev sahibi sıfatıyla, gelenlere birer çay verilmesine lüzum görmeden, onlara bir nevi kurabiye ikram etmekle halletmişti. O zamanlarda Edebiyat-ı Cedîde eskimiş, sönmüş, bir hatıraya inkılap etmişti. Gelenler arasında, kendisinden başka, belki ancak bir iki Edebiyat-ı Cedîde şairi vardı, diğerleri hep o devrin sonrası yazarlardı.

Ben diyebilirim ki, üstat Halit Ziya'ya, bana karşı yaptığı baba dostu hareketleri için, ancak müteşekkir duygularım ve hatıralarım vardır. *Varlık*'ta çıkan bazı yazılarımla birlikte, "Köşkler" parçası için bir medih yazısı yazmış ve sonra bunu *Sanata Dair* kitabına almıştı. İlk kitabım olan *Fahim Bey ve Biz* için, iki uzun makale ile onu, romanımızın bir terakki merhalesi addettiğini yazmıştı.*

* Daha önce Celal Sahir bölümünde de işaret ettiğimiz gibi, Hisar'ın *Varlık* dergisinde yayınlanan yazılarının, aynı şekilde romancı Halit Ziya tarafından da çok beğenildiği ve takdir gördüğü anlaşılıyor. Hisar'ın ilgili dönem yazıları, hemen bütünüyle *Boğaziçi Yalıları*, *Geçmiş Zaman Köşkleri*, YKY için yayına hazırladığımız *Türk Müzeciliği*, *Geçmiş Zaman Edepleri*, *Kitaplar ve Muharrirler II / Edebiyat Üzerine Makaleler*'de toplanmış bulunmaktadır. Bunlardan ayrı olarak, yayını için çalıştığımız "Balkan Şehirleri"ni teşkil eden seyahat notları da gene bu sıralarda kaleme alınmışlardır. Halit Ziya'nın sözünü ettiği ve bu vesile ile Hisar'ın sanatı ve üslubu hakkında önemli tespitlerde bulunduğu "Köşkler" yazısı, 15 Mayıs 1934'te *Varlık* dergisinde çıkmıştır. (c. 1, nr. 16, s. 290-295). İlgili yazı daha sonra *Geçmiş Zaman Köşkleri*'ne de alınmıştır. Halit Ziya, Hisar'ın 1941'de yayınlanan *Fahim Bey ve Biz* romanı için de kayıtsız kalmamış, dönemin *Son Posta* gazetesinde yazdığı

Roman tabii, büsbütün hususi bi âlemdir. Romancı, kitabını yazmaya başlayınca, bahsettiği adam artık tabii, kendisi sayılmaz. Bahsettiği akrabaları ve dostları, tabii, artık kendisinin babası, eniştesi ve sairesi telakki edilmez. Kitap onun şahsi hatıraları değil, bir romanıdır. Romanın eşhasıyla hayat insanları arasındaki bir suale cevaben bir mektup yazmak, belki kendisini yormuş olacağını düşündüğümden bunu mahzurlu görerek, bütün bunları görüşmelerimizde anlatabilmeyi tercih etmiştim. Fakat bunun vaktini ve fırsatını bulamadım.

O zamanlarda verilmek istenen bir roman mükâfatı için, rey verecek olanlar Ankara'ya davet edilince Halit Ziya da gelmişti. Ancak daha yeni basılmış olan ve münekkitlerin en çoğuna yollamamış bulunduğum bu ilk kitabım olan romanımın intihap olunabileceğine ihtimal vermemiştim. Kendisi ise, vaktiyle benim kitaplarından bahsetmemiş olduğuma bakmayarak, romanımın intihabı lehinde çalışmıştı. Bütün bunlar için kendisine kâfi derecede teşekkürlerimi, beceriksizlikle, iyice söyleyememiş olduğuma mahçubum.

Halit Ziya'nın ellinci yazı yılını kutlamak için bir jübile yapılacaktı. O zaman cidden elli yıldan fazla bir yazı hayatı vardı. Kitapları Edebiyat-ı Cedîde zamanından evvel başlamıştı, sonra, devam ediyordu. Bir milletin en büyük tarafı hafızası olmalıdır. Hafızası iyi olmayan bir edebiyat, bir milli edebiyat tesis etmiş sayılamaz. Bozulan milli teşekküller, milliyetlerini tehlikeye düşürmüş olur. Halit Ziya'nın ismi, tereddütsüz olarak dil, edebiyat, roman, hikâye anlayışı yüzünden ettiği hizmetler, yerlerini kazanmışlardı. O yalnız kitaplarıyla değil, zamanına tesirleri itibariyle de bir üstat sıfatına layıktı. Törene bütün matbuat erkânı iştirak edebileceklerdi.

O zamanlarda, her nedense, aleyhinde bazı yazılar da çıkmıştı. Bu zamanlarda, kendisine yapılacak muhabbetli bir tezahürden memnun olacaktı. Ben, Ankara'da bulunduğumdan, bu törende bulunamadım. Birkaç ahababın dediklerine göre, o kendi hakkında yapılan bu jübileden pek mütehassis olmuştu. Ancak,

iki yazı ile eseri, Türk romanının zirvelerinden addetmiştir. Bkz.: *Son Posta*, 14 Eylül 1941 ve 17 Eylül 1941. Uşaklıgil'in bu yazıları *Sanata Dair* (3. cilt) adlı eserine de dahil edilmiştir. Bkz.: Maarif Basımevi, İstanbul 1955, s. 208-216. [Haz.N.]

toplantı, bazı noksanları ve kusurları yüzünden hayli hazin bir şey olmuş. Evvela, böyle bir içtimain bir reisi bulunması lazım gelirken, bu içtimada kürsüye çıkan hatipler müstakil telakki edilebilirdi. Halit Ziya'nın kitapları hakkındaki konferans pek uzun sürmüş. Romanlarının kusurları birer birer sayılıyormuş. Yapılan bu tenkitler doğru addedilse bile, tören gecesinde bunlar yersiz ve sırasız sayılmış. Kürsüye çıkan bir Edebiyat-ı Cedîde şairi, her nedense, daha evvel sıralanmamış not kâğıtlarını, halkın önünde, uzun uzun sıraladıktan sonra da, beklenmedik bir kararla, o gün rahatsız olduğunu, ateşi bulunduğunu ve bunun için hatıralarını okuyamayacağını söyleyerek kürsüden inmiş. Halit Ziya'nın hayatına, eserlerine ve tesirlerine ait tabii bir uzunluktaki İzzet Melih'in musahabesi pek muvaffak olmuş. Halit Ziya'nın kendisi de bu içtimayı, yazı hayatının bir mükâfatı telakki ettiğini anlatan, muhabbetli ve güzel bir nutuk söylemiş. Fakat gece saatleri sürdükçe, avdet vasıtalarının müşkilatı yüzünden çıkıp gidenler çoğalmış, öyle ki, çok geç kalan bu tören bitmeden birçokları ondan ayrılmışlar. Bazıları, Halit Ziya'nın tahammül kuvvetine hayran olarak, onun yanında sonuna kadar kalmışlar ve yapılan bu törenden hayli yorulmuş ve üzülmüş olarak dönmüşler.

Daha sonraları ben, Halit Ziya'yı Yeşilköy'deki köşkünde, üst kattaki kitap odasının yanında, galiba daha çok sevdiği sofada yahut, bahçesinde görmüştüm. Kendisinin vaktiyle, Paris gibi, memleketi iyi temsil edeceğini düşündüğü bir yere elçi olarak gönderilmediğine müteessir olduğunu bilirdim. Ancak, kendisinin bazan hayatın ya dününde, yahut fevkinde kalan bir sadeliği vardı ki, bununla şaşmak ve müteessir olmaktan ziyade, biraz bıkmış, bazı hakikatleri duymamış ve görmemiş, yahut anlamamış gibi biraz şaşırılmış görünüyordu. Halbuki onun büyük bir yenileşme kabiliyeti duyuluyordu ki, son zamanlarında bile sönmemiş ve ciddiyetle devam etmekte olduğu duyulurdu. Ancak, bazan, yeni bir istekle hayal sukutuna maruz oluyordu.

Köşkünün bir odasında, 1900 civarından beri birer birer alınmış kıymetli ve bazıları güzel ciltlenmiş, bir hayli Fransızca kitapları vardı. Bilmem hangi bir fikirle, bir aralık bu kitapların kendisine artık yarayamayacağını düşünerek, bunların çoğunu

sattırmayı düşünmüştü. Okuduğumuz bizce kıymetli kitapların bir kısmı ise, kendimizden evvel ölmüş oluyor ve bizim onlara verdiğimiz kıymetler, başkaları için, bazan büsbütün yersiz görünüyor. Bahsettiği kıymetler o kadar mübalağalı tahminlere ulaşıyordu ki, bu hayal sukutunu benden duymasın diye fikrimi söylememiştim. Başkalarından öyle rakamlar duymuş olacaktı ki, artık bundan bir daha bahsetmedi. Bu kitaplar satılmamış ve kendi ölümüne kadar yerlerinde kalmıştı. Edebiyat-ı Cedîde müzesinin bir bütçesi bulunsaydı, bütün bu Fransızca romanların hemen hepsi, Edebiyat-ı Cedîde zamanlarındaki tanınmış yazarların kitapları olmak itibarıyla, bunlar bu yere yakışacaklardı.

Halit Ziya bir tercüme işiyle meşgul olmak istemişti. Bir gazetede, bazı kitapların kimler tarafından tercüme edildiğine dair, kıymetli bulduğu bir listesi vardı. Bu sualin bugünkü yazarları alakadar edeceğini umarak, kimlerin hangi eserleri tercüme etmiş olacaklarına dair beklediği suallerinden hiçbir cevap alamadı.

Kendi bütün kitaplarının, “layetegayyer” dediği baskılarını yaptırmak istiyordu. Her zamanki ciddiyeti ile, birçok kitaplarını sadeleştirmek kararıyla, yeni harflerle bastırttı. Fakat, yazı inkılaplarında, bazı hususi imla şekillerini muhafaza, itina ile tatbik olunamadı.

Bütün bu hayal sukutları üzerine, hayatında daha büyük bir felaketi oldu. Tıpkı, ilk bedbaht küçük çocuklarını, bir kızını ve bir oğlunu kaybeden ve kendileri hakkında şiirler yazan Recaizade Ekrem gibi, o da çocukken bir oğlunu ve bir kızını kaybetmiş ve kendisi de “Kırık Oyuncak” küçük hikâyesiyle *Kırık Hayatlar* romanında onlardan bahisle hikâye etmişti. Bundan sonra, yine yetişmiş olan oğlu Nejat’ı kaybeden Recaizade Ekrem gibi, kendisi de büyük oğlu Vedad’ın hatta mümkün olsa ondan daha feci bir tarzda, intiharıyla ölümü karşısında kaldı. Senelerden evvelce Recaizade Ekrem’in Büyükada’da, kendisine ve Tefvik Fikret’e, *Nejat Ekrem* kitabındaki bazı parçaları okuması faciası tekerrür etmişti. Kendisi de *Bir Acı Hikâye*’sini yazıp neşretti. O da bu felakete tahammül edemiyordu.

Bir gün Yeşilköy’deki köşkünde, kendisini son derece meyyus gördüm. Oğlunun intihar ettiği gün yanında bulunmuş

olan adam da, o zamanlarda köşkünde bulunuyordu. Bu yaşlı adamın felaketi karşısında, yeisini ve ıstırabını acı acı duydum. Bunların, hiçbir teselli ile avunulur şeyler olmadığını görüyordum. Yeşilköy'deki komşusu ve kendisinin nice kitaplarının nashiri olan İbrahim Hilmi Bey'le görüştüğü bir buhran gününde, Baki'nin mısraını tashih ile "Baki kalan bu kubbede bir boş sada imiş!" diye zikretmiş. Diğer bir buhran gününde de ona: "Artık benim zamanım geçti. Vedad beni çağırıyor!.. Ben ona gidiyorum!" demiş olduğunu duydum. Artık kendisi de, hatıratındaki tesirli bir sahifesinde, karanlık bir gecede, Tevfik Fikret'in ölümü tercih ettiğini anlattığı ruh haletine düşmüştü. Kendisi, her zaman ciddi bir faaliyet hayatı geçirmiş, son zamanlarında her duygusunun değişmiş olduğunu duyuyor; artık ona geçen zamanlar tahammül edilmez bir azap; uyumak bir korkulu rüya; uyanmak abes bir külfet; hayat nafile bir zahmet geliyordu. Görülüyor ki, muvakkat bir kuvvet olan hayat artık sönerken, aslındaki boşluğa ermek istiyor ve ölümü bir korku değil, bir kurtuluş olarak duyuyordu.

Türk Yurdu, Eylül 1956, nr. 260, s. 207-212

Geçmiş Zaman Edipleri

Mehmet Rauf

Tevfik Fikret, kayınbabası Mustafa Bey'in Rumelihisarı iskelesi yanındaki yalısında oturduğu zamanlar, İstanbul'dan akşam vapuruyla dönüşlerinde, yürümek ihtiyacıyla olacak ki bazan Bebek iskelesinden çıkar ve Hisar'a yaya olarak gelirdi. Vapur önümüzden geçeli bir hayli zaman sonra, yalının arka tarafındaki pence-relerinden bakınca, Fikret'in yanında bir başkasıyla geçtiklerini görürdüm. O, bazan bir bahriye zabiti üniforması, bazan bir sivil elbisesi giymiş olurdu. Onun Mehmet Rauf olduğunu öğrenmiş ve bir zaman sonra da, Fikret vasıtasıyla, kendisiyle tanışmıştım.

Mehmet Rauf, tıknaz ve hayli kısa boylu, beyaz tenli, kırmızımtırak yüzlü, sarı saçlı, sarı bıyıklı, miyop, açık renk elbiseli, yüksek yakalıklı, kalın camlı gözlüklerinin arkasından bulanık bakışlı, hiç sesi duyulmayan, genç, ufak tefek bir insandı. Hemen biraz mahçubiyetten kızaran bir adam ki, hüviyeti biraz silik kalır ve, gördüğümüz muhtelif fotoğraflarında da müphem kalırdı. O, Fikret'in yanında az söyler, bazan ne söylediği pek duyulmaz, bazan iyi duyulsa da, iyi anlaşılmazdı. Edebiyat-ı Cedîde arkadaşları, onun söylediklerini bazan çocukça bulurlar ve sözlerine gülerlermiş. Pek kısa boylu olan Rauf'un bir hususiyeti vardı. O bazan biraz cüce tesiri yaparmış.

Mehmet Rauf fakir bir ailenin çocuğu imiş. Mektebi Bahriye'den hemen hemen, kendi kendisine yettiği söylenirdi. İngilizce okumuş ama Fransızca'yı kendiliğinden, okuya okuya öğrenmiş. İlk roman ve hikâyelerini İzmir'de bulunan Halit Ziya'ya göndererek, onun vasıtasıyla, oradaki gazetelerde neşrettirmiş.

Servet-i Fünûn'a girince, Fikret de, mecmua arkadaşlarının yazılarıyla pek meşgul olur, tefrika edilen *Eylül*'ü dikkatle okur, ve uzun uzun tashih edermiş.

Mehmet Rauf'un Fikret'le bir sıhriyeti vardı. Onun halası, yahut halasının kızı olan Serinet Hanım'la evlenmişti. Fakat Fikret bana, Rauf "halamın" yahut "halamın kızının kocasıdır" demez, "akrabamdan bir hanımla evlidir" derdi. Bu izdivaç pek hayırlı olmamış ve onlar galiba az zamanda ayrılmışlardı. Bu yüzden Fikret, Mehmet Rauf'a darılmış ve onu uzun müddet affetmemişti. Hatta, sonra, affetmiş olduğunu da bilmiyorum.

İşte *Eylül* kitap halinde basılmasından az zaman sonra, böylece araları açılınca, matbuat dedikoduları arasında bir tanesi, ta bizim Galatasaray'a kadar duyulmuştu. Fikret'in Mehmet Rauf'a, halasından ayrılması yüzünden infialli varken, bu dargınlığını *Eylül* romanı ile tefsir etmek uydurma bir şeydir. Romanda bulunan koca, hayatta bulunan koca değildir. Romanı karıştırmak, vakayı tamamıyla tahrif etmek oluyor. Bir edebiyat vakası duyurmak için, bir hayata iftira edilmiş olunuyor.

Mehmet Rauf da büyük bir yazı hevesi, bir hikâye ve roman duyurmak ihtiyacıyla doğmuş bir yazıcıdır. Fikret'in onun yazılarına, büyük bir kıymet verdiği görülüyor. Halit Ziya aynı his ile kanaati taşıyor. Bütün hatıratında ona, birçok yer ayırmaktadır. Hüseyin Cahit de bu eski arkadaşını, aynı ehemmiyetle telakki ettiği görülüyor. Ancak zamanın Edebiyat-ı Cedîde muharrirleri arasında, Süleyman Nazif ve Ahmet Hikmet gibi bazıları, yazılarında ona hayran olmaktan ziyade, kendisine muarız görünmüşlerdi.

Mehmet Rauf, Edebiyat-ı Cedîde yazıcısı olarak, "Sanat için sanat" nazariyesine inandığı zamanlardaki iki kitabı, *Eylül* romanıyla *Siyah İnciler* mensureleri pek beğenilmişti. Yine kendisinin "Mahalleye Mevkuf", "Küçük Remzi" gibi güzel bazı küçük hikâyeleri vardı ki bunlar ve *Servet-i Fünûn*'daki sanat ve edebiyata dair bazı yazıları kıymetliydi. Fakat bu hikâyeler, bu yazılar iyice toplanamamış ve kıymetsiz parçalarla karışmıştır. Bundan sonraki kitaplarını ise ciddiye almak imkânı kalmamıştı.

Halit Ziya, hatıratında Mehmet Rauf'u zavallı ve bundan dolayı sevimli görüyorsa da, sonraki şahsi hatıralarımda onu

sevimli değil, yalnız acınacak kadar zavallı gördüm. Ona dair hatırladıklarımın hepsi de, onun mahrum, mahzun ve perişan olan hatıralarıdır.

Mehmet Rauf'un ömrü, hep buhranlı aşk maceralarıyla sıralanmıştı. O, bir kadına âşık olmasını, biraz safdilane bir hisle, biraz da sefahat telakki eder, böylece yeni bir kadını fazlasıyla sevmesini, hayat için büyük bir buhran addederdi. Böylece, ikidebir, âşık olduğu kadınlardan dostlarına bahsettikçe, bu sözlerinde onların kıymetleri artar, gittikçe daha genç, gittikçe daha güzel, gittikçe daha akıllı, gittikçe daha kibar olurlarmış. Hatta gariptir, onların kocaları bile, gittikçe daha zengin ve rütbeleri de daha yükselmiş olurlarmış. Nasıl ki Tarabya'da yatan bir İtalyan gemisindeki kadın, kendi ilk âşık olduğu zaman, vapurdaki çarkçının karısı imiş. Fakat dostları duymuşlar ki, o âşkından bahsettikçe, bu kadının mevkii de yükselmiş, nihayet bir zabıt karısı olmuş!..

Bir defa da, Büyükada'da âşık olduğu kadınla münasebetleri, yahut münasebetsizlikleri yüzünden Mehmet Rauf, intihar etmek kararıyla dostlarına ayrı ayrı birer veda mektubu göndermiş ve, bu yüzden herkesin diline düşmüştü. Bu, daha, Meşrutiyet'ten evvelki zamanlardı. O vakitki cemiyetimizde büyük bir tesanüt duygusu vardı. Bir yazarın intihar etmek istemesi, niceleri alakadar etmişti.

Bu günün birinde, Halit Ziya'nın Rejî'deki küçük odasına, her zaman tutumlu olan Hüseyin Cahit büyük bir buhran içinde görünerek gelmiş, bir köşeye oturup hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başlamış. Kendisine, ölmek kararını yazmış olan Mehmet Rauf, muhtemeldir ki o esnada, ya ölmüş bulunuyor, ya şimdi ölüyordu. Yarabbi!.. Ne yapmalıydı ki onun Büyükada'daki küçük evine, derhal yetişilebilmeliydi! Çünkü o saatte pencereler kapanmış, mangalın kömürü çoktandır tütmeye başlamış olacaktı. Biraz daha geç kalınsa, zavallıyı kurtarmak imkânı olmayacaktı. O vakitlerde telefon yoktu. Peki ama, telgraf vardı!.. Büyükada'daki resmi makamlara telgraf çekmek neden hatıra gelmemişti? İstipdat idaresinde Mehmet Rauf, belki, intihar etmek isterken bile, polis karakolundan korkmuş olabilecektir. Polislere telgraf gönderilse, onun belki bu intihar etmek korkusunu bile kaçırmış olabilecekti. Neden dolayı oraya bir telgraf çekilmediğini bilemiyorum. Bu ha-

diseyi bana Halit Ziya anlatmıştı. Ben de, “Bu düşüncesizlik neden oldu?” diye sormadım. O sırada adalara giden bir vapur bulunmuş. İskeleden halecanla, koşa koşa, belki en son dakikalarda yetişebilmişler. Kapıyı zorlayarak içeri girmişler. Camları açmış, kömür mangalını kaldırmışlar. Yüzü yemyeşil, gözleri kapanmış Mehmet Rauf’u, odadan ölü gibi çıkarmışlar ve kendisini Doktor Celal Muhtar’ın tedavisine bırakmışlar! Mehmet Rauf’un intihar macerası, aralarında nice günlerle konuşulmuş.

Meşrutiyet’ten az zaman sonra gördüğümüz Edebiyat-ı Cedîde azaları, hemen hepsi birer hatırlı mevki sahibiydiler: Tevfik Fikret, Aşyan’da, Robert Kolej hocası ve hürriyet şairiydi. Hüseyin Cahit, bir İttihat ve Terakki mücahidi ve bir matbuat lideriydi. Halit Ziya Mabeyn-i Hümayun başkâtibiydi. Cenab Şehabeddin, Karantina Hudut ve Sevahil-i Sıhhiye idaresindeydi. Ahmet Hikmet, İstanbul’da kaldıkça hoca, İstanbul’dan harice gidince, konsolostu.

Mehmet Rauf ise, yalnız birtakım yazılar yazan bir edebiyatçı, sadece birtakım neşriyat ile meşgul bir yazardı. Bir yazar, eğer bir ticaret müessesesinin yazı işlerine bağlanır gibi, gündelik gazeteye kapılanmaz ve onun her günkü yazısından bir maaş alır gibi, bir ekmek parası kazanmazsa durumu bir hayli güç olur. Mehmet Rauf her türlü yazı işlerinin hepsiyle uğraşırdı. Bütün ömrü iki kutup arasında çabalıyordu: Biri, edebi yazılar neşretmek ve edip şöhretini yükseltmek; diğeri de, bu yazılar ve bu işlerle hayatını koruyan parayı kazanmak!.. Fakat bütün bu gayretlerine ve zahmetlerine rağmen, bu iki gayenin hiçbirine ulaşamıyor, bunlardan hayal ettiği hayırlı neticelere varamıyor, ne istediği büyük edebi şöhretini, ne de hayat parasını tamamıyla kazanamıyordu.

Mehmet Rauf, gazetecilik yapıyor, gazetelere makaleler, telif yahut mütercem roman tefrikaları veriyor, mecmuacılık yapıyor, daha ziyade *Mehasin*, *Süs*, *Nevsal*, *Hikâye Külliyyatı* mecmuaları gibi, kadın mecmuası yahut magazin neşrediyordu. Tiyatro muharrirliği yapıyor, Halit Ziya’nın *Ferdi ve Şürekâsı* romanından alınan piyes gibi adaptasyonlar yapıyor, piyesler yazıyordu.

O, kim bilir, bu eserlerinin kaçıyla ne büyük ümitlere kapılmış ve ne büyük birer hayal sukutuna düşmüş olacaktır. Her sanatkâr gönlünün, çocuk kalmış nice tarafları vardır. Onun ruhu da, bir çocuk masalı duyar gibi, zamanla, günün birinde şimdilik anlaşıl-

mayan eserlerinin duyulup, kendisine büyük bir şöhret ve hatta bir servet temin edeceğini umarak, kim bilir ne hülyalara kapılmıştır. Refikasının gazetelerde çıkan hatıraları arasında duymuştuk ki, meğer Mehmet Rauf atide, Sarayburnu'nda, bilmem hangi bir havuzun önünde, kendisinin bir heykelinin rezk olunacağını tahayyül ederek, bunun lezzetini şimdiden duymuş. Gündelik hayatını kazanamayan bu yazar yalnız servet değil, aynı zamanda şöhret, hatta, heykelini rezzettiren bir muhabbet umar ve beklermiş.

Halbuki neşrolunan muhtelif kitaplarının zamanla, okundukça, bir hasılat getirebileceği yerde, kendisinin bir yazısında hikâye ettiği gibi, beklenmedik bir iflasa sürüklenmişti. Bu kitaplar, edebiyat meraklılarının alakalarını kazanamıyor, tab'iler onları depolarında muhafaza edemiyor, hepsi okkalarla satılığa çıkarılınca, bunlar, yok fiyatlarla çıkarılmış oluyor; o, kitaplarının her birinden beklediği menfaat, bir yekun teşkil edeceğine, hep birden hiçe inmiş oluyordu. Kendisi mühimce bir hesap bulmayı beklerken, gördüğü bir iflas oluyordu.

Bütün bu yazı ve neşriyat kargaşalıkları arasında ikidebir de hayatının aşk maceraları duyuluyor ve ömrü, bütün bir aşk buhranı hikâyesi sayılıyordu.

Belki on beş sene kadar beraber yaşadığı ikinci refikasından da ayrılmış olduğunu duyduk.

İşte galiba bu işgal ve buhran zamanlarında, Mehmet Rauf'un başına elim bir facia gelerek, kendisinin işleyebileceği en büyük günahı işlemiş, ve bir yazarın başına gelebilecek en büyük felakete uğrayarak, yegâne bir teselli olabilecek yazı şerefini de kaybetmiş oldu. Para bulabilmek için, gizli tutabileceğini sanarak bastırttığı, galiba *Zambak* adlı resimli bir "bahname" yakalanarak kendisi mahkûm oldu. Ve bu yüzden, almakta olduğu gayet cüzi tahsisatı ve askerlikle münasebeti kesildi.*

* Mehmet Rauf'un bahname nitelikli bir eseri olan *Zambak*'ın gerçek adı *Bir Zambakın Hikâyesi*'dir. Üzerinde yazarın adı bulunmayan, bu yüzden başlangıçta Mehmet Rauf tarafından inkâr edilen, fakat yapılan soruşturmalarla neticeyi kabul etmek durumunda kalan yazara dönemin ağırbaşlı dergileri sayfalarını kapatmak durumunda kalmışlardır. Şehabeddin Süleyman'ın kadınlar arasında geçen ilişkileri anlattığı *Çıkmaz Sokak* (1909) piyesinden sonra ortaya çıkan *Zambak* skandalının, Mehmet Rauf için ne güç bir durum yarattığı meydandadır.

Bir hayli zaman sonra, Rauf, üçüncü defa olarak evlenmişti. Galiba bu sonuncu refikasının bir gazete yahut bir dergiye, bir edebiyat anketi dolayısıyla vermiş olduğu cevaplarla öğrenmiştik ki, Mehmet Rauf'un hayatında maruz kaldığı büyük aşk buhranlarının sayısı altıya varmış.

Bu yeni refikası, edebiyat meraklısı bir muallime, pek tecrübesiz ve ümitli bir kadındı. Kocasını ile arasında 25-30 yıl kadar bir yaş farkı var gibi görünüyordu. Mehmet Rauf'un bu sonuncu izdivacı da hiç bahtlı olmamıştı.

Refikasının yazdığı bir mektubuna göre, bir ayın on üçüncü gününde, Rauf, *Son Yıldız* unvanlı romanının bir cümlesinde "perişan" kelimesini yazarken, birden bire, müşterek yıldızları sönmüş ve kendileri perişan olmuşlar. Zavallının eli tutulmuş ve kendisine felç gelmiş. Anlaşıyor ki bu mektubu yazan zavallı da, pek edebiyatperest bir kadınmış. Edebi bir mektubun insanlara, büyük bir tesir edeceğine kani görünüyordu. Çok tesir icra edeceği ümidiyle, Rüşen Eşref'e pek dikkatle ve tam bir Edebiyat-ı Cedîde cümleleriyle yazdığı mektubu, feci hakikate rağmen, insana adeta bir tasannu hissi veriyor, ve ne hazindir ki bütün bu yazdıkları, eğer mümkün olsa, etmek istediği tesirin aksine olarak, samimi ve hakiki bir mektup değil de, bir edebiyat vazifesi sayılabileceğiydi.

Mehmet Rauf, sağ kolunu kullanamaz, yazmak istedikçe refikasına söyler ve o da söylediklerini yazarmış. O, sağ eliyle karısının koluna girerek, beraberce, gazete idarehanelerine gelip gittiği görülüyordu.

O zamanlar Ali Naci'nin neşrettiği *İkdam* gazetesinde, Ahmet Haşim hemen her gün "Bize Göre" başlığıyla fıkralar yazmaktaydı. Bazı günler ben de kendisini görmeye gelirdim. Böyle bir akşam, Mehmet Rauf, kolunda refikasıyla birlikte, gazete idarehanesine geldi. Tefrika olarak David Copperfield'in İngilizceden tercemesini vermek istiyordu.

Ahmet Haşim'in dediklerine göre, bu yeni başlayan hayatla-

Yayınevi veya basıldığı matbaa belirtilmeyen *Bir Zambağın Hikâyesi* (İstanbul 1326/1910, 72 s.) hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Mehmet Törenek, *Hikâye ve Romanları ile Mehmet Rauf*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999; Ali Birinci, "Müstehcenlik Tartışmaları Tarihinde Bir Zambağın Hikâyesi", *Dergâh*, Haziran 1991, nr. 16, s. 18) [Haz.N.]

rını, yazılarıyla tanzim etmek hülyasında imişler. Yeni bir apartmana taşınmışlar. Mehmet Rauf beni, bir kapı aralığında durdurarak, bu romanın tercümesini Ali Naci'ye tavsiye etmemi istedi. Ben de, bu eserin malum olan şöhretini söyleyerek, inşaallah bu tercümesinin de pek muvaffak olabileceğini anlatmaya çalıştım. Ali Naci ise, galiba bu romanın gazetesinde basılmasına taraftar değildi. Kendisi incelikten mahrum bir adam değilse de, Mehmet Rauf'a ve refikasına incelikle muamele etmeye lüzum görmüyor ve sözleriyle adeta tersliyordu. Onlarsa, bu derecesine ihtimal vermemiş oldukları bu istiskale şaşırmışlar gibi, ne diyeceklerini bilemiyorlar ve hayati bir ihtiyat ile, daha tekliflerinin reddini duymamışlar da, hâlâ muvafık bir cevap almalarının imkânı varmış gibi görünmek istiyorlardı. Öyle ki ben de, zayıf bir imkâna koyulmuş gibiydim. Acaba Ali Naci roman tercümesine az para vermek ve onlara, nâmemnun görünerek, bir pazarlık hareketi mi yapmak istiyordu? Fakat Ali Naci'nin kaba saba istiskali, nihayet bu reddi karşısında başka yapılacak bir hareket kalmayınca, meyyus bir halde çıkıp gidişleri benim son derece rikkatime dokundu.

Mehmet Rauf daha şiddetli bir felç darbesiyle yatağa düşerek, hiç çalışıp yazamayacağı görülünce, edebiyat muhipleri hükümete müracaat etmişler. Yakup Kadri ve Ruşen Eşref'in ricası üzerine, hükümet Rauf'a yüz elli liralık bir maaş verilmesine karar vermiş ve bu sayede Mehmet Rauf'un son zamanlarını, üç buçuk sene kadar süren halet-i nez'i içinde, Cerrahpaşa hastanesinde kalabilmesini temin etmiş.

Mehmet Rauf ölünce, birkaç gazetenin havadis olarak verdikleri bu haber, meğer bizim bildiğimiz Rauf'un nice zaman önce ölmüş olduğunu göstermiş oldu. Bu gazetelerde, onun öldüğünden başka hiçbir şey yazılmadı. Cenazesine gitmiş olanlardan hiç bahis olunmadı. İflasından bahsettiği kitaplardan hiçbir şey duyulmadı. Gördük ki Rauf şimdi değil, o Edebiyat-ı Cedîde zamanında ölmüştü. Bu, Edebiyat-ı Cedîde müzesi olan Aşiyân'da Tevfik Fikret'in, daha ihtiyarlamamış olan Halit Ziya'nın ve Cenab Şehabeddin'in resimleri yanında, kendisinin de bir resmi bulunmalıydı. Burası yegâne hatırlanacağı yerdi.

Geçmiş Zaman Edipleri

Nigâr Binti Osman - I

Nigâr Hanım, çocukluğumda ilk gördüğüm şairdi. O zamanlarda kendisine şair Nigâr Binti Osman denilirdi. O, her zaman bana, jabotlu renk renk bluzlarıyla, şiirin üniformasını giymiş ve, yüksek yaşmaklı hotozlarıyla, bir şiir tacını takmış görünürdü. Kullandığı lavantalarda da, şiirin hudutsuz ıtrını duyardım.

Bir eski zaman sandığının kapağı açılınca, içinden bütün bir geçmiş zaman koklanıldığı gibi, ben de, çocukluğum yad edilir edilmez, gönlümün hâlâ aşındıramadığı hatıralarla Boğaziçi yalılarını, Nigâr Hanım'ı, hisar yalısıyla, yaşmaklı beyaz feracesiyle, mavi sulara yüzen kayığıyla canlanmış buluyor ve bu inanılmayacak kadar eski hatıralarımı, ilk zamanların kıvrımlarında gizlenmiş duyuyorum.

Bu çocukluk âleminin tarih öncesi zamanlarında, Nigâr Hanım'ın ihtiyar annesiyle babasını görmüştüm. Annesi ilk defa, yalının bir odasının penceresi önünde, bir kerevet üstünde oturmuş, haber bekleyen bir hali vardı. Uzun boylu, beyaz saçlı, asker elbisesiyle, Büyükada vapur iskelesinde gördüğüm babasının da, bir yere giden bir hali vardı. Sonra, ikinci defasında, yine Büyükada vapur iskelesinde, bir yere gitmek isteyen edasını gördüm ve bunun içindir ki, varlıklarını hâlâ birini bekleyiş ve ötekini bir gidiş hareketiyle hatırlamaktayım.

O zamanlarda, Nigâr Hanım, pek gençliğinde evlenmiş olduğu kocası İhsan Bey'den ayrılmış ve Rumelihisarı'ndaki bu

yalının yarısını kendisinden satın almıştı. Bu yalı, boyanılmamış olduğu için, zamanla kararmış ve üstüne bir siyah entari giymiş bir kadına dönmüştü. Biz de ona o kadar gidip gelirdik ki, kendisine temas ede ede, akrabamızdan biri zannederdik. Yalının diğer yarısına sahip olan da, bu İhsan Bey'in kızkardeşi olan Besime Hanım'dı.

İlkbahar günleri, birer lütuf gibi duyulmaya başlayınca, Nigâr Hanım, Osmanbey'deki kışlık evinden yalısına dönerdi. Mektep tatili olup oğulları da yanma gelince, biz artık bu yakın komşularımızın mevcudiyetleriyle her gün alakalanırdık.

İkinci zamanları, yani ezani dokuz sularında, Boğaziçi yalılarının bütün kayık ve sandalları, hamarat kayıkçıların elleriyle kayıkhanelerinden çıkar, denizde yüzen mahluklar gibi, uzun gezintilerine başlardı.

O zamanlarda nazlı Boğaziçi ahalisinin riayet ettikleri nice tiryakilikleri vardı. Hanımlar, bilhassa gezinti günleri olan cuma ve pazarları, kayık veya sandalla bir kadının yalnız gezinmesi dikkati çeker diye bunu muvafık bulmazlar, mutlaka akraba veya alıhaplarından biriyle beraber bulunmasını lazım sayarlardı. Eski Boğaziçi tarihinde hiçbir gün, bir kayığa veya sandala biri yaşmak ve feraceli, diğeri çarşafli iki kadının beraber oturmalarının tasavvur bile edilmesi gözlere batan bir rezalet görülecekti. Mutlaka ikisinin de ya yaşmak ve feraceli, yahut çarşafli olmaları lazım gelirdi.

Yaşmaklar gerçi, yavaş yavaş moda olmaktan çıkıyorsa da, hâlâ daha yaşlı birçok taraftarları vardı. Bilhassa Mısırlı hanımlar bu ananeye uyuyorlardı. Nigâr Hanım da, cuma ve pazar günleri gezinmek için yaşmak ve feraceyi lüzumlu sayıyordu. Kendisinin gündelik bir tek hamlacılı, bir de cuma ve pazar günleri için, iki çifte kürekli iki kayığı vardı. Bu iki çifte kayığın arkalığında da gök mavi renkli, üstü gümüş sırmalı, ay ve yıldızlarla işlenmiş ve etrafı saçaklı, peluş bir örtüsü vardı ki, kayık gittikçe sulara sürünürdü. Şimdi Nigâr Hanım'ın bir oğlunun evinde; bir duvara asılmış bu örtüyü gördükçe, yadettiği eski akşamlar rikkatime dokunuyor.

Çay saatinden sonra, Nigâr Hanım kayığıyla gezinmeye çıkmak için, ekseriyetle bize uğrardı. İki neslin en büyük farkla-

rı, aralarında geçmiş olan on beş yirmi seneden ibarettir. Nigâr Hanım'a nispetle daha genç olan annem, akşam kayıkla gezinmek için çarşafı daha kolay bulur, o ise her zaman yaşmağı ve ferace giymeyi tabii bulurdu. Bunun için kayığa anneannemle birlikte çıkmayı tercih ederlerdi.

Boğaziçi kayıklarının hemen hepsi de klasik bir yapıda, portakali renkte, kenarları iki çizgili, ekseriya su renginde mavi zıhlıydı. Her akşam hemen aynı saatlerde ve hemen aynı yerlerde gezinilirdi. Öyle ki Boğaziçi'nde yeni bir akşam, geçmiş zamandan kalma eski bir akşama benzer ve bunun için tadı daha çok sevilirdi.

Nigâr Hanım'ın kayığı Rumelihisarı'ndaki yalısından çıkar, geceleri bülbüller içinde çağlayan Baltalimanı'ndan, Emirgân'ın büyük bahçeler içindeki büyük yalıları önünden geçer, Recaizade Ekrem Bey'in yalısını tavaf eder, Kalender'e uğrar, bahçesinde saz varsa önünde bir müddet duraklar, sonra, karşı sahile varır, körfeze yani Kanlıca körfezine ve dereye yani Küçüksu deresine girer, Göksu önünde birkaç defa dolaşır, bazan da Bebek bahçesinin önüne gelir, ve sonra akşam sular kararınca, görmüş ve geçirmiş bir gönülle, yalısına dönerdi.

Bu kayıkla gezinilen bu akşamlar, bazan, Boğaziçililerin tecrübeli gözleri karşısında, tabiatın güzellikleri daha tesirli görülür, adeta ilahi bir manzara alır ve ruhlar, aşkla sevdikleri bir vücut karşısında gibi hayran kalırlardı. Bu harikulade akşamlardan, sevilen gözler üstüne bir nevi sürmeler sürülmüş ve aşkın sırları açıklanmış gibi görünürdü. Çiçek gibi duyulan sular, fazla kokan güller gibi, adeta gönüllere taşan ve dünya güzelliği bir aşk mucizesi halini alır, Boğaziçi'nin ıtrı da gönüllere adeta fazla gelirdi.

Güneş gurup ederken, romantik sular da, yalılarına dönen kayıklar, tarihi eski yelkenliler gibi kıymetli birtakım ganimetler, hülyalar, hatıralar taşır gibi, beklenmedik şekiller alır ve, bizim olmayan birtakım hayaletlere ait birtakım duygular, aşklar, şiirler ve yükler taşıyan mahluklara dönerlerdi.

Hatırlattığım bu eski akşamlardan bilmem kaç yıl daha önce, Arnavutköyü'nde, büyükbabası Musurus Paşa'nın bildiğim yalısında, küçük bir kız, annesinin yanında, bu eski gezin-

tilere birkaç defa iştirak etmiş ve bu küçük kız sonra, Comtesse de Noailles olunca, bu akşamların hatıralarını, canlı bülbül sesleri gibi, bazı mısralarıyla duyurmuştu. Safi şiirin her zaman bir mucize olduğuna eminim. Şairin gönlünde bir iz'an halinde söylediği bu zamanlar, ondan ruhumuza da sirayet etmiş oluyor. Comtesse de Noailles'in bu "Et les soirs turcs avec un caïque orangé.." gibi bazı mısralarında ben hâlâ Boğaziçi akşamlarının âdetlerini, sularını, tatlarını, manzaralarını, manalarını, ve hülasa, bu Türk akşamlarının nefasetini duyuyorum.

Bu daha eski zamanlarda, Comtesse de Noailles'in çocukluğu ve Nigâr Hanım'm da daha gençlik zamanlarında, kendisinin bir de güzellik şöhreti varmış. Macar Osman Paşa'nın kızı olarak bilinen Nigâr Hanım'ın yüzü büyükçe, kemikli, gözleri büyük, siyah, parlak, saçları da gür ve siyahtı. O zamanlarda takdir olunmuş bu yüzün bir hususiyeti kalıyordu.

Nigâr Hanım, bu gençliğinde, neşrettirmiş olduğu *Efsus* unvanlı şiir kitabı, o zamanlarda kadınlar daha hiç kitap bastırmadıkları için, kazandığı şöhret daha büyük olmuştu. *Efsus*'tan sonra da bir iki kitap daha neşretmişti.

Çocukluk zamanlarımda *Neyran* adında neşrettiği küçük bir kitabı, adı Neyyir olan anneme bir dedikasıyla verdiği zaman, ben çocukluk tesiriyle, manalarını pek iyi bilmediğim bu Neyyir ve Neyran kelimeleri arasında bir münasebet tahayyül ederek, sanmıştım ki her şair, fani bir insana ismini verdiği bir kitabıyla, ona bir nevi ebediyet vermiş gibi olur.

Nigâr Hanım, o zamanlarda, şiirlerini *Kadınlara Mahsus Gazete*'de neşrettiriyor, tanıdıklarıyla Fransızca, Almanca görülebiliyor, alafranga musikiyi de seviyor, edebiyattan bahsediyor, resmi de anlıyor ve bütün bunlar o zamanlarda, birer muvaffakiyet diye hanımların dikkatlerini çekiyordu.

O zamanlarda, kadınların çoğunun okumak âdeti yoktu. Okumadıkları bu yazılara, bir nevi riayet göstermeye alıştılar. Onları takdir etmek için okumaya ihtiyaçları yoktu. O zaman çok bahis olunan böyle bir "şöhret-i sehile", Nigâr Hanım'a kâfi geliyordu. Şiirler nakdi bir menfaat temin etmiyor, fakat, küçük olsun, bir şöhret temin ediyordu. O da kendisine verilen bu payeyi duyuyor ve bunu küçümsemiyordu. O, bu küçük *Neyran*

kitabı için, Cenab Şehabeddin'in *Mektep* mecmuasında neşrettiği methiyeyi, birkaç sene sonra, *Aks-i Sada* kitabına dercetmiş ve bu methiye ile, bir nevi şahadetnamesini almış gibi, bununla memnun ve müftehir olmuştu.

Nigâr Hanım'ın bazan bir şiiri değil de, hayat içinde söylediği bir sözü, nüktesi rağbet ve şöhret bulur, bir yalıdan bir yalıya hatta, bir mevsimden bir mevsime naklolduğu duyulurdu.

O zamanlarda, hemen her sene, Boğaziçi'nde bir iki yalı sahibinin ya mühim bir memuriyeti, yahut mühim bir serveti yüzünden büyük bir şöhreti bulunur ve bunun için bu yalıların birinde yapılacak düğün, hemen herkesi işgal ederdi. Öyle ki, bu düğünlerde davetli olan bütün hanımlar, o günkü tuvaletleriyle meşgul olurlar, hatta davetli olmayanlar, görücü olarak gelenler bile aralarında, kimleri görebileceklerini merak ederler, hülasa, bu düğünlerden hemen herkes bahsetmiş olurdu.

Bir sene, bilmem kimlerin düğününde, davetlilerin taktıkları mücevherat o kadar mebzul ve güzel görünmüş ki, adeta herkesin gözlerini kamaştırmış ve Nigâr Hanım: "Her tarafta cevahir kokuyordu" tarzında bir şey söylemiş. Bunu "şair mübalağası" diye beğenenler birbirlerine tekrar etmişler ve böyle mübalağaları anlamayanlar da, anlamamış görünmemek için, daha mübalağalı bir tarzda beğenmişler, öyle ki herkes de Nigâr Hanım'ın sözünden bahsetmiş.

Onun yalnız bazı sözleri değil, bazan bazı tuvaletleri de hanımların dikkat nazarlarını çekerdi. O da elbette pek iyi giyinmiş olmak isterdi. Ancak, belki de her zaman, iktiza ettiği kadar sarfiyatta bulunamazdı. İyi bir giyim, tabii o zamanlarda da, bir hayli masraflı bir işti. Hanımlar arasında geçen bazı münakaşaları duyarak, Nigâr Hanım'ın esvapları, feraceleri, mücevherleri mi, yoksa sözleri, cinasları, nükteleri, şiirleri mi daha rabıtalı ve daha kıymetli olduğunu, ben o zamanlarda, çocukluk yüzünden iyi tefrik edemiyordum ve doğru bir hüküm veremiyordum.

O zamanlarda, bir türlü vakitlerinde alınamayan maaşlarla, hemen herkes gibi, o da, bir hayli parasızlık sıkıntısı çekmiş olmalıydı. Bir de, bir sene yazdığı bir cülûsiyye manzumesi yüzünden, Sultan Hamid idaresi bile yazarlara bazan bir kıymet vermiş olacaktır ki, Nigâr Hanım'ın da "hıdemât-ı kalemiyye

tertibinden“, on beş lira olarak hatırladığım hususi bir aylığı vardı. Bu on beş altın liranın şimdilik kıymeti takriben bin beş yüz lira olduğu gibi, paranın satın alma kabiliyeti o zaman daha yüksek olduğu düşünülünce, vaktiyle, bu maaşı ne ehemmiyetsiz sandığımıza şaşıyorum. Eskiden bize cüzi görünen bu meblağ, herhangi bir yazara böyle bir yazısından dolayı kendisine her ay verilmiş olsa, bundan ne kadar memnun olabilecekti.

Türk Yurdu, Aralık 1956, nr. 263, s. 444-448

Geçmiş Zaman Edipleri

Nigâr Binti Osman - II

Bazan, herkesi alakalandıran bir matbuat haberi olur, bazan da yalnız edebiyat âlemimizin ehemmiyet verdiği bir hadise duyulurdu.

O zamanlarda her nedense, daha doğrusu, bildiğimiz bir sebeple, ikisi de Rumelihisarı'nda oturan Tevfik Fikret'le Nigâr Hanım'ın araları hayli açılmıştı. Çünkü Tevfik Fikret, eskiden *Servet-i Fünûn*'da bastırıldığı bir yazısında, şiir yazar kadınlardan ve şaire Makbule Leman Hanım'dan bahsederken, niçinse Nigâr Hanım'ı zikretmemiş ve, o zamanın telakisine göre, kendisini inkâr etmişti. Nigâr Hanım buna pek gücenmiş olduğundan, şiirlerini *Servet-i Fünûn*'a göndermez de *Kadınlara Mahsus Gazete*'de neşrettirirdi. Bir gün, beklenmedik bir şey oldu. Nigâr Hanım'ın "Üryan Kalb" imzasıyla gönderdiği şiir, ismi anlaşılmayarak mı, nasıl oldu bilemiyorduk, *Servet-i Fünûn*'da basıldı. Saffetî Ziya da bu manzumeyi beğenmiş ve iki mısraını kendi yazısında zikretmişti:

*Havâîlik mi, aşk-ı pür hakikat mi,
Ne anlıyor acaba sevgilim meâlimden?*

Müstear isimle gönderilen bu manzumenin, şairi anlaşılmadan beğenilip *Servet-i Fünûn*'da neşrolunması, Tevfik Fikret'in müşkilpesentliğine hem bir tariz, hem de bir ispat addediliyordu.

Kayıkla gezindiğimiz akşamların bazılarında,yalılara

döndüğümüz sıralarda, ya anneannem bir pencereden Nigâr Hanım’a, yahut biz yalisından geçerken, Nigâr Hanım bize: “Yemekten sonra buluşalım!..” tarzında bir davetle, yeni bir görüşmemiz kararlaştırılmış olurdu. İki yalı arasında *Servet-i Fünûn*’dan başka, bir de –o zamanlarda Samipaşazade Sezai Bey’in bir yazısında “meşhur *Les Annales* mecmuası” diye bahsettiği– haftalık *Les Annales*, bu günler ve gecelerimizin hepsinde bir yer alırdı. Onu okuyamadan yaşayamaz ve uyuyamazdık.

Nihayet, bu nazlı günler ve geceler birer birer geçer, dökülmüş yapraklarıyla sonbahar olur; eylülün ilk haftasında Mektebi Sultani dersleri duyulur, Nigâr Hanım’ın oğulları mektepte gece yatısına giderler; eylül akşamları bizi üşütmeye başlar, kayıkla akşam gezintileri, hele mehtap gecelerinde, rutubet kayıkların döşemelerini ıslatır, bir romatizma gibi vücuda girer ve bir an olurdu ki, bir mevsimin daha geçmiş olduğu duyulurdu. O zaman anneannem sevgili piyanosunda çaldığı havaları değiştirir ve daha daussısalı bir şarkıya geçerdi:

*Sislendi heva, tarh-ı çemenzarı nem aldı
Bülbül yuvadan uçtu gülistanı gam aldı.*

Nigâr Hanım da, göç zamanının yaklaştığından, artık önümüzdeki hafta içinde yalisından ayrılacağından bahsetmeye koyulurdu. Göçten bir gün evvel, kıymetli komşumuzu bir akşam yemeğine beklerdik. Bu, senenin veda toplantısı olurdu. Nigâr Hanım’ın sözlerini dinlerdik. O, bu sohbetlerde, garbın şiir, tiyatro, roman, musiki ve hatta resim üstatlarının en meşhur olanlarını kanaatla zikretmiş olurdu. Zaten bütün bu isimler, hep birlikte, bir düzineyi pek geçmezdi. Nigâr Hanım’ın büyük üstatlara olan itimadını biz de tasvip ve söylediklerini takdir ederdik. Onun her sözünde kibar kelimesi bir nakarat gibi duyulurdu. Gerçi kendisi bu kelimeyi bütün manalarıyla tefsir ettiğinden, onu ibzal ile kullanmakta belki mazurdu. Ancak, insanın aklına bir sual geliyordu: Fikir, şiir, roman, tiyatro, musiki ve resim üstatlarının en kuvvetli şahsiyetlerinin hepsi de, kibar kelimesiyle tavsif edilebilir miydi? Nigâr Hanım’ın kendisi bir kibarlık meraklısı sayılmalı değil miydi? O gece, onunla ayrılır-

ken, komşusuz bulunacağımız kış aylarında, biraz yalnız kalacağımızı duyardık.

Nigâr Hanım'ın, Osmanbey bahçesinden Şişli'ye giderken, sağ kısmının tarafında ve karşısına isabet eden yolda, daracık ve yüksek olduğu için bir sefertasına benzettiğimiz kârgir bir evi vardı. Sokak kapısından içeri girilince, sağ tarafta küçük bir selamlık odası, dar merdivenden çıkılınca da büyükçe bir salon bulunurdu. Burada, birçok tanınmış adamların imzalı, dedikash resimleri görünürdü. Bunlar arasında Pierre Loti'nin bahriyeli üniformasıyla da, sivil kıyafetiyle de fotoğrafları vardı. O eski zamanlarda, üstatlar daha ziyade şahsiyet ve tesir sahibi idiler. Her biri de kanaatı, üslubu, şiiri ve felsefesiyle kendi sesini duyurmuş olurdu. Dalgın gözlü Pierre Loti'nin resmini görür görmez, daussılalı bir musiki diyarına daldardık.

O zamanlarda, İtalya kiralı bulunan Victor Emmanuel III vaktiyle, veliaht bulunurken, İstanbul'a gelince ilk defa bir Türk hanımıyla tanışmak istemiş ve İtalyan sefiri Baron Blane'ın Macar Osman Paşa ile tanışmasından istifade edilerek, o zaman daha bir genç kız olan Nigâr Hanım'la görüştürülmüş. Ve bunun bir hatırası olarak kendisine imzalı, büyük bir resmini, bir de İtalyan nişanını hediye etmiş. Bunlar salonun birer köşesinde görünürdü.

Annelerimin bana dediklerine göre, Nigâr Hanım'ın annesi pek sofı bir eski zaman kadını imiş. Buna rağmen Nigâr Hanım, belki babasının bir mühtedi oluşu yüzünden, o zamana nisbetle daha serbest bir terbiye ile yetişmişti. Fransızcayı da, Almancayı da iyi bilirdi. O zamanlarda her akşam çalgı duyulan Osmanbey bahçesinin civarı bile, biraz daha Avrupai bir mahalle sayılırdı. Nigâr Hanım'ın salonunda bazı yerli ve ecnebi, kadın ve erkek ahbabları bazan buluşup görüşebilirlerdi. Nihayet Meşrutiyet'in ilanından sonra, şehrimizin tanınmış diğer birkaç ailesi gibi, Nigâr Hanım da bu evinde ve salı günleri erkek ve kadın, Türk ve ecnebi misafirlerini birlikte kabul etmeyi âdet etmişti. Hürriyetin bu ilk zamanlarında, bu toplantılara o kadar büyük bir ehemmiyet atfederdik ki, bu safvetli zamanları hatırladıkça, bunları biraz çocukça buluyorum.

Vaktiyle duymuştım ki, Nigâr Hanım'ın ilk neşrolunan

manzumesi, erkek kardeşinin feci bir kaza yüzünden ölümüne yazmış olduğu bir mersiye olmuş. Kendi ölümünün de iki üç haftadan önce, hastalığının başladığını daha bilmediği ve meydana çıkması lazımgelen devir içinde aynı hastalıktan ölen tanınmış muharrir M. Rauf Bey'e bir mersiye yazmış. Hastalığında, bunun sonuncu şiiri olacağını da kendisi anlamış. Tedavi için yatırıldığı ve orada öldüğü Etfal hastahanesinde, kendisini ziyarete gelen tanıdığımız muharrir Raif Necdet'le görüşerek vedalaşmışken onu, hastahane hademesiyle, tekrar yanma çağırtmış ve, zihni ölümün pençesinde yorulmaya başlayan şairin son düşüncelerinden biri, yine yazısına ait olmuş, ona: "Raif Necdet Bey, bilin ki M. Rauf Bey için yazmış olduğum mersiye, benim son yazdığım şiirim olacaktır" demiş. Ve filhakika böyle olmuştu. Zavallı Nigâr Hanım'ın yazmış ve neşretmiş bulunduğu bütün manzumeler bu iki mersiye arasında yer almış oluyor.

Ölüm haberini duyunca, bu felaketi annelerime nasıl duyurabileceğime karar veremiyordum. Onlarsa benden evvel öğrenmişler!.. Zira, o zamanki başka bir komşumuz olan Posta Umum Müdürü Fahri Bey'in yalısından, meğer her gün telefonla haber alırlarmış. Gelen son haberlerde ise, artık hayatı hakkında hiçbir ümit imkânı kalmamış.

Nigâr Hanım'ın ölümünden birkaç yıl sonrasıydı. Öteki günlerimden bir farkı olmayacağını sandığım bir sabah, işlerimle uğraşmak için evden çıkmıştım. Hiçbir duygu bana, hiçbir şey duyurmamıştı. Halbuki ayrıldığım o sabah, benim için meş'um bir gün olacaktı. Evimi sonuncu defa olarak terk edecek ve, avdet için gelince, onun yerinde son yangın küllerinin uçtuğunu görecektim.

Meğer Nigâr Hanım'ın yalısında bir tamir varmış. Çatıda çalışan ustaların yanında yangın çıkmış. Aralarında yangın duvarları bulunmayan ahşap yalıların kaplamaları çıra gibi tutuşmuşlar. Yan yana beş yalı beraber yanmış.

Yalının yerinde bir yığın enkaz görünce, onun yalnız madde-ten mevcudiyetini değil, manen de öldüğünü; ölen canlı şeylerin tekrar canlanmadığını; bir binanın yıkılması yahut yanması, yani yok olması, tıpkı yaşayan bir vücudun ölümü kuvvetinde görüldüğünü; her şeyin tam manasıyla yanmış olduğunu anladım.

Şimdi, Şişli'deki eski evinin bulunduğu yol, Şair Nigâr So-
kağı ismini taşıyor. Türk edebiyatı tarihi biraz mufassal olarak
yazılınca, elbette Nigâr Binti Osman'dan birkaç satırla olsun
bahsolunacak ve belki de, Türk şairlerinin ebedi bir mezaristanı
olacak bir antoloji içinde, birkaç mısra zikrolunacaktır.

Umumi Harp'ten bir yıl önce, İstanbul'a sonuncu seyahat-
inde gelen Pierre Loti *Suprêmes visions d'Orient* unvanlı kitabın-
da, şiirinden hiç bahsetmediği Nigâr Hanım'dan, kendisine son
selamını vermek için, yalısının bir penceresindeki kafes altın-
dan, elini sallayan mor elbiseli bir hanım diye bahsediyor. Nigâr
Hanım'ın, kolundaki mor elbisesinin rengiyle görüldüğü bir iki
dakika, kendisi için bütün hayatında, şiirlerine tahsis etmiş ol-
duğu saatlerin yekunu nispetinde bir kıymetleri olacaktır. Zira
insanların hafızası pek kaprislidir. İhtimal ki Nigâr Hanım'ın
bütün hayatında beğenmiş ve tanımış olduğu tek mil kumaşla-
rın renkleri edebiyen uçmuş ve unutulmuş olacaktır. Fakat belki
de Nigâr Hanım'dan, insanların hafızasında en son kalacak olan
hatıra, Pierre Loti'nin bir sahifesinde olduğu gibi, eski bir Boğa-
ziçi akşamının birinde, veda için, yalısının kafesi altından elini
sallayan mor esvaplı bir hanımın yadı olabilecektir.

Türk Yurdu, Ocak 1957, nr. 264, s. 530-534

Geçmiş Zaman Edipleri

Ahmet Hikmet - I

Ben, Ahmet Hikmet'i, Mektebi Sultani'de, kitabet hocamız bulunduğu zamanda tanıdım. Kendisi zayıf, uzun boylu, solgun benizli, iri gözlü, itinalı giyimli idi. Şakaklarındaki saçlar biraz beyazlaşmış olduğu gibi biraz da dökülmüş olduğundan, şakaklarının biraz açık görünmesi bir hususiyet oluyordu. Sesi ve telaffuzuyla, her nedense, İstanbullu olduğuydu. Onu görüp duyanın, bu hususta hiçbir tereddüdü kalmıyordu. Sözlerini acele acele söylerken, ellerinin ve kollarının süratli hareketleriyle onlara iştirak eder gibi görünür, duygularının şiddet derecesi de, elleriyle kollarının süratleriyle ölçülmüş olabiliyordu.

Ahmet Hikmet, ders verdiği günler, bazan neşeli, şakrak, bazan ise durgun, dalgın görünürdü. Hâlâ hatırlarım ki o yorğun, bedbin görüldüğü günler, maneviyatıma tesir etmiş olur ve ben de onu istemeden, taklit eder gibi, biraz da o zamanın meşhur tabiriyle "dekadan" olduğumu duyardım.

O zamanlarda, hocalarımız arasında sesiyle, sözleriyle, hatta manzarasıyla bize en çok tesir eden Tevfik Fikret'ti. Onu üstat addettiğimizden, diğerleri arasında onu bir istisna telakki ederdik. Fakat hayatımda bir hocalığın, bir insana tahammül edilmeyecek kadar ağır bir mesuliyet yüklediğini, zira genç muhayyileler karşısında bir nevi kahraman rolü oynadığını duydum. Bahsettiğim bu tesiri, hocalar arasında, bana en çok düşündüren Ahmet Hikmet olmuştu.

O zamanlarda, Beyoğlu'ndaki kitapçı dükkânlarında, küçük kıtada, mavi kaplı, kalın bir güzel kâğıda, incecik harflerle basılmış ve resimlerle süslenmiş, lüks baskısı kadar güzel bir eser görmüştüm. Şeklinin güzelliği için almış olduğum bu kitap J. H. Rosny kardeşlerin müştereken, yahut sadece büyük kardeş Rosny'nin "Elem d'Asie" isimli bir hikâyesiydi. İnsanların tarihten evvelki zamanlarında yaşayan bir adam, bir kadın görüyor, onlar bir Adem ve bir Havva gibi buluşup sevişiyorlar. Bu muhit içinde onların hikâyesi bir masal oluyordu.

Ahmet Hikmet'in *Haristan ve Gülistan* hikâyesi Edebiyat-ı Cedîde Kütüphanesi'nin dokuzuncu kitabı olarak neşrolunmadan evvel *Servet-i Fînûn*'da basılan bu hikâyeyi okuyanlar, Rosny'lerin masalını duymuş oluyorlardı. Ahmet Hikmet, onun tesiri altında, tam bir tercümesini değilse, bir nevi adaptasyonunu yapmış oluyordu. Fakat bunu söylemediğinden, bu küçük kitabın bizim gözlerimize görünmemiş olmasını kim bilir ne kadar isterdi. İstanbul'a ancak birkaç tanesi gelmiş olan bu küçük kitaptan birini, tesadüfen ben almışım ve bir tanesini de tesadüfen Halit Ziya Bey almış.

Senelerden sonra, kendisinden duymuştum ki, Ahmet Hikmet'in bulunduğu bir odaya girer girmez, onun bir masa üstünde duran mavi renkli küçük kitabı teşhis etmiş ve, üstelik, tabii olmayan bir telaşla bu kitabı kâğıtlar ve diğer kitaplar arasına karıştırarak saklamak istediğini görmüş ve, nafîle mahcup olmasın diye, görmemezliğe gelmiş. Edebiyat-ı Cedîde zamanının yazarları arasında öyle kuvvetli bir tesanüt vardı ki, yine birçok seneler daha sonra, Hüseyin Cahit'in *Edebi Hatıralar*'ını okuyunca öğrendim ki bu mavi kaplı küçük kitap, İstanbul'da tahminin fevkinde gözlere çarpmış, onu kendisi yahut Mehmet Rauf da yine tesadüfen görüp almışlar. Hüseyin Cahit bu adaptasyondan Edebiyat-ı Cedîde'nin bir intihali diye bahis olunması için: "Mehmet Rauf ile bunun farkına vardığımız vakit, işi bir aile sırrı kadar gizli tuttuk" diyor.

Ahmet Hikmet Galatasaray'daki kitabet derslerinde, talebesine "takrir" ettiği, yani kendisinin notlarından okuduğu ve bizim de ders defterlerimize yazdığımız metinlere "usûlü tahrir" diyordu. Sonradan öğrenmiştik ki, Antoine Albalat'ın

L'art d'écrire enseigné en vingt leçons adlı kitabının metniydi. O zamanlarda Antoine Albalat, bu mektep kitapları tarzında iki üç kitap daha neşretmişti. Sonraları Ahmet Haşim'in hayran kaldığı Remy de Gourmont ise, bu kitaplarla pek ziyade alay ederdi. Fakat bilirdik ki onun bu kadar itiraz ettiği bu ders kitaplarının hiçbir ciddi kıymeti yok değildi. Öğrenmiştik ki Fransız Akademisi'nin yine kitaplara mükâfat dağıttığı bir sene, bir mükâfatını ikiye bölerek yarısını bu ezeli rakiplerden biri olan Rémy de Gourmont'a, diğer yarısını öteki rakip olan Antoine Albalat'a vermişlerdi. Hülasa demek istiyorum ki, Galatasaray Mektebi'nde kitabet derslerinde Ahmet Hikmet'in Antoine Albalat'dan naklettiği fikirlerin çoğu, aşağı yukarı yerli yerlerindeydi ve küçük kitabı da, hiç de adi sayılamayacak bir ders kitabıydı. O, zikredilecek misalleri de Türkçe karşılıklarını bularak, imtihan ederek, vecizeler, mısralar, kıtalar ve şiirlerle ikmal etmiş oluyordu.

Ahmet Hikmet, bir gün, bu “usulü tahrir” derslerinden birini takrir ederken, tabii hatırlayamadığım o zamanki kelimeler ve cümlelerle, aşağı yukarı şu düşüncüyü anlatmak istemiş: Muayyen bir fikir telkin etmek ve bir iddiayı ispat etmek gayesiyle yazılan bir manzume, ekseriyle, şiir bakımından kıymetli ve güzel olamaz. Zira o manzume ancak kendine has bir serbesti ve azadlikle yazılarak, dar bir mantık kaidesi ve çerçevelerini adamakallı aşmalıdır ki, tam bir şiir addolunabilsin. İşte o gün Ahmet Hikmet'in talebelerinin en çoğu, bu fikrin kıymetini takdir etmemiş olmaları, hatta, birçoklarının bunun manasını iyice kavrayamamış olmaları muhtemeldir. Bunların arasında ancak bir tanesi, o zamana kadar düşünmemiş bulunduğu bu kanaatin hazzıyla, duyar duymaz, dünyanın en mühim bir hakikatine ermiş gibi, adeta gözleri yaşarmış, adeta şuurunda bir ihtilal olmuş ve kendisini adeta yeni bir dinin müridi kesildiğini düşünmüş. Ahmet Haşim işte bunları duyar duymaz, yeni bir din meşalesiyle parıldayan gözleriyle, ve yeni bir dinin müridi sıfatıyla, bana da bu kanaati aşılama vazifesini duyarak, o gün, Mektebi Sultani'de, bunları anlatmaya çalışmıştı. Kullandığı kelimelerin ve cümlelerin hangileri olduğunu tabii, aynen şimdi kaydedemem. Fakat, hülasa olarak, demiş olacaktır ki, bir ka-

side yazmak kararıyla, bir şeyler düşünüp bunları anlatmakla bir şiir yazılmış olmaz. Yazılan şeyler yavan ve uydurma kalır. Bir şiir yazmak için duyulmuş hislerin, hatırlanmış kelimelerin, yaşanmış zamanların bir nevi aktarılması olmalıdır. İşte Ahmet Haşim'in şair muhayyilesiyle, bu sanat ve düsturu ile kendisi öyle bir "poétique" vücuda getirmiş olacaktır ve hocasının takriri esnasında edindiği fikirlerin tatbikatıyla o zamanlarda yazdığı "Şiir-i Kamer"ini bu yolda yazmaya koyulmuş olacaktır.

O zamanlarda Edebiyat-ı Cedîde'ye bazı arkadaşlarla, o kadar taassupla taraftardık ki, Ahmet Hikmet'in *Servet-i Fünûn*'da çıkmış bazı yazıları bize biraz yabancı kalıyor, ve Mehmet Rauf'un ona ait bazı tenkitleri bizim duygularımıza uygun oluyordu. Bir gün de Ahmet Hikmet'in, Edebiyat-ı Cedîde arkadaşı Mehmet Rauf'u istihfaf ettiğini biraz hayretle duymuştum. Yani bu hocamız bize hem eski edebiyata, hem de yeni edebiyata taraftar ve biraz tezatlı görünüyordu. Edebiyat-ı Cedîde azalarının, Galip Dede'nin edebiyatını devam ettirdiklerini söyleyerek kendilerine "Galibiyyun" denilmesini istemesi de, bize garip bir fikir görünüyordu. Ahmet Hikmet'in dilimizin hudutları hakkındaki fikirleri de bir tabiatsızlık sayılırdı. Dilde bazan hiç duymadığımız Arabi ve Farisi kelimeleri, ahenklerini pek ziyade beğenerek, kullanılmasına taraftar olur, bazan da, hudut harici kalmış bir kelimeyi, dilimizin selikasına daha girememiş bu kelimeyi öz aslından sayar, ve hiç duymadığımız ve bize aykırı gelen bu kelimeyi, aslen Türkçe diye kullanılmasına taraftar görünürdü.

Hocamız, hemen her zaman, iyi niyet sahibi görünmekle beraber, derse geldiği bazı günler, bazan biraz iradesiz, biraz tereddütlü, biraz da sırf hayal adamı görüldüğü gibi, bazı günlerde, lüzumundan fazla paradoks meraklısı ve âşığı görünüyordu. O yaşlarda biz isterdik ki, kürsülerinde ders veren hocalar fantezilerden ziyade tecrübeli, klasik fikirlerin eri olsunlar. Halbuki Ahmet Hikmet'in derslerinde müdafaa ettiği bazı fikirler, talebelerinin bir kısmının kanaatlerine tamamıyla aykırı görünerek itirazlarına sebep oluyordu.

Hocamız Ahmet Hikmet'in, her sözünün tasvip olunmasını istediğini bilirdik. Halbuki milliyetçiliği, Türkçülüğü telkin et-

mek isterken, aksine bir tesirle, bizim bütün itirazlarımızı tahrik etmiş oluyor, ve kendi fikrinin aleyhine bir cereyan açmış oluyordu. Gariptir, Sultan Hamid idaresinde, daha milli bir inkılap yapılmadan önce, o bir nevi mutaassıp milliyetçilik emeliyle, nice eski zamanlarımızın Avrupaileşme hareketlerimize itiraz eder görünüyordu. Ve biz, tabii olarak, milliyetçi olduğumuz için, onun fikirlerini duydukça, bir irtica zihniyeti karşısında kalmış gibi müteessir oluyor, onun iddialarıyla sinirleniyorduk. Onun bazı sözleri bizi çileden çıkarıyordu.

Hocamız Ahmet Hikmet, mesela biz Türklerin başımıza fes değil kavuk, külah, destar; vücudumuza da ceket, pantolon ve palto değil; aba, cübbe ve şalvar giymemize lüzum olduğunu söylerdi. Hocamızın bu sinirli sesinden sonra biz de, hepimiz, bu sözlere itiraz eder, ve hepimiz müşterek kanaatlerle, hocamızın iddialarına itiraz eder, ayrı ayrı cevaplar vermek ihtiyacını duyar, ancak bu cevaplarımızı aramızda istişare etmek ihtiyacını duymadan, hepimiz birleşmiş kanaat ve fikirlerimizi söylemiş olurduk. Ahmet Haşim, Emin Bülent, İzzet Melih ve ben aynı cevapları verirdik. Son yüz, yüz elli seneden beri, fazla şarklı kalan eski adetlerimizi tashih etmek için, padişahların ve milletin yaptıkları aynı gayretlerle, daha ziyade Avrupalılaşmak en tabii bir milliyetçilik değil miydi?

Hocamız Ahmet Hikmet, mesela derdi ki bizim milli musikimiz davul zurnadan ibarettir. Biz Türkler, keman ve piyano yerine, davul ve zurna dinlemeliydik. Bir opera dinlemektense, davul ve zurnayı sevmeliydik.

Bizse buna itiraz ederek, musiki zevkimizi ve ihtiyacımızı, yalnız davul ve zurna ile tatmin edebilir miydik? Garp musikisi kısmen ordumuza girmiş değil miydi? Nice zamandan beridir, resmi marşlarımız yok muydu? Bizim de milli duygumuz, bir eski ve ananevi çalgımız yok muydu? Alaturka musikimiz, yerli sazın hanendeleri, sazendeleri, üstatları yok muydu? Biz, musiki ile kâfi derecede meşgul olmadığımızdan, kâfi derecede müte-hassis olamıyorduk. Fakat bu fasılların tiryakileri, sevdalıları pek çok değil miydi?

Hocamız Ahmet Hikmet derdi ki, zurna bizim musikimiz olmasa, her sene, yazın, Mısır'dan İstanbul'a Mısır hidivinin

tam İstanbullu bir hanım olan annesi, Valide Paşa her akşam, Bebek'teki yalısında zurna çaldırır mıydı?

Ve biz bunu tekzip ederdik. Bebek bahçesi civarında her akşam zurna çalınsa, etrafındaki mahallelere kadar duyulmuş olmaz, Boğaziçi mahallelerinin huzur ve sükunu bozulmaz ve biz de bütün bunları duymuş olmaz mıydık?

Biz, bütün bu iddialara cevap vermek ihtiyacını duyardık. Nasıl ki bu sözler, içimizden duyulmuş olmayarak, bize karşı birtakım yabancılar tarafından söylenmiş olsa, biz yine, izzeti nefsimizi kıracak bu sözlere cevap vermek ve bu yanlışları tas-hih etmek ihtiyacını duyacaktık. Bu, bizim için, ehemmiyetli olan bir hadise oluyordu. Öyle ki muayyen günler, bu iddialara karşı ettiğimiz itirazlar ve tekzipler öyle bir münakaşa havası kurmuş olurdu ki, bizim asabımızı bozmuş olurdu.

Hocamız Ahmet Hikmet, bütün bu sözlerimizi duydukça, kendi iddialarında daha ziyade kuvvetle ısrar eder, daha çok sinirlenir, ve bilhassa, sözlerine gittikçe daha süratli hareketlerle elleriyle kollarını iştirak ettirirdi. Daha fenası münakaşa, zamanlarını gülmekle geçiren bazı arkadaşlarımızın hoşlarına giden cümbüşlü oyun halini alınca, onlar da, güya hocamızın fikirlerine iştirak etmek tavırlarını alarak, ve bu kanaatlerinin bir neticesiymiş gibi, Ahmet Hikmet gibi onlar da elleriyle kollarını süratle sallayarak, bir cezbe tutulmuş görünürlerdi. Öyle ki hariçten biri gelse, dershaneyi, bir zuhuri kolu oynuyor sayacaktı. Fakat Ahmet Hikmet, bu galeyan içinde kendisinin taklidi yapıldığını fark etmez, gülmek zevkine kapılan alaycılara belki kıymet verirdi. Fikirlerine ehemmiyet verdikleri için, kendisine cevap veren bizlere hiç dikkat etmezdi.

İnsanlar böyledir!.. Birisiyle, uzun müdet, gece gündüz görüşürsünüz. Binaenaleyh o yakın ahablık zamanlarınız hakkında bir hatıra söylerken, onun da yadedecekleri arasında en çok bir fark görülemeyeceğini tahmin edersiniz. Bir de hayretle görürsünüz ki, vuzuhla hatırladıklarınızın ve kanaatlerinizin tamamen aykırı olan şeyler söyler.

Benim bahsettiğim bu bir iki sene içinde, Mektebi Sultani'de diğer bir edebiyat hocası, *Edebiyat* adlı bir kitabın muharriri Süleyman Fehmi namında bir hoca vardı. Nice zamandan sonra

kendisiyle görüşürken, mektep yıllarımızın tatlı görünen hatıralarını yad ederken o bana, Ahmet Hikmet'in kitabet derslerinde benim, kendisinin talim ettiği fikirler ve derslerine pek ziyade itiraz ettiğimi, benim pek asabiyetle tenkit etmiş olduğumdan şikâyet etmiş bulunduğunu anlatmıştı. Halbuki benim iştirak ettiğim itirazlar, katiyen okuttuğu "usulü tahrir"deki fikirlere ait değil, sadece, bu takrir ettiği ders haricindeki milliyetçilik ve Türkçülük anlayışının, bir nevi irticai şekline ettiğimiz itirazlardan ibaretti. Bu fikirler stenografi ile kaydedilmiş olsaydı, sonra kendisinin de, nice defalar iştirak ettiği avrupaileşme cereyanımıza muhalif gibi kaldığı görünecekti. Bizim sözlerimiz ancak, kıyafetlerimizin avrupalı şekiller almasını ve musikimizin yalnız davul ve zurnadan ibaret olmayıp, nice mütehasşsılarımızın pek sevdikleri bir milli musikimiz karşısında, mütehasşsı olanlarımızın samimi olmadıkları hakkındaki iddiaları tashih için serdedilen sözlerdi.

O zamanlarda Fransa'da ve onun tesiriyle bizde de, bir nevi monolog'lar pek ziyade rağbet ve şöhret kazanmıştı. Bunların metinleri ezber bilindiğinden, sonra güya irticalen söylenmiş olur, daha durgun kalan o hayat ve edebiyat zamanlarında, herkes biraz aktörlük etmek zevkini tatmış, biraz da, başka bir muharririn delaletiyle, biraz da güzel ve doğru bulduğu sözler kendisi tarafından söyleniyor gibi bir keyif duyulurdu.

Ahmet Hikmet'in bu zamanlarda neşrettiği *Yeğenim* monoloğu pek şöhret kazanmıştı. Burada orta halli bir memur vardır ki, Paris'te tahsilde bulunmuş olan genç yeğeninden şikâyet eder: En evvel tahsilat bittiğini söyler. Tahsilat bitince de tahsil biter. Tahsilat, kendisinden çekmiş olduğu paralardır. Lakin, ettiği tahsil nedir? Bunu bir türlü bilemez. Yeğeni, kendisini ve memleketi beğenmez. Kendisi de onu, yaptıklarını ve söylediklerini beğenmez. *Yeğenim* yalnız bir mudhike telakki edilemeyecekti. Zira o genç, eski zaman adamından şikâyet ederken, ona istihza ve infial ile karıştırdığı fikirler arasında, Ahmet Hikmet bu monoloğa bellibaşlı bir yazarın veremeyeceği bir çeşni vererek, haddizatında müdafaa etmek istediği fikirleri de söyletmiş oluyor. Öyle ki her iki tarafın da kendilerini haklı bulduğunu gösteriyordu. *Yeğenim* muharriri nihayet, haddizatında biraz

mürteci bulunan bir adamı, gülünç olan yeğeni karşısında, ciddi ve haklı olan bir vaziyette bulup söyletiyordu. Bu monolog Ahmet Hikmet'in şöhretine yardım etmişti. Meşrutiyet'in ikinci ilanından milliyetçiliğe değil de bir nevi kozmopolotizme doğru bir hamle telakki edilen ilk zamanlarda, birçokları için Ahmet Hikmet alafrangalığa muhalif, bir nevi irtica taraftarı hissini veriyordu.

Bu Meşrutiyet'in ilk zamanlarında, Hamdullah Suphi'nin de iştirakiyle neşrolunan *Davul* unvanlı bir mizah dergisinin kapağında, frak giymiş bir Ahmet Hikmet'in büyük bir davul çaldığı görölüyordu. Bu resim onun bir talebesinin, kendisine ait bir intibanın mahsulü olacaktır. Hocamızın yanlış bulduğumuz fikirlere tarizi, bizde geçen zaman içinde, şiddetli bir kozmopolitizm taraftarlığı şeklini aldı ki, onun karşısında bu aşırı muhafazakârlık, bir nevi panzehir tesiri olabileceği bile belki düşünölmüş olacaktır.

Türk Yurdu, Şubat 1957, nr. 265, s. 603-609

Geçmiş Zaman Edipleri

Ahmet Hikmet - II

Ahmet Hikmet'in iştirak ettiği Edebiyat-ı Cedîde'nin maruz kaldığı "dekadanlar" töhmetinden sonra, kendisinin yazı hayatında, diğer iki hadiseye daha ehemmiyet vermiş olduğu görülüyor. Bunların birincisi şudur: Kendi büyük kardeşi, Tevfik Fikret'in hemşiresiyle evliydi. Bu karı koca iyi geçinemezlermiş. O zamanki anane, kadınlardan ziyade erkeklere taraftardı. Fikret çok sevdiği ve kahrırlandığını düşündüğü kız kardeşi ölünce: "Hemşirem İçin" diye yazdığı bir manzumede, onun maruz olduğu fena muameleler yüzünden öldüğünü söyleyerek, kocasını tel'in ediyordu:

Bu lanetiyle fakat mustarip mi vicdanın?

Sorun bu ismeti tasmîn eden şu kaatilden!

Ahmet Hikmet, bu manzume ile kardeşine yapılan ağır ithamları görünce, Tevfik Fikret'e fena halde öfkelenmiş, bu hücumları haksız telakki etmiş ve bunun neticesinde Fikret'e ağır bir hakaretname göndermişti. Bu mektubun aslı, merhum Mithat Cemal'in kâğıtları arasında bulunduğundan, onun basılmak üzere Maarif Vekâleti'ne verilmiş olan Fikret'e dair kitabında muhtemeldir ki tab edilmiş olacaktır. Şimdi, Fikret'in ölümünden sonra, Ahmet Hikmet'in bir mecmuanın Fikret'e dair olan bir nüshasında, ondan "Tevfik Fikret büyük adam" diye bahsetmesi, nasıl tefsir edilmesi lazım geldiği dikkate değer bir şeydir.

İkinci hadise de şudur: Edebiyat-ı Cedîde'cilerin bazıları ve bilhassa A. Nadir yani Ali Ekrem ve H. Nâzım yani Ahmet Raşit, Tevfik Fikret'e kızarak *Servet-i Fünûn*'dan ayrılmışlar ve sarayla münasebeti olan Baba Tahir'in *Malûmat* mecmuasında neşriyat-ta bulunmuşlardı. Bu tabii, Tevfik Fikret'i son derece müteessir etmişti. İşte, kendisiyle dargın olan Ahmet Hikmet, hem Fikret'e öfkeli bulunuyor, hem de diğer yandan Edebiyat-ı Cedîde'ye tabi ve taraftar kaldığından, şimdi pek ehemmiyetsiz telakki edilen bu hadise, kendisi için mühim bir buhran sayılıyordu.

Ahmet Hikmet, hoş sözlü, nazik tavırlı bir insandı. Halis bir yazar olmaktan ziyade, bu sıfatlarıyla beğenilmiş ve sevilmişti. Bütün hayatında yalnız arada sırada yazı neşretmesi, belki imzasının ehemmiyetini korumaya yaramıştı. Kendisinin yazılarına verdiği ehemmiyet, kaarilerinin bir kısmına da sirayet etmişti. Ona dair bütün hatıralarımla, kendisinin halis bir İstanbul hayranı olduğunu hatırlıyorum. O, İstanbul'u ne kadar seviyordu? Boğaziçi'nde bulunduğumuz bir gün, bana, içkisini sena eden bir tiryaki gibi, Boğaz'ın hafif, canlı, elleri okşayan, ruhu okşayan, her derdi avutan, tatlı, serin, yumuşak, küçük rüzgârlarından, bu "ölüyü diriltten" dediği emsalsiz rüzgârlarından bahsetmişti. Galiba *Çağlayanlar*'ın bir sayfasında, bu rüzgârların methini tespit etmiş olmalıdır. Yine bir gün de, İstanbul'un kendisine mahsus tatlı bir kokusu, bir nevi sümbül kokusu bulunduğunu söylemişti. *Çağlayanlar*'ındaki "Sümbül Kokusu" parçasında, memleketten uzakta bulunan bir adama bu çiçekleri koklatırken, bu müessir "İstanbul kokusunu" duyuruyor.

Ne yazık ki, Ahmet Hikmet'in yazılarında bazı düşünceler ve bazı kelimeler, arada sırada, insanı hayrete düşürecek mahiyettedir. Bütün tarih ve bütün hatıralar, "Boğaziçi" kelimesini bir mucize gibi duyururken, onun yalnız güzel değil, aynı zamanda adeta kutsi isminin yerine, yani "Boğaziçi" yerine yanlış, manasız, acemi, hafızasız bir kelime ile; mavi gözlü, mavi basmalı bir muhacir kızını hatırlatan "maviş" kelimesinin kabul olunması teklifini bir türlü anlayamıyorum.

Edebiyat-ı Cedîde'nin arada sırada duyulan bir hoppalığı ile, o zaman milliyetçilik Turancılığa karışınca ve Ahmet Hikmet'te milliyetçilik ne kadar tabii bir duygu, bir meziyet olan bu haslet

yanlış ve muzır bir taassup diyebileceğimiz şekline dönüşünce, bir ciddiyet olmaktan ziyade bir tasannu oluyor. Bir zamanlar da Türkçülük, Türkistan'da, Turan'da bir seyahati tasvir eden *Gönül Hanım* ismiyle *Tasvir-i Efkar* gazetesinde neşretmeye başladığı romanı, kitap halinde her nedense basılmamıştı. *Türk Yurdu*'nda çıkmış olan yazılarını ise, şahsını sevdiğimiz bir dostun mektupları gibi okumayı severdik.

Ahmet Hikmet'in, uzun seneler arasında neşrolunan iki kitabında güzel parçalar bulunmaktadır. Ancak bu parçalarda birlik yoktur. Her parça ayrı bir edebiyat mektebinin numunesi gibi görünür. Her iki kitap uzun senelerin yazdırdığı yazıların toplantısı, birer parça bohçası gibidir ve bunun için bunlar bir amatörün yazılarının albümü gibi tesir eder.

Ahmet Hikmet, hakikaten hayatında muharrir olmaktan ziyade, bir memur olmuştu. İlk önce Yunanistan ve Kafkasya'da şehbender, ve sonra uzun müddet, senelerle Peşte'de şehbenderimiz bulunmuştu. Arada sırada mekteplerde ve galiba Darülfünûn'da müderris olmuş, ve hülasa, bu uzun memuriyet senelerinin tesiriyle, denilebilir ki o bütün hayatında, edebiyat ile muvazzaf olmaktan ziyade onunla ancak gönüllü bir alakası olabilmıştı.

Ahmet Hikmet'le arada sırada, tesadüf edebildikçe, onun memleketimizin hayati meselelerine dair, biraz olsun görüşmek ve onun teşrifatlı kelimelerle söylenen sözlerini işitmek insana bir zevk oluyordu. Böyle tesadüfler bir şehir hayatının servet ve mazhariyetleri sayılır. Eski zamanın nazik terbiyesiyle, her zaman teşrifatperest ve ananeperest kalırdı. Onun sözlerini işitirken de, kendimizi koruyan bir zaman içinde duyardık.

O zamanlarda, veliahtlığından evvel Mecit Efendi, tanınmış şairleri, yazarları, müellifleri, diğer taraftan da ressamaları pek ziyade takdir ve onları teşvik eder, her birine muhabbet gösterirdi. Umumi Harp sırasında Abdülhak Hamid'e milletçe bir bina verilmesini temenni etmiş, fakat gerek bu bina, gerek bütçe imkânları bulunamamıştı. Sonraları Abdülhak Hamid, bir hayli zamandan beri maaşsız ve tamamen yersiz kalmıştı. Mecit Efendi'nin vaktiyle tatbik etmek istediği fikrin yerinde olduğu sabit oluyordu. Ayanlık ilga edilmiş ve Abdülhak Hamid ma-

aşsız ve yersiz kalmıştı. Viyana'da bulunuyordu. Mecit Efendi halife intihap olununca, şaire İstanbul'a dönmesini ve kendisine Halife başkâtipliğini teklif etmiş, Abdülhak Hamid de bunu minnetkârlıkla kabul ile İstanbul'a gelmiş, ancak bu vazifeye hükûmet tarafından bir başkası tayin edilmişti.

Mecit Efendi, sarayın müstemilatından bir binada, Abdülhak Hamid için bir daire tahsis olunmasını arzu ediyor, ancak şairin bu teklifinden alınmaması için pek nazik, küçük, hafif imalarla bu arzusunu bildiriyor ve, şairi bu fikre alıştırmak istiyordu. Mecit Efendi belki vakt-i merhunu ümitle bekliyor, şairin kendisi de, dostlarının ve hayranlarının da bekledikleri vade hayli teahhur ediyordu. İhtiyar şairin o zaman Tepebaşı'nda oturduğu Kontinantal otelinde, haftalık hesabını ödemekte müşkilat çektiğini ve bu yüzden atisinden nevmid gibi kaldığını biliyordum. Bu esnada Ahmet Hikmet Mecit Efendi'nin nezdinde mabeynci bulunduğundan, belki fazla intizamperest bir memur zihniyetiyle, ve biz korkuyorduk ki, belki de çok kuru bir hodgâmlık tesiriyle, elinden geleni vaktinde ifa etmiyor, şark ananesiyle zaman geçiyor, bu iş sürüncemede kalıyor, netice alınamıyor ve ne diye geç kaldığı, Ahmet Hikmet'in hikmetinden sual olunamıyordu. O bize pek ciddi bir adam olmaktan ziyade, zarif ve şekilperest bir insan tesiri veriyordu. Büyük şairimize mühim bir hizmet ifa etmek imkânı elinde bulunurken, bu fırsattan istifade etmediğine şaşıyordum. Bir edebiyat müridi tarafından gösterilen bu tekasülü görmek kalbimi kırıyordu. Ahmet Hikmet'in, Fransızların kraldan ziyade kraliyetçi demeleri gibi, o galiba Halife'den ziyade Sarayperestlikle bazı noktalarda, kendisinden daha ziyade müteassıp bulunduğu hissini veriyordu. Zamanla meydana çıkan bu teahhur, bu teenni, acaba Saray'ın ağırbaşlılığını muhafaza için, bizim bilmediğimiz ve kendisinin söyleyemediği birtakım mahzurları mı derpiş ediyordu? Abdülhak Hamid'in vaktiyle refikası bulunan Lucienne Hanım'ın, şimdiki yeni kocası Kont Sorranzo ile İstanbul'a gelerek, acaba şairin Saray'daki bu ikametgâhında görüşebilmeleri ihtimalinde bir mahzur mu tasavvur ediyordu? Şairin, Saray hariminde, âdeti veçhile, bazan sarhoş olmasından mı çekiniyordu? Daha, düşündüğü ve bize söyleyemediği mahzurlar mı vardı? Bütün bunları iyice bilemiyorduk.

Fakat bir gün, Ahmet Hikmet'le alakalı bütün bu düşünceleri bertaraf ettim. Yine o zaman, Mecit Efendi'nin yaveri bulunan sevdiğim bir akrabam vardı: Hüseyin Nakip Bey!.. Ona müracaat ve izahatım üzerine, Mecit Efendi'nin emriyle derhal Abdülhak Hamid'in dairesi tahsis ve döşenmiş oldu. Bu kolaylık ve bu sürat bizde, Ahmet Hikmet'in o zaman bu vazifesini ve bize vaadini ifa etmemiş olduğu fikrini vermişti. Öyle ki ben onu, Abdülhak Hamid'e karşı hürmet ve muhabbette kusurlu hatırlıyorum. Bu söylediklerimden daha başka hatıralarım da vardır. Saray muhiti daima arızalı oluyor. Hatırımızda tahayyül edemediğimiz şeyleri de duymuştuk. Meğer Ahmet Hikmet, beklemediğimiz bir memur zihniyetiyle: "Abdülhak Hamid Saray'a girince, benim mabeyncilik vaziyetim ne olur? Onun her veçhile bana tekaddüm etmesi lazım gelir!" demiş ve hatta Mecit Efendi de: "Kendisi bu yere gelsin de, isterse bana da her veçhile takaddüm etsin!.." demiş olduğunu duymuştuk. Saray teşrifatını Ahmet Hikmet'vari anlamak güç oluyordu. Zaten bu duyduklarımızın da doğru olduklarına emin olamıyorduk.

O, başka bir gün de, bana aziz şairin fazla ihtiyarladığını ve kendisini de tanımamış olduğunu söylemişti. Halbuki bunun sebebi, Abdülhak Hamid'in sadece miyop oluşu ve kendisini iyice görememesinden ibaretti. Kendisine kanaatimi söyledimse de ikna edemedim. Daima fani ve acul olan hayat içinde, hislerimi saklamaya hiçbir vakit imkân bulamayarak, zaten buna da lüzum görmedim. Binaenaleyh fikirlerimi kendisine gizlemediğim.

Abdülhak Hamid, misafir bulunduğu bu Saray dairesinde, ayrı bir binada olmakla beraber, Saray'ın umumi âdetlerine tabi idi ve o zamanlar eski imparatorluk saray aneleri olduğu gibi devam ediyordu. Büyük dühul kapısı miadında, tövbe kapısı gibi, kapandıktan sonra artık açılmaz ve anahtarı vazifeli bir harem ağasına teslim olunur, artık başkası tarafından açılmazdı.

Abdülhak Hamid'in ikamet ettiği dairede Mecit Efendi'nin oğlu, Şehzade Faruk Efendi'nin hocası olan Salih Keramet Nigâr Bey de oturuyordu. Biz de oraya istedikçe giderdik. Ahmet Hikmet'in düşündüğü mahzurlar varsa, bunlar tahakkuk etmişti. Filhakika az zaman sonra, Abdülhak Hamid'in sabık refi-

kası kontes Lucienne Sorranzo ve kocası İstanbul'a gelmişlerdi. Pera Palas'ta oturuyorlardı. Abdülhak Hamid'i saraydaki yerinde görmeye geliyorlardı. Kendisi de onları, oturdukları otele gidip görüştükleri bazı akşamlar, kapı açılma saati geçtikten sonra, Pera Palas'ta kalıyordu.

Bir akşam ben de yemeğe davet edilmiştim. Avdet zamanını biraz geçmişiz ve kapı kapanmış!.. Ağa, o akşam, yandaki Saray'a gitmiş ve Saray'da kaldığı akşamlar, kendisi aranılmazmış. Buna rağmen Ağa aranıldı. Fakat bulunamadı. Kapı açılmadı. Ben de gece Salih Keramet Bey'de misafir kaldım.

Hilafetin ilgasından sonra Cumhuriyet idaresi, pek rabıtalı bir memur olan Ahmet Hikmet'i başka memuriyetlerle taltif etmek kadirşinaslığını göstermişti. Kendisi de Ankara'ya gitmiş, Hariciye Teşrifat Müdürü, sonra da, Hariciye Müsteşarı olmuştu.

Daha bir zaman sonra da, kanserden hastalandığı zaman, İstanbul'daki Fransız Hastahanesi'ne yatırılmıştı. Doktorlar ümitlerini artık tamamıyla kat ettikleri zaman, Şişli'deki küçük evine götürüldü.

1927 senesi 20 mayısında Ahmet Hikmet'in vefatını gazetelerde gördüm. Ertesi günü cenazesi bir hayli kalabalık olarak kaldırıldı. Diyebilirim ki, bir memur ve muharrir olan Ahmet Hikmet, edebiyat kaarilerinden ziyade, milliyetçilik ve Türkçülük cereyanımız içinde daha çok tanılmıştı. Vasiyeti mucibince, Maçka kabristanına ve refikasının mezarı yanına defin olundu. Ölülerin yerleri için bile bir şans ya oluyor, ya olmuyor. Ondan evvel vefat eden Süleyman Nazif'in cenazesi için, Ankara'dan, Başvekil İsmet Paşa'dan, kendisine lazım gelen hürmette bir kusur edilmesin diye bir telgraf alındığı halde, Maçka kabristanının muvakkat bulunduğu ve kaldırılacağı cihetle, Şehremaneti bütün arzulara rağmen, oraya defin olunmasına müsaade edilmemişti. Halbuki Ahmet Hikmet için bu müsaade kolaylıkla verildi. Maçka mezarlığı temiz, güzel manzaralı olduğu için, yaşayanlar, o mezarlık içinde kalan ölülerin asude ve memnun kalacaklarını umarlar. Köprülüzade Fuad, mezarın başında bir nutuk söyledi. Ahmet Hikmet'in Türkçülüğe olan hizmetlerinden bahsetti. Ankara yeni paytaht olalı, böyle zamanlarda mevcudiyetleri hatırlanan birçokları İstanbul'da bulunmuyorlardı.

Cenazede Abdülhak Hamid mevcuttu. Teessürle ayrılırken: “Mezarlıktan çıkış, mezardan çıkmak gibi oluyor!” demişti. Ve ben de dargınlık, barışıklık gibi duyguların, adem karşısında nasıl tekmil manasızlık içinde silindiğini müteessir bir haşyetle duyuyordum

O gün gazetelerde Ahmet Hikmet’e dair yazılar ve hatıralar bulmak istiyordum. Sabah akşam gündelik gazetelerimiz, bizim yanıımızdaki tabii dostlarımız gibi hislerimize, fikirlerimize iştirak ederek duygularımızı düşündürmeye yardım etmelidirler. Bir makale içinde bütün fikirlerini icmal edebilenlere her zaman hayran olurum. Ahmet Hikmet’e dair bu şimdiki yazımdan evvel, iki makale daha neşretmiştim.* Bütün bu hatıra ve duygularımı o gün hülasa edemeyecektim. Kalbimiz, bir yazarın ölümüyle meşgulken, ona dair yazılar bulmak ve başkalarının alakasını görmek ister. Halbuki o gün gazetelerde kıymetli veya kıymetsiz hiçbir yazı bulunmuyordu. İnsanların hatırası ve hafızası hiçbir cihetle ciddiye alınamıyor. Bütün bir ömrün hatıraları, insanların hep karmakarışık yanlışlıklar içinde geçtikleri gibi, onların ölürken de aynen devam ettikleri görünüyordu. Bicare Ahmet Hikmet bu *Haristan ve Gülistan*’a ve kim bilir daha nelere, ne ehemmiyet ve kıymet vermişti? Halbuki ölüm gününde kendisine karşı, ehemmiyet ve kıymet verilmediği gazetenin haberiyle duyuluyor ve insanı düşündürüyor, çünkü o günün akşamki *Son Saat* gazetesi ismini bile doğru bilmiyor, yanlış yazıyor, “*Haristan ve Gülistan* mübdii Müftizade Akif Bey’in cenazesi” diyordu. Bu yanlışlık bütün hayat içinde devam eden yanlışlıkların bir timsali olmuyor muydu?

Türk Yurdu, Mart 1957, nr. 266, s. 676-682

* Hisar, bu bölümde yer alan Ahmet Hikmet’le ilgili iki yazısının dışında, daha önceleri kaleme aldığı iki ayrı yazısının bulunduğu söz ediyor. Yaptığımız araştırmalara göre Hisar bu konuda iki değil, bir yazı kaleme almıştır. O da Ahmet Hikmet’in vefatının ardından yazdığı ve 19 Mayıs 1931 tarihli *Milliyet*’te çıkan “Ahmet Hikmet” başlıklı musahabesidir. Bu musahabe için bkz.: *Kitaplar ve Muharrirler II / Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz. N. Turinay), YKY, İstanbul 2009, s. 236-240. [Haz.N.]

Geçmiş Zaman Edipleri

Abdurrahman Şeref - I

O zaman, bizim, Mektebi Sultani dediğimiz Galatasaray'da, kapıdan girilince, sağ taraftaki küçükler bahçesinde oynarken, bazan mektep müdürünün geçtiğini görürdük. O zamanlar onu pek yaşlı sanırdım. Kenarları beyazlaşan sakallı, gözlüklü, öksürüklü, şemsiyeli, rugan galoşlu, kelli felli Abdurrahman Şeref Efendi, omuzları kalkık, gözleri sönük, önüne bakışlı, mektebin ta dış kapısından binanın sağ taraftaki giriş kapısına kadar seke seke yürür gibi, idareli, ihtiyatlı, edalı, talimatlı, küçük adımlarıyla –güya bir cambazhanenin telleri üstünde geçiyor gibi– öyle bir yürüyüşü vardı ki, bu şimdi “devlet otoritesi” diyebileceğimiz gizli kıvamı bize duyurmak isteyen muvaffakiyetli bir geçiş olurdu.

Abdurrahman Şeref Efendi, herhangi bir sebeple, talebelerden birisiyle görüşmeye mecbur olunca, çocuk söylerken o gözlerini kapar, böylece onunla kendi göz kapaklarının perdesi gerilmiş olarak bir uzaklık duyurmuş ve böylece bir hürmet hissi duyurmuş olurdu. Sözlerinin kıymetini duymazsak, nazarlarının ehemmiyetini görmüş olurduk. Sonra, kendisi söylemeye başlamadan evvel de, hafif bir rekaketi bulunduğundan, biraz hafif bir kekelemeye koyulurdu. Bu da onunla sözlerimiz arasında, yine boş kalan küçük bir mesafe bırakır gibi olur, bu söyleyeceğini bir an düşünmek için bekler gibi, ve dudakları titrer gibi öyle bir hali vardı ki, bir tedbir hissini arar, vereceği kararın tesirini çoğaltırdı.

Kendisi her zaman mühim sayılan memuriyetlerde bulunmuş, fakat kendisine “beyefendi” değil, “bey” de değil, güya ilk duyduğu ismini harfiyyen değiştirmek istemez gibi, yine “efendi” denilmesini isterdi. “Bana Abdurrahman Şeref Efendi derler” derdi. Bu tercihin sebebini kendisine soramamıştım.

Abdurrahman Şeref Efendi talebeleriyle görüşürken gözlerini kapadığı gibi, belki hizmet ettiği idarelerin kabahatlerini görmemiş olmak ister gibi, gözlerini kapıyor, fakat görmüş gibi hareket ettiği bu şeylere dair, başkalarına cinaslı sözleri duyurmaya mahareti olduğu görülüyordu.

Hele, Sultan Hamid idaresinde, köprünün İstanbul cihetinde, bazı çürümüş tahtalarının çökmesiyle, birkaç kişinin yaralanmasından bahisolu olduğu gün, mektepteki ders sırasında öyle şeyler duyurmuştu ki, o zamanki buluttan nem kapan zihniyetimizle, kendisinin hükümeti mücrim telakki ettiğine hiç şüphemiz kalmamıştı.

Bu zamanlarda mektebin mümkün mertebe hür bir irfan merkezi olmasına bir hayli gayret ediyordu. Memlekette ekser kitaplar memnu, hatta mesela *Le Temps* gibi gazetelerin bile memnu bulunduğu sıralarda, biz nisbetle serbest kalıyorduk. Ecnebi hocalarımız idaremiz memurları iken, malumatlarının istiklalini muhafaza ediyorlar ve o mahut kapitülasyonlardan bizi de kısmen istifade ettiriyorlar gibi, biz de bazı fikirlerin istiklaline kavuşmuş oluyorduk.

Abdurrahman Şeref, talebelerden birinin, mesela Vasfi Raşit gibi bir talebenin idareyi çekiştirmesi cürümünden, kendisine bir hadise çıkarması yüzünden, töhmetli görülmemesine itina ederdi. Kendisi de bu müsamaha yüzünden, şüphe altına girmesi tehlikesi varken, buna da cesaretle, bertaraf edilmiş oluyordu. Edilebilecek muahazeleri de, o bir iki tutuk cümlesiyle cevap vermeye muvaffak oluyordu.

Mektebi Mülkiye, Mektebi Sultani gibi, o zamanlarda biribirine rakip telakki edilmiş bu iki müessesede hem hoca, hem müdür olarak, hem delice vehham olan idareyi kuşkulandırmamak, hem de talebelerin fikri hürriyetlerine taraftar görünmek tesirini verebilmek iki cepheli bir muvaffakiyetti. Bir taraftan, Tevfik Fikret lazım oldu mu, hemen Fikret’i bulur, kabul eder;

hem de bir Halit Ziya Reji İdaresi'ne dirayetli memurlar lazım oldu mu, derhal bunlar arasında en muvafık olanları kendisi intihap eder ve en iyilerinden tensip ettiği listesini başkasına da tasvip ettirmiş olurdu: Hamdullah Suphi, Ahmet Haşim, İzzet Melih, Ahmet Bedî, Ali Sami!..

Abdurrahman Şeref Efendi, Sultan Hamid'in hal'inden sonra toplanan ilk Meclis Vükelada Maarif Nazırı bulunmuştu. Sonra yavaş yavaş, zaman ile ona, birçok mahfillerde tesadüf ederek kendisiyle tanışmış ve onu vaktiyle bildiğim adamdan büsbütün başkası olduğunu görerek, sukutu hayale uğramış değil, ancak diyebilirim ki biraz şaşarak, onun kendisinin vaktiyle zannettiğimden büsbütün başka bir adam olduğunu anlamıştım.

Biz bunları duymamışken, hocamız meğer, vaktiyle saz ve muaşaka maceralarından çok haz almış. Çalgılı eğlence âlemlerinden zevk duymış. Bundan sayısını bilmediğim nice senelerden evvel, Aksaray'da bir gece bir baskın vermiş. Kendisini, gecelik entarisi ile, karakola götürmüşler. Polislere meram anlatmaya çalışırken, bir cemm-i gafir etrafına toplanmış. Daha, arkadaki bütün mahalle çocukları da, hep bir ağızdan, bir ilahi okur gibi, o zaman bütün mahallelerin meşhur bir şarkısını tutturmuşlar. Ancak anlayışlı bir polise kendisinin "rütbe-i bala" ashabından biri bulunduğunu ikna ve temin ederek yakasını kurtarabilmiş. Kendisi bu kadın iptilasını, daha nice zamanlara kadar muhafaza etmiş. Öyle ki bu, bu yoldaki maceralarından ibaret değilmiş.

Hocamız vaktiyle, mektepte bize tarih dersleri verirdi. Onun mektepte okunan iki cilt bir *Osmanlı Tarihi* vardı. Fakat tarihin memnu bulunduğu bu zamanda, ne yazmış olabilecekti? Bunları tekrar arayıp bulamadım. Şiir okuması ise o kadar eski zamanvari idi ki, bunu artık duymamıza hatta tahammül etmemize imkân kalmamıştır. Her kelime arka arkaya giren kalıplardan, tantanalı bir ahenkten ibaret bir manasızlık gibi duyulurdu.

Abdurrahman Şeref Efendi'nin sözleri ve neşesi itibariyle büyük bir kabiliyeti yoktu. Ancak, bulunduğu idareye itimat telkin edebilmekte yaman bir kabiliyeti vardı. Böylece, adiliğe düşmeden, büyük bir memur iktidarı ile, emniyet duyurmak

zihniyetinin belki üstadı idi. Bir yandan idareye nabız-girane muamelelerle yaldızlı haplar vermek, bir yandan da üstü kapalı hücumlarla, bir camekân içinde teşhir edilen silahlar gibi, korkutmayacak, latife yollu tenkit ve tezyiflerde bulunmak kabiliyetiyle zevk alan şarklı muhitlerde bu eski ve usullü efendi hali, vakarlı ve temkinli edası, usta cerbezesi, imaları, göz süzüşleri ve göz bakışları, hülasa, sözleri kadar sükutu da mühim bir tesir icra eder, herkesi kendisine taraftar ederdi.

Bu ihtiyar kurnazlık, bu kendini aldatmayan tecrübelilik, bu yorgun edalı tokluk, bu umumi yerlerde adeta azametli bir hal alıyor, gençlerin cılız "arivizm"ini cebinden çıkarıyordu.

Bulunduğu meclislerde söz sahibi kim ise, Süleyman'ın mühürü kimde ise, ipin ucunu kim tutuyorsa, derhal gizli gizli duyulan meyiller, inhinalar ve hatta sadece nefes alışları ile onun tarafına öyle bir geçişi, onun hikmetinden sual olunmaz hükmüne öyle bir iştirak edişi vardı ki, kendisini derhal meclisteki reisin mahremi ve kafadarı mevkiine koymuş ve ona adeta insiyaki bir tarzda hak kazandırmış olurdu. Zavallı Tefvik Fikret: "Hak kavinin demek şeririndir!" diyedursun, Abdurrahman Şeref, her hal ve kaliyle: "Hak kavinin, demek vezirindir!" derdi.

Bu tecrübeli adamın bir mevkiden bir mevkiye geçişinde yeniden muvaffak oluşundaki hikmet, sözlerinden ve icraatından kendisine hiçbir mesuliyet ve zarar gelmemesini temin için, o evhamlı idarelere nasıl muamele etmek lazım geldiğini iyi bilmesinden ve hususi bir kabiliyet ve dirayetle emniyet telkin etmesi sayesinde oluyordu.

Onun köşesinde, güya bağdaş kurarcasına öyle bir oturuşu vardı ki, ona bahsettiği *Osmanlı Tarihi* içinde bir yer almış gibi görünür, o, son akıntılara uyan suları dinler gibi görünürdü. Verdiği nasihatler de amiyane bir hodgâmlık sayılmaz, klasik bir payeye erişme edası duyulurdu. O, fikirlerini muttasıl misallerle zikrederek, tatlı fıkralar halinde söylerdi. Hikâyelerinin tesirleri böylece payelenmiş görünürdü.

Muhakkak, tarih zamanlarını, tarihi insanları yazmasını bilen yazarlar, edebiyatımızın edipleri sayılmalıdırlar. Onların yaşattığı tarih, edebiyatımızın tarihinde kıymetli bir yer alır.

Bu tarih zamanları ve bu tarihi insanlar, yazılmamış olsalar, büyük bir noksan hasıl olur. Milli edebiyat içinde tarih olmasa, yalnız şairler, hikâyeciler, romancılar ve gazeteciler gibi fıkracılar bulunsa, milli bir edebiyatın tamam olması için kâfi gelmez, mutlaka tarih eserleri de bulunmalıdır. Tanzimat zamanları edebiyatında Ahmet Cevdet Paşa'nın mühim bir mevkiî vardır. Edebiyat-ı Cedîde'nin büyük noksanlarından biri de, kendisinden evvelki bu tarih duygusu azlığıdır. Edebiyatı Cedîde'ciler Ahmet Cevdet Paşa'yı okumazlardı.

Gerçi Abdurrahman Şeref, Ahmet Cevdet Paşa gibi tam bir müverrih sayılamaz, kendisi böyle bir tarih eseri yazmış değildir. Fakat tarih merakı ve zevki onda fitri bir istidad ve tabii bir temayül görülmektedir. Meşrutiyet'ten sonra, tarihten bahsetmek imkânı olunca, gazetelerde neşrettiği canlı tarihi makalelerini merakla arar ve lezzetle okurduk. Kendisi imparatorluk hikâyelerini pek güzel naklederdi. Onun bu bilhassa tarihin teferruatına dair yazıları, bütün imparatorluk âdetlerine, kendisinin maceralarını bildiği eski sadrazamlara, eski vezirlere, son devrin ricaline, Tanzimatı Hayriye'ye, vakaların ve insanların tefsirlerine ait hayat tecrübeleriyle ve tarihe dair malumatına ve hatırına istinaden yazdığı bu yazılar, *Tarih Musahabeleri* adlı kıymetli ve tatlı bir eserde neşrolunmuştur. Yazık ki, daha yeni harflerle basılmış değildir.*

Abdurrahman Şeref, Osmanlı denilen Türk zamanımızın ve Türk medeniyetimizin hikâyesini, tiryakiler gibi, eski meddahlar gibi anlatan bir revîş ve mişvar tutturmuş bir müverrih edasıyla yazmış, bir müfessir ve bir vakanüvis olmuştur.

Sultan Reşat zamanında, kendisi ayan azası bulunduğu sırada, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi "tarih-nüvis"liğine tayin edilmişti. Evvelki tarih-nüvislerin isimlerini ve yazılarını biliyor, kendisi de, bu ananeye girmiş oluyordu. Bu hizmetle, pek memnun ve müftehir olmuştur.

Fakat Sultan Reşad'ın bu son zamanlarında, Abdurrahman Şeref'in yazmak vesilesi bularak, tarih-nüvis sıfatıyla etraflı ve

* *Tarih Musahabeleri*'nin çevriyazısı yapıldı ve birkaç kez basıldı. Bunlardan biri: *Tarih Söyleşileri (Musahabe-i Tarihiye)* Sadeleştiren: Mübeccel Nami Duru, Sucuoğlu Mtb., İstanbul 1980, 298 s. [Ed.N.]

kıymetli yazılar yazabilmiş olmasına ihtimal veremiyorum. Ancak, Halit Ziya *Saray ve Ötesi* hatıralarında, Abdurrahman Şeref için, “Birkaç ayda bir güzel yazı ile takrirlik kâğıtlarda ve iyi bir ciltte ufak risalecikler takdim ederdi, bilmem bu risalecikler Sultan Reşad’ın metrukâtı arasında bulundu mu?” diyor.

Türk Yurdu, Nisan 1957, nr. 267, s. 762-764

Geçmiş Zaman Edipleri

Abdurrahman Şeref - II

Mektebi Sultani'ye ilk gitmeye başladığım o geçmiş zamanlarda evden mektebe, mektepten eve giderken, yanımda bir lala bulunurdu. Bir pazar günü Nişantaşı'nda bir eve uğradıktan sonra, Galatasaray'ın avdet zamanına yetişebilmek için, Beşiktaş'a inip bir arabaya binmişiz. Meğer bu masum hesabımız başımıza işler açmış!..

Bir akşam mektepte mütaleahanede, tam sükut saati kıvamında, ilkin gelen bir hademe, sonra ortadaki mubassır, sonra ben ve sonra bütün arkadaşlarım hayretler içinde kalmıştık. Zira mektep müdürü Abdurrahman Şeref Efendi beni odasına çağırtmıştı. Onun bu saatte kimseyi odasına çağırttığı duyulmuş değildi. Ben bu hayret içinde, mutlaka evden fena bir haber geldiğini ve bunu başkasından duyurmaktansa, kendisinin bana haber vermeyi tensip ettiğinden korkuyordum. Odasına girip yanma yaklaşıncı, bana hitap ederken, gözlerini kapamaya başlamıştı. Fakat korku yerine hayretim arttı. Zira bana sadece, annemin babasının ve büyük babasının isimlerini sordu. Bu hikmetinden sual olunmaz iki üç sorgu üzerine verdiğim cevaplar, kendisini tatmin etmiş miydi, yoksa etmemiş miydi, bunu bilemiyordum.

Hafta sonunda eve dönüp müdürün bu suallerini hikâye edince, annelerim bu işin ta mektebe kadar aksetmiş olmasına şaşarak, bana lalamın macerasını anlattılar.

Lalam Veli Efendi rabıtalı, mutaassıp bir eski zaman adamı

idi. Rumelihisarı'nda, çarşıda alışveriş ederken polisler kendisini tevkif ile, Beşiktaş muhafızlığına götürmüşler. Orada kendisine neler soruldu ise, o kadar ustaca cevaplar vermiş ki, kendisi bir töhmet altında görülmek şöyle dursun, bilakis adeta bir teveccüh kazanmış. Ve neticede, Rumelihisarı çarşısında polis efendiler beni tevkif ettiklerinden, haysiyetim payimal oldu, onlar beni bir araba ile Hisar çarşısına kadar getirerek, orada serbest bırakmayla haysiyetimi yerine getirsinler diye rica etmesi Muhafız Yedisekiz Hasan Paşa'nın hoşuna gitmiş ve onu bir polis ve bir araba ile göndererek, bir de kendisine kıymetsiz bir tespih hediye etmiş.

Veli Efendi'nin tevkifi ve mektep müdürünün bana sualleri ile anlaşılıyor ki, bir hafiyenin tahmin edemediğimiz bir jurnali karşısında kalmışız. Fakat bir taraftan cahilane bir samimiyetle Veli Efendi'nin cevapları, bir yandan da Abdurrahman Şeref Efendi'nin himayekâr izahları sayesinde bir beladan kurtulmuşuz. O devir, zekâ ve zamanını bir incir çekirdeği doldurmaya-cak işlerle harc ederdi. O iddianın ne olabileceğini tahmin edememiştik. İnsanlar ne tuhaftır ki, bir zaman en ehemmiyet verdiği bir mesele hakkında, zaman ile merakımızı büsbütün kaybetmiş oluyorlar. Artık bu sualin ne olabileceğinin merakını bile unutmuştuk. Öyle ki, en sonra Abdurrahman Şeref Efendi'ye bile bunu sormak hatırıma gelmedi. Halbuki o eski hocamızla, sonraları daha iyi tanışmış oldum. Çocukluk ve mektep cephesinin haricinde, laübalı yerlerde kendisiyle buluşmak ve görüşmek pek kolay oluyordu. Mesela Beyoğlu'da o zamanki Luxembourg Pastahanesi'nin bilardo salonunda, çok kere görünürdü ve galiba orada bilardo oynamayı severdi.

Eskiden beri bildikleri ve yeni tanıştıklarıyla uzun uzun görüşürdü. Adeti veçhile biraz rint hikâyeler ve biraz açık saçık fıkralar anlatmayı severdi. Ve hikâyesinin sırasını bulunca, onu kovanından çıkarır gibi, bir daha yerinden anlatırdı. O, bunda, bir eski şark ananesine tabi oluyordu. Hatta bu eski zaman fıkralarının şahısları bile şarklı oldukları duyulurdu. Onlar bu eski zaman idarelerinin altında, hayat ve menfaatlerini korumayı iyi bilirler ve ömürlerinin bir kısmını bu emeklerle sarf ve heba etmiş olurlardı.

Abdurrahman Şeref, önlerinde o kadar türlü örneklerini bildiği bu hikâyelerde başlarını uçurtmuş, yahut celladın önünden kurtarmış bunca vezirlerin birikmiş tecrübeleri süzülerek onun dağarcığına girmişler gibi, sanılırdı ki bu çıkardığı torbadan onların damgasını basıyor gibi oluyordu.

Kendisi tarihimizin nice "ledünniyat"ını biliyordu. Bu malumâtı birtakım hikâyeler tarzında naklediyordu. Hep nerede bulunsa bu beğendiği, sevdiği, tarihi fıkraları anlatır, ve hatta dinleyenler de bazılarını meraklı bulurlar ve beğenirlerdi. Bu fıkralarla, bu geçmiş zamanın tarihi canlanır ve muhtelif devirler kaynaşarak manalarını çoğaltır, bir umumi zaman içinde helmesini dökerdi.

Bu hikâyeler başlayınca, bu muhit içinde hususi bir zihniyet saffetine konmuş olur, aynı bir duyuş ve anlayış zirvesine yükselir, bir kanaate varılmış olunur, bir üsluba uymuş olur ve bütün bu hikâyeler milli bir tarihin huzuruna girmiş olurlardı. Nasıl ki bazı şairlerin mısralarında son kalan kelimeler yazılmamış olsa bile, mısraların sonlarındaki kafiyeleyer söylenilmiş kelimelerin yardımı ile söylenmemiş olsa da, onları duymuş oluruz.

Bütün idareler Abdurrahman Şeref'e hürmet ve emniyet gösterirlerdi. Kendisi memuriyetinde iken, her devirde kendi merhalesinde terakki etmişti.

Sultan Reşat'ın ona çok hürmet ve itimadı vardı. O zamanki Saray'la münasebeti gayet iyiydi. Sultan Reşat'ın küçük oğlu Hilmi Efendi'ye bazı hususi dersler verirmiş. Fakat Hilmi Efendi'nin bu kendisine verilen derslerden çok istifade edemediğini de hikâye ederdi.

Abdurrahman Şeref o zamanlarda ayan azası bulunuyordu. Halil Menteşe, Şurayı Devlet reisi olduğu sırada, bu hamarat ve iş görmeyi vazife bilen, yorulmak bilmeyen eski hocamız faydalı olabilir diye, bazan arada sırada Şura-yı Devlet'e uğrar, reisin yanına gelir, onun da emniyet ve teveccühünü kazanmakla memnun olarak, ona da yavaş yavaş fıkralarını anlatır, ve lazım gelen cinası da duyurmuş olur, o zaman Halil Menteşe: "Ee, sonra?" diye sorarmış!..

İşte Abdurrahman Şeref kendi fıkralarını Halil Menteşe'ye anlattığı gibi, bizi de görünce onun fıkrasını, bu "Ee, sonra?" de-

mesini bize anlatırdı. Zira bu itimadı olduğu için, onun fıkrasını bizim iyi duyacağımıza emin olurdu. O kadar ki, bugünlerden sonra, biz artık biri birimize bir daha tesadüf edişimizde: “Ee, sonra?” diye gülüşürdük. Bu dilimizin bir persengi olmuştu.

– Ee, sonra?

Sonra, Ayan Meclisi ilga edilmişti. Vaktiyle Maarif Vekili bulunmuş olan Abdurrahman Şerif, ruhundaki dinçlik kabiliyeti ve çalışma âdeti ile Mütareke kabinelerinin çoğunda bulunmayan bu yaşlı adamlar, kendi başında, rütbesinde, mevkiinde bulunmayanlardan daha evvel ve daha çok sarahat ve cesaretle, Kuvayı Milliye’ye iltihak ile elinde bir tespih, gözlerinde gözlük, ayaklarında galoşlu potinlerle, o zamanki Ankara’nın rahatsız bir pansiyon odasına İstanbul mebusu olarak yerleşmişti.

O zamanki mebusların bazıları onu yaşlı bir hoca diye pek saymazlar da, o zamanki âdetlerle, kadınlara zamparalık hikâyelerini söyler ve kendisi de yanlarında bir yadırganlık duygusu olmasın diye, başka hikâyelerle iştirak edermiş.

Osmanlı imparatorluğu’nun sonuncu “vaka-nüvis”inin sonuncu hikâyesinden, belki alınmış olanlar olmuştur. Kendisi derdi ki, vaktiyle birer memleket kadar büyük vilayetlerimize tayin olunan, birer hükümdar kadar azametli valiler varacakları diyarlara revan olurlarken, yanlarında beraber götürdükleri Harem kadınları, beraber taşıdıkları eşyalar naklolunurken, kervanların çingiraklarından dökülen heybetli sesleri, toprağın uzunluğu, gelenlerin çokluğu ile yanlarındaki servetin ehemmiyetini duyururlarmış. Halbuki küçülmüş vilayetlerin azalmış, daralmış kervanları, o eski tantanalı ahenklerin seslerini duyurmaz, ve bunlar yollarından giderlerken ancak laubali bir takım seslerle “Çankırı, Mankırı!...” der gibi duyulmuş.

Cumhuriyet’in ilan olunuş günü, Abdurrahman Şeref Meclis’te bulunmuş. Bazılarının gençliklerini iyi bilen bu hatipler, kürsüden Cumhuriyet’in ilanından sonra Cumhuriyet lehine gayet hararetli nutuklar, boğazlarını yırtarcasına hürriyet fikirlerini haykırışlarını dinledikten sonra, Meclis’ten çıkarken, Hamdullah Suphi’ye rastgelmiş ve “Ne çok Cumhuriyetçiler yetiştirmişim!...” demiş.

– Ee, sonra?

Hayli ihtiyarlamış olan Abdurrahman Şeref'in gözlerine bir nevi perde inmişti. Siyah bir gözlük takıyordu. Hele bir gözü hiç görmüyor, ve yanında kendisini idare eden bir uşak dolaştırıyordu. Lakin o kadar müdebbir, temkinli, ihtiyatlı ve, münecimlerin hilafına olarak, "reh-güzer"indeki kuyulara inanmaya, onları görmeye o kadar alışkındı ki, o zamanki Cihangir yangın yerinden geçtikleri bir gün, önlerindeki üstü açık bir kuyuya düşen kendisi değil, yanında giden sabık Roma elçisi Kâzım Bey olmuş ve o, bu yüzden vefat etmişti.

– Ee sonra?

Sonra, Abdurrahman Şeref Efendi'yi tekrar görmüştüm. Büsbütün çökmüştü. Diş etleri çürüyormuş. Bir nevi kangren olmuştu. Son zamanlarına kadar müdebbir, akil, hoşgû, zeki olan bu ihtiyara, artık tesadüf ettiğim zaman "Ee, sonra?" diyemiyordum.

Sonra, gözleri kapanmadan evvel bu ihtiyar hocama bir selam, sonuncu bir peyâm duyurabilmek isterdim. Zamanı geçirmişim. Onu da, ömürlerini o kadar iyi anlayıp bildiği eski zaman adamları arasına, Sultan Mahmud türbesindeki vezirler mezarlığına defnetmeliydiler. Lakin bu yapılamadı. Surların dışında aile mezarlığına götürülmüştü. Daha sonrasını bilemiyorum.

Sonra, daha nice seneler geçtikten sonra, yani ancak geçen günlerde tesadüf ettiğim Yahya Kemal'in kardeşi, hakikaten hayırlı bir hizmette bulunan Tarihi Merkadler Encümeni azasından olan Reşat Beyatlı'dan, Abdurrahman Şeref Efendi'nin nihayet kendi ailesinin yanında bulunan mezarını, tarihi mezarlıklarımızla meşgul olan Encümen'in kararı ve belediyenin yardımı ile, muntazam bir surette yaptırılmış bulunduğunu öğrendim.

Türk Yurdu, Mayıs 1957, nr. 268, s. 834-838

Geçmiş Zaman Edipleri

Recaizade Ekrem

Bu bahsettiğim, geçmiş zaman ediplerimize dair en eski bir hatıramdır:

Büyükada'da, büyük babamın Hristos tepesi civarındaki köşkünde bulunduğumuz zaman, bir akşam, Fransız mürebbiyem Nizam Caddesi'nde gezinirken, bir beye tesadüf etmiş olduğumuzu, onun bir şair bulunduğunu ve eğer kendisi isterse, iki çocuğuna Fransızca okutmak için kendi evine alabileceğini söylemiş. O zaman, Maarif Müdürü olarak, Beyrut'ta kalmış olan babamın nezdine gidip İstanbul'a dönerken, o kadını mürebbiye olarak beraber getirmiştik. Matmazele Nizam Caddesi'nde rastgeldiği bu teklifi yapan beyin ismi neydi diye sorulunca, bu Fransız kadının telaffuzuyla söylenilen isim, bir acem şairinin lakaplı bir ismi, yahut tantanalı bir mısra halinde duyuldu: "Le Poëte Recaizade Ekraim Bey!"

Bu ismin işitilmesi zavallı anneannem için bir yeni hayal sukutu olmuştu. Ya!.. Büyük şair Üstat Ekrem Bey, çocuklarına mürebbiye olmak için, tanıdığı dostlarının hatırlarını saymadan, onu apartmak istemeli miydi? Anneannem için onun şiirlerinin kerameti bozuluyor gibiydi. Onun üç *Zemzeme*'sini ciltlendirmiş kitabı, yatak odasındaki küçük bir dolabın rafında, hotozlarının renk renk hevenkleri sırasında dururdu. Üstat Ekrem Bey'in yapmak istediği vefasızlık, adeta kendi izzeti nefesine dokunuyordu. Yarabbi!.. Galiba şairlere inan olmuyordu. Burada oturan

Ekrem Bey büyük babamı tanımış olsun, babamın kendisinin nice yıllarla bastırıldığı *Hazine-i Evrak* mecmuasında şiirlerini neşretsin, babamın dostu gibi bilinsin de, nasıl olmuştu ki, bizim matmazeli yerinden almak istemişti? Buna nasıl inanılırdı? Doğrusu, bizim o zamanki dar muhitimizde, bunu duyanların hepsi Ekrem Bey'i ayıplamışlardı.

Nice senelerden sonra, ben sudan mazeretler buluyordum: Kendisinin eserine büyük kıymet atfeden bir şair, baba sıfatı ile, en sevdiği iki eseri olan oğulları, isimlerini söyleyelim, Nejad Ekrem ve Ercüment Ekrem'in istifadelerini, bir ahababın çocuğuna elbette tercih edebilir; belki de matmazele ancak bulunduğu evden memnun olup olmadığı mahiyetinde bir sual sormuş olabilir, bir de bu hizmet teklifi yapılmadan önce, kimlerin nezdinde çalıştığını daha sormamış, bilmemiş olabilir; bizim matmazel de bu işi iyice izah etmeden yanlış olarak söyleyip anlatabilirdi. Nasıl ki bu kadın bizden ayrılmış ve Ekrem Bey'in hizmetine girmiş değildi.

Ben daha doğmadan evvelki bir zamanda babamın neşrettiği *Hazine-i Evrak* mecmuasında Recaizade Ekrem'in manzumelelerini, tercümelerini neşrettiği o sıralarda, vaktiyle aralarında birçok konuşmalar olmuş. Nizam Caddesi'ndeki buluşmamızdan birçok seneler sonra, babamın Recaizade Ekrem'e dair sözler ve methiyelerinde nihayet bir ölçü bulunurdu. Onun itikadınca asıl dâhi şair Abdülhak Hamid'ti. Üstadı Ekrem aynı ayarda değildi. Fransızca zaif tercümeler neşrederdi. Cellat demekle iktifa edeceğine, bilmem hangi tercümesinde, cellat / Le bourreau demesi gibi, yanlışlıkları olduğunu söylerdi.

O zaman, şair Nigâr Binti Osman vaktiyle pek gençmiş. Fransızcadan Alfred de Musset'nin *Rappelle-toi'sını Tahattür Et* diye tercüme etmiş. Recaizade Ekrem'e göstermiş. O da *Pejmiir-de'sinde*, "Yad Et" manzumesiyle bir nevi nazire yazmış ki, pek müessir telakki edilirdi. Nigâr Hanım güya kendisinin yazısından bir intihal yapılmış gibi, adeta canı sıkılmış. Galiba bu iki mütercim biri nesren tercüme, diğeri nazmen ve mealen mülhem bir yazı yazmakla, güya hissi mukarenetlerine rağmen, bir edebiyat rekabetine düşmüşler gibi, biraz araları açılmış. Daha nice senelerden sonra Nigâr Hanım, hâlâ bu eski hatıradan bah-

seder ve “Tercüme etmiş olduğum bu şiir” diye başlayan bir şeyler naklederdi.

Babamın dediklerine göre, Recaizade biraz gururlu ve azametli bir adammış. Ona dair bir fıkrasını söylemişti: Bir ahababının evinde kendisiyle ilk tanıştıkları gün, “Ekrem Bey” denilince, o zat gizlice, “Hangi Ekrem Bey?” diye sorunca bunu duymuş ve biraz alınmış. – Bilirsiniz ki, o zamanlarda, söz arasında birçok Fransızca kelimeler kullanılırdı – “Meşhur Ekrem Bey!” demek manasına, kendisi de “Le Ekrem” demiş!..

Babam daha geçmiş bir zamana ait, bir fıkrasını daha anlatmıştı. Bir cuma günü Ekrem Bey, Cevdet Paşa’yı Bebek’teki yalısında ziyarete gelmiş. Gidiş ağasını da kapıda görünce, Paşa’nın evde bulunduğunu anlamış. Kapıdaki uşak hareme haber gönderdikten sonra “Efendim, Paşa evde değilmiş. Sokağa çıkmışlar!” cevabını getirmiş. Kabul olunmamasına canı sıkılan Recaizade, hiç olmazsa yapılan muameleyi anladığını duyurmak için, bir mukabelede bulunmak üzere ağaya: “Peki, Paşa’ya da benim gelmediğimi söyleyiniz!” demiş. Yine babamın dediklerine göre, Samipaşazade Sezai, Recaizade Ekrem hayranlığına pek iştirak etmezmiş. Gene o aralık, kendisinin bilmem hangi bir yazısının *Servet-i Fünûn*’da basılması konuşulurken, o sırada *Araba Sevdası* neşrolunduğundan, Sezai Bey “Ekrem’in şu gürültülü arabası geçsin de sonra!” diye cevap vermiş.

Bunlara rağmen Recaizade Ekrem, herkesçe kabul edilmiş bir üstattı. Vaktinde *Talim-i Edebiyat*, edebiyatımızda bir merhale olmuş, ve “kafiye semi içindir” nazariyesi de yeni bir merhale teşkil etmişti.

Abdülhak Hamid’in yeni şiirlerini anlatmış, duyurmuş olan odur. Nasıl ki, zamanından sonra da Tefvik Fikret’i *Servet-i Fünûn*’a getirmekle, Edebiyat-ı Cedîde’yi kurmaya yardım etmiş olan yine kendisidir. Yazarların bazıları ettikleri tesirle, şöhretlerinin fevkinde bir eser sahibi olabilirler. Bazıları ise payidar eserlerinden daha ziyade, tesir ettikleri nüfuzlarıyla, eserlerinin fevkinde bir mevki sahibi olabilirler.

Recaizade Ekrem hayatında, aşkın saltanatını kabul ediyordu. Sevdiği kadınlara her zaman meclup oluyor, ve hissi münasebetlere düşkün görünüyordu. Hayatında büyük aşk buhran-

ları olmuş, uzun sürmüş maceraları şiirlerine sirayet etmiş, sevdiği kadınların isimleri manzumelerinde yazılır, şarkılarında duyulurmuş. Gençliğinde çıkmış olan *Name-i Seher*'deki: "Yarın sabaha demek sohbet ey hilal-i seher!"deki Seher, aşk ve macera profesyoneli olan bir kadınmış. Recaizade bazan evine bir odalık getirmiş olur ve günlerce dışarı çıkmadığı bulunurmuş.

Geçmiş yüz elli beş seneye rağmen, bugün Victor Hugo'nun hangi kadınları sevmiş, onların hangileriyle münasebette bulunmuş olduğunu biliyoruz. Bir gün Süleyman Nazif, Namık Kemal için iki isimden bahsetmişti. O, mahsus yalan söylemez, fakat hisleri yüzünden kanaatleri yanlış olabilirdi. Namık Kemal'in hayatına dair resimli, vesikalı iki üç cilt hazırlamakta olan Mithat Cemal'e, Namık Kemal'in sevgililerinin isimlerini sormuştum. Bu kadınlardan hiçbirinin ismini bilmiyordu. Namık Kemal'in hangi kadınları sevmiş olduğunu bilmiyoruz.

Halbuki Recaizade Ekrem'in sevmiş olduğu kadınlardan üç dördünü duymuş, öğrenmiş oluyoruz. O zamanlar bilirsiniz ki meşhur bir aşk, bazan yıllarla platonik kalabiliyordu.

Suphi Paşa'nın büyük kızı, Saffet paşazade Refet Bey'in refikası Mihrümah Hanım, sarı saçlı, mavi ve çok güzel gözlü bir güzellik sultanı iken, genç yaşında ölümü nice İstanbullular için bir matem olmuştu. Bir iki şarkının bazı mısralarında, şairin kelimeleri o kadar ruhtan duyulmuş oluyor ki, tabiatın gizli hüznü bir aksiseda halinde birleşerek, İstanbul hanendelerinin nostaljik sesleriyle bu manalar bir mucize halinde çağlardı:

*Sen bu yerden gideli ey saçı zer
Seni söyler bana dağlar, dereler.**

Ve yine:

*Geldi amma, neyleyim, sensiz baharın şevki yok!***

* Güftesi Recaizade Ekrem'e ait olan bu şarkı humayûn makamında olup, Şevki Bey tarafından bestelenmiştir. [Haz.N.]

** Güftesi gene Recaizade Ekrem'e ait olan bu eser, Rahmi Bey tarafından beyati, Bahattin Bey tarafından da uşşak makamında bestelenmiştir. Hisar'ın kulaklarında yer tutmuş beste, Rahmi Bey'e ait olanıdır. O devirde Recaizade algılamasını üreten bu meşhur şarkının güftesi şu şekildedir:

Bu mucizeli seslerin tesirlerini bir kere duymuş olanlar, artık Recaizade'nin büyük bir şair olduğuna inanırlardı.

Beraber yaşayan iki dul hemşirenin birisi ile aralarında, birisinin kayığı ile yalısından geçişi, diğerinin penceresinden, önünden geçen kayığı seyretmesi kabilinden dikkatlerle, aralarında platonik bir mukarenet bulunduğuna başkaları bile dikkat etmişlermiş. Nice senelerden sonra, Meşrutiyet'in ikinci ilanı dediğimiz, belki bu üçüncü ilanın hürriyeti üzerine, bu hemşirelerden biri gözleri rahatsız olduğundan, tedavi için Viyana'ya gitmesi lazım gelen bu eski zaman hanımının, Avrupa'ya yalnız gidemeyeceği düşünülmüş ve onun merhum kocasının akrabasından bulunan Reşat Fuat Bey'in himayesi altında seyahat etmesine karar verilmişti. Reşat Fuat Bey, o zamanlardan teşrifatta memur bulunan Ercüment Ekrem'e, "Babanla aralarındaki mukarenet dolayısıyla, babanın hissiyatına hürmeten hanımefendiyeye hususi bir saygı göstermelisin!" diyordu.

Fakat Recaizade Ekrem'in, en uzun müddetle ve en ziyade sevmiş bulunduğu hanımın bir başkası olduğu anlaşıyor. *Zemzeme*'lerin manzumelerinde bir *akrostiş* vardır. Mısraların, arka arkaya gelen kelimelerin teşkil ettiği "Hacer" duyuluyor. Ekrem Bey galiba öleceğini duyarak, kendisinin bir türlü hayatında yakmaya kıyamadığı aziz hatıralarını, oğlu Ercüment Ekrem'e, kendisi ölünce, kütüphanesinin üstündeki bir rafta bulunan bir kutu içindeki mektupları, resimleri, saçları, karıştırmadan yakmasını vasiyet etmiş. Süleyman Nazif ise bu vasiyetnamenin ifası, günah olacağını söylemiş. Her zaman hissiyatına inanan Süleyman Nazif, meşhur mübalağası ile, Ercüment Ekrem'e bu kutu muhteviyatının yakılması, meşhur İskenderiyye Kütüphanesi'nin yakılmasından daha büyük bir günah olacağını ve Diyarbakır şivesi ile, yemin ile söylemiş, fakat sanıyorum ki, buna rağmen Ercüment Ekrem babasının vasiyetini yerine getirmişti.

Türk Yurdu, Haziran 1957, nr. 269, s. 926-930

*Gül hazin sünbül perişan bağzârın şevki yok
Dertnâk olmuş, hezâr-ı nağme-kârın şevki yok
Başka bir haletle çağlar cûy-bârın şevki yok
Geldi anıma neyleyim sensiz baharın şevki yok*

Kaybettiklerimiz

Ercüment Ekrem Talu'ya Dair Hatıralar

Bir yazarın, başka bir muharririn yazısını kıskanması hayli güç oluyor. Çünkü başkasının yazdığı eser, tam bizim istediğimizin aynı olmaz. Bazı kısımları bize yabancı kalır. Hiçbir muharririmizin bir tek eserini kıskandığımı hatırlayamıyorum. Ancak, çocukken, vakti saadette, bir nevi kısası enbiya zamanlarımız olur ki, bu tarih öncesi hatıralarıma ait malumatı gıpta ile duyuyorum. Bu geçmiş zamanlarda, İstanbul'un eski mahalleleri büyük birer şahsiyet sahibiydiler. Hepsine de itimat edebilirdik. Rumelihisarı ve İstinye birer cennet parçasıydılar. Büyükada büyük bir adamdı. Ercüment Ekrem'in ve benim ailelerimizin bazı münasebetleri olmuş; onun babasıyla benim babam aralarında bir komşuluk bulunmuş; anneannemle onun annesi arasında bir dostluk duyulmuştu.

Ercüment Ekrem benden galiba bir iki yıl önce dünyaya gelmiş olmasıyla, benim, çocukluk tesiriyle, unutup bulamadığım kelimeleri, isimleri, ıstılahları hatırlayıverirdi. En eski hatıralar arasında, hâlâ duyulan vapur ve horoz sesleri arasında, eskiden kalma bir cümle söyler, mesela "Belediye Müfettişi Umumisi Salahaddin Bey'in köşkü" derdi. Bu, benim büyük babamın eviydi. En eski çocukluk zamanlarımda derinliklerdeki kelimeleri ve sesleri, açtıkça, o benim hatıralarıma önderlik etmiş olur, ve adeta benim eski zamanlarımda şuuruna iştirak ederek, hatıralarımda bir nevi şahid-i umumisi olurdu. Ben, başka hiç kim-

senin kitabı malumatına değil, ancak benden evvelki bu bir iki senenin malumatına gıpta ederdim.

Bir yazarın eserlerinin doğuşu mucize kabilinden bir şey olur. Bunun vücuda gelmesinde beklenmedik nice tesirler olur. Bazı garip muharrirlerin eserleri, kendilerinin fevkinde görünür. Bazıları ise kendilerini, eserlerinin şöhretine feda etmiş sayılabilir. Ercüment Ekrem'in babası Recaizade Üstat Mahmut Ekrem'in ve oğullarının isimleri edebiyatımız tarihine girmiştir. Ercüment, gençliğinde, kendi babasının kurulmasına hizmet ettiği Edebiyat-ı Cedîde ile meşgul görünmemiş, sonra, Fecr-i Âti ile alakadar olmamıştı. Tefvik Fikret'i de sevmezdi. Fakat en eski zamanından beri, Türkçe ve Fransızca konuşurken, birçok kıymetli fıkralar, nükteler, vecizeler söyleyerek ve mısralar zikrederek, insana bir edebiyatperest tesiri verirdi. Kendisini, sevdiğimiz bir edebiyata taraftar olacağını beklerdik. Ancak Ercüment Ekrem, bir şairin sevebileceği şiirini yazabilmesi kabilinden uğraşmıyor, neşriyat ve matbuat bakımından sürümlü sayılan yazılar neşretmek istiyor, eserlerinin içine bir ticaret gayesi karıştırıyordu. Refik Halit'in *Tarih-i Devr-i Mebusan*'ından sonra, kendisinin yazdığı *Evlîya-yı Cedîd* kitabı neşrolununca, ilk yazılarının birinde, onun içkisine su katmasını iyi bildiğini, hatta, mızıkçılık ederek, şaraptan ziyade su karıştırdığını yazmıştım. *Evlîya-yı Cedîd*'i Refik Halit de beğenmiyordu.

Ercüment Ekrem'in birçok yazılarında, sanat ve edebiyat bakımından kıymetli olan parçalar ve sayfalar vardır. Kuvvetle şarklı birtakım eski zaman şahıslarının maneviyatını anlatmayı iyi bilir. Sanıyorum ki, Türk romanında Meşhedi tipi bir kazanç olmuştur. Fakat kendisi bir mizah muhaririri şöhretini kazanırken, bu maksat galiba, yazıcılığının tam bir inkişafına mani olmuştu. Bir mizah muhaririri olarak bilindiği için, kendisinin bir yazısından ne beklenildiğini bilir, mesela bir Ahmet Rasim'in yazacağı bir yazı aranıldığını bilir ve filhakika böyle bir yazı yazmış olurdu. Hatıralarının bazılarından, tarihi bir hakikatin ciddiyetinden ve açıklanmasından ziyade, cinaslı bir fıkra anlatılmasını arardı. Belki hoş telakki edilmeyecek kısımlardan daha ziyade, espri taraftarlığı görülürdü. Beğenilecek bir "popüler" yazı yazmak için, feda etmeyeceği hiçbir fedakârlık yoktu.

Dostluklar bazan zamanla uyuklar, fasılalarla uyur ve bazan uykusu geçmiş olur, tekrar uyanır ve canlanır. *Boğaziçi Mehtapları*’nın ayrı ayrı parçaları *Varlık*’ta basılınca, o, birdenbire, bana pek muhabbetli yazılar neşretti. Tesadüfen görüştüğümüz sıralarda, yine, yadettiğim bu tarzda yazılarımı tasvip eder, bazan bana: “Bunu yazabilir misiniz?” diye sorar, yine bazan da: “Bunu da yazabilecek misiniz?” diye şaşıtırdı.

Ercüment Ekrem’le münasebetimde, senelerle, garip bir ruh haletine düşmüştüm. Pek eski bir zamanda, bir akşam, Büyükada’da Nizam Caddesi’nden geçiyordum. Gurup, İstanbul’un ufuklarında şaşaalı “fantasmagori”sini gösteriyor, lalden bir sahil üstünde, sıra sıra lacivert mabetler, minareler, sütunlar yükseltiyor, birçok fanuslardan dökülen altın ışıklar kanatıyor ve ruha romantik birtakım duygular duyuruyordu. Yolda, sarı saçlı, beyaz başörtülü, ihtiyarlamış, zayıflamış, yüzü uzun çizgilerle buruşmuş bir hanım, evine doğru gidiyor, fakat, gurubun haletleriyle alakalanarak, bazan, yolunu çiçekler arasında dolaşan bir arı gibi, başka istikametlere de sapıyor, ve her defasında, gözleri naşad görünüyordu. Bana, kendisinin, Recaizade Ekrem Bey’den ayrılmış olan sinirli ve asabi haremi olduğunu söylediler.

Ben, ne bu akşam, yavaş yavaş evine dönen bu yaşlı hanımla görüşmüş, ne de onu bir kere bile, oğlu Ercüment Ekrem’le birlikte görmüş değildim. Ancak, gurup zamanında evine dönerken gördüğüm halsiz hareketleri ve etrafına bakan naşad bakışları, bana öyle tesir etmişti ki, nice yıllardan sonra ben, yine akşam zamanları, Ercüment Ekrem’i Beyoğlu sokaklarında, eskiden Tokathıyan ve şimdi kendisinin tavsiyesi üzerine Konak denilen otel civarında, bazı dükkânların camekânları önünde, yavaş yavaş dolaştığını ve bir yerden dönüp başka bir yere sapmışımı gördükçe, onu o kadar aynen annesinin halsiz ve yavaş edalarıyla, yüzünün buruşuk çizgileriyle, ve aynı naşad gözleri görüyordum ki işte, bu beklenmedik garip ruh haletiyle, onun kendisini değil de, Büyükada akşamında gördüğüm annesini görmüş gibi oluyordum ve bu tesadüflerimizde bütün sözlerimiz, bir gurup yeisi içinde birleşmiş olurdu.

Bir ölüm haberiyle, gözlerimiz ölene acıyarak yaşarırken,

ruhumuzda, kendimize ait endişeler de gizlenir. En eski şahitlerimizi birer birer kaybettikçe, bir yandan eski zamanlarımızın daha mazisine karışıyor, bir yandan da ölümün yalnızlığını duymaya başlıyoruz.

Türk Yurdu, Ocak 1957, nr. 264, s. 548-550

Kaybettiklerimiz

Ziya Osman Saba'nın Ölümü

Pek soğuk bir gün, Ziya Osman Saba'nın cenazesine giderken, iki kuvvetli tesir altında bulunuyordum:

Edebiyatımız, iki yıldır, ne büyük ziyanlara maruz kalıyor. Sayısı çok olmayan yazarların, eser ve isim sahiplerinin kaç tanesi, bir yaprak dökümü mevsimine girmişiz gibi, birer birer döküldüler: Orhan Veli, Sait Faik, Cahit Sıtkı Tarancı, Reşat Nuri Güntekin, Ercüment Ekrem Talu ve bugün Ziya Osman Saba.

Ziya Osman Saba'yı, temiz yürekli, iyi terbiyeli, doğru sözlü, cömert muhabbetli, hüsnüniyyet sahibi, nezaketli ve tevazulu bir insan olarak bilirdik. Kendisinin bilinmiş hiçbir kusuru yoktu. Ancak duyguları itibariyle bu kadar iyi olan kalbi, tahammülü itibariyle, zayıf ve hasta bir kalpti. İki yıldan beri tamamıyla hasta idi.

Talih ona o kadar gadretmişti ki, bu ölüm karşısında, kendisine bir haksızlık yapmış olduğu hissiyle insan, ona teessür duyarken, adeta bir mahçubiyet duyuyor.

Ziya Osman Saba'nın şiiri hakkında düşüncemi ve muhabbetimi şifahen çok söylemiştim. Fakat, şimdiye kadar daha yazmamıştım. Başka bir gün eserini daha ziyade dikkat ve itina ile yazmak isterdim. Bence teessürlerime karışan bu satırlarla, bugün düşüncelerimin ancak bir hülasasını tespit etmek istiyorum.

Ziya Osman Saba daha gençti. 1910'da İstanbul'da doğmuş, Galatasaray'da okumuştı. 1928'de yani on sekiz yaşında iken şi-

irlerini *Servet-i Fünûn*'da bastırmaya başlamıştı. Arkadaşlarıyla müşterek olarak neşrettikleri *Yedi Meşale*'de:

*Ürkmeden su içsinler, yavaşca, susun susun
Bir sebile döküldü bembeyaz güvercinler!*

mısralarını duyar duymaz ince, hisli, ahenkli bir şairimizin mevcudiyetini duyduk.

O 1943'te bastırdığı *Sebil ve Güvercinler*'de, on beş yıllık şiirlerini toplamış oluyordu. Öyle ki itinalı bir imbikten geçirmiş gibi, şiirini, yani çocukluk hislerini hatırlayan, bir ev ve aile mahremiyetini, mazi muhabbetini ve ölüm düşüncesini söyleyen şiirleriyle dilini, üslubunu ve ruhunun iklimi olan muhiti ni kurmuş ve tesis etmiş oluyordu. Öyle ki 1947'de ikinci kitabı olan *Geçen Zaman*, ilk kitabındaki bütün şiirleri ihtiva ettiği gibi, içinde yeni olan "Geçen Zaman" kısmında da hisler ve fikirler itibariyle hiçbir değişiklik yoktu. Bütün şiirler denilebilir ki ruh duygularının tebahhurundan, yani tütsülenmesinden ibaret gibidir. Bu iki şiir kitabının meziyetleri, duygulardaki insicamdır. Bazı şairler şiir kitaplarını neşretmek için, onların birer bütün hasıl etmelerini beklerler. Şiirleriyle halis bir klasik insan ruhuna kavuşan Ziya Osman Saba'nın kitaplarında, bütün şiirler insicam ile birleşmiş görünür.

Ziya Osman Saba bir çocukluk zamanı şairidir. Şiirleri çocukluk hatıralarına bağlı ve bunun için şiirlerinin çoğu çocuksu hislerle kalıyor. Ekserisi de birer his ve hatıra itirafları sayılabilir. Kendisi için çocukluk bir arz-ı mev'uddur. O, her saniyesinde, bir çocukluk mazisi duyar. Bu derin tarzda duyduğu zaman, kendi tatlı zamanlarının muhiti ve iklimidir. Adeta kutsileşen duyguları ve hatıraları, hülasa bu çocukluk zamanları, yerleri ve duygularıdır. Ziya Osman Saba'nın şiirinin merkezi çocuklukta babası ile, annesiyle beraber yaşadığı bir evdir. Şiirleri de böyle bir evin mahremiyetinin, çocukluk ve gençlik hatıraları oluyor. Bütün bu şiir kitabının hatırlattığına göre, o zamanlarda böyle, bu eski zaman tiryakilikleriyle evlerimiz öyle bir şiir kovunu oluyordu ki, hepsi büyülenmiş gibi, içlerinde bulunan bütün maddi eşyalar da, içlerinden taşan şiirleri söyler ve isimleri

birer şiir ismine benzerdi. En hakir, küçük eşyalar bile helmesini döken yemekler gibi, tatlarını duyururdu. Bu çocukluk zamanlarımızın evleri, münferit ve yalnız kalan evler değildi. Yolları, bahçeleri, mesireleri, mahalleleri vardı. Etraflarında bir cemiyet, bir medeniyet, bir mescit, bir mezarlık, bir sebil ve beyaz güvercinler vardı. Bu hatırlanan, yavaşça geçtiğini hafifçe duyuran asude saatlerin verdiği huzur içinde, çalan saatler bizi çocukluğumuzun beyaz saatlerine kavuşturuyor. Bugünler de, bu itikat saatlerinin nizamı, ev hayatının bütün tatlı duygularını tanzim ediyor. Ruhların tevekkülüyle, gündelik saatlerin hepsi günlük kokularıyla uhrevileşen saatler oluyor. Yatak odalarında sabahlar birer bayram sabahı oluyor. Ev kapıları oda kapıları, bahçe kapıları, gönül kapıları oluyor. Zaman ile, birer kahve içilir gibi duyulan saatler geçiyor. Her şey şiirini söylüyor. Alevleriyle aruzdan mısralar söyleyen bir soba. Bir ninni söyleyen salıncak. Rüyaları davet eden bir yatak. Kıvılcımları kestaneler gibi çatlayan bir mangal. Küller içinde eşinen ve kıvılcımları bazan çatlayan bir mangal. Mangal kenarı ki, kış gününün lalezarıdır. Uykuyu tiryakisi kediler. Bazan çekilen bir nargile gibi haşmetle homurdanan kedi. Evin günlük şiirleri kadar gecelik şiirlerini duyuran saatler. Uykulu günler ve uykusuz geceler, uhrevi geceler. Mazimizden bize dönen rüyalar. Mazi sularında yüzülen saatler. Geviş getirir gibi, asıl şimdi yaşadığımızı duyduğumuz eski zamanların mevcudiyeti. Rüyaları çalan saatler. Yıllardan beri ilk defa gördüğümüz bir eski zaman bahçesine benzeyen bir şarkı. En eski duyduğumuz bir nakarat. İstihare uykularına dalan geceler. Talihimizi birer masal gibi söyleyen rüyalar.

Ziya Osman Saba bir geçmiş zaman, yani bir mazi; bir tahassür yani bir hatıra şairidir. Bunu söylemekle hiçbir zaman bir irtica muhipliği ifade edilmiş olmaz. Mazi demek, geçmiş bir zaman ifadesinden ibaret değildir. Yaşayan bütün zamanlar karışarak mazimiz olur. Mazi, çocukluğumuz ve gençliğimizden başlayarak, hayatımızın hatıralarıyla karışarak ve birleşerek ömrümüzün zamanı olur. Mazi, kendimizin mazimiz demektir. Konuşulurken “geçmiş zaman” dediğimiz, tabii bizim zamanımız demektir. Çocukluk, gençlik, aşk ve bizde devam eden bir hayat akidesidir. Ona mazi şiiri dediğimiz zaman, bu zamanın

şairi oluyor. Bir devrin yaşama tarzının kaidesi olarak taraftarı değil, çünkü mazi bir fikir ve felsefe usulü demek değil, ancak kendi gönlünün daussılasının, hülâsa kendi mazisinin şairidir. Her şairin ve her sanatkârın, hatıralarının çiçek açan bir zamanı içinde kalması pek tabii ve zaruridir. Kendisi de pek ziyade mazur görünür. Geçmiş zamanına tahassür duyması kadar tabii bir şey olamaz. Bunun içindir ki, bir şairin ve sanatkârın mazi-sinden bahsetmekle, bir irtica hissiyle tevehhüm edilmesi kadar gayrı tabii ve haksız bir hareket olamaz.

Ziya Osman Saba'nın mazi muhabbetinin bir saiki daha vardı ki, o da kendisinin ta ilk gençliğinden beri ölülerine duyduğu yakınlık ve hatıralarına gösterdiği alakadır. Onlar, şairin gördüğü rüyalarda hâlâ yaşıyordu. Kendisinin varmak istediği diyar, bu ölüm diyarında yaşayan hatıralardı. Bunun içindir ki, iki de bir ölülerden bahseder.

Ziya Osman Saba, yavaş yavaş, zaman ile tesis etmiş bulunduğu ve muhit ve iklim içinde, samimi sanatının hudutlarını taşmayarak, şiirleriyle hep ruhunun duygularını yazmak, hep çocukluk hislerini duyurmak, hep bir aile evinin hatıralarını söylemiş, ve hep ölüleri yad etmiş oluyor. Bazan da Tanrı'sına, manevi duygularını aşan hitaplara eriyor. Hep aynı gündelik kelimelerin yardımıyla, hiç adileştirmedeği diliyle, şiirlerinde ne kahramanlık menkıbeleri söylenilmekte, ne de aşk ilahesinin çektiği buhranların uzun ilahileri duyulmaktadır. Kendisi o kadar mazbut ve mütevazı görünür ki, ömrünün siyanet melekleri olan samimiyet ve ciddiyet sayesinde, şiirin duymadığı ve ruhunun inanmadığı mübalağalara hiçbir zaman sapsmamıştır.

Türk Yurdu, Şubat 1957, nr. 266, s. 622-625

Dizin

- Abdullah Cevdet 42
Abdullah Zühdi 11, 12, 34
Abdurrahman Şeref 12, 204-214
Abdülhak Şinasi Hisar 7-10, 15, 17, 18, 62, 69, 157
Adam, Paul 62
Ağaç 16
Ahmet Bedî 206
Ahmet Cevdet Paşa 208
Ahmet Haşim 7, 11, 12, 15, 17, 18, 26, 30, 42, 176, 191-193, 206
Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı 7, 18
Ahmet Hikmet 12, 77, 158, 172, 174, 189-203
Ahmet İhsan 76, 77
Ahmet Midhat 11, 12, 48, 78, 86-92, 160
Ahmet Muhtar (Şeyhülislamzade) 58
Ahmet Rasim 54, 91, 221
Ahmet Raşit (H. Nazım) 198
Ahmet Samim 39, 58, 129
Ahmet Şuayp 30, 77
Aks-i Sada 182
Akşam 12, 13, 18, 145
Albalat, Antoine 190, 191
Ali Birinci 176
Ali Ekrem (A. Nadir) 43, 44, 77, 198
Ali Emiri 41
Ali Kemal 39, 91
Ali Naci 176, 177
Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği 164
Ali Sami 206
Almanya 50
Anadolu 17, 122, 123
Anglo-Sakson 81
Ankara 8, 22, 33, 47, 49, 74, 75, 137, 138, 140, 151, 152, 167, 202, 213
Araba Sevdası 217
Arap ve Türk 50
Aşyan 82, 83, 174, 177
Aşk-ı Memnu 159, 160, 164, 165
Avusturya 49
Ayasofya 35, 38, 43
Ayastefanos 162
Aziyade 30
Baba Tahir 198
Babıali 41, 88, 148
Bağdat 40, 41
Baha Tevfik 58
Bakırköy 116, 118
Balkan Şehirleri 166
Baltalimanı 180
Balzac 140
Basra 40
Bazı Berlin Makalatı 50
Bebek 114, 115, 171, 180, 194, 217
Bernhardt, Sarah 161
Beyaz Gölge 129
Beykoz 86, 91, 92
Beylerbeyi 39
Beyoğlu 34, 51, 58, 71, 75, 96, 161, 190, 211, 222
Bimen Şen 45

Bir Acı Hikâye 169
Bir Sefilenin Hasbihali 148
Bir Türk'ün Jurnalı 49
Bize Göre 176
Blane (Baron) 186
Boğaziçi Mehtapları 8, 12, 19, 165, 222
Boğaziçi Yalıları 8, 11, 19, 137, 165, 166
Bombay 49, 146
Bosna-Hersek 49
Browne, Edward G. 48
Büyükada 138, 161, 169, 173, 178, 215, 220, 222
Cahit Sıtkı 224
Cambridge 48, 49
Cassel, (Sir) Erneste 100
Celal Esat 43
Celal Muhtar (Dr) 174
Celal Nuri 16, 42, 43, 117
Celal Sahir 11, 12, 21, 30, 77, 128-138, 166
Cenab Şehabeddin 11, 12, 16, 17, 21, 29, 34, 43, 45, 54, 69, 77, 79, 91, 100, 107, 114-118, 120, 130, 151, 158, 174, 177, 182
Cenevre 48, 66
Cevdet Kudret 10, 16
Cezayir 49, 51, 157
Cezayir Hatıratı 49
Chateaubriand 165
CHP 16
Copperfield, David 176
Coqueliu 161
Cumhuriyet 17, 202, 213
Cünûn u Aşk 147
Çağlayanlar 198
Çamlıca 1, 2, 27, 33, 51, 164
Çamlıca'daki Eniştemiz 164
Çıkma Sokak 58, 175
Çocuk ve Allah 14
Çöl ve Hacılar 100
d'Anunzio, Gabriele 32
Damat Ferit Paşa 39
Davul 34, 196

Dekadanlar 78
Demolins, Edmond 81
Dergâh 140, 176
Divaneliklerim 147
Diyarbakır 219
Don Kişot 103
Durkheim 95
Ebuzziya Tevfik 48
Ebuzziyazade Velit 42
Ecole Ottomane 146
Edebi Hatıralar 190
Edebiyat-ı Cedide 29, 43, 54, 58, 71-73, 77-79, 82, 84, 129, 135, 150-152, 158-162, 166-169, 171, 172, 174, 176, 177, 190, 192, 197, 198, 208, 217, 221
Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi 79, 151, 190
Efsus 181
Elem d'Asie 190
Emin Bülent 26, 193
Emirgân 180
Emmanuel III, Victor 186
Ercüment Ekrem 12, 216, 219, 220-222, 224
Evlîya-ı Cedîd 221
Evrak-ı Leyâl 117, 151
Eylül 85, 92, 167, 170, 172
Eyüp Sultan 158
Fahim Bey ve Biz 8, 12, 16, 69, 164, 166
Falih Rıfıkı 42
Fani Teselliler 151
Faruk Nafiz 10
Fatih-Harbiye 107
Fazıl Ahmet 62
Fazıl Hüsnü 14
Fecr-i Âti 34, 58, 60, 130, 135, 151, 221
Fehime Nüzhet 128
Ferdi ve Şürekâsı 174
Feryad 129
Finten 147
Flaubert 113
Franchet d'Esperay 46

Fransız Akademisi 191
 Fuad Köprülü (Köprülüzade Fuad) 202
 Fuller, Loie 161
Fusûl-i Mütenevvia 50
 Fuzûli 69
 Galata 90, 115, 161
 Galatasaray 16-18, 25, 114, 117, 150, 159,
 172, 190, 191, 204, 210, 224
 Galibiyun 192
 Galip Dede 192
 Garam 148
Geçen Zaman 225
 Geçmiş Zaman Adamları 14
Geçmiş Zaman Edipleri 7-11, 13, 14, 16, 19,
 21, 157, 163, 166, 171, 178, 184, 189,
 197, 204, 210, 215
Geçmiş Zaman Fıkraları 13
Geçmiş Zaman Köşkleri 8, 11, 13, 137, 165,
 166
 Geçmiş Zaman Muharrirleri 13
Gençlik ve Edebiyat Hatıraları 22
 Gipp, E. J. 48
 Gourmont, Remy de 191
 Göksu 121, 180
 Göl Saatleri 18
Gönül Hanım 199
Güller Dikenler 98
Hacle 147
 Hading, Jane 161
Hadisat 43, 45, 46
Hak 34, 40, 45, 51, 207
Hakimiyet-i Milliye 10-13, 56, 60, 65, 70,
 75, 80, 85, 97, 102, 140
 Hakkı Paşa 128
 Halil Halit 11, 12, 47-52
 Halil Mentеше 212
 Halit Ziya 10, 12, 16, 29, 35, 41, 54, 77, 157-
 169, 171-174, 177, 190, 206, 209
 Hallac-ı Mansur 165
 Hallaçıyan Efendi 165
 Hamdullah Suphi 11, 12, 16, 20, 21, 25-
 35, 37, 42, 130, 150, 196, 206, 213

Hanım Mektupları 72
Haralambos Cankıyadis 73
Haristan ve Gülistan 190, 203
 Hasan Fehmi Bey 39
Hazine-i Evrak 157, 216
Hep yahut Hiç 151
Her Günkü Hayatın İktisadiyatı 50
Hikâye Külliyyatı 174
Hikâye ve Romanları ile Mehmet Rauf 176
Hilâl ve Salip Münazaası 49
Hilâle Karşı Salip 49
 Hindistan 49, 51, 147, 148
 Hisar 152
 Horhor 33
 Hugo, Victor 41, 218
Hüküm Gecesi 60, 95
Hürriyet 48, 68
 Hüseyin Cahit 42, 77, 79, 82, 158, 172-174,
 190
 Hüseyin Kâzım 79, 81, 82
Hüseyin Mellah 92
 Hüseyin Rahmi 99
 Hüseyin Suat 43, 77, 116
 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu 16
 İbrahim Alaattin 39, 45
 İbrahim Hilmi 166, 170
 İbrahim Müteferrika 90
 İçli Kız 148
 İhsan Raif Hanım 59
İkdam 18, 34, 176
 İleri 140
İngiliz Mesai Fırkası ve Şark 50
İngiliz Türko-Fobisi Üzerine Bir Tedkik 49
 İngiltere 48, 49, 50, 51
İntişar-ı İslam Tarihi 50
 İsmail Hakkı (Diyarbakırlı) 43
 İsmail Hâmi 43, 44
 İsmail Safa 77
 İstanbul 8, 12, 13, 17, 31, 33, 38-41, 46-48,
 50, 51, 55, 59-63, 66, 72, 76, 81, 82, 90,
 92, 101, 105, 114-116, 118, 128, 130,
 131, 135, 138-141, 149, 152, 153, 157,

158, 160, 161, 163, 164, 167, 171, 174,
176, 186, 188, 190, 193, 198, 200, 202,
203, 205, 208, 213, 215, 218, 220, 222,
224

İstanbul'un İç Yüzü 17

İstinye 220

İsviçre'de Tahsil 67

İtalya 32, 55, 186

İttihat ve Terakki 39, 84, 95, 96, 104, 128,
129, 163, 174

İzzet Melih 16, 26, 29, 30, 41, 42, 168, 193,
206

Journal des Debats 98

Jön Türk 48

Kadıköy 116, 131, 138

Kadınlara Mahsus Gazete 181, 184

Kahire 66

Kalender 121, 180

Kâmil Paşa 99

Kara Kemal 39, 43

Kemalpaşazade Sait (Lastik Sait) 88

Kırık Hayatlar 162, 164, 165, 169

Kırık Oyuncak 169

Kırk Ambar 90

Kırk Yıl 160, 165

Kitaplar ve Muharrirler 62, 137, 166, 203

Kordonboyu 64

Körfez 122

Küçük Çamlıca 27

L'Aiglon 30

L'art d'écrire enseigné en vingt leçons 191

L'esthétique 35

La Pense Turque 63

La Turco-phobie des Impérialistes Anglais
50

Lamartine 68

Le Ekrem (Recaizade) 217

Le Temps 205

Lebon 74

Lenin 62

Les Annales 185

Les Châtiments 30

Leyla Saz 45

Lisle, Leconte de 119

Londra 48, 49, 53, 101, 146, 147, 148

Loti, Pierre 46, 55, 104, 186, 188

Lüsyen (Lucienne) Hanım 200

Macera-yı Aşk 148

Madam Bovary 113

Maeterlinck 62

Mahmud Sadık 91

Mahmut Celaleddin 157

Mahmut Muhtar Paşa 73

Mai ve Siyah 164, 165

Maişetimizi İstihsal 50

Makber 131, 147

Makbule Leman 54, 184

Malûmat 198

Marmara 34

Maupassant 17

Maziye Rağmen 29

Mé'moires d'outre- tombe 165

Mecit Efendi (Abdülmecit) 199, 200,
201

Meclis-i Mebusan 39, 68

Mehasin 174

Mehmet Ali Tevfik 63

Mehmet Emin 42, 130

Mehmet Rauf 12, 77, 79, 158, 171-177, 190,
192

Mehmet Törenek 176

Mektebi Mülkiye 205

Memiş Çavuş 67

Meşrutiyet 32, 33, 38-40, 49, 54, 57, 63, 67,
73, 82, 99, 115, 130, 151, 162, 163, 173,
174, 186, 196, 208, 219

Mısır 49, 50, 51, 66, 193

Mihran Efendi 163

Milli Ahrar Fırkası 17

Milli Mücadele 17

Milliyetçilik 140, 151, 193, 195, 198, 202

Mithat Cemal 197, 218

Moda 118

Monte Christo 92

Mora 28
Mounet-Sully 161
Muallim Naci 48
Muhit 11-13, 31, 34, 37, 46, 52, 92
Musavver Muhit 34
Musset, Alfred de 216
Mustafa Reşit 54
Mustafa Şekip Tunç 16
Musul 40
Musurus Paşa 180
Müfit Ratip 26
Mütareke 17, 18, 43, 45, 50, 60, 62, 73, 100, 213

Nahit Sırrı Örık 16
Nakşibendi 28
Namık Kemal 27, 29, 36, 42, 48, 82, 83, 104, 218
Nayiler 59
Nazife 148
Necip Asım 13, 91
Necip Fazıl 10, 16
Necmettin Turinay 22
Nedim 69, 151
Nef'i 69, 70, 85
Nejat Ekrem 169
Nesl-i Ahir 163, 165
Nevsal 174
New York 101
Neyran 181
Neyyir Hanım 61, 62, 181
Nigâr Hanım (Nigâr Binti Osman) 11, 12, 16, 53-55, 121, 125-127, 137, 158, 159, 178, 182, 184-188, 216
Nihat Reşat 100
Noailles, Comtesse de 181
Nurullah Ataç 10

Orhan Veli 224
Osman Paşa 55, 181, 186
Osmanbey 54, 158, 161, 179, 186
Osmanlı Tarihi 206, 207

Ömer Seyfettin 84

Panislamizm Tehlikesi 50
Paris 16, 17, 26, 31, 40, 48, 53, 61-64, 66, 71, 101, 115, 139, 146, 147, 150, 158, 168, 195
Pêcheurs d'Islande 30
Pejmiürde 216
Peşte'de Reşit Efendi'yle Mülakat 67
Peyami Safa 10, 16
Piyale 18
Prens Sabahattin 17, 116
Prudhomme, Sully 41

Rahmi Bey 218
Raif Necdet 55, 187
Rappelle-toi 216
Recaizade Ekrem 12, 48, 69, 157, 158, 169, 180, 215, 216, 217, 218, 219, 222
Refik Halit 17, 18, 42, 221
Réjane 161
Resimli Kitap 34, 58
Reşat Beyatlı 214
Reşat Fuat Bey 219
Reşat Nuri 224
Reşit Sadi Bey 100
Reşit Saffet 13, 41
Rıza Tefvik 42, 59
Robert Kolej 79, 82, 83, 174
Roma 53, 214
Roman 164
Romanya 35
Rosny, J. H. 190
Rostand, Edmond 72
Rumeli 34, 35, 122, 123
Rumelihisarı 53, 78, 82, 114, 121, 171, 178, 180, 184, 211, 220
Ruşen Eşref 16, 84, 177
Rûbab-ı Şikeste 69, 80

Saadet 100
Sabah 34, 98, 99, 163, 203
Sabr u Sebat 148
Saffetî Ziya 11, 12, 20, 71, 72, 73, 74, 77, 158, 184
Sait Faik 224

- Sait Halim Paşa 49
 Sait Paşa (Sadrazam) 40, 72
 Salih Keramet 201, 202
Salon Köşelerinde 72, 75
 Samipaşazade Sezai 30, 31, 43, 88, 185, 217
Sanata Dair 166, 167
Saray ve Ötesi 165, 209
Sebil ve Güvercinler 225
 Sedat Nuri 16
 Selim Faris 48
Servet-i Fünun 34, 49, 54, 69, 72, 73, 76, 77, 129, 130, 157, 172, 184, 185, 190, 192, 198, 217, 225
 Sirkeci 90, 118, 162
Siyah İnciler 172
Son Posta 166, 167
Son Saat 203
Son Yıldız 176
 Sorranzo (Kont) 200
 Sorranzo, Lucienne 202
 Suadiye 138
 Sultan Hamid (II. Abdülhamid) 39, 43, 66, 83, 84, 86, 160, 182, 193, 205, 206
 Sultan Mahmud 97, 214
 Sultan Reşad 163, 208, 209
 Sultan Vahdettin 39
 Suphi Paşa 28, 218
Suprêmes Visions d'Orient 55
 Süleyman Fehmi 194
 Süleyman Nazif 11, 12, 16, 38-46, 77, 79, 93-95, 103-109, 112, 113, 117, 130, 151, 172, 202, 218, 219
 Süleyman Nesip 43, 77
Sümbül Kokusu 198
 Süs 174
 Şair Nigâr Sokağı 158, 188
 Şehabeddin Süleyman 11, 12, 57-60, 130, 175
 Şehzade Faruk 201
 Şevki Bey 218
Şikeste Beste 98
 Şirket-i Hayriye 84
 Şişli 161, 186, 188, 202
 Şûra-yı Ümmet 31
 Tahi (Mösyö) 41
 Tahsin Nahid 130
 Talat Paşa 39, 63
Talim-i Edebiyat 58, 217
Tanin 63, 82
 Tarabya 173
Tarih Musahabeleri 208
Tarih-i Devr-i Mebusan 221
Tasvir-i Efkâr 40, 199
Temps 107, 205
 Tepebaşı 35, 71, 161, 200
Tercüman-ı Hakikat 90
 Tevfik Fikret (Mehmet Tevfik) 11, 12, 16, 30, 40, 54, 69, 76-79, 81, 82, 84, 85, 114, 130, 140, 158, 159, 160, 169-171, 174, 177, 184, 189, 197, 198, 205, 207, 217, 221
 Tire-Poliçe 28
 Tokathıyan 43, 44, 116, 117, 118, 166, 222
 Trablusgarp 63
 Trabzon 40
 Tunah Hilmi 11, 12, 62, 66-69
Türk Hakimiyeti ve İngiliz Cihangirliği 50
Türk Müzeciliği 166
 Türk Ocağı Hatıraları 12, 13
 Türk ve İslam Sanayi-i Nefisesi 35
Türk Yurdu 12, 13, 130, 135, 162, 170, 177, 183, 188, 196, 199, 203, 209, 214, 219, 223, 227
 Üssü İnkılap 91
 Valide Paşa 194
Varlık 7, 8, 11, 12, 108, 113, 120, 127, 133, 137, 138, 166, 222
 Vasfi Raşit 205
 Velede Çelebi (Bahai Efendi) 13, 77, 90
 Venedik 53
 Véron, Eugène 35
 Viyana 138, 200, 219

Yabancı Dostlar 148
Yahya Kemal 7, 12, 18, 62, 64, 96, 97, 118,
130, 140, 214
Yahya Kemal'e Vedâ 7
Yakup Kadri 16, 22, 42, 60, 95, 177
Yalova 116
Yaşar Nabi 7, 8, 10, 16
Yedi Meşale 8, 10, 225
Yeğenim 195
Yeni İstanbul 12, 13, 141, 149
Yeni Mecmua 95, 140
Yeniköy 59
Yeşilköy 162, 166, 168-170
Yıldız Böcekleri 73
Yunus Nadi 42
Yusuf Razi 43

Zambak (Bir Zambak'ın Hikâyesi) 175
Zeki Bey 39
Zelanda 79
Zemzeme 54, 215, 219
Ziya Gökalp 11, 12, 17, 42, 84, 93-97, 130
Ziya Osman 8, 12, 224-227
Ziya Paşa 41
Zonguldak 69

Geçmiş Zaman Edepleri, Abdülhak Şinasi Hisar'ın sağlığında yayımlanacağı duyurulup yayımlanamayan kitaplarından. Daha önce aynı adla ama başka bir içerikle çıkmıştı. Bu kez Necmettin Turinay'ın kurgusu ve önsözüyle, yazarın ölümünün 50. yılında, okuruyla buluşuyor.

Edeplerimize Dair Hatıralar ve Geçmiş Zaman Edepleri bölümlerinden oluşan kitapta Süleyman Nazif, Halil Halit, Şehabeddin Süleyman, Halit Raşit, Tunalı Hilmi, Saffet Ziya, Tefik Fikret, Ahmet Midhat, Ziya Gökalp, Abdullah Zühtü, Süleyman Nazif, Cenab Şehabeddin, Celal Sahir, Selim Nüzhet Gerçek, Abdülhak Hamid, Faik Ali, Halit Ziya, Mehmet Rauf, Nigâr Hanım, Ahmet Hikmet, Abdurrahman Şeref, Rezaizade Ekrem, Ercüment Ekrem, Yahya Kemal ve Ziya Osman Saba'ya dair hatıra-portre yazıları yer alıyor.

